

VORE KIRKEGAARDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR
KIRKEGAARDSKULTUR

1928

Redaktør: Høvedarkitekt Johannes Tholle
Redaktionsudvalg: Inspektør Chr. Bech Skrydstrup,
Graver Gravesen og Lærer Frands Hansen

Nr. I

ALTERLYS

— i alle Størrelser. —
Stearinlys af enhver Art.

A/S O. F. ASP — A/S L. P. HOLMBLAD

Stearinlysfabrik.

Kgl. Hofleverandør.

Blegdamsvej 104 - København Ø.

58

Nummerpæle af Jern til Gravsteder

anbefales Kirkegaardsbestyrelser
som mest holdbare.

Leveres fragtfrit til enhver Jernbanestation i Danmark.

Aktieselskabet

M. Seest's Jernstøberi og Maskinfabrik.

Telefon 3216-3217. Aarhus. Telefon 3216-3217.

Planteskolen »Høje Bøge«, Svendborg,

anbefaler til Kirkegaardsplantning
alt af egen Kultur.

Stedsegrønne Planter (stort Udvalg).
Søjlecypres 60-80-100 cm, Kuglethuja, Hækthuja.
Hækplanter, Roser, Sirbuske, Buxbom.
Allétræer: Lind, Elm (podede Sorter) Rødtjørn,
Hængepil, Pyramide-Elm og Poppel.
Forlang mit Pristilbud!

NB. Kransegrønt forsendes hele Aaret.

Gravsteder

anlægges og omlægges
paa alle Kirkegaarde i København og Provinsen.

GARTNER PREISLER
ØSTERBROGADE 24 — TELEFON 12.606

L. KRUSE & SØN

Maleretablissement, Mejlgade 16, Aarhus.

Restaurering af Kirker

Udført talrige Restaurations- og Dekorationsarbejder
i Kirker her i Landet.

A|S CHR. OLSEN

Telefon 216 ODENSE Grundlagt 1862

Frøavl og Frøhandel

Urter og Blomsterfrø, Blomsterløg. Blaasten,
Karbolineum, Svovlkalk, Nicotinsulfat, Fang-
bælder, Larvelim. Alt til Frugttræsprojntning.
Prisliste paa Forlangende franko.

Aarhus Sten- og Gruskompagni

Telefon 2184

:::

Telefon 2184

SAND, GRUS OG SINGELS

Specialitet: Ral, Ærtesten og Grus
::: til Gravsteder :::

SKÆRVER, BROSTEN OG GRANIT

Forsendes overalt — Tilbud og Priser paa Forlangende

Bureau for Maskinskrivning og Oversættelse

Sophie Jessen, kgl. Translatrice og Tolk
København, Linnésgade 16 B, Tlf. Byen 602

Det gamle Træ, o, lad det staa! Efterligning forbydes!

Amerikansk Saarbehandling paa gamle Træer. (Me-
toder: Dr. John Davey, U. S. A. Specialitet:
Kræftbehandling paa Frugttræer, Beskæring, Desin-
fektion, Plombering og Sprøjtning.

John Fr. Waterval, Bregnevej 10, Tlf. Gentofte 18.

Specialafdeling for Kulturer
til Kirkegaardsbeplantning
af
Buxbom, Ligustrum,
Thuja, Vinca, Nepeta,
Lavendler, Efeu,
Mahonia.

C. Fogtmanns Planteskole,

Taastrup.

Telefon: Taastrup 66.

Købkes Reproduktionsanstalt.

Vester Voldgade 91.

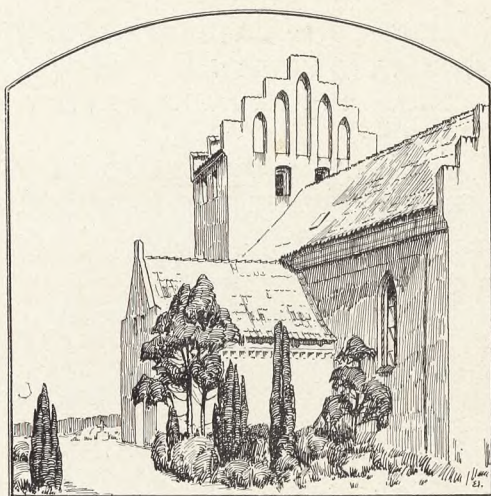
Telefon Byen 7538.

CLICHEER
I FINESTE UDFØRELSE!!

VORE KIRKEGAARDE

UDGIVET AF
FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

5. AARGANG 1928-29

REDAKTØR:
HAVEARKITEKT *JOHANNES THOLLE*

REDAKTIONSUDVALG:
INSPEKTØR *CHR. BECH SKRYDSTRUP*,
KIRKEGAARDSGARTNER *J. GRAVESEN*
OG LÆRER *FRANDS HANSEN*

UDGIVET MED TILSKUD FRA
KIRKEMINISTERIET OG LANDBRUGS-
LOTTERIET

TRYKT I THOMSENS BOGTRYKKERI
HOLSTEBRO

*

OMSLAGSTEGNING OG FORSIDEVIGNET:
MOTIV FRA RØRVIG, SJÆLLAND, AF MALER OG BILLEDHUGGER EMIL JURS

INDHOLDSFORTEGNELSE

* betyder illustreret.

Forfatterregister:

* <i>Andersen, I. P.</i> , Havearkitekt: Gravstedsanlæg	S. 133-139
* <i>Berg, A.</i> , Direktør for Københavns Begravelsesvæsen: Begravelse, Ligbrænding	S. 44-52
* — Kirkegaardskultur	S. 65-80
* <i>Berthelsen, Axel</i> , Gartner: Katakomberne i Paris	S. 12
* — Katakomberne i Rom	S. 129-130
<i>Fibiger, A.</i> , Sognepræst ved Eliaskirken: Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene ..	S. 113-114
* <i>Hansen, C. V.</i> , Direktør: Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia	S. 13-17
* <i>Karst, K. H.</i> , Ingeniør, cand. polyt.: Om Opvarmningsindretninger i Kapeller og Kirker	S. 120-129
* <i>Kjær, Hans</i> , Inspektør ved Nationalmuseet: Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid ..	S. 25-30
* <i>Knudsen, Søren</i> , Tegner, fhv. Museumsbestyrer: De gamle Kirkegaardsdiger	S. 18-22
* — — — — — Gravminder af Træ	S. 114-124
* <i>Nedergaard, Poul</i> , Præst ved Eliaskirken: Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde ..	S. 1-3
* <i>Olsen, Johannes</i> , Inspektør ved Svendborg Museum: Kirkegaarden i Svendborg	S. 53-59
* <i>Secher, Knud</i> , Dr. med., Overlæge ved Bispebjerg Hospital: Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning	S. 31-35
<i>Skrydstrup, Chr. Bech</i> , Inspektør ved Vestre Kirkegaard, København: Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde	S. 21-22
* <i>Svane, C.</i> , Arkitekt, M. A. A.: Krematorier i Danmark	S. 36-43
<i>Tholle, Johannes</i> , Havearkitekt, Redaktør: * Harboøre Kirkegaard	S. 4-11
— — — — — Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne	S. 23
— — — — — Den kongelige Anordning	S. 24
— — — — — * Taksen, <i>Taxus baccata</i>	S. 60-64
— — — — — * Urnehaver	S. 81-92
— — — — — * Roskilde Kirkegaarde	S. 93-99
— — — — — * Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme ..	S. 100
— — — — — * Regulering af Landsbykirkegaarde	S. 101-112
— — — — — * Direktør <i>A. Berg</i>	S. 125
— — — — — Danske Kirkegaarde i 1928	S. 131-132
— — — — — * Regulering af Monumenter og Beplantning ved Servituter	S. 140

Emneregister:

Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene	S. 113-114
Anordning, Den kongelige	S. 24
Begravelse - Ligbrænding	S. 44-52
Berg, Direktør <i>A.</i>	S. 125
Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde	S. 1-3, 21-22
Gravminder af Træ	S. 114-124
Gravstedsanlæg	S. 133-139
Harboøre Kirkegaard	S. 4-11
Katakomberne i Paris S. 12, i Rom	S. 129-130
Kirkegaarde, Danske, i 1928	S. 131-132
Kirkegaardsdiger, De gamle	S. 18-22
Kirkegaardskultur	S. 65-80
Krematorier i Danmark	S. 36-43
Ligbrænding	S. 25-35, 44-52
Mosaiske Kirkegaard i Fredericia, Den ..	S. 13-17
Opvarmningsindretninger i Kapeller og Kirker, Om	S. 120-129
Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter	S. 140
Regulering af Landsbykirkegaarde	S. 101-112
Roskilde Kirkegaarde	S. 93-99
Servituter, Regulering af Beplantning og Monumenter ved	S. 140
Svendborg Kirkegaard	S. 53-59
Taksen, <i>Taxus baccata</i>	S. 60-64
Træer paa Gravstederne, Om Kirkegaardenes Ret til at frede	S. 23
Urnehaver	S. 81-92

Meningsforstyrrende Trykfejl:

S. 44, Linie 11 fra oven, staar 1893, skal staa 1886. S. 101, Linie 3 fra oven, staar 1928, skal staa 1927. Side 102, Linie 1 fra oven, staar (Fyn), skal staa (Jylland). S. 125, Linie 9 fra neden, staar assisterede, skal staa assisterende. S. 132, Linie 5 fra oven, staar Odder, skal staa Odden, og Linie 3 fra neden staar *Herman*, skal staa *Heman*.

FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONERNE

I. Kirkegaardsplaner:

Agerup	S. 104
Afdeling H, Vestre Kirkegaard, Kbh.	S. 78
Funder	S. 102
Haarby	S. 103
Holbøl	S. 105
Hunstrup (Jylland)	S. 102, 104
Odden	S. 105
Roskilde Domkirkeplads ca. 1760	S. 93
Urnehave	S. 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92

II. Prospekter:

Indlandet:

Asminderup	S. 109
Asnæs	S. 112
Bispebjerg	S. 51, 52, 72, 73, 82, 83
Christiansfeld	S. 65
Ejby (Sjælland)	S. 110
Farum	S. 101
Glud	S. 18, 19, 20
Harboøre	S. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 106, 107
Hunseby	S. 62, 108
Højelse	S. 106
Maribo	S. 61
Mosaik Kirkegaard, Fredericia	S. 14, 15
Munkebjergby	S. 109
Roskilde	S. 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99
Rønne	S. 39
Slagelse	S. 38
Sorø	S. 62
Strøby	S. 108, 111
Svendborg	S. 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59
Søllerød	S. 107
Vestre, København	S. 1, 63, 72, 73, 74, 75, 79, 100
Vestre, Aarhus	S. 3
Viborg	S. 64, 140

Udlandet:

England	S. 63
Italien	S. 131
Sverige	S. 70, 71
Tyskland	S. 66, 67, 68, 69, 81, 85, 86, 87, 88, 89

III. Enkelte Gravsteder: S. 7, 8, 9, 11, 28, 29, 54, 55, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 83, 93, 115, 133, 134, 135, 136, 137.

IV. Monumenter: S. 6, 7, 8, 9, 11, 13, 16, 17, 54, 55, 56, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 93, 99, 101, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 140.

V. Ligkister: S. 93.

VI. Urner: S. 30, 31, 32, 33, 41, 51, 52.

VII. Indhegninger og Indgange: S. 1, 5, 18, 19, 20, 51, 53, 59.

VIII. Planter: 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 72, 73, 74, 75, 79, 83, 95, 96, 97.

IX. Kapeller og Krematorier: S. 3, 6, 10, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 51, 94.

X. Vandkummer: S. 100.

XI. Opvarmning: S. 128, 129.

XII. Andre Illustrationer: 7, 8, 28, 29, 98, 125.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde.

Af Pastor Paul Nedergaard.

Den danske Præsteforenings Repræsentantmøde 9. November d. A. vedtog enstemmigt en Resolution saalydende:

Repræsentantskabet bemyndiger Præsteforeningens Bestyrelse til 1) at forhandle med *Kirkeministeriet*, 2) at søge Samarbejde med *Menighedsraadsforeningen*, 3) at forhandle med *Magistraterne* i de paagældende Byer: om at finde en Ordning saaledes, at *Kirken faar Indflydelse paa Kirkegaardenes Drift*.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har bedt mig skrive lidt her om dette Spørgsmaal, og det gør jeg gerne i Haab om, at der ogsaa maa komme et Samarbejde i Stand mellem Foreningen for Kirkegaardskultur og Præsteforeningen, saa at alle Begravelsespladser, der benævnes Kirkegaarde, stadig kan bevare et kirkeligt Præg.

I Præsteforeningens Blads Nr. 39 (30. September) d. A. har jeg søgt at gøre Rede for Udviklingen her i København. Begravelsesvæsenet var oprindeligt rent kirkeligt administreret. De enkelte Kirker sørgede for, at de Borgere, der sluttede sig til dem, kunde blive begravet paa passende Maade. Efterhaanden som Antallet af Begravelser voksede, kunde man ikke længere besøge dem i og ved Kirkerne. Derfor blev Assistent Kirkegaard anlagt, og der havde hver Kirke sit eget Begravelsesareal. Omkring 1870 anlagdes Vestre Kirkegaard, og samtidig mente Kommunalbestyrelsen, at det var rimeligt, at man regulerede Begravelsesvæsenet, saa det kom ind under Kommunen. En Kommission derom førte trods Kultusministerens og Sjællands Biskops Protest til, at Begravelsesvæsenet lagdes ind under en Begravelseskommission, bestaaende af 3 Kommunerepræsentanter og Københavns 2 Provster. Men i 1925 ophævedes uden vi-

Indgangsparti, Københavns Vestre Kirkegaard. Foto 1919.

dere denne Kommission, og Københavns Begravelsesvæsen lagdes direkte ind under Magistratens Administration, dog med den Tilføjelse, at „Før Sager vedrørende Begravelsesvæsenet forelægges Borgerrepræsentationen, tilstiller Magistraten Sagen for et Organ for Præster. Fremkommer der i denne Anledning Erklæringer, skal de ledsage Sagen, naar den fremsendes“. Som Organ for Præsterne fandt man med noget Besvær Københavns Præstekonvents Formand.

Udviklingen i Begravelsesvæsenet her er altsaa sket i følgende tre Faser:

1. Ren kirkelig Administration.
2. Delvis kirkelig og delvis kommunal Administration.
3. Ren kommunal Administration.

Kirken er paa dette Omraade som paa saa mange andre gledet ud. Og det er kun en ringe Trøst (som Stiftsprovst *H. Ussing* senere har gjort opmærksom paa), at Kirkegaardene stadig sorterer officielt under Kirkeministeriet.

Selv om Borgerrepræsentationens Forhandlinger var præget af Velvillie, og Begravelsesvæsenet i sin Administration altid har været loyalt over for Kirken, er der alligevel fra Kirkens og Menighedens Side al mulig Grund til at protestere og modsætte sig Kirkegaardenes Overgang til ren kommunal Drift:

1) Borgerrepræsentationen benyttede ved Omordningen 1925 den ejendommelige Fremgangsmaade, at den gik ganske uden om Begravelseskommissionen og de to Provster. Man gik direkte til den socialdemokratiske Minister (Dahl). Denne forelagde heller ikke Spørgsmaalet for Begravelseskommissionen. Man gik altsaa ganske uden om Kirkegaardenes egentlige kirkelige Værger. Senere spurgte Ministeriet Sjællands Biskop, og han spurgte de 2 Provster, men Stiftsprovst *Ussing* erklærer, at „det synes ikke, at disse Erklæringer er kommet videre end til Ministeriet“. Det maa siges, at der heri ligger en alvorlig Tilsidesættelse af Kirkens Repræsentation.

2) Samtidig har der i de senere Aar, baade før og efter 1925, vist sig en ret stærk ukirkelig Tendens i Indretningen af de københavnske kommunale Kirkegaarde. Man vil slette det kirkelige Præg.*) Københavns Kommune har ved Restauration i Kapellerne fjernet de kristelige Symboler mere og mere. Vestre Kirkegaards Portal er aldrig bleven gjort færdig efter Arkitekten, Professor *H. Holms* Plan: Over Indgangen skulde der staa et Skriftsted eller en kristelig Fresco, men stadig staar Portalen ufærdig med de halvpudsede Mursten i Trekanten over Porten, som foroven krones ikke af et Kors, men af en mærkværdig Cement-Lyre. Ligbærerne i sort Klædedragt er afløst af kommunale Betjente med blanke Knapper, Præsterne maa passe paa at overvaage den kommunale Præcision: Taletiden er højst 20 Minutter, med Salmer, evt. Solosang osv. maa hele Højtideligheden ikke vare mere end $\frac{1}{2}$ Time. Ja, der har nok endogsaa været Tale om at forbyde Kors paa Gravsteder paa visse Kirkegaardsafdelinger.

3) Kirken og Menigheden har overhovedet ingen effektiv Indflydelse paa de kommunale Bestemmelser om Kirkegaardene. Det tilfældigt valgte Organ for Københavns Præster (et privat Præstekonvent) kan faa Lov til at afgive Erklæringer, men der er ingen, der garanterer, at der tages nogetsomhelst Hensyn dertil. Saa det hele kan næppe opfattes som mere end en Gestus fra Magthavernes Side. Og den politiske Kirkeminister som Værge for Kirkegaardene byder ingen særlig Garanti.

*) Som Modsætning kan nævnes Aarhus kommunale Kirkegaard, hvor bl. a. det nye Kapel er stærkt kirkelig præget, se Side 3.

Med fuld Ret bør Kirken og Menighedsraadene kræve, at disse Forhold ændres. Mere end 97 pCt. af Befolkningen staar i Folkekirken, og mere end 9 Tiendedele af samtlige Begravelser foregaar med kirkelig Medvirkning. Og af Hensyn til de 2-3 pCt., som staar udenfor Kirken (og hvoraf de fleste er Katoliker o. l., som har *egne* Kirkegaarde), og som ikke gerne skulde saares ved at se et Kors eller en Mindelse om, at vi lever i et kristent Land, udelukkes Kirkens Indflydelse. Eliaskirkens Menighedsraad har flere Gange andraget om at faa de kristne Symboler indført paa Vestre Kirkegaard, men det lykkedes ikke at raabe de høje Autoriteter op, som Pastor *A. Fibiger* skriver i Præsteforeningens Blad.

Det er vist saaledes, at *Ligbrændingsforeningen* altid officielt høres i Sager vedrørende Krematorier. Mon man saa vilde finde det særlig anmassende, at man fra *Kirkens Side* spørger: *Hvorledes kan vi faa den Indflydelse paa Begravelsesvæsenet, som tilkommer os, saa længe Flertallet af Begravelser er kirkelige, og saa længe Gravpladserne hedder Kirkegaarde.*

Desværre hersker der en ret stærk Uklarhed, som vanskeliggør Sagens Fremme, idet kirkeligt og kommunalt sammenblandes paa en Maade, som er til Skade for det kirkelige. Og hertil kommer, at Ligbrændingsforeningen har opnaaet, at Kirkegaardskapeller og Krematorier bygges sammen (f. Eks. i Slagelse og i Rønne), og i Krematorier bør der næppe være kristelige Symboler. Tendensen ved Ligbrænding er nemlig ukirkelig.

Hvad er der saa at gøre?

Først: Præster og Menighedsraad maa være energisk paa Vagt i de Købstæder, hvor Begravelsesvæsenet i en nærmere Fremtid skal ind under kommunalt Styre. Kirken bør overalt være forsvarligt og effektivt repræsenteret i Kirkegaardenes Ledelse.

Dernæst: Paa de Steder, hvor Kommunestyret er indført, bør man overveje Mulighederne for, hvad der kan gøres ved en venskabelig Forhandling, for at Kirkens Krav virkelig kan komme frem og blive respekteret. *Kirken skal og bør have en officiel autoritativ Repræsentation, der med Virkning kan gøre de kirkelige Hensyn gældende.*

Havearkitekt *E. Böttiger* har i Menighedsraadenes Blad (1927, Nr. II) udførlig fremført lignende Krav. Ved Samarbejde mellem de forskellige interesserede Faktorer vil det forhaabentlig lykkes at føre Kirkens Sag frem til Sejr, saaledes at Kirken faar sin naturlige og selvfølgelige Ret til at præge Ledelsen af *Kirkegaardene*.

Kapel paa Aarhus Vestre Kirkegaard, indviet 10. Oktober 1927.

Harboøre Kirkegaard.

Harboøres Seværdighed er *Kirkegaarden*. Ikke fordi den er saa smukt beplantet og anlagt, – paa et saa udsat Sted som her og i saa haardt et Klima trives kun forholdsvis robuste Planter, og Egnen indbyder ikke til pretentiøse Anlæg. Kirkegaarden er Harboøres Seværdighed paa Grund af sine historiske Minder, – de synlige Mindesmærker over Gravene, de usynlige Minder om dem, der ligger under Mulde. Den er de store Katastrofers Kirkegaard mere end nogen anden af Vestkystens Landsbykirkegaarde, og det er dette, der gør den til Harboøres Seværdighed. Det er ogsaa det, der har foranlediget Fremkomsten af nærværende, – til Vejledning for den, der besøger den tavse Kirkegaard, og til Oplysning for, hvem der interesserer sig for stedlige Forhold saavel som for den kulturhistoriske Side af vore Kirkegaarde i Almindelighed. Harboøre Kirkegaard fortæller en af de interessanteste Sognehistorier, der gives.

Harboøre Kirkegaard ligger, som det er almindeligt paa Landet, omkring Kirken, der i Aaret 1910 er bleven opført i ny og større Skikkelse. Det enkle Indgangsparti ligger midt for Taarnet, og straks inden for Vestmuren om Kirkegaarden har Gartner Johan Johansen for omved 10 Aar siden plantet et Læbælte, der nu giver udmærket Læ, hvorved det er bleven muligt at plante noget mere ømtaalelige Planter paa Gravene, og hvorved Kirkegaarden ogsaa har faaet et hyggeligt Præg.

Umiddelbart indenfor ligger tilvenstre en Samling interessante Grave, – fornemmelig Grave, der gemmer Støvet af ilanddrevne, i de fleste Tilfælde identificerede, Sømænd. Størst af disse Grave er den, der rummer Ligene af 25 tyske Marinesoldater, der omkom under Verdenskrigens sidste Faser. Der fortælles herom i Kirkebogen, at en Ministryger en Juliaften i 1918 løb paa en Mine; Besætningen bjergedes over paa en Torpedobaad, men allerede næste Morgen ministødte ogsaa denne, og der var nu ingen Redning for de to Skibes Besætninger, hvoraf de 25 i de næstfølgende Dage drev i Land paa Harboøre Strand og andre fandtes i de nærmeste Klitsogne. Elleve af dem genkendtes, og deres Navne staar paa det Mindesmærke, som den tyske

Harboøre Kirkegaard. Radering af Axel Holm, 1909.

Indgang til Harboøre Kirkegaard. Foto 1927.

Regering rejste her, og enkelte af dem har yderligere faaet et privat Kors fra deres Familie. Men 14 af dem forblev ukendte.

Tæt herved tilvenstre ligger flere andre Grave, der rummer militære eller maritime Personer. Der ligger saaledes en ung tysk Løjtnant, Søn af en Præst. Skæbnen har villet, at denne unge Mand blev skudt ned fra sin Zeppeliner under et Togt ved Ostende, og Bølgerne bar hans Lig helt op til Stranden ved Harboøre, og ved hans Side ligger der en Hollænder og en Englænder, der i samme Periode fandt deres Død paa Vesterhavet. Alle har de faaet et Mindesmærke, som er typisk for den Nation, de tilhørte, – Englænderen saaledes en af de karakteristiske Tavler med Indskriften: „Known unto god“. I dette Dødens internationale Broderskab hviler ogsaa tre Russere, der dræbtes ved den russiske Fregat „Alexander Newsky“s Stranding den 25. September 1868, og over dem er der sat et Monument, som er typisk for Halvtredsernes Skik i Danmark. Vedbend, Buksbom, en enkelt Rose og Ambrabuske dækker Gravene.

Fra disse Grave gaar vi lidt imod Syd. Her finder vi den store Fællesgrav for de under Landingsforsøget den 21. November 1893 forulykkede Fiskere. Her ligger de Side om Side, de 26 Fiskere, under det fælles Græstæppe. En Rosenranke snor sig omkring Graven, og efter en Indsamling Landet over tilvejebragtes Midler ikke blot til at lindre den øjeblikkelige Nød i Hjemmene, men ogsaa til at rejse de forulykkede et Mindesmærke. Det oprindelige Mindesmærke er i de senere Aar erstattet med et aneligere (se Ill. S. 6), og det gamle er brugt til Mindesmærke over de ilanddrevne, ukendte (se Ill. S. 6). Herude paa det ny Stykke Kirkegaard ligger foreløbig tre–fire saadanne Grave, og med et nyt Relief udført af Billedhugger Thorvald Westergaard, Lemvig, og med en ny forjættende Indskrift er det et værdigt Minde over de ukendte, sigende:

Tavse og ukendte kom de til Land,
deres Navne dog vides paa Evigheds Strand.

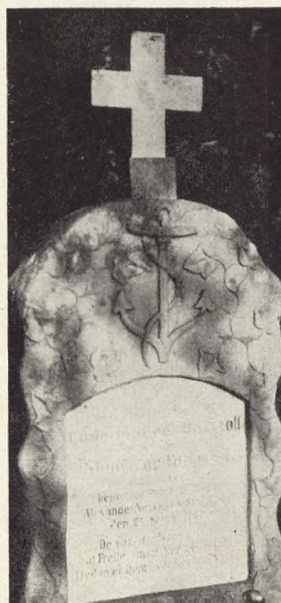
Aab. 20, 11-15.

Syd for Kirken ligger endnu to Grave, der vidner om Harboøres Katastrofer. Den yngste af dem er den, som rummer 26 Mand fra „Liløre“s Redningsbaad, der forulykkede under saa tragiske Omstændigheder den 25. Januar 1897, da man vilde redde Besætningen fra 2 Fiskerbaade, som ikke kunde lande i det haarde Vejr. Dan-

Øverst: Ligkappellets Indre (Kalkmaleri af C. L. Toft).

Nederst tv.: Mindesmærke over Ofrene i Katastrofen den 20.-21. November 1893.

Nederst th.: Mindesmærke over de ilanddrevne ukendte („Strandvadskere“).

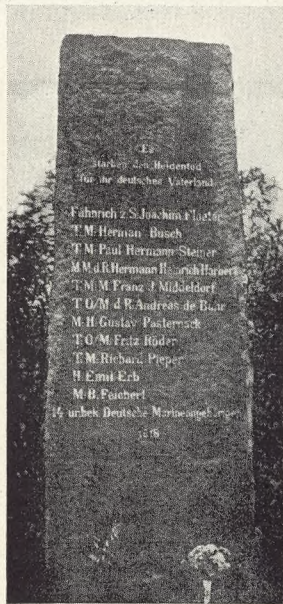
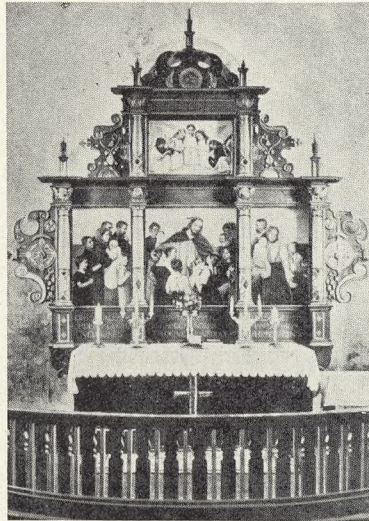
ske Mænd, Kvinder og Børn, traadte ogsaa her hjælpende til, og da Nøden i de faderløse Hjem var lindret, kunde man anvende et Beløb til at rejse det store Mindesmærke over Gravene.

Den anden Grav er den ældste af Harboøres Fællesgrave, og den stammer fra

Øverst: Indre af Harboøre Kirke.

Nederst tv.: Mindesmærke over Hollændere.

Nederst th.: Mindesmærke over de dræbte fra „Alexander Newsky“.

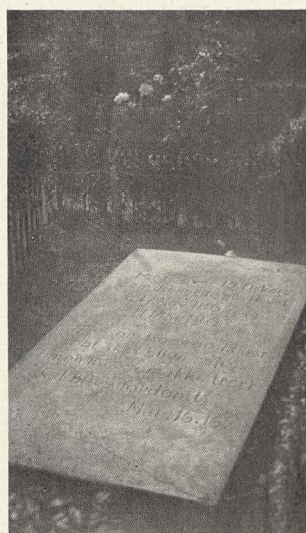

1862–63, hvor to Baadelag, Søren Kirks og Anders Vrists, ialt 19 Fiskere, kændrede henholdsvis den 17. November 1862 og 11. Maj 1863. En simpel Plade er støbt over disse Grave, bærende en kort Indskrift med et Skriftsprog, og Graven prydes ikke af nogen Blomst, – den ser saa forladt ud, som den ligger der mellem det høje Græs og de andre hækhegnede Grave. Men de Døde er ikke glemt for det, – inde i Kirken hænger der en Tavle, som bærer Navnene paa de to Baadelags forulykkede Fi-

Øverst: Altertavle af Maleren Axel Hou.

Nederst tv.: Monument over de 25 tyske Marinesoldater fra Ulykken i 1918.

Nederst th.: Monument over Redningsmandskabet fra „Liløre“, kændret den 25. Januar 1897.

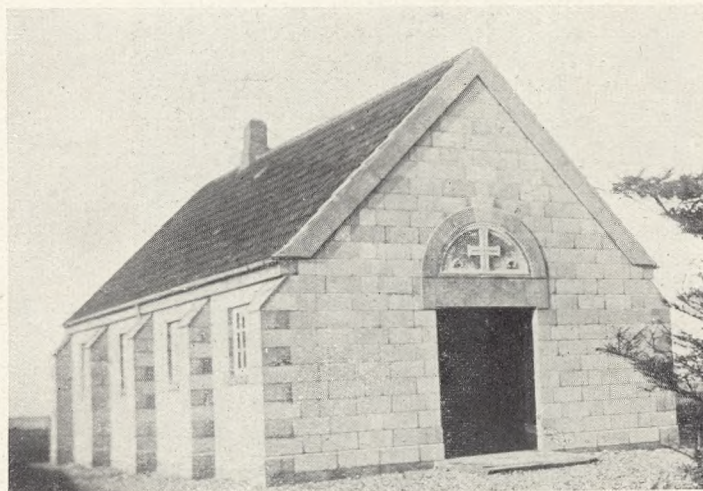
skere, – Anders Vrists tæller 11 Mand, hovedsagelig ældre Fiskere, der efterlod sig 9 Enker og en Skare paa 25 Børn; Søren Kirks var mest unge Mænd, 8 ialt, der efterlod sig 2 Enker og 2 Børn.

Foruden disse Fællesgrave og Grave for de Fremmede er der paa Harboøre gamle Kirkegaard naturligvis ogsaa mange Grave for tidligere Beboere, til hvem Døden ikke kom i en Katastrofe. Der staar her Mindesmærker, som fortæller om stærke Slægts-

Øverst: Mindesmærke for de tyske Marinesoldater fra 1916.

Nederst tv.: Relief paa Mindesmærket over de forulykkede fra 20.–21. November 1893.

Nederst th.: Mindetavle over de forulykkede fra 1862–63.

traditioner, og som bærer Navne med lokal Klang, baade i Henseende til Slægt og Egn. Langer, Rønn, Vrist, Knopper og Stausholm er ikke blot Slægtsnavne, men ogsaa Navne paa Sognets Smaabyer, og Mollerup og Kirk er ogsaa Navne med god Klang paa Egnen. Størst og anseligst er Graven for Telefondirektør Kirk, – her smelter Gravstedsanlæg og Monument sammen paa en smuk Maade.

De store Katastrofer gjorde det ønskeligt at have et Kapel, og i Aaret 1920 opførtes da et saadant efter Tegning af kgl. Bygningsinspektør K. Warming. Skønt Materialet dertil var saa uædelt, som det kunde være, idet det bestod af Beton, der er støbt i Kvadre, maa det siges, at Bygningen desuagtet har faaet et tiltalende Præg, og Cementkvadrene kan godt faa En til at tro, at Materialet er af en ædlere Art. Bedst er dog Kapellets Indre, et lyst og venligt Rum, hvis „Kor“ paa en ypperlig Maade er bleven prydet, bl. a. med tre gamle Gravliggerstene, tildels forsynet med ny Indskrift, saaledes bærer den ene følgende Indskrift:

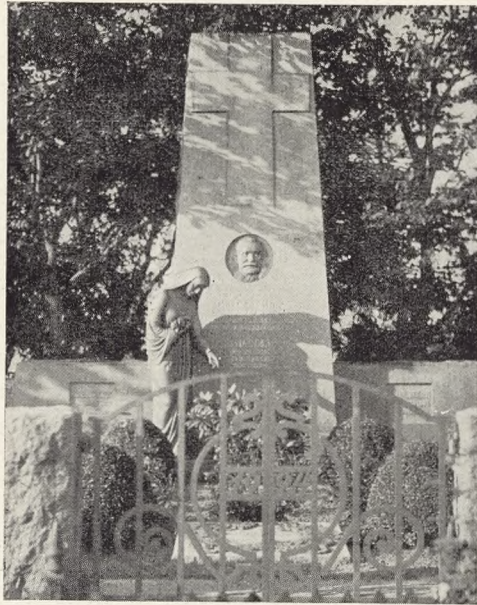
Vort Jordeliv er trangt og farligt,
Men Maalet er Jerusalem,
Og Kristi Brud, som vandrer varligt,
Skal snart faa Lov at komme hjem.

Endvidere er der i „Koret“ et Kalkmaleri, udført af Maleren C. L. Toft, forestillende Opstandelsens Engel, der vælter Stenen fra Graven, over hvilket Motiv der staar: „Jeg er Opstandelsen og Livet“ (se Side 6).

Kirken er ogsaa et Besøg værd. Det er allerede nævnt, at der i Kirken hænger en Tavle for de forulykkede Baadelag; men bag Koret vidner en beskeden versificeret Indskrift om, at Kirken er udvidet paa Bekostning af nogle Børnegrave. Der staar:

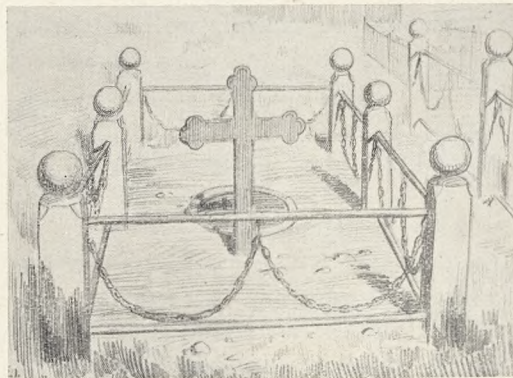
Herunder dette Alter og Kor
hviler i Række fra Syd til Nord
trende Børn af Stedets Præster
og saa det fremmede Barn fra Manchester.
„Lærer de smaa Børn at komme til mig; thi Guds Rige
hører saadanne til“.

Ligkapel (Arkitekt K. Warming).

Herefter følger Navnene paa de tre Præstebørn og den lille 2-aarige Pige, hvis Lig drev i Land fra „Arctic“s Forlis den 4. Oktober 1860.

Kirkerummet er enkelt og stilfuldt; meget betagende er den smukke Altertavle, der 1910 udførtes af Maleren Axel Hou, og hvis ypperlige, realistiske Gengivelse af et bibelsk Motiv (Jesus velsigner de smaa Børn) med Anvendelse af Almuetyper i deres Dagligdragt fra det stride Vestjylland, giver det bibelske Motiv en fortrinlig Udformning og en virkelighedstro Mening.

Øverst: Gravsted og Monument for Telefondirektør Kirk (Billedhugger E. Ølsgaard).
Nederst: Gammelt Gravsted, tegnet af Emil Jürs, efter et Fotografi fra 1927.

Katakomberne i Paris.

Af Gartner *Axel Berthelsen.*

To Gange om Maanedene er Katakomberne i Paris tilgængelige for Publikum. Imedens vi venter, har vi Tid til at betragte den kæmpemæssige Bronceløve, der ligger paa Pladsen, og til hos en Handlende at forsyne os med et lille Stearinlys, fæstet til et Stykke Træ. — Og saa aabnes Porten. — En Stentrappe, saa smal, at man kun kan passere een ad Gangen, fører c. 100 Trin ned i Dybet.

Det første Kvarterstid gaar vi ad ganske smalle Gange, hvor der kun er lavt til Loftet, og dette saavel som Væggene dannes af Sten. En lang Strækning ser det ud, som om Gangen, vi gaar i, var hugget ud i een eneste Sten, kun hist og her er en enkelt Revne. Der er et helt Net af Gange, tilsyneladende uden noget System, men en sortmalet Stribe i Loftet viser Vejen, og pludselig udvider Gangen sig.

En stor Jernport bliver aabnet, og den livlige Snakken, der hidtil har summet i Luften, tier i et Nu. — Vi er naaet ind i Katakomberne. —

Hvor nu Square de Innocence med det smukke Springvand „Fontaine de Innocence“ ligger, blev der i 1876 nedlagt en stor Kirkegaard, der var en af de frygteligste i Paris. Det var til dels en Fattigkirkegaard fra den sorte Døds Dage, da hele Kvarterer i Paris næsten uddøde som Følge af Pesten, hvad der igen medførte, at de fattige ikke blev begravede i Enkeltgrave, men kastedes i Fællesgruber. Dette bevirkede igen, at Luften omkring Kirkegaarden, der oven i Købet laa i en meget tæt befolkede Del af Byen, yderligere forpestedes og blev i den Grad sundhedsfarlig for Beboerne, at man ikke igen faldt til Ro, før Kirkegaarden blev nedlagt, Dødningsbenene og Skeletterne, som man fandt, blev overført til de gamle Stenbrud under Mont Rouge, og da ogsaa Skeletter fra andre nedlagte Kirkegaarde blev bragt hertil, regner man nu med, at Katakomberne er Gemmested for Resterne af ikke mindre end seks Millioner Døde. Det samme Antal som rummes i de romerske Katakomber.

Vi gaar som i en Labyrinth af Gange og ser ved Lysenes blafrende Flammer paa begge Sider af os en Mur af Kranier og Dødningsben. Fra Gulv til Loft ligger Kranie ved Kranie sammen med Knogler murede op saaledes, at de danner de besynderligste Figurer og Mønstre. Flere Steder udvider Gangene sig til større Rum, men ogsaa her dannes Væggene af Mure af Hovedskaller. — Seks Millioner Døde. — Enkelte nogenlunde velbevarede Skeletter findes opstillede i Nicher; men ellers er de Knogler, der ikke er anvendt til Murene, kastede ind imellem hverandre bag ved disse, hvor de danner store Dynger, og Fugten, der enkelte Steder er sivet ned i Aarevis, har bevirket næsten utænkelige Resultater.

Det er vel nok naturligt, at man i en By, der opnaar en Størrelse som Paris, før eller senere ser sig nødsaget til at nedlægge Kirkegaarde, og lige saa naturligt maa Resterne af de Døde skaffes af Vejen; men mon man ikke kunde have fundet en nok saa smuk og tiltalende Maade at gøre dette paa.

Saa meget mere mærkeligt er det, som man netop i Frankrig paa sin Maade ærer de Dødes Minde meget højt, i ethvert Tilfælde de, der døde „Pour la Patrie“, og man vil i hver eneste By eller Landsby kan finde i det mindste eet Monument „Til vore Døde“. Forandrer det, at de sidstnævnte døde for Fædrelandet, virkelig Forholdene saa meget; er ikke de, hvis Rester findes i Katakomberne, disse Heltes Fædre, og bør ikke ogsaa deres Minde hædres?

Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia.

Af Direktør C. V. Hansen.

I det syttende Aarhundrede ansaas Jøderne af Regeringen ikke for at være nogen ønskelig Befolkningstilvækst, og i 1651 blev det dem ligefrem forbudt at komme til Danmark uden særligt Lejdebrev fra Kongen, skønt Chr. IV allerede i 1630 havde givet dem Opholdsret i Glückstadt og 1641 i Altona.

Heri skete der dog en Forandring for Fredericias Vedkommende, idet denne Stads Privilegier af 1682 ikke alene gav Indbyggerne Troesfrihed, men endogsaa bevilgede en Synagoge for Jøder, „som sig der vil nedersætte“.

De første Jøder nedsatte sig i Byen i 1675, men de evnede ikke at bygge nogen Synagoge før i 1719, skønt de allerede i 1714 hertil erhvervede en Gaard i Riddergade af „Dorethe Sahl, Hr. Jochum Reiters efterlatte Enche“ for en Sum af 250 Rdl.

Hvornaar Menigheden fik sin egen Kirkegaard, kan ikke med Bestemthed oplyses, men den stammer sikkert fra Begyndelsen af det attende Aarhundrede. 1709 lod Menigheden nemlig paa den nuværende Kirkegaardsplads ved Vestervold, der dengang havde Bøddelboligen til Nabo, opføre et Hus, hvortil „samtlige herboende jødiske Nation“ laante 50 Rdl. hos Købmand Mads Iversen Bruun.

Om Oprindelsen til Kirkegaarden fortæller H. L. Hirsch („Det jødiske Trossamfund i Fredericia“, 1896), at der foreligger en jødisk Tradition, der gaar ud paa, at

Gravmæle, rejst 1771 over Leicer Cohn, Frederiksstad.

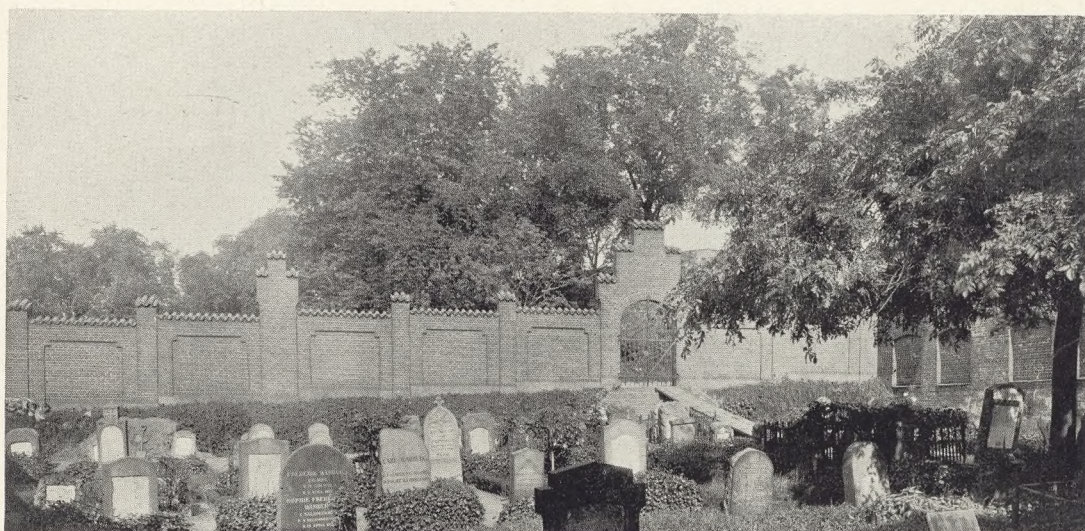
da Fr. III. en Gang paa Gennemrejse opholdt sig i Fredericia, blev han bl. a. bevær-
tet med en Fiskeret, der smagte ham saa godt, at han forlangte at vide, hvem der
havde tilberedt den. Svaret lød: den og den Jødekone, og Kongen lod hende kalde
og gav hende Lov til at udbede sig en Gunst. Hun bad da om en Begravelsesplads
for sine Troesfæller, et Ønske, som Kongen straks lod opfylde.

Den første Plads, der anvistes, laa ud mod Jyllandsgade og udgjorde Halvdelen
af den nuværende ældre Del af Kirkegaarden (se Billedet ovenfor). Indtil 1798 fore-
ligger der ingen nøjagtige Optegnelser over begravede, men efter Ligstenene anfører
H. L. Hirsch 57 jordede. Den ældste Sten er fra 1727, rejst over David, Søn af Mo-
ses Levy i Frederiksstad. Fadet og Kanden er Mærket for Levi Stamme, Templets
Tjenere (se Billedet Side 17).

De øvrige her afbildede Gravmæler stammer ligeledes fra denne den ældste Del
af Kirkegaarden. Billedet Side 16 viser Gravstenen over Stamfaderen til den her
i Landet udbredte Familie Cohn, der døde 1729, 103 Aar gammel. Hr. Alfred Hey-
mann, der i Vejle Amts historiske Aarbøger for 1917 har skrevet en Afhandling om
Gravminder, rejst over hans Forfædre paa den jødiske Kirkegaard i Fredericia, op-
lyser, at den hebraiske Tekst kan udtydes saaledes: „Her hviler Læreren, Rabbiner
Herr Abraham af Arons Æt. Ærer hans Minde. Søn af Rabbi Moses, Af Arons Æt.
Ære være hans Minde. Fra Schwerin i Nærheden af Frankfurt a. Oder, ved Græn-
sen af Storpolen. – Befriet Tirsdag, Begravet Onsdag d. 18. Schwat. 489. – Hans Sjæl
være indviet“.

Foran dette Gravsted findes Mindet over hans Hustru. Vistnok et Unikum af et
jødisk Gravminde. Det er halvt saa bredt som Husbondens, og da der ikke har været
Plads til hele Inskriptionen paa Forsiden, staar Resten paa Bagsiden, alt i Relief og
saa smukt og tydeligt udført, at ingen tænker sig det udsat for Vind og Vejr i snart
200 Aar.

Det Side 13 afbildede Mindesmærke med de to Hænder, der vender Fladerne
fremefter og med Præstekronen oven over fra 1771 og rejst over Sønnen, Leicer Cohn,
Tilhøje Menighedens ældste og tilvenstre for Midtergangen Menighedens 2. Kirkegaard. Foto 1927.

er et af de mest kunstfærdige. De to Hænder tilligemed Præstekronen angiver, at her hviler en Mand af Arons Æt. Inskriptionen gengives af Hr. Heymann saaledes:

„En Mand af overordentlige Gjerninger var han. Med fuldkommen Tiltro nød han sine Hænders Arbejde. I Handel og Vandel nød han Tiltro og hørte altid opmærksom paa Thoraens Stemme og Bønnerne. Den første, der kom, og den sidste, der forlod Bedehuset. Hans Navn var bekendt for Elskværdighed.

Ærværdige Elieser Leib, Søn af Rabbiner Abraham af Arons Æt. Den frommes Minde til Velsignelse. Han er bortdraget til den evige Verden den første Dags Løvsalsfest 532.

Hans Sjæl være indviet“.

Det i 1709 opførte Hus, hvortil de 50 Rdl. blev laant, har formentlig ikke været meget solidt. Det er forlængst fuldstændig forsvundet, og allerede i 1762 fik „Den jødiske Nation“ tilskødet Matr. Nr. 4 d ud mod Slesvigsgade, hvor den nuværende Opsynsmandsbolig ligger. Den er dog først opført 1790, og i den ene Ende var indrettet Ligkapel.

Da den anviste Plads henad Aaret 1800 var fuldt belagt, fik Menigheden en tilsvarende anvist syd for den første og af samme Størrelse, dog skulde der af denne svares en aarlig Leje til Byen paa 4 Kr. Paa denne anden Del af Kirkegaarden findes iflg. Hirsch 221 begravede, hvoraf omtrent Halvdelen fra andre Byer. Det vil af Situationsbilledet Side 14 ses, at denne Del af Kirkegaarden begynder mere at nærme sig til vore Begreber om, hvorledes en Kirkegaard skal se ud. Medens den ældste Del ikke bærer Spor af anlagte Grave eller kender anden Bevoksning end Græs, hvoraf Gravminderne rager op, har den anden Del ikke saa faa anlagte Gravsteder med Indhegning og Beplantning.

Da ogsaa denne Del af Kirkegaarden i 1858 var fuldt belagt, maatte man skride til den næste Udvidelse og fik da anvist et Areal langs Vester Voldgade, omtrent vinkelret paa de to første, hvoraf der skulde svares 6 Kr. i aarlig Leje til Byen. Repræsentanten for den jødiske Menighed, H. L. Hirsch, tilbød at kapitalisere dette

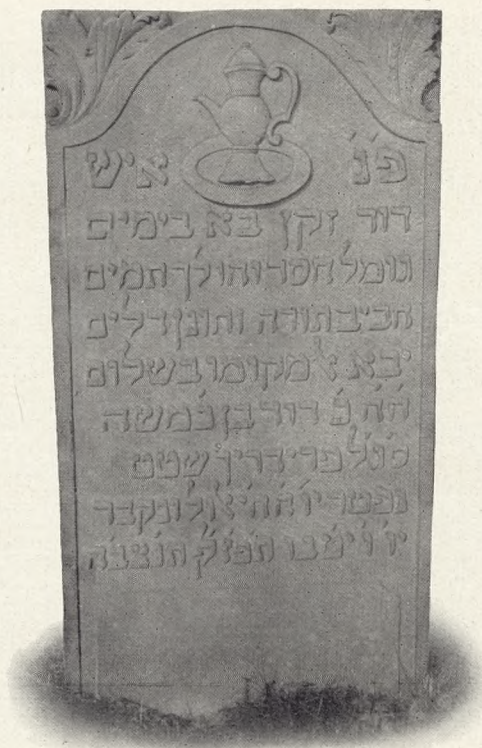
Menighedens 3. Kirkegaard. Foto 1927.

Beløb med 150 Kr. en Gang for alle, men Byen forlangte 400 Kr. Hertil svarede Hirsch, efter hvad han selv oplyser: „Naar min Stamfader Abraham kunde betale 400 Sekel (1 Sekel = ca. 1 Kr.) til Hedningen Efreth for Begravelsesplads, saa kan jeg betale det samme Beløb til mine kristne Medborgere“. Samtidig kapitaliseredes de 4 Kr., der aarlig betaltes for Kirkegaardens anden Afdeling (til hvilken Rentefod oplyser H. ikke), og Menigheden fik Skøde paa begge Arealer, dog med det Forbehold, at disse ingensinde maatte benyttes til andet Brug end Kirkegaarde, i modsat Fald skulde de falde tilbage til Kommunen.

Allerede i 1850 havde Albert Raffel i Aalborg til Menigheden i Fredericia overgivet et af hans sal. Fader Raphael H. Cohen 2 Aar tidligere oprettet Legat paa 100 Rdl. til den forestaaende Udvidelse, mod at hans og hans Hustrus Gravsted paa Kirkegaarden vedligeholdtes. Menigheden i Fredericia talte nemlig foruden de i selve Byen boende Jøder, tillige mange udenbysboende. I 1896 var der saaledes ikke mindre end 72 saadanne spredt over hele Jylland og Fyn. Afgiften til Hovedmenigheden i Fredericia varierede fra 4 til 8 Kr. aarlig og blev sjelden punktlig betalt. Menigheden havde imidlertid en udmærket Klemme paa de uefterrettelige, idet disse ikke fik deres døde begravet, før det skyldige Kontingent var betalt. For fattige Trosbrødrers Begravelse toges ingen Betaling. For fremmede, Ikke-Medlemmer, var Betalingen 10–40 Kr. efter hvers Evne. For Børnelig betaltes 10 Kr. Da imidlertid efterhaanden flere

Tilvenstre Gravmæle over Rabbineren Abraham af Arons Æt.
Tilhøjre Gravmæle over Rabbiner Abrahams Hustru.

mindre Menigheder rundtom fik deres egne Kirkegaarde, ophørte Fredericias Betydning, og Kontingentbetalingen af de udenbysboende Medlemmer bortfaldt delvis.

Den nye, tredie, Kirkegaard toges i Brug 1859, og man begyndte mærkelig nok Begravelserne i den sydligste, d. v. s. den fra de to andre Arealer længst bortliggende Del. Indtil 1895 blev her begravet 17 Børnelig og 65 Voksne, men i Slutningen af det nittende og Begyndelsen af det nuværende Aarhundrede aftog Antallet af Menighedsmedlemmer med rivende Hast. I 1905 var der kun 2 jødiske Familier i Fredericia, og i 1910 døde den sidste her bosatte Jøde. Da som nævnt ogsaa den udenbys Tilslutning efterhaanden helt bortfaldt, ophørte dermed „den jødiske Nation“s Saga i Fredericia, og dens Ejendele overgik til Menigheden i København.

Den sidste jødiske Gudstjeneste blev holdt den 11. Oktober 1902 paa Forsoningsdagen. Synagogen blev i 1914 solgt til Nedrivning. Den sidste indenbys Begravelse fandt Sted i December 1910, senere er der sket nogle faa udenbys Begravelser.

Af Situationsbilledet Side 15 vil det ses, at denne den nyeste Del af Kirkegaarden ikke væsentlig adskiller sig fra, hvad vi er vant til at se paa Kirkegaarde. Gravstederne er anlagte og beplantede, ofte omgivet af en passende Indhegning. En Del større Træer, der har været plantet til Pynt og Beskyttelse, er senere faldet; formentlig har de ikke kunnet taale det Naboskab, de efterhaanden fik i den store Fabrik, der voksede op ved Kirkegaarden og endte med delvis at erobre den.

A/S Ernst Voss' Fabriker havde efterhaanden indtaget al Plads ved og om Jødekirkegaarden. Da denne nu tabte al Betydning, købte Fabriken dette Areal for 7000 Kr.

Kirkegaardens ældste Gravmæle, rejst 1727 over David, af Levi Stamme.

De gamle Kirkegaardsdiger.

Af forhv. Museumsbestyrer Søren Knudsen.

Paa mine Rejser i Tyskland, Svejts, Frankrig m. fl. Lande har jeg ofte haft Lejlighed til at beundre de Fundamenter, der bærer de gamle Borge, Klostre, Kirker o. l. Bygninger, og især har det frydet mit Øje, naar disse undertiden meget høje Sokler har været skraat tilbagetrukne (transverserende), fordi denne Form udtrykker noget tilforladeligt, stabilt og solidt, ja, og dette er ikke blot tilsyneladende, men virkelig; — disse Egenskaber findes nemlig ved en saadan Mur.

Maaske er det naturligt, at Bygningshaandværkerne i disse Lande tidlig er kommet ind paa denne Form, fordi det stærkere kuperede Terræn, ja, ofte stejle Bjergsider, paabød den største Omhu; men fordi vi Danske boer „paa det jævne“ saa mageligt og trygt som kun faa Folk paa Jorden, var det ligefuldt godt for os, om vi ogsaa gjorde alt paa bedste og solideste Maade.

Ved nu at undersøge Diget om vor middelalderlige Kirkegaard her i min Føde- og Hjemmeby, Glud, og drage Sammenligninger mellem de til forskellige Tider opførte Stykker af denne, er det dog først rigtigt gaaet op for mig, hvor haardt der tiltrænges et effektivt Tilsyn med og et forebyggende Arbejde mod Vandalisme paa dette Felt.

Den ærværdige Portal til Kirkegaarden (som er afbildet Side 20), stemplet af mange Aarhundreder og med noget romansk Præg, er ubetalelig, og den svære Klokkestøbel er herlig (opført 1900 — den forrige ca. 1850 — desværre bliver det vel

Glud Kirke, set Vest fra. Tegning af Søren Knudsen, 1928.

næste Gang ganske umuligt at skaffe det fornødne Egetømmer) (se Billede S. 20).

Men nu til Diget!

Hele den sydlige Fløj af dette er ombygget i 1870erne, og ved denne Lejlighed er mange af Stenene kløvede, hvilket forvirrer Strukturen noget, men ganske vist samtidig gør det muligt at stable Stenene lodret uden at de skyder ud. I Vest- og Østfløjene er samtidig medtaget de Stykker af Diget, som naar til Laagerne, henholdsvis en Ganglaage mod Vest og den store Indgang mod Øst med baade Ganglaage og Kørelaage. Fra disse to ældste Indgange og nordpaa staar endnu ved hver sin Side to Stykker af de ældste Diger, og her er det, at jeg kommer til at tænke paa de indadskraanende Mure ved Sydens Borge og Kirker, thi disse to Digestykker skraaner meget stærkt og staar derfor ypperligt. Ovenstaaende Tegning viser et Stykke af dette ærværdige Dige samt i Baggrunden et Stykke af nyere Dato, ca. 1875, stablet lodret af kløvede Sten.

Her er der en sjælden Lejlighed til at sammenligne disse to Maader at stable Dige paa, og til at drage Slutninger og tage Standpunkter. Der er jo Skavanker og Fordele ved begge Maader, nogle er fælles og andre særegne. — Det gamle Dige tager megen Plads, det er ca. 3 Alen bredt i Bunden (og ca. 1½⁰ foroven, indvendig Side skraaner ogsaa), men det er ubestrideligt det bedste, hvad Holdbarhed angaar, hvorimod det jo er lettere for uvedkommende Skabninger at overstige, da det næsten à la ægyptisk Pyramide er trappeagtigt, — hvilket vel at mærke igen kan faa gavnlige Betydning, ja, redde Menneskeliv (fra uvorne Kreaturer f. Eks., sligt er sket saa ofte). Men, fælles for begge disse Byggeformer er det, at de mange Huller mellem Stenene

Nordvestlige Hjørne af Glud Kirkegaardsdige. Tegning af Søren Knudsen, 1928.

danner kærkomne Bosteder for mangehaande Utøj, deriblandt Rotter. – Naar saa hertil nævnes, at det ved fortsat og gentagne Udvidelser af Kirkegaardene bliver stadig vanskeligere at skaffe nok af store Kampesten, ja, saa er der dog Grund til at søge Opgaven løst paa anden Maade.

Jeg mener, at man løser Opgaven bedst ved at opføre *Mure* i Stedet for *Diger*, men vel at mærke af de runde Sten, derved holdes Stilen i de ydre Former, og Stenene kan bedre forslaa, idet jo en Mur kan gøres betydelig tyndere end Diget.

Men den største Omhu er nødvendig. Stenene skal absolut renses fuldstændigt, og der skal bruges god Cementmørtel til hele Arbejdet. Der skal et godt Øje, Lyst og Interesse til for at faa en saadan Mur god og smuk, – lad den bare trække ind opad, f. Eks. med Tykkelse forneden af 1 m og foroven $\frac{1}{2}$ m, den kan pudses indvendig, men ogsaa opføres saaledes, at der bliver runde Sten paa indvendige Side med.

Der er omkring Glud Kirkegaard noget af alt – ligesom i Kirken. Præget af skiftende Tidens Former og Maader at bygge paa, og saa svarer det jo egentligt til hinanden, der er logisk talt intet at gøre Kvalm over *undtagen den paa visse Steder manglende Soliditet!*

Og hvor vilde det dog have været smukt, stemningsrigt, stilfuldt og tiltalende, ifald det havde været ligedan!

Billedet Side 18 viser Glud Kirke og den vestlige Laage gennem Diget. – I Forgrunden til højre uordentlige Rester af et Dige omkring Skolens Have, „prydet“ med gamle Blikspande, Petroleumsdunke, Konservesdaaser o. l. i malerisk Uorden – i Midten en Bunke Muraffald, Brokker, Kalkpuds o. l. omtrent skjult af div. Ukrudt. – Laagens Træportal er bleven lidt skæv. – Vejen herfra bruges ikke meget, den har vist aldrig i sine Dage faaet Grus, men den har en Række „Trinsten“ i Midten til at balancere paa i Uføret – ganske i sin middelalderlige Form – forresten er den ganske spærret af en udhængende, vældig Syrenhæk ved Skolens Have.

Fra Glud Kirkegaard. Tegning af Søren Knudsen, 1928.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde.

Af Inspektør Chr. Beck Skrydstrup.

Til Pastor Nedergaards Artikel i „Vore Kirkegaarde“ 1928, Side 1–3, vil jeg gerne, som Medlem af Redaktionsudvalget, knytte nogle Bemærkninger til Forsvar for den rent kommunale Administration, og da Pastor Nedergaard særlig her beskæftiger sig med københavnske Kirkegaarde, skal jeg i det væsentlige henholde mig til disse, i Særdeleshed da Forskellen maaske ingen Steder her i Landet er saa stor som mellem kirkelig og kommunal Administration her. En Sammenligning mellem disse falder saa aabenbart ud til Gunst for den kommunale, at Opgaven til Forsvar for denne falder særdeles let.

Vi har her i Byen 3 Kirkegaarde, Holmens, Garnisons og Vor Frelzers, som er underlagt Kirkerne af samme Navn.

For at tage et Eksempel paa, hvad Administrationen her byder Gravstedsejerne, skal jeg nævne følgende: Man ansætter 1. Januar i Aar en ministeriel Embedsmand (Kasserer) som Leder af Kirkegaarden, og samtidig med, at denne Udnævnelse publiceres, meddeles officielt, at det fra samme Dato forbydes Gartnere ude fra at anlægge og vedligeholde Gravsteder paa Kirkegaarden. Dette vil altsaa sige, at Gravstedsejerne er udelukket fra at faa nogensomhelst sagkyndig Hjælp ved Anlæg af deres Gravsted, eftersom der ingen Gartner er ansat paa Kirkegaarden.

Forholdene paa denne Kirkegaard har gentagne Gange været Genstand for offentlig Kritik, og man kan vel næppe forvente, at disse i Fremtiden vil bedres, naar man fuldstændig udelukker al faglig Indsigt fra Ledelsen. Man faar uvilkaarlig den Tanke, at det for Kirkerne kun gælder om at faa saa stor en Indtægt som mulig af de dem underlagte Kirkegaarde, og det ses tydeligt, at der kun ofres minimalt paa disses Vedligeholdelse, – de har ingen Udgifter til Anlæg med Fremtiden for Øje, og kun for Vor Frelzers Kirkegaard er der fagligt Tilsyn.*) Alle Frijords- og Liniebegrovelser henvises til de kommunale Kirkegaarde, – der sælges kun Familiegravsteder, som giver gode Indtægter, medens Kommunen maa tage sig af alle mindre bemidlede. Dertil kommer, at de fleste Takster for den samme Ydelse er betydelig højere, men desuden maa der betales for adskillige Ting, som er ganske gratis paa de kommunale Kirkegaarde, som f. Eks. Brugen af sort Tæppe, Inspektørens Assistance m. m. Københavns Begravelsesvæsen har sin Standardbegrovelse, hvor Publikum faar den samme Ydelse og Udsmykning af Kapellet, men til forskellig Pris, alt eftersom de har Raad til, d. v. s. Prisen bestemmes efter, hvad man har betalt for Gravstedet, ja, selv om der intet er betalt derfor, er Orgelspil, Lys, Pyntning med Træer og Benyttelse af Kapel det samme. I denne Forbindelse kan nævnes, at Frijord-, Linie- og Familiegravsteder nu ligger Side om Side paa de kommunale Kirkegaarde. Disse Eksempler synes mig tilstrækkelig og er sikkert ikke Pastor Nedergaard ubekendte.

Vi kommer nu til Pastor Nedergaards Ønsker med Hensyn til de kristelige Symboler i vore Kapeller. Hertil skal bemærkes, at de to københavnske Provster gennem en Aarrække har været Medlemmer af den nu ophævede Begravelseskommission, og derigennem har haft Indflydelse paa Indretning og Udsmykning af vore Kapeller, men

*) At Marineministeriet i Januar 1928 har anmodet Stadsgartner V. Fabricius Hansen om at fremkomme med Forslag til Forbedringer af Holmens Kirkegaard, forandrer formentlig ikke det her paapegede Forhold, at der intet stadigt, fagligt Tilsyn er, specielt hvad Gravene angaar. Red. Anm.

i ingen af de 7 Kapeller, der er opført paa de kommunale Kirkegaarde under denne Kommissions Styrelse, findes der kirkelige Symboler, fordi alle Byens Borgere, uden Hensyn til hvilken Trossamfund de tilhører, eller selv om de slet intet Trossamfund tilhører, har samme Ret til Afbenyttelsen.

Har man haft Lejlighed til at sammenligne Forholdene i Udlandet, vil man gøre de samme Erfaringer med Hensyn til kirkelig og kommunal Administration. Et godt Eksempel herpaa er Dresden, hvor Kirkegaardene hidtil har været underlagt Kirkerne. Medens man i de fleste af Tysklands større Byer har velholdte og velindrettede kommunale Kirkegaarde, er Forholdene i Dresden meget mistrøstige, og staar saa langt under, hvad man ellers ser i de tyske Byer. Som Følge deraf har Kommunalbestyrelsen i Dresden nu købt et stort Areal til Anlæg af en kommunal Centralkirkegaard.

Enhver, der kender lidt til Kirkegaardsforhold, maa indrømme, at de kommunalt drevne Kirkegaarde gennemgaaende staar højt over de Kirkerne underlagte, hvad Ordning, Indretning og Hensyntagen til Publikum i Almindelighed angaar. Man har stedse haft for Øje, at der paa disse ansættes virkelige Fagmænd (Gartnere), og dette Eksempel synes heldigvis ogsaa at være gaaet op for en Del af de Menighedsraad, der i Provinsen staar for Kirkegaardenes Administration.

Hvad angaar Pastor Nedergaards Bemærkninger om, at Tendensen ved Ligbrænding er ukirkelig, kan jeg ikke indrømme dette, og mit Syn paa denne Sag deles af mange virkelig Kristne, ogsaa af mange Præster. Ligbrændingen vinder, baade her og i andre Lande, mere og mere Anerkendelse, ogsaa fra Kirkens Side. Kirken bør ikke staa imod en Bevægelse, der er i saa stærk Fremgang, som denne, hvor nu alene paa Bispebjerg Krematorium er brændt over 10,000 Lig. I det forløbne Aar er omtrent 20 pCt. af de i København afdøde blevet brændt, og Antallet tager stærkt til hvert Aar. At der er en stor Mængde gode Kristne iblandt dem, der lader sig brænde, er givet; – hvormange, er det ikke vor Sag at afgøre, men det er værd at bemærke, at langt det overvejende Antal Ligbrændinger foregaar ved gejstlig Medvirken.

Kirkelig Styrelse af Landsbykirkegaardene er vel rimelig og naturlig, da disse er saa nær knyttet til deres Kirker og Forholdene smaa, men den stærke Bevægelse, der for Tiden er fremme, for at forbedre den praktiske Ordning af Kirkegaardene og at faa indført en fornuftigere Inddeling og nøjagtigere Protokollation m. m., tyder paa, at Styrelsen i hvert Fald hidtil har været mangelfuld. Hvor Kirkegaardene, paa Grund af Byens tiltagende Størrelse, faar et større Omfang, maa de ganske naturlig glide over til en mere praktisk og sagkyndig Ledelse; med andre Ord gaa fra kirkelig til kommunal – gartnerisk Styrelse. Men selv hvor de kirkelige Myndigheder ikke har direkte Haand i Hanke med Kirkegaardens Administration, vil man dog sikkert overalt, ligesom man gør det her i København, stille sig loyalt overfor Kirken og tage de videst mulige Hensyn til Præsternes Ønsker og Interesser. – Saaledes som det ogsaa indrømmes af Pastor Nedergaard, at det gøres her i Byen.

* * *

Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne.

„Naar en Kirkegaard skal være den rolige, smukke og harmoniske Mindelund, som man de fleste Steder baade i By og paa Land stræber efter at skabe, saa nytter det ikke, at de enkelte Familier ordner hver sit Gravsted helt efter eget Tykke.

Der maa være en Myndighed, Bestyrelse eller et Udvalg, helst bistaaet af en Kirkegaardsgartner eller anden sagkyndig Hjælp, som har det afgørende Ord, naar Talen er om Plantning paa Gravsteder eller om Fjernelse fra disse af saadanne Træer eller Buske, som giver Kirkegården sit særlige havemæssige eller landskabelige Præg.

Om dette Forhold indeholder de fleste nutidige Kirkegaardsvedtægter, ogsaa den her i Horsens gældende, klare og bestemte Forskrifter, og noget af det allerførste, der heri slaas fast, er dette, at af Gravsteder kan ingen blive Ejer, men kun *Lejer* for længere eller kortere Aaremaal.

Her kniber det for nogle Gravstedslejere. De holder paa, at de har *købt* deres Gravsteder, at de derfor ogsaa maa være *Ejere* af dem og kan lade og gøre med dem, ganske som de vil.

Blandt flere paa dette Spørgsmaal her opstaaede „Sager“ har en verseret hele Sommeren og har først nu funden sin Afslutning.

Paagældende Sag angik en Person, der ikke af Kirkegaardsværgen og Kirkegaardsgartneren kunde faa Lov at fjerne mere end to af fire Træer, der i Løbet af 10–15 Aar er vokset op paa Vedkommendes Familiegravsted og nu navnlig for de to's Vedkommende efter Kirkegaardsgartnerens Mening var indgaaet som et smukt Led i Kirkegaardens samlede Træbestand. Vedkommende *vilde* imidlertid have alle fire Træer bort og lod saa de to sidste fjerne for egen Regning og i et Øjeblik, da der intet Opsyn befandt sig i den paagældende Del af Kirkegården.

Sagen har paa det stedlige Kirkegaardsudvalgs Foranledning været baade ved Politi, Stiftamt, Provstiudvalg og Stiftsovrighed, og derom var der overalt fuld Enighed, at Vedkommende havde gjort sig skyldig i Overgreb, og at, som det hed i en Erklæring fra Provstiudvalget, „... det (Kirkegaardsudvalget i Horsens) maa kunne støtte sig til de paagældende Vedtægter, hvis det virksomt skal værne Kirkegården“.

Imidlertid enedes de nævnte Myndigheder om at slutte sig til en Skrivelse af 22. Juli 1927 fra Aarhus Stiftsovrighed, hvorefter Sagen under Hensyn til samtlige foreliggende Omstændigheder afgøres derved, at der af Kirkegaardsbestyrelsen gives paagældende Paalæg om fremtidig nøje at overholde de i Kirkegaardsvedtægten indeholdte Bestemmelser.

Kirkegaardsudvalget, som har tilstillet os denne Redegørelse, erklærer sig for saa vidt tilfreds med Sagens Udfald, som dette understøtter Kirkegaardsgartnerens, Kirkegaardsværgens og Kirkegaardsudvalgets Ret til at tale med, naar større Forandringer ved et Gravsteds Beplantning m. v. ønskes foretaget“. („Horsens Avis“ 27. Okt. 1927).

Det ligger nær, i Tilslutning til den anførte Redegørelse om Sagen i Horsens, at henlede Kirkegaardsbestyrelsernes Opmærksomhed paa, hvor vigtigt det er, at man har et godt Reglement for Kirkegården; men det foranlediger rigtignok ogsaa Opkastelsen af Spørgsmaalet om virksomme Foranstaltninger overfor, hvem der forbryder sig alvorligt imod Reglementet. Her er et Problem, der vist ikke før har været taget alvorligt under Behandling, og som det utvivlsomt vil være rigtigt at tage op.

Den kongelige Anordning.

Den kongelige Anordning, som under 10. December 1927 udsendtes, mere end 5 Aar efter Kirkegaardslovenes Fremkomst, og som i sin hele Udstrækning er givet paa dette Blads Tillæg, er saa udpræget beregnet for Landsbykirkegaarde og tager kun i ringere Grad Sigte paa Bykirkegaardene. Det er derfor kun minimale Fordringer, der opstilles, og selv om Anordningen paa forskellige Omraader, saasom ved Opgivelse af diverse Dimensioner etc., gaar noget videre og er mere koncis i sine Fordringer, end Loven er det, saa vil mange Kirkegaarde allerede nu være naaet et betydeligt Skridt videre frem ad den Vej, som har givet en nøjere Grad af Kirkegaardskultur. At Anordningen har nogen Betydning for fremtidig Indrettelse af Kirkegaarde, og at den kan sætte nogen Stopper for alt for megen Slendrian, er ganske givet, og at der ogsaa er adskillige Kirkegaardsbestyrelser paa Landet, der her faar det aldeles nødvendige „Puf“ til at faa sat Regulering etc. i Gang, er ligeledes givet, og som saadan betegner den naturligvis et Fremskridt. Men blandt de mange Bestemmelser og Betegnelser er det værd at lægge Mærke til, at man endnu ikke regner med anden sagkyndig Assistance ved Syn over Kirkegaarden, dens Beplantning m. m., end en *bygningsskyndig* Mand.

Den kongelige Anordning har været sendt „Foreningen for Kirkegaardskultur“ til uofficiel Udtalelse, og Bestyrelsen har benyttet denne Lejlighed til at foreslaa en Del Ændringer; men da Arbejdet med Anordningen var saa vidt fremme, at den forelaa i Korrektur, kunde man naturligvis kun fremkomme med beskedne og i og for sig ret uvæsentlige Ændringer. Til Bestyrelsens Forslag er der taget Hensyn i flere Tilfælde, — det kan saaledes nævnes, at der i § 2 er indskudt et „eller langs“ i Punktet om Drænledninger, saa dette kommer til at lyde paa, at disse kan anbringes i eller langs Gange etc., hvilket særligt har Betydning, hvor der langs Gangene er Græs-rabatter eller Busketter. I andre Tilfælde er der ikke taget Hensyn til Forslagene, saaledes har Ministeriet ikke kunnet gaa ind paa det Synspunkt, at der *altid* vil være Brug for Afløb for „Overfladevand, Spildevand fra Kapel, Brønde m. m.“, men man nøjes i Anordningen med at antyde, at der *kan* være Trang til saadant (§ 3). I Relation til den foregaaende Artikel i dette Blad foreslog man indsat en Parentes i § 15, saaledes at denne kom til at lyde paa, at „de paa Kirkegaarden staaende Træer (*selv om de staaar paa Gravsted*), maa ikke borttages . . .“, men dette eller en lignende Bestemmelse er det ikke lykkedes at faa indført. — At man ogsaa har gjort opmærksom paa det mærkelige Forlangende, at Kirkegaardskortet skal findes i to Eksemplarer, mens *Protokollen* kun behøves i eet, er kun rimeligt; thi naar alt kommer til alt, er det dog langt lettere at rekonstruere et Kort over Afdelingerne paa Kirkegaarden, hvor i hvert Fald Gravstedsgrænser, Gange o. l. er vejledende for den nærmeste Tidsperiode, hvorimod disse ikke (og kun i ringere Grad Monumenterne) giver saa mange Oplysninger, at Protokollens mange Navne og Data kan udfindes paany.

Men, — nu ligger altsaa Anordningen paa Bordet, og det er dens Mindstekrav, der er medbestemmende for Indretningen og Driften af Danmarks Kirkegaarde i den nærmeste Tidsperiode. Den er en Pegepind for Kirkegaardsanlæggere, Kirkegaardsbestyrelser og Kirkegaardsledere. Maatte den som saadan give Lykke og Fremgang for Kirkegaardskulturen!

Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid.

Af Museumsinspektør, cand. mag. *Hans Kjær.*

Ligbrændingens Historie i Europa frembyder et meget broget Billede, eller rettere, der kan endnu vanskeligt tales om nogen egentlig samlet Historie. Den opløser sig til Billeder af de enkelte Landomraader og de enkelte Folkeslags Stilling til Spørgsmaalet. Det gaar endda, naar der kun kræves Oplysning om, til hvilken Tid Ligbrændingen i det store og hele har været anvendt i de forskellige Lande. Men det er jo den Side af Sagen, som har mindst Interesse. Adskilligt vanskeligere bliver det at udrede, i hvilket Omfang denne Skik er oprindelig, er optaget selvstændigt eller beror paa mellemfolkelig Paavirkning, ligesom heller ikke Spørgsmaalet om Aarsagerne til Skikkens Opstaaen er paa nogen Maade endeligt løst. Kun for Randlandenes Vedkommende i Syd og Nord er Stillingen nogenlunde afklaret, selv om Opfattelserne endnu paa et og andet Punkt gaar stærkt imod hinanden, og de fleste Forskere, idet de føler Mangelen af tilstrækkelig mange sikre Iagttagelser, har vendt sig mod den Opgave at sigte det ældre Materiale og fremskaffe nyt, især arkæologisk Stof af sikrere Præg, end hvad man hidtil har maattet bygge paa. Selve det at konstatere med Sikkerhed, om Knogleresterne i en Grav er brændte eller ikke, er en Opgave, som tit er for svær for en Lægmand og kan volde Forskeren Vanskelighed. Der er dog i de senere Aartier fremkommet betydeligt Materiale til Løsningen af dette betydningsfulde Spørgsmaal, desværre spredt i talrige Tidsskrifter. Efterhaanden synes Forskerne at kunne mødes i den Opfattelse, at det sjælden har været religiøse Aarsager, som bragte det enkelte Samfund eller Dele af Samfundet til at foretrække den ene eller den anden Gravform, ubrændt Gravlægning eller Brænding; dette udelukker dog selvfølgelig ikke, at der kan være opstaaet eller indlagt Motiver af religiøs Natur. Dette gælder for begge de nævnte Randomraader, hvor Forholdene er bedst oplyste. Det har været Kristendommen forbeholdt med streng Logik, som dog vel rettere kan betegnes som „sympatisk Logik“, af sine Tilhængere gennem det meste af et Par Aartusinder at kræve ubrændt Gravlægning. Langt snarere har Ligbrændingens Opkomst været beroende paa Aarsager af social Natur, eller Tilknytning til andre religiøse Sædvaner. For Hellas som for Norden er det fælles, at Ligbrændingen er det sekundære, der har afløst og fortrængt den „kolde“ Gravlægning. Til Norden er Ligbrændingen efter al Sandsynlighed kommet udefra; dette viser allerede dens gradvise Fremvækst som almindelig Skik. For Hellas Vedkommende maatte man staa usikkert, saa længe der kun forelaa litterære Vidnesbyrd. Her har de arkæologiske Undersøgelser ikke blot paavist den ubrændte Gravskik som den *ældre*, men i hvert Fald efter det hidtil foreliggende ogsaa den *oprindelige*.

De ældste litterære Vidnesbyrd er jo de homeriske Kvad. I *Iliaden* hedder det straks i første Sang, da Apollon i sin Vrede sender Pesten over Grækernes Lejr foran Troja, at „Pilen den hvasse - traf og mangfoldige Dødningebaal der brændte bestandig“. *Ligbrændingen* er her den ene raadende Sædvane. Men i de Skildringer, som bringer Enkeltheder, viser det sig ret klart, at de enkelte Led i Højtiden, der ledsagede den højbaarne Mands Baalfærd, for en Del maa være overtagne fra ubrændt Gravlægning, hvor de er bedre motiverede.

Mest oplysende er den Baalfærd, som Achilleus bringer sin Ven og Kampfælle Patroklos, skildret i *Iliadens* 23. Sang. Forberedelserne er meget store. Der hugges

paa Bjergene Træer i Mængde til et Baal paa hundrede Fod i Længde og Bredde. Dernæst hedder det (i Gertz' Oversættelse):

Øverst paa Baalet den døde de lagde, bedrøvet i Hjertet;
Talrige fedede Faar og tungt fodslæbende Okser
Flaaed' de saa foran Baalet og gjorde i Stand, og af alle
Fedtets Achilleus tog og dækked fra Hoved til Fødder
Liget dermed, men opdynged de flaaede Kroppe omkring det.
Lænet mod Baaren deroppe han satte tvehankede Krukker
Fyldte med Honning og Fedt, og fire stærkhalsede Heste
Rask han kasted paa Baalet, imens han lydelig sukked.
Ni Hushunde han havde, den Drot, som han fodred ved Bordet:
Ogsaa af disse han slagtede to og paa Baalet dem slængte;
Samt tolv herlige Sønner af Troiske Stormænd, som der han
Stak med sin Malmkniv ihjel; thi paa Ondt han i Sindet kun tænkte.
Saa stak han Baalet i Brand, som med Vælde det skulde fortære,
Og under Veraab han nævned sin elskede Ven

Plastisk og anskuelig er Skildringen. Men Sangeren viser dog paa ét Sted, at han ikke helt billiger, hvad der skete; han føler selv, at Drabet paa de tolv Trojanere er en Grusomhed, som hører en ældre Tid til. Hensigten med Drabet fremtræder desuden her som en Hævnaakt. Den oprindelige Motivering maa være en ganske anden, nemlig at de i Underverdenen skulde tjene den Døde, ligesom Heste og Hunde. I et Drømmesyn, som Achilleus havde haft Natten forinden, havde Patroklos da heller ikke bedt ham om noget af den Art, men kun om, at han vilde fremskynde Baalfærdens, for at Patroklos kan blive i Stand til, naar den er fuldbyrdet, at gaa gennem Hades, Underverdenens Port, og komme til sit Sted, samt dernæst, at Achilleus vil drage Omsorg for, at hans og Vennens Bene til sin Tid gemmes i samme Skrin. Det kunde se ud til, at Ligbrændingsskikken her maa ses i Forbindelse med de almindelige Offerskikke. Offerdyret, eller de for Guddommen særligt udvalgte Dele af det, viedes ved at brændes; til den døde bringes Ofret paa lignende Vis. Tankens Fortsættelse, ogsaa at brænde den Døde sammen med Ofret, skulde ikke synes fjerntliggende. Der kendes ganske vist ogsaa Ofre til Guddomme, hvor simpel Henlæggelse paa særligt Sted, eventuelt i Forbindelse med Sønderbrydning, er tilstrækkeligt til at betegne noget som Offer, men det gælder næppe de blodige Ofre, som var de almindeligste.

De homeriske Kvad har faaet deres nuværende Skikkelse længe efter de Begivenheder, som de fortæller om. De ældre og yngre Folkesange, hvoraf de opstod, antages først at være samlede til de Helheder, vi kender, i 8.-9. Aarh. f. Kr. og har endda faaet deres endelige Form adskilligt senere. Men de Begivenheder, som de skildrer, ligger adskillige Aarhundreder forud. Det er dermed givet, at der paa Omraader, hvor Sæd og Skik i Mellemtiden havde forandret sig, kan være sket adskillige Forskydninger.

Paa en Mangfoldighed af Punkter har de homeriske Kvad gennem de sidste Decenniers arkæologiske Undersøgelser fundet væsentlige Supplementer. Den Kulturperiode, som de tilhører, betegnes jo i Almindelighed som den kretisk-mykeniske og har været vidt udbredt over Grækenlands Fastland og Øerne, ligesom den har haft en lang Varighed med skiftende Faser. Nu viser Fundene ikke alene, at *ubrændt Gravlægning* har været *eneraadende* i de Tidsrum, som har været ældre, og som altsaa ligger forud for kretisk-mykenisk Tid, stort set, den græske *Stenalder*, men at denne

Skik ligeledes er eneherkende i største Delen af mykenisk Tid, den græske Bronzealder, saavel i dens Opkomst som i dens Blomstringstid, hvortil de store Begivenheder snarest maa henlægges. Perioden regnes nu at begynde ved ca. 2000 f. Kr. og at vare til ca. 1200; men Ligbrændingen kommer først i Brug i eftermykenisk Tid, 1200–950 f. Kr. I selve Perioden var altsaa ubrændt Gravlægning eneraadende. Man behøver blot at tænke paa de kongelige, guldrige Skaktgrave paa Mykenai's Borg, eller de mægtige Kuppelgrave, Dødehusene, som bestod til vor Tid, medens de levendes Boliger er saa at sige sporløst forsvundne. Selve disse Kuppelgraves Bygning indebærer i øvrigt en anden mærkelig Tilknytning til en svunden Tid, da den Døde ofte gravlagdes i sit eget Hus, og det antoges, at han fortsat levede i Graven, hvoraf der atter udvikledes særlige Skikke, som der dog ingen Anledning er til ved denne Lejlighed at indgaa paa.

Altsaa først i eftermykenisk Tid kom Ligbrændingen i Brug, og dette endda saaledes, at mange Egne fastholdt den gamle Sædvane. Da der i dette Tidsrum i ikke ringe Udstrækning er kommet nye Folkeelementer ind i Landet, er det nærliggende at tænke sig, at det er disse, der har bragt Baalfærdsskikken med sig, dette saa meget mere, som der i Grækenlands Nærhed sad andre Folkeslag, der ikke delte Persernes Sky for gennem Ligbrændingen at besmitte Ilden. Fjernere levede de, der endnu i historisk Tid havde fastholdt de gamle Sædvaner. Meget oplysende er saaledes, hvad Herodot beretter om Skytherne, der boede i Sydrusland, særlig om Kongernes Gravlærd: „Efter at man har lagt den døde i Graven paa en Pude, stikker de Lanser ned til højre og venstre for ham, lægger Træ derover og dækker det hele med Grene“ (de danner altsaa et Hus eller Telt over ham). „I det øvrige store Gravrum sætter de en af Frillerne, Mundskænken, Kokken, Livtjeneren, Hesteknægten og en Budsvend, efter at de forud har stranguleret dem; fremdeles Heste, Førstegrøde af alt og gyldne Drikkeskaale. Sølv og Bronze bruger de ikke. Efter at de har gjort alt dette, opdynger de en stor Kurgan (Gravhøj) og afholder Vædekampe“. Gravskikken er ikke væsentlig forskellig fra, hvad der berettes om Patroklos' Ligfærd, men jo saa meget bedre motiveret, at der ikke er mindste Tvivl om, hvad der viser os det oprindelige. Snarere maatte man undres over, hvor godt dog den gamle og den nye Skik er passet sammen. Og vil man ogsaa i dette Tilfælde søge Beretningen bekræftet gennem Arkæologien, maa det være nok at henvise til en ret ny Undersøgelse fra Egnen om Jekaterinoslav, en Grav fra Slutningen af andet Aartusinde f. Kr. (V. A. Gorodzow, 1907). Selve Graven fandtes at have været overbygget med Træ i Teltform og foruden Hovedpersonen fandtes endnu Skeletdele af 9 Personer, der havde fulgt ham, samt et rigt Gravudstyr.

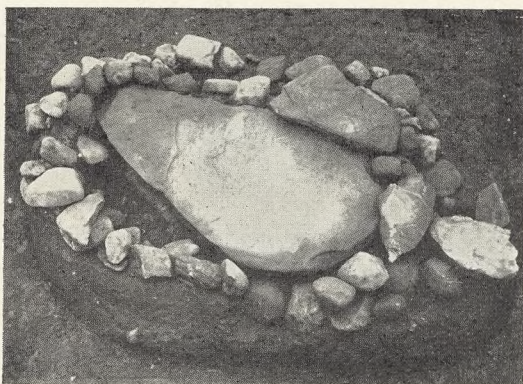
I Begyndelsen medfører, som Patroklos Ligfærd viser det, Overgangen til Ligbrænding ingen Reduktion af Udstyr eller Ceremoniel. Senere skete derimod dette for det meste, dog ikke hvor det drejede sig om højbaarne Ætter. Men netop Muligheden for en meget betydelig Reduktion er sikkert det, som har sikret Ligbrændingens Bestaaen i det brede Lag, naar den først var slaaet igennem. Dette skete ingenlunde altid eller overalt. I den senere Tid er Billedet i Grækenland selv overordentlig skiftende. Der var Egne, hvor Ligbrænding var eneraadende (Thera) eller overvejende (Kreta), men ogsaa Omraader, hvor den afvistes (Argolis), medens i de fleste de 2 Former anvendtes jævnsides. Smaa børn gravlagdes dog sædvanligt ubrændte i store Lerkrukker. Og selv paa store Bygravpladser, som Dipylon ved Athen, be-

varedes meget længe de gamle Forestillinger om, at de efterlevende var skyldige at bringe Fødevarer til de Døde, ogsaa naar Graven kun rummede Bronze- eller Lerkarret med de brændte Ben; undertiden anbragtes til at modtage Fødevarerne i Graven et stort Lerkar, hvis Bund var slaaet ud, saaledes at Drikken kunde flyde ned i Graven til den Døde. Til andre Tider, da vel dette følte *for* mærkværdigt, skete en ejendommelig Forskydning: der rejstes over Graven en Bautasten, Stele, og idet Sjælen nu antoges at bo i denne, smykkedes den af de efterlevende, bekransedes og modtog Ofre.

Der er berettet saa udførligt om Hellas, dels fordi Forholdene her er saa forholdsvis veloplyste, dels fordi Udviklingen sikkert er blevet den bestemmende for langt videre Omraader; en lignende Udvikling med flere eller færre Fællestræk genfindes i de fleste andre Lande i Europa. Saaledes ogsaa i Italien. Ubrændt Gravlægning var ogsaa her efter de arkæologiske Vidnesbyrd det ældste, oprindelige; og Ligbrændingen optræder ikke før i den senere Bronzealder, henimod Jernalderens Begyndelse. I klassisk Tid kan der næppe findes nogen som helst Regel med virkelig Begrundelse. Af de store Slægter, hvorom der haves Oplysning paa dette Omraade, fulgte nogle den ene, andre den anden Skik. Fælles var derimod hele det indledende Ceremoniel, derunder Processionen, hvori Forfædrene, Anerne, deltog, repræsenterede af Mænd, som bar Masker med deres Ansigtstræk, til Forum naaedes, hvor Ligtalen fandt Sted, og derfra til Gravstedet. I Tilfælde af Baalfærd kunde Baallet rejses i en Brandgrube. Efter Brændingen samles de brændte Ben, renses og lægges i en Beholder, der atter nedsættes i Asken, hvorefter der tues Høj eller bygges Gravmæle (*Bustum*). I andre Tilfælde foretoges Brændingen paa en særlig Plads, hvorfra Baalresterne førtes til Slægtens Familiegravsted. For Fattigfolk indrettedes store Fællesanlæg med Nicher (Columbarier, „Dueslag“). – At der ved de riges Baalfærd ofte kunde vises stor Luksus, bl. a. ved Anvendelse af kostbare Træsorter, behøver næppe at tilføjes. Heller ikke uddøde nogensinde helt den gamle Sædvane at bringe Dødeofre, Røgelse, Drikofre o. l., ganske uanset, at de ved den ændrede Gravskik i Virkeligheden savnede Motivering. En mærkværdig Sædvane, vel en Efterlevn af det gamle, bød i øvrigt, at ved Baalfærden et enkelt Led skulde løsnest og begraves særskilt (*os resectum*). Om det virkelig vedblev at ske, er det naturligvis ganske umuligt at paavise.

Til venstre: Mandsl. Grav, æ. Bronzealder, Viborgegnen. De brændte Ben ligger i hele Rummet. Til højre: Mandslang ældre Bronzealders Grav ved Bobøl, Ribe Amt. De brændte Ben i Hob i Midten.

Medens det saaledes synes, at Ligbrændingsskikken Syd for Alperne først indtræder sent i Bronzealderen, kendes den Nord for Alperne allerede paa det foregaaende Kulturtrin, i Stenalderen. Dette vil dog i Virkeligheden kun sige, at den har bredt sig hurtigere end Kulturens øvrige, almindelige Elementer. Den synes i forbavsende kort Tid at være udbredt selv til det fjerne Norden, her dog længe som en sjælden Undtagelse. Fra sen Stenalder kendes Ligbrænding saavel i Sydrusland som i Østgalizien og Bukowina. Ogsaa til Frankrig naaede den i Stenalderen og findes ikke sjælden i de store Stengrave, der svarer til vore danske Jættestuer. For Spanien er Forholdet ikke tilstrækkeligt oplyst.

I Mellemeuropa skete senere et Tilbageslag til den gamle Skik. Oplysende er som Eksempel herpaa den store Hallstatt-Gravplads i Nedre-Østrig, med langt over 1000 Grave, der repræsenterer Tiden 900–400 f. Kr. Begge Gravformer er nogenlunde ligeligt til Stede, 525 Gravlægninger, 455 Tilfælde af Brænding, men det er *ubrændt* Gravlægning, som er overvejende i den *senere Tid*.—I Forbindelse hermed staar det tvivlsomme Spørgsmaal om delvis Brænding, der her forbigaaes.

Ligbrændingen synes næsten overalt ved sin første Fremkomst at vinde Yndest og snart at blive væsentligt eneraadende. Senere gaar ogsaa paa dette Omraade Sæd og Skik i Bølger, hvis Aarsager det er saare vanskeligt at udforske. Vekslede er det ogsaa, om Vaaben og øvrigt Udstyr brændes paa Baalet eller senere lægges i Gemmet for de brændte Ben, i saa Tilfælde ofte sønderbrudte eller i sammenbøjet Stand. Til Tider samles de brændte Ben omhyggeligt fra Baalet, renses og lægges i Gravgemmet, til anden Tid nøjes man med at samle alt fra Baalet i en Hob og lægge det hele i en lille Grube i Jorden (Brandplet), eller der dækkes med en større eller oftest mindre Høj.

Kun ganske kort skal der ved denne Lejlighed tales om *Norden*. Der vil ventelig senere blive Lejlighed til en udførligere Fremstilling. I Norden kendes Ligbrænding ikke fra Stenalderen. Naar der nogle Gange er fundet Gravlægninger med brændte Ben foroven i Jættestuer, stammer de fra senere Tid, er altsaa ganske sekundært anbragte i Stenaldergravene. Enkeltvis forekommer Brandgrave allerede ret tidligt i den ældre Bronzealder. Det er meget kendeligt, at det er en ny Skik, der kommer udefra, og overfor hvilken man i Førstningen har staaet usikker. Til at begynde med anlægges Gravene vedblivende mandslangt, og de brændte Ben strøs i

Til venstre: Grav fra yngre Bronzealder, Smerup, Thyholm.

Til højre: Samme Grav aabnet. Sværdet ligger ovenpaa de brændte Ben.

et Lag gennem hele Længden; stundom brændes Gravgodset, oftest ikke. Det er ogsaa hændet, at der er lagt en ny Høj over en Brandgrav, hvilket dog i senere Bronzealder saa at sige aldrig skete. Senere samles de brændte Ben oftest i en Hob i Gravens Midte, men snart drages Konsekvensen: Graven anlægges mindre, indtil den til sidst bliver en Stenhob eller en lille Stenkasse, hvori Benene lægges, ofte dog i et Lerkar, der ogsaa kan stilles frit i Jorden, i den ældre Tid i en forud eksisterende Høj, til sidst ogsaa under Markfladen. En Tid medgives Følgegods, men snart afsvækkes Skikken. Smaa Efterligninger erstatter navnlig de større Genstande, som Vaabnene, og Antallet af Genstande formindskes; senest ophører man at medgive Toiletsagerne, Ragekniv, Tatovernaal og Niptang. Fødevarer synes overhovedet aldrig at være henlagt i en Brandgrav. Til sidst lægges undertiden de brændte Ben frit i Jorden; saaledes findes de i hvert Fald nu; oprindeligt var de vel gemte i et Klæde eller lignende.

Over hele Europa er Forholdene i Jernalderen, Norden medindbefattet, overordentlig skiftende, tilsyneladende regelløse, med stadig Vekslen efter Tid og Sted. Gravformerne frembyder kun liden Interesse. Der er ikke Anledning til ved denne Lejlighed at indgaa nærmere herpaa. Nogen større Betydning synes der ikke at ligge i denne Vekslen. Først mod Slutningen bliver dette Forhold atter af Betydning, særlig i Norden.

Overalt ophører Ligbrændingen paa det Tidspunkt, da Kristendommen træder ind som sejrende Tro, i Syden i 3.-4. Aarhundrede, i Norden ved Aar 1000. Men Sædvaner fra hedensk Tid holdt sig meget længe og er næppe nok endnu helt forsvundne, i hvert Fald ved ubrændt Gravlægning, hvor man f. Eks. endnu kan spore den *Charons Færges*, der havde sin gode Forklaring ved den ubrændte Gravlægning i Grækenland, men som oftere er fundet i Urner i Mellemeuropa, og som sikkert dér var lige saa blottet for virkelig Motivering, som naar den findes i sjællandske Skeletgrave fra Folkevandringstiden. Sæd og Skik varer længe ved, ganske særligt i Forholdet til de Døde.

Urne med Motiv fra Charons Færge.
A/S P. Ipsens Enke. Kgl. Hof-Terracottafabrik.

Ligbrændingens retslige Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke.

Ligbrændingens hygiejniske Betydning.

Af Overlæge, Dr. med. Knud Secher.

Gennem Konstruktionen af en passende Ovn blev Grunden lagt til den moderne Ligbrændingsbevægelse, der naaede her til Landet omkring 1880, idet daværende Dr. med. *F. Levison* i 1879 og 1880 rejste Diskussion om Kirkegaardenes Tilstand og begyndte at agitere for Indførelsen af Ligbrænding.

I Begyndelsen af 1881 blev der da dannet en Forening: „Forening for Ligbrænding“, hvis Formaal skulde være at arbejde for denne Begravelsesform. Den første Bestyrelse bestod af Professor *Goos* som Formand, Grosserer *Forbach*, Dr. med. *Levison*, Professor *Reiz* og Ingeniørkaptajn *Sommerfeldt*, og denne Bestyrelse sammen med en Række kendte Mænd, saaledes Overlæge *Rudolf Bergh*, Professor *Panum*, Professor *Howitz* m. fl., udsendte den 31. Marts 1881 en Opfordring til Indmeldelse i Foreningen, der straks fik ca. 1500 Medlemmer.

Man nærede indenfor Foreningen ingen Tvivl om, at Ligbrænding maatte være en ganske tilladelig Foranstaltning; men paa den anden Side var der en Række vigtige Forhold, der formentlig burde ordnes gennem Administrationen eller ved Lov, saaledes Indretning af Krematorier, medicolegale Interesser, Gejstlighedens Stilling m. m. Bestyrelsen indgav derfor 1. Juni 1881 til Justitsministeriet et af Formanden, Professor *Goos* konciperet Andragende.

Efter at Sagen saaledes var rejst officielt, begyndte de lange Forhandlinger, der skulde strække sig over mange Aar. Justitsministeriet var fra første Færd velvillig stemt

Maleren *Zarthmanns Urne* (etrurisk Alabasturne); nedsat paa Vestre Kirkegaard, København.

Holger Jacobsen:
Urne for Fredsvennen
Frederik Bajer.
Bispebjerg Columbarium.

overfor Sagen, men sendte den straks videre til Kultusministeriet, fra hvis Side der nu blev rejst en voldsom Bevægelse mod Ligbrændingssagen (se senere). Til Trods for at Bevægelsen fik Støtte gennem Udtalelse fra „Den almindelige danske Lægeforening“s Møde i Kolding den 26. August 1881 og gennem Sundhedskollegiets Erklæring af 23. September 1881, mente Justitsministeriet ikke at ville optræde mod Kultusministeriets Modstand, og gennem Skrivelse af 15. Juni 1881 meddeltes dette Foreningen.

Da der saaledes ikke havde været Vej frem paa den første Maade, blev der ved Skrivelse af 22. November 1882 sendt et Andragende til Folketinget, der med 50 Stemmer mod 5 vedtog at støtte Foreningen ved at henvise dens Andragende til Justits- og Kultusministeriet.

Til trods for, at den foretagne Afstemning kunde give et Fingerpeg i Retning af Stemningen i Landet, foretog Ministerierne sig intet effektivt. Ej heller skete der noget efter Professor Reiz' Henvendelse i 1884 paa Grund af den truende Koleraepidemi.

Da Myndighederne saaledes ikke var at faa i Tale, besluttede Foreningen at opføre et Krematorium for gennem Afbenyttelsen heraf at faa Domstolenes Afgørelse af det eventuelle lovstridige i at foretage Ligbrænding.

Det første danske Krematorium var fuldført i 1886. Da det under Opførelsen var nødvendigt at søge om Dispensationer fra Byggevedtægten, fik Politiet Lejlighed til at advare mod Krematoriets Benyttelse. Efter Bygningens Fuldendelse foretog man dog alligevel en Brænding (13. September 1886) af Liget af en svensk Tugthusfange, erhvervet fra Universitetet i Lund. Justitsministeriet reagerede derimod ved at nedlægge Forbud mod yderligere Anvendelse.

Det ministerielle Forbud blev af Foreningen indanket for Domstolene. Allerede Hof- og Stadsrettens Dom af 18. Januar 1888 gik Foreningen imod. Retten udtalte, at selv om der i Lovgivningen ikke findes noget udtrykkeligt Forbud mod anden Ligbegængelsesmaade end Begravelse, saa er der dog den Regel, at et Lig skal „begraves“; denne Regel er „saaledes overholdt, at der ikke kan være Tvivl om dens Gyldighed, ligesom den danner Forudsætningen for Kirkeritualets Bestemmelser“.

Denne Dom blev den 16. Januar 1891 stadfæstet af Højesteret, dog med andre Præmisser, nemlig Henvisning til Kirkeritualet af 25. Juli 1685, der giver „en almen gyldig offentlig Ordning af Begravelsesvæsenet, fra hvilken ingen væsentlig Afvigelse kan ske uden særlig Hjemmel“. Ligbrænding maatte anses for at være en saadan væsentlig Afvigelse, hvorfor den maatte anses for at være utilladelig, indtil en ny Ordning var tilvejebragt.

Hele denne Retshandling havde den store Betydning, at der blev fremdraget meget Stof til Belysning af den dengang saa nye Begravelsesform, og den banede Vej for et Lovgivningsarbejde paa dette Omraade. Det lykkedes nemlig at indbringe et privat Lovforslag i Folketinget, det blev accepteret af Ministeren, vedtaget i begge Ting og underskrevet af Kongen den 1. April 1892.

Den første Lov om Ligbrænding tillod denne Begravelsesform for Personer over 18 Aar, naar der forelaa Begæring derom, affattet i testamentarisk Form. Tilladelsen var dog betinget af, at Ligbrændingen kunde ske uden for store Omkostninger til Skade for nogen, som har Krav paa den afdødes Bo.

Der krævedes dernæst Dødsattest udstedt af en Embedslæge samt Erklæring baade af denne og den behandlende Læge, at Døden ikke skyldtes en Forbrydelse. Loven indeholdt dernæst den Bestemmelse, at det ikke kunde paalægges nogen af Folkekirkens Gejstlige at være medvirkende ved Bisættelse i Tilslutning til Ligbrændinger.

Loven af 1. April 1892 blev dernæst suppleret med Regulativ af 4. Oktober 1892, hvis vigtigste Bestemmelser omfattede en energisk Politikontrol for Opfyldelsen af alle krævede Formaliteter.

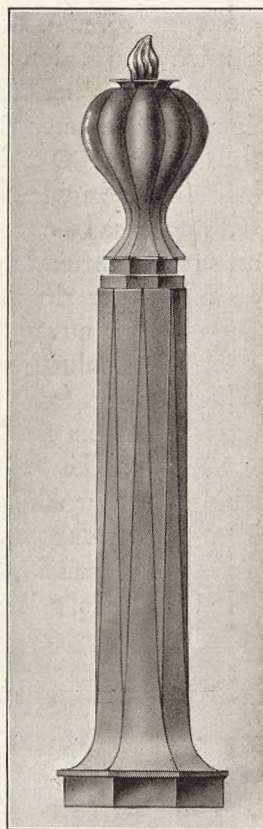
Senere er Loven forandret 2 Gange. Ved Lov af 5. Marts 1910 skete der de Ændringer, at den testamentariske Form for Tilkendegivelse om Ligbrænding blev erstattet med en Erklæring, underskrevet af 2 Vitterlighedsvidner. Endvidere blev der givet Tilladelse til Brænding af umyndiges Lig gennem Erklæring fra Indehaveren af Forældremyndigheden; efter det 15. Aar krævedes dog Medvirken af den paagældende.

Lovbestemmelserne var dog stadig meget krævende, hvorfor Dansk Ligbrændingsforening i 1917 indsendte en Ansøgning til Justitsministeriet for paa de 7000 Medlemmers Vegne at anmode om en Revision af Loven. Denne Revision blev dog først gennemført ved Loven af 12. Marts 1923, den nugældende Lov om Ligbrænding. De derved opnaaede Fordele omfatter for det første, at Tilkendegivelsen om Ligbrænding nu kun behøver at være en simpel Erklæring, og dernæst, at den dobbelte Lægeattest bortfalder, saaledes at der nu kun kræves Attest fra den sidst behandlende Læge. Loven findes i sin Helhed gengivet paa dette Blads Tillæg.

I den Lov, der gælder paa Island, er lignende Bestemmelser som her i Landet; men der findes den friere Bestemmelse, at saafremt den afdøde har opnaaet 18-Aars Alderen (før den Tid kan Forældre tage Bestemmelse), kan de nærmest Paarørende tage Bestemmelse om, at hans Lig skal brændes, selv om den afdøde selv ingen Bestemmelse har taget, saafremt da intet af afdødes Børn modsætter sig det.

Gaar vi herefter over til Folkekirkens Stilling overfor Ligbrændingen, saaledes som den bestemmes gennem Kirkeministeriets Stilling, vil vi finde en overordentlig Udvikling fra de første Dages fanatiske Modstand til vore Dages meget velvillige og hjælpsomme Standpunkt, der i væsentlig Grad præger de senere Aars store Udvikling indenfor Ligbrændingssagen. Denne Ministeriets Stilling er saa meget mere bemærkelsesværdig, som selve Ligbrændingen ikke har forandret Karakter i de forløbne Aar.

Ser man paa de Gejstliges Stilling til Sagen, saa har den fra første Færd været spredt, saaledes at nogle straks har været forstaaende overfor Ligbrændingen, har forstaaet, at Maaden, paa hvilken Lig falder hen til Støv, intet har at gøre med den

Holger Jacobsen:
Udkast til Urne for nylig
afdød berømt Mand.

kristelige Tro, medens andre har ydet den mest energiske Modstand derimod. Efterhaanden som Tiden er gaaet, er disse sidstes Antal stadig blevet mindre og navnlig paa de Steder her i Landet, hvor der findes Krematorier, og hvor denne Form for Begravelse kommer mere ind paa Livet af Gejstligheden. I København mærkes ingen Modstand, og 90 pCt. af alle Bisættelser i Krematoriet sker med gejstlig Medvirken. Naar der fra nogle Sider stadig tages Afstand fra Ligbrænding ud fra religiøse Betragtninger, saa er dette afhængig af den enkeltes personlige Standpunkt, hans Antipati mod Ligbrændingen; men det er med Urette, at de religiøse, specielt de kristelige Momenter drages frem. Ligbrænding har da ogsaa fra første Begyndelse her i Landet været anvendt baade af kristne og af andre. Ligbrænding er i vore Dage religiøst set absolut neutral.

Som nævnt foran var det takket være Kirkeministeriets Modstand, at Ligbrændingsforeningens Andragende i første Omgang blev standset, idet Ministeriet støttede sig til en Række Erklæringer fra talrige af de øverste Gejstlige. Ministeriets Stilling forblev ogsaa urokkelig af den foran omtalte Afstemning i Rigsdagen, den forblev urokkelig af Sundhedskollegiets Anbefaling (Ministeren erklærede, at han ikke havde den ringeste Tro paa Ligbrændingens Betydning i hygiejnisk Henseende).

Da saa endelig Ligbrænding blev tilladt ved Loven af 1892, maatte Ministeriet tage Stilling til Præsternes Medvirken ved Ligbrænding. Dette skete ved Regulativ af 5. December 1892, efter hvilket Præsterne var forpligtet til at søge Tilladelse til at fungere ved Bisættelser før Ligbrænding i hvert enkelt Tilfælde.

Ministeriets Stilling var dog ganske uholdbar, og det maatte selv forandre sit Standpunkt, først gennem en Rundskrivelse af 21. Februar 1893, og endelig udsendes Bekendtgørelsen af 5. Februar 1894, hvori det hedder:

„Det forbydes Præsterne at fungere i Krematorier og Kolumbarier saavel ved Askens Nedsættelse paa Kirkegaardene eller Hensættelse i dertil indrettede Rum. – Det indprentes, at saafremt Præsten – som Privatmand – vil være med i Ligfølget efter Bisættelsen, maa han aflægge sin Embedsdragt“.

Dette første Regulativ var gældende til 1910. I de forløbne Aar var Forstaaelsen for Ligbrændingens Betydning vokset saa meget, at Kirkeministeriets Modstand i alt væsentlig var faldet, men man ønskede dog stadig ikke at tvinge Præsterne til at fungere i Krematorier.

Anordningen af 16. Marts 1910, der er gengivet paa dette Blads Tillægssider, fastsatte Regler for Præstens Medvirkning.

Bestemmelserne i § 4 har haft praktisk Betydning, idet Urner er ført hjem til Landet og først nedsat i Jorden efter Højtidelighed i Kirke.

Denne sidste Anordning har virket godt, og saa længe Ligbrænding overhovedet er under Diskussion, har det utvivlsomt Betydning, at Præsterne stilles frit. Det bidrager til at fremme den Tolerance, som altid har været Ligbrændingsforkæmpernes Maal.

Den rolige Udvikling siden 1910 har givet Anledning til nye Skridt fra Ministeriets Side for Krematoriebygning.

Aarhus havde allerede i 1923 faaet et Krematorium, der imidlertid var blevet saa dyrt, at andre Byer ikke turde bygge. Dansk Ligbrændingsforening fremskaffede da i 1924 Planer over smaa Kapel-Krematorier, passende for Provinsbyer.

Allerede i 1915 havde der været Planer oppe om at bygge Krematorium i Tilslut-

ning til Kapel i Odense; men Sagen mødte bestemt Modstand fra Gejstlighedens Side, og i 1916 fraraadede derfor Ministeriet Opførelsen af en saadan Bygning. Da Sagen om Sammenbygning i 1924 atter blev taget op af Hovedforeningen, stillede Ministeriet sig velvilligt dertil, og da Dansk Ligbrændingsforening udbad sig en principiel Afgørelse, modtog Foreningen følgende Svar, dateret 3. Juni 1925:

„I Skrivelse af 23. f. M. har Dansk Ligbrændingsforening anmodet om en Udtalelse angaaende Ministeriets Stilling til Sammenbygning af Krematorium og almindeligt Kapel samt om Krematoriets Beliggenhed paa Kirkegaarde.

I Anledning heraf skal man meddele, at der ikke fra Ministeriets Side af principielle Grunde findes noget at indvende imod, at Kapeller og Krematorier sammenbygges og anbringes paa Kirkegaarde, hvad enten disse tilhører en Kirke eller vedkommende Kommune, men at Sagen i hvert enkelt Tilfælde maa forelægges Ministeriet til Godkendelse“.

Resultatet af denne ministerielle Afgørelse har været, at der nu er opført kombinerede Kapel-Krematorier i Slagelse, Rønne og paa Frederiksberg, og der er formentlig ingen Grund til at tvivle om, at disse Bygninger vil danne Mønster for talrige i de forskellige Byer. Der er derved dannet Basis for en betydende Udvikling af Ligbrændingssagen.

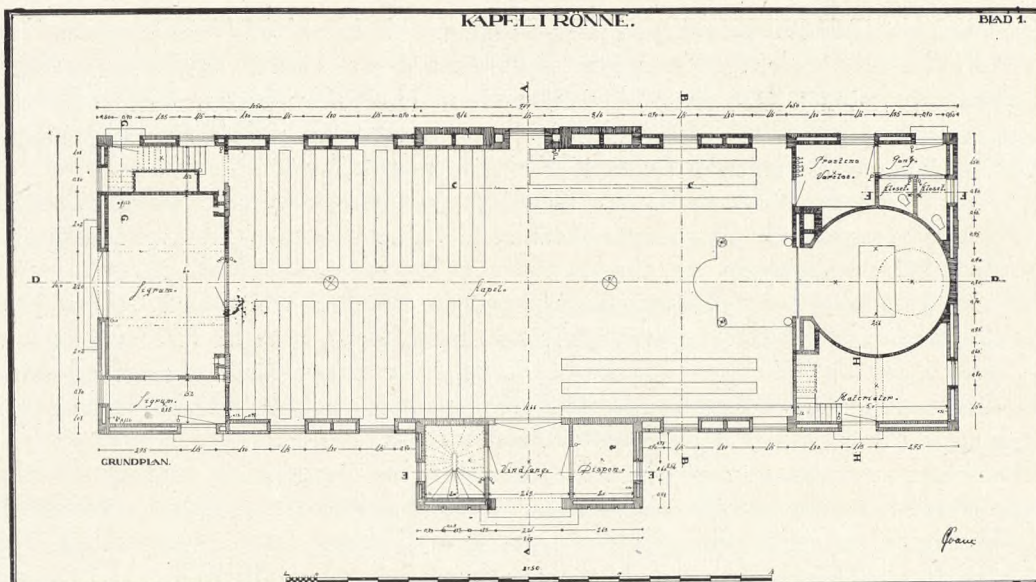
Da Agitationen for Ligbrænding i sin Tid blev aabnet, var det blandt andet under Henvielse til Ligbrændingens hygiejniske Betydning og med Rette. De danske Kirkegaarde var paa det Tidspunkt mange Steder alt andet end tilfredsstillende. Og endda er det endnu saaledes, at Ligene mange Steder ikke bringes til Henfald, men atter graves op ved ny Anvendelse af Gravstedet. At dette er yderst uheldigt af mange Grunde, behøver ingen nærmere Paavisning.

Anlægges imidlertid en Kirkegaard paa rette Maade med Hensyntagen navnlig til Grundvandet og Jordens Beskaffenhed, frembyder den ikke Farer i hygiejnisk Henseende. Bestemmelserne om Kirkegaardenes Anlæg er samlede i Anordning af 10. December 1927. Denne Anordning lider dog af den Mangel, at den ikke med et Ord nævner Anlæg af Urnehaver, hvilket dog maa være af Betydning, da den Jord, der udlejes hertil, ikke behøver den samme omstændelige Behandling som den til almindelige Grave. D. L. har da ogsaa gjort Kirkeministeriet opmærksom herpaa.

Ifølge en Skrivelse fra Sundhedsstyrelsen fra 1923, fremkaldt gennem en Henvendelse fra Dansk Ligbrændingsforening, stilles der af sundhedsmæssige Grunde ikke de samme Krav til en Urnehave som til en Kirkegaard for ubrændte Lig. Det vil sige, at al Jord kan bruges til Nedsættelse af Urner, hvad der i givet Tilfælde kan faa stor Betydning baade gennem Anvendelse af ellers ikke egnet Jord og Anvendelse af Kirkegaarde til Urnegrave, naar man ved, at de tidligere begravede Lig ikke kan falde hen. Da Urnerne ikke skal graves ret langt ned, kan saadan Jord anvendes, uden at Ligrester bringes frem for Dagens Lys.

Til trods for Fremskridtene i Kirkegaardsteknik kan det hygiejniske Moment ved Ligbrænding stadig faa Betydning.

* * *

Krematorier i Danmark.

Af Kirkearkitekt C. Svane.

Som Basis for den moderne Ligbrænding staar Ovn, hvis tekniske Konstruktioner har gennemgaaet en betydelig Udvikling, siden Italieneren *Coletti* i Halvfjserne konstruerede og byggede den første Ovn, baseret paa Brænding ved direkte Flamme, og til vore Dages Ovn, hvor Forbrændingen foregaar ved Hjælp af oplødet Luft (ca. 900–1100°) og Straalevarme.

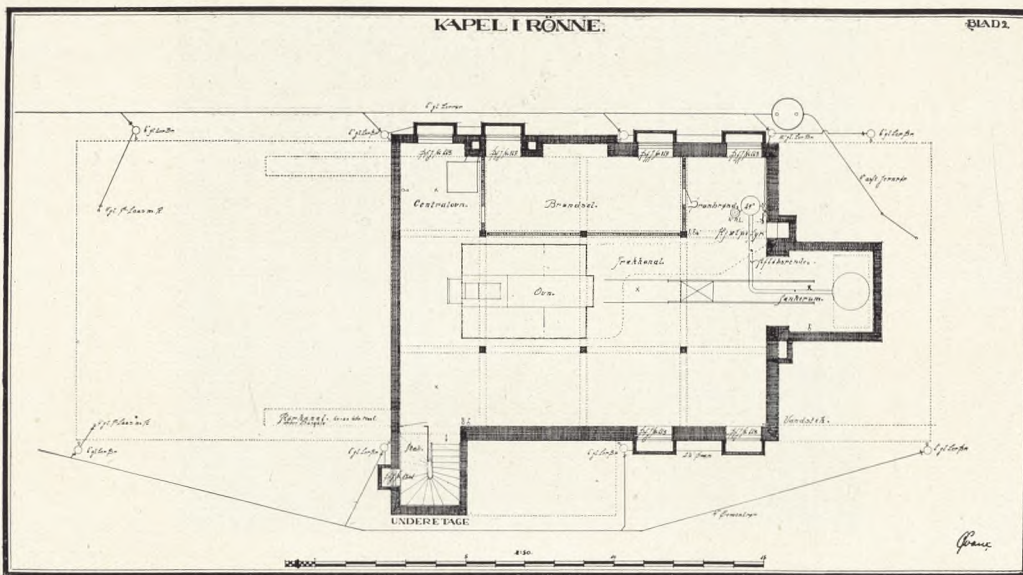
Det første moderne Krematorium her i Landet blev opført af Foreningen for Ligbrænding i 1886 paa Fasanvejen paa Frederiksberg, og den samme Forening opførte ligeledes dets Afløser: Krematoriet paa Bispebjerg i København, indviet 1907, der stadig med sine store tekniske Udvidelser, sine Columbarier og store Anlæg af Urnehaver staar som Landets første Krematorium.

Bispebjerg Krematorium repræsenterer de egentlige Krematorier, d. v. s. Bygninger, der er opført udelukkende til Brug for Ligbrænding og de dertil knyttede Højtideligheder, og det rummer i sit Anlæg alle nødvendige Elementer som Forsamlings-sal, Ligrum, tekniske Installationer og Urnegemmer, hvad enten Hensættelsen af Urnen skal ske i Columbarie, Urnemur eller Urnegrav.

Som man vil se af Billederne længere fremme i dette Hefte, er det en meget stor Kuppelbygning, flankeret af et Par lavere Fløje, hvori de underordnede Rum og Ovnene er anbragt. I underste Etage findes et stort Columbarium, og ovenover dette er Salen til Højtideligheden forud for den egentlige Brænding. Rundt om hele Gaarden løber en høj Urnemur, indeholdende en Mængde Smaarum, der fortil dækkes med Marmorplader eller Broncetavler. Denne Mur gemmer f. Eks. Støvet af Danmarks første kvindelige Læge.

Det næste Krematorium her i Landet blev Bygningen i Aarhus, indviet 1923, en Bygning, der trods sin Størrelse kun indeholder selve Ovn og Ligrum, medens

C. Svane: Kapel-Krematorium i Rønne. Grundplan. 1:500.

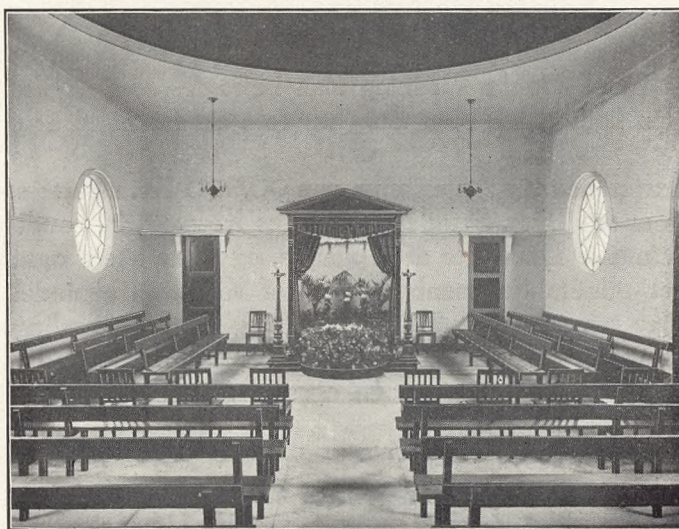
Sørgenhøjtideligheden med Jordpaakastelsen maa foretages i et andetsteds paa Kirkegaarden liggende Kapel. Denne Ordning maa betragtes som et absolut Fejlgreb, der aldrig bør gentages, ligesaa lidt som man bør føle sig fristet til at efterligne Bygnings Ydre.

Aarhuskrematoriet med sin Anlægssum paa 90,000 Kr. maatte nødvendigvis virke afskrækkende paa andre Byer. Skulde der bygges Krematorier rundt i Landet, maatte man ind paa helt andre Løsninger af Opgaven, og dette skete ogsaa gennem de nu af Kirkeministeriet tilladte Sammenbygninger af Kapel til almindelig Begravelse og Rum til nødvendige tekniske Installationer til Brug for Ligbrænding. Det er saaledes at forstaa, at Ministeriet ikke alene har givet sit Minde til denne Sammensmeltning, hvor det drejer sig om Nybygninger, men ogsaa hvor det drejer sig om Krematorietilbygninger til bestaaende Kapeller.

Det er jo nu saaledes, at der i de allerfleste Provinsbyer findes Kapel paa Kirkegaarden, og efterhaanden som den Skik vinder mere frem at lade Begravelser foregaa fra Kirkegaardskapellet istedetfor fra en Kirke, vil en Udvidelse eller Ændring af de bestaaende Kapeller være nødvendig. Ved en saadan Lejlighed raades der Bod paa bestaaende Mangler, ogsaa af teknisk Art. Belysnings- og Varmeforhold bringes i Orden; der skaffes Plads til Toiletter og til Graverens Materiel. Der skaffes Udvej for Anbringelse af Orgel osv., og flere Steder har man vist Klogskab og Forudseenhed nok til ogsaa at skaffe Plads til eller overveje Betimeligheden af Installation af de tekniske Indretninger til Brug for Kremation (Ligbrænding). Det er *dette*, der skal forstaaes som „sammenbygget“ Kapel og Krematorium, og det maa ses ud fra de to Betragtninger, at Ligbrændingssagen faktisk er i mægtig Udvikling, og at det er en Samfundsopgave at bortskaffe de døde Legemer, at gøre det saa økonomisk og hygiejnisk, som det kan gøres.

At Opgaven kan stille sig yderst forskellig er klart, idet saa at sige alle de eksisterende Kapeller er forskellige i Udseende og Indretning. Opgaven er ulige lettere,

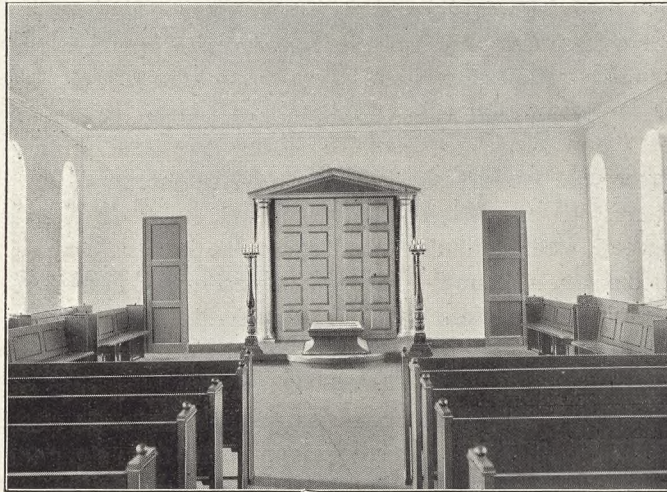
C. Svane: Kapel-Krematorium i Rønne. Underetage. 1:500.

hvor der er Tale om at opføre et helt nyt Kapel. Men man kan sikkert sige, at de til Kremation nødvendige Rum kræver saa lidt Plads, at de i *alle* Tilfælde kan anbringes saaledes, at de ikke forandrer den bestaaende Bygnings Karakter, ja de kan endog i visse Tilfælde gøres aldeles usynlige ved at anbringes under Terrainet.

Det skal saaledes nævnes, at Anbringelsen af Ovn i en under Jorden anbragt Etage, har vist sig at være økonomisk, og desuden har den den store Forskel, at den nødvendige Aftrækskanal for Forbrændingsprodukterne kan holdes indenfor Bygningens Taghøjde. Som Regel vil en stor Skorsten jo ikke pynte paa en Kirkegaard, og navnlig ikke, hvor Spørgsmaalet om dens Anbringelse ikke er løst sammen med Bygningens øvrige Udformning, saaledes som det saa smukt er løst paa Bispebjerg (se Billedet S. 40). Almindeligvis vil ca. 13 m samlet Længde paa Aftræksrøret være

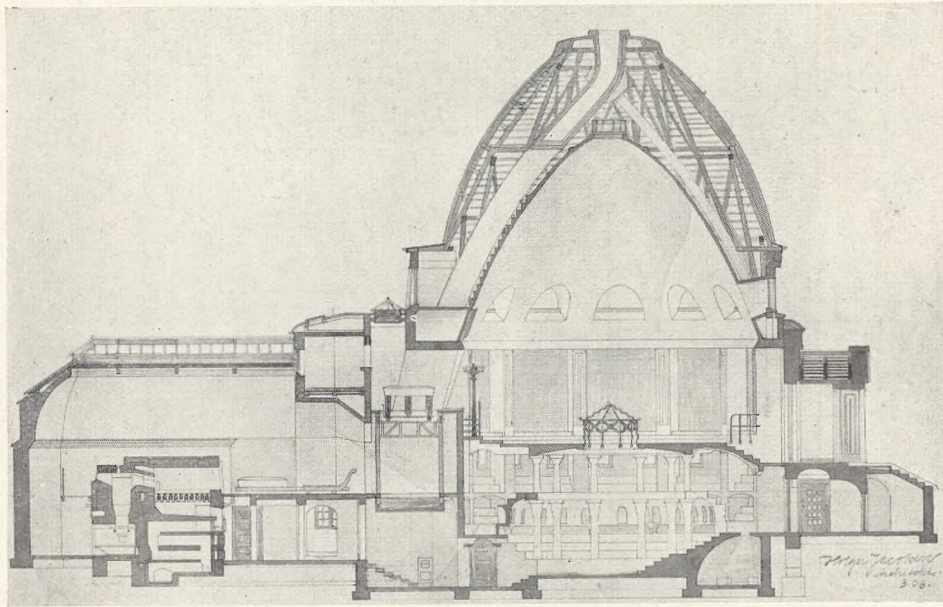
C. Svane: Kapel-Krematorium i Slagelse.

fuldt tilstrækkeligt til at betjene den Ovn, Høganæsovnen, som nu i Norden anvendes i stadig stigende Grad, og det er muligt ved denne Ovns specielle Foranstaltninger at gøre Forbrændingsprodukterne absolut fri for Røg- og Iugtpartikler. Det vil føre for vidt her at komme nærmere ind paa Ovns enkelte Funktioner, men man kan sige, at Ligbrændingsteknikken nu i det hele staar paa et saadant Stade, at ethvert rimeligt æstetisk Krav kan honoreres.

Ved Installationen maa enhver mekanisk Drivkraft være hydraulisk for at være fuldstændig lydløs og for at kunne give en blød Igangsætning. Transporten af Kisten fra Katafalken til Ovnen kan foregaa paa forskellig Maade, og det vil altid være en Skøns- eller Følelsessag, hvilken Maade man ønsker anvendt. Paa Bispebjerg sænkes Kisten direkte ned fra det Sted, hvor den under Ceremonien er anbragt. Saavel i

C. Svane: Kapel-Krematorium i Rønne.

Slagelse som Rønne og i andre projekterede Krematorier har man valgt at bære Kisten ind i et særligt Rum, hvor den efterlades i lyse og venlige Omgivelser, medens en hydraulisk Skydedør langsomt glider i og skiller den Døde fra de Levende. Dog kan man ogsaa her, som paa Bispebjerg, sænke Kisten, medens Følget ser derpaa. I det under Opførelse værende frederiksbergske Kapel-Krematorium (se Planen S. 42-43) vil Kisten blive baaret til et særligt Afleveringsrum, hvor de Efterlevende vil kunne tage den sidste Afsked. Ved en almindelig Begravelse bæres Kisten som sædvanlig ud til Graven, og det ses da, at Kapel-Krematorier ved deres Indretning ikke byder noget som helst Brud paa Ceremoniellet ved en almindelig Begravelse.

Naar der nu og da har vist sig Modstand imod en Forening af Kapel og Krematorie, saa hviler denne Modstand sikkert paa en Vrangforestilling om, at Krematorieafdelingen vil give Kapellet et ukirkeligt Præg, og dette behøver jo slet ikke at være Tilfældet. Modstanden vil imidlertid sikkert mere og mere tabe sig, ganske som det i sin Tid gik Paastanden om, at det var urimelig dyrt at indrette Krematorier. Det var i Virkeligheden denne Paastand, der skabte Slagelsekrematoriet som et Bevis for det modsatte.

Der er her i Landet opført Kapel-Krematorier i Slagelse og Rønne, og desuden er for Tiden under Opførelse et paa Frederiksberg.

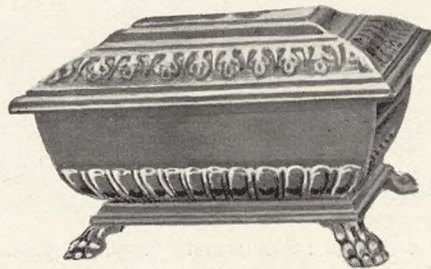
Slagelse-Krematoriet var oprindeligt planlagt som Tilbygning til det bestaaende Kapel, men Omstændighederne i Forbindelse med Utilfredshed med det bestaaende formede sig saaledes, at det gamle blev helt fjernet, og den foran afbildede Bygning blev opført for ca. 45,000 Kr. Af disse andrager de 12,300 Kr. Bekostning til Ovn, Elevator o. a. tekniske Indretninger. Krematorieindretningen samt et mindre Kolumbarium er anbragt i underste Etage. Desuden rummer Kapellet en Sal til ca. 200 Mennesker, dækket af en Kuppelhvælving, Ligrum, Orgelrum, Præsteværelse, Materialkammer, Toiletter m. m. Kravene ved Udformningen var omtrent de samme i Slagelse som i

Holger Jacobsen: Bispebjerg Krematorium. 1 : 500.

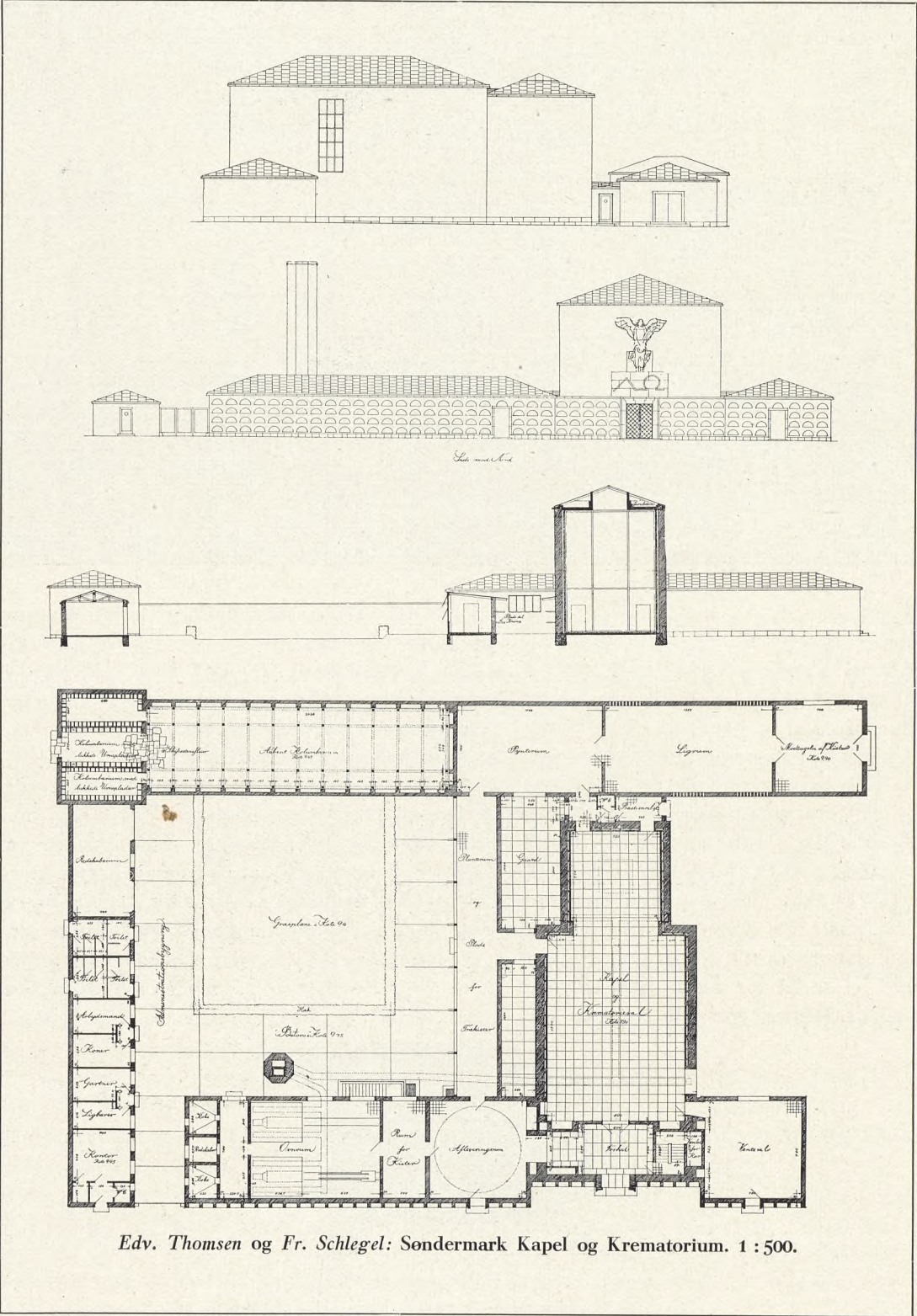

Rønne, dog kan Salen i Rønne rumme godt 300 Mennesker, ligesom Kapellet i det hele er større anlagt. Dette Kapel har med Inventar, Klokke og alle tekniske Installationer kostet 70,000 Kr. Der er indlagt Centralvarme, og der findes et mindre Orgel med Plads til Kor. Det frederiksborgske Krematorium er anlagt efter en meget stor Maalestok, indeholdende baade Columbarium, Urnemure og Rum for Kirkegaardens Administration. Det er beregnet til at ville koste ca. 400,000 Kr.

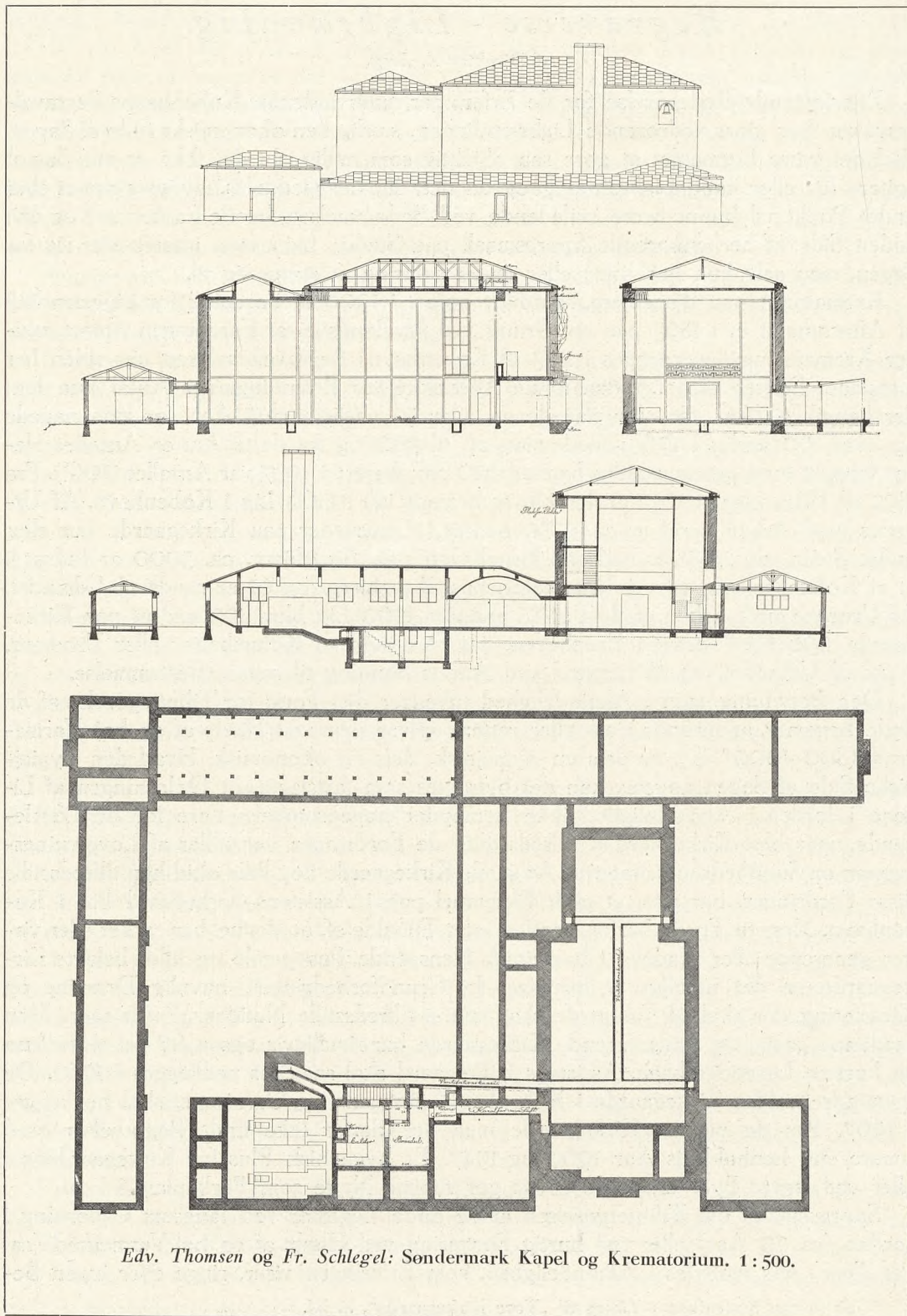
Det behøver imidlertid ikke, som ovenfor vist, at blive dyrt at bygge Krematorier, og det er jo i grunden meningsløst at bygge et almindeligt Kapel til 300,000 Kr. Aarhus har i Efteraaret indviet et saadant, (afbildet i V. K. 1928, S. 3) paa en ret begrænset Plads i en Provinsby, naar man kan regne med, at Jorden i Løbet af et ret kort Aaremaal vil være optaget af Gravsteder. Kapellet vil derefter staa tomt og værdiløst. Det vilde være klogere samtidig og for de samme Penge at indrette det som Krematorium, og man maa haabe, at den Interesse, som i Virkeligheden findes ude i Landet for denne Sag, vil medføre, at hver By faar sit Kapel-Krematorium, saa snart Lejlighed er dertil.

Øverst: Det gamle Columbarium, Bispebjerg.
Nederst: Engelsk Urnetype fra Westminster Abbey.

Edv. Thomsen og Fr. Schlegel: Søndermark Kapel og Krematorium. 1 : 500.

Edv. Thomsen og Fr. Schlegel: Søndermark Kapel og Krematorium. 1:500.

Begravelse - Ligbrænding.

Af Direktør A. Berg.

Efterfølgende Redegørelse for de Erfaringer, man indenfor Københavns Begravelsesvæsen har gjort vedrørende Ligbrændingen, særlig den økonomiske Side af Sagen, skal det være Formålet at gøre saa objektiv som mulig, da det ikke er min Sag at agitere for eller imod Ligbrænding, og da det, der her meddeles, muligvis paa et eller andet Punkt vil kunne være vejledende ved Bedømmelsen, baade fra den ene og den anden Side, af herhenhørende Spørgsmaal, paa Steder, hvor man interesserer sig for Sagen, men selv kun har ringe eller ingen Erfaring at støtte sig til.

Krematoriet paa Bispebjerg, som blev opført i 1906 af Forening for Ligbrænding til Afløsning af et i 1893 paa en Grund ved Nylandsvej af Foreningen opført mindre Krematorium, overdroges i 1913 til Københavns Begravelsesvæsen, der siden har forestaaet Driften af det. I den første Aarrække var Brændingernes Antal kun faa; der hengik 10 Aar, før man naaede op over 50 aarlig, og 15 Aar, før man naaede op over 100 aarlig. I 1918 naaede man op til 360, og fra dette Aar er Antallet blevet forøget med gennemsnitlig henved 100 om Aaret; i 1927 var Antallet 1206*). Fra 1893 til Udgangen af 1927 er der blevet brændt ialt 10,166 Lig i København. Af Urnerne med Asken heraf er ca. 3750 nedsat i Gravsteder paa Kirkegaarde her eller andet Steds, ca. 2450 er nedsat i Urnehaven paa Bispebjerg, ca. 3900 er indsat i et af Kolumbarierne eller i Urnemuren paa Bispebjerg, og 61 er sendt til Udlandet. Af Urnerne med Asken af de i 1927 brændte 1206 Lig blev 463 nedsat paa Kirkegaarde, 296 blev nedsat i Urnehaven, 414 blev indsat i Kolumbarier eller Urnemur, 5 gik til Udlandet, og 28 henstod ved Aarets Slutning til senere Bestemmelse.

Den Betydning, man i Almindelighed tillægger den Form for Tilintetgørelse af de døde Legemer, at brænde dem eller rettere opløse dem ved Hjælp af en høj Varmegrad (800–1000° C.), er dels en hygiejnisk, dels en økonomisk. Hvad den hygiejniske Side af Sagen angaar, kan det betragtes som fastslaaet, at Opløsningen af Ligene i Jorden i Almindelighed ikke frembyder nogensomhelst Fare for de Efterlevende, naar blot Kirkegården tilfredsstiller de Fordringer, der stilles af Lovgivningsmagten og Sundhedsautoriteterne. At gamle Kirkegaarde dog ikke altid kan tilfredsstille disse Fordringer, har man et godt Eksempel paa i Assistens Kirkegaard her i København. Men til Trods herfor kendes intet Tilfælde af, at denne har virket eller virker generende eller skadelig i hygiejnisk Henseende. Paa gamle og fuldt belagte Kirkegaarde er det umuligt at foretage de Grundforbedringer, navnlig Dræning og Kloakering, der skal til, for at de skal kunne tilfredsstille Nutidens Fordringer. Men saadanne gamle og utidssvarende Kirkegaarde har rimeligvis ogsaa for det meste kun en kortere Levetid tilbage. Assistens Kirkegaard skal saaledes nedlægges i 1980. De to mindre, ældre Kirkegaarde i København, Holmens og Garnisons, skal nedlægges i 1967. Paa de nævnte Kirkegaarde maa der derfor ikke finde Begravelser Sted senere end henholdsvis Aar 1960 og 1947. Et hygiejnisk Plus for Kirkegaardene i eller ved større Byer er, at de delvis gør samme Nytte som Parkanlæg.

Spørgsmaalet om Tilintetgørelsen af de døde Legemer ved langsom Opløsning i Jorden (ca. 20 Aar) eller ved hurtig Fortæring ved Hjælp af en høj Varmegrad (ca. 1½ Time) har saaledes i Almindelighed, som Erfaringen viser, ringe eller ingen Be-

*) Se iøvrigt Statistiken i Tillæg til „Vore Kirkegaarde“, S. XI.

tydning i hygiejnisk Henseende. Under ondartede Epidemier vil man dog ikke være i Tvivl om, hvad der er det hygiejnisk rigtige. Men foruden den hygiejniske og økonomiske Side af Sagen er det jo ogsaa i høj Grad en Følelsessag; i mange Tilfælde maaske nærmest en ureflekteret Vedhængen ved tidligere Skik og Brug. Herom skal der dog her kun siges det, at naar man betænker, hvad der foregaar med de døde Legemer nede i Jorden, særlig paa udrændede Kirkegaarde, eller faar et lille Indblik heri ved Flytning af Kister eller undertiden ved Gravning i gamle Grave, da er man ikke i Tvivl om, at Brænding i visse Retninger er en mere tiltalende, i hvert Fald en mere renlig Fremgangsmaade end Begravelse af Ligene ubrændte.

Angaaende den økonomiske Side af Sagen, saavel for den Enkelte som for det Offentlige, kan der ud fra de Erfaringer, man i Aarenes Løb har høstet indenfor Københavns Begravelsesvæsen, oplyses følgende:

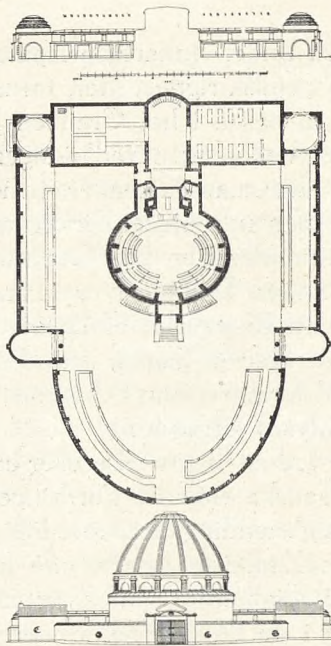
Udgifterne for den Enkelte ved en Begravelse eller en Ligbrænding er selvfølgelig højst varierende og retter sig ganske efter de Fordringer, der stilles. I Almindelighed og under lige Forhold vil en Ligbrænding dog være billigere end en Begravelse. Ved Ligbrænding er Udgiften til en Zinkkiste lavere, ofte langt lavere, end til en Trækiste til Begravelse, Udgiften til Lighærere spares, og et Urnegravsted i Urnehaven*) eller en Plads i Kolumbariet vil i de fleste Tilfælde være langt billigere end et Gravsted paa Kirkegaarden. Den eneste Udgift, som forekommer ved en Brænding og ikke ved en Begravelse, er Betalingen for Brændingen, men denne opvejes i de fleste Tilfælde rigelig af de foran anførte særlige Udgifter ved en Begravelse.

Eksempelvis kan anføres, at de Begravelser og herefterdags ogsaa Ligbrændinger, der her i Byen bliver udført af Ubemidlede, uden at det koster de Paarørende noget, og ved hvilke Omkostningerne afholdes af Kommunen, er disse for Tiden beregnet til gennemsnitlig 83 Kr. for en Begravelse og 80 Kr. for en Brænding. Hertil kommer, at Kommunen yderligere sparer, hvad en Zinkkiste koster mindre end en Ligkiste af Træ.

Naar man tager samtlige Begravelser og Ligbrændinger under et, bliver Prisforskellen betydelig større, til Dels fordi der ved en Del Begravelser bliver købt store Gravsteder og undertiden for en længere Aarrække. I Aaret 1926-27 var Begravelsesvæsenets Indtægt paa de to Poster: Salg af Jord og Begravelses Udførelse: 986,110 Kr. Antallet af Begravelser var 6868, altsaa 143,50 Kr. pr. Begravelse. Samtidig var Indtægten paa de to Poster: Salg af Urnegravsteder og Urnepladser og Ligbrændingers Udførelse: 154,112 Kr. Antallet af Brændinger var 1206, altsaa 127,88 Kr. pr. Brænding. Det anførte Antal Begravelser og Ligbrændinger i 1927 er det Antal, der er blevet anmeldt paa Begravelsesvæsenets Kontor. I begge Tilfælde er indbefattet et mindre Antal Begravelser, der er foregaaet udenbys, og et mindre Antal Brændinger, hvor Asken er blevet bragt til udenbys Kirkegaarde. Antallet af disse er dog saa ringe, og Fordelingen en saadan, at det kun i meget ringe Grad vil kunne paavirke de ovenfor anførte Middeltal, i hvert Fald vil det ikke kunne forrykke Forholdet imellem dem.

I det hele taget vil de foran anførte Middeltal kunne tages som Udtryk for den Forskel, der for Tiden er imellem de Beløb, der betales til Begravelsesvæsenet ved en Begravelse og ved en Ligbrænding, men man maa vel at mærke ikke tage dem som Norm for de samlede Udgifter hertil. Udover de nævnte Beløb er der Udgifter

*) Urnehaverne vil blive behandlet i et senere Hefte af „V. K.“

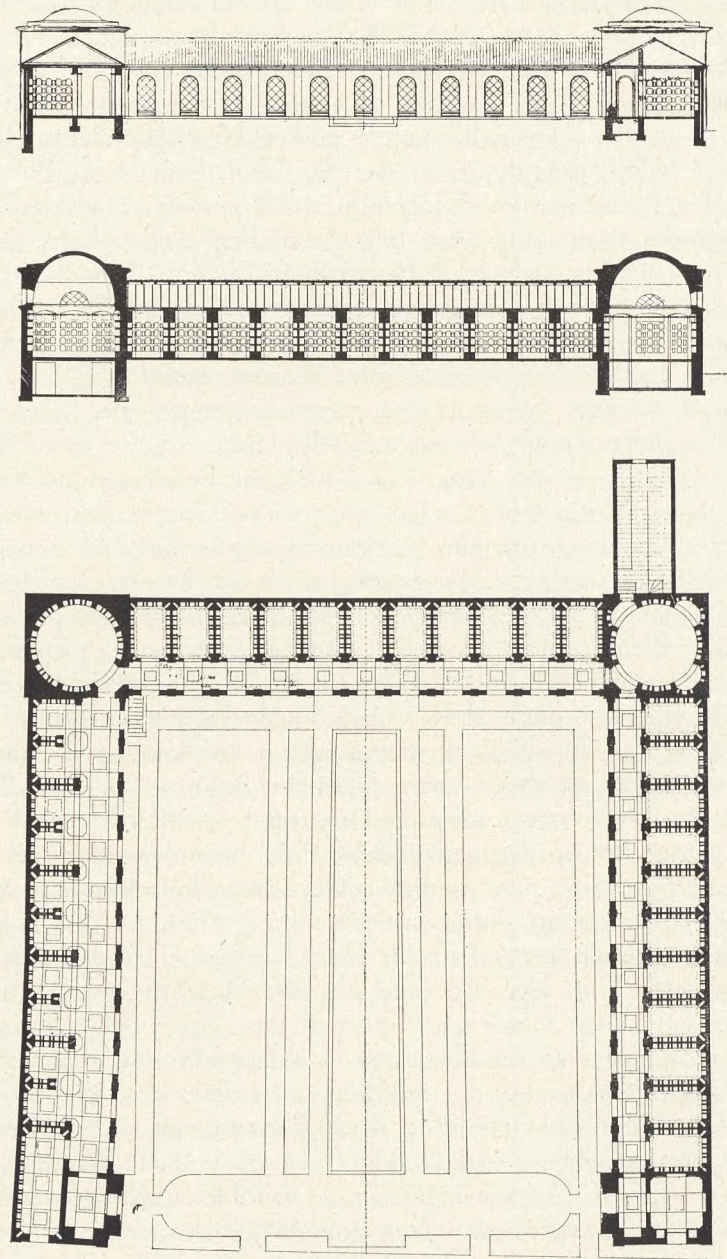

til Kiste, Udsmykning af denne, Solosang, Kørsel, Fortjenesten til den, som oftest en Ligkistesnedker, der ordner Begravelsen for Familien, etc. Udgifterne til alt dette kan selvfølgelig være højst varierende, men de er i de fleste Tilfælde større end det Beløb, der betales til Begravelsesvæsenet for selve Begravelsen eller Ligbrændingen. Udgifterne ved et Dødsfald til alle disse til Dels overflødige Ting er som Regel større ved Begravelser end ved Ligbrænding, navnlig som Følge af, at der i mange Tilfælde ofres 300 à 400 Kr. eller mere paa en uforholdsmæssig stor og fint forarbejdet Ligkiste, medens Prisen paa Zinkkister er mere ensartet og sjældent overstiger et Hundrede Kr. Dansk Ligbrændingsforening leverer dem til sine Medlemmer for 40 Kr. Stykket. Jeg benytter Lejligheden til her at indskyde den Bemærkning, at naar Folk, hvad jævnlig sker, bagefter beklager sig over de høje Begravelsesomkostninger, tænker man ikke paa, at de ret betydelige Beløb, det her ofte drejer sig om, for en stor Del er overflødige Luksusudgifter, som ikke er *absolut* nødvendige, og som man i den Søragestemning, man er i, selv er gaaet med til for at gøre Begravelsen saa pæn som mulig, uden i Tide at tænke over, hvad det kan løbe op til.

I Forbindelse med Omtalen af Forholdet imellem Udgifterne ved en Begravelse og en Ligbrænding bør endnu for Fuldstændigheds Skyld nævnes, at da et Gravsted i Urnehaven som Regel er mindre end et Gravsted paa Kirkegaarden, bliver Udgiften til dets Beplantning og aarlige Vedligeholdelse ogsaa mindre, hvortil i alle Tilfælde, hvor Gravstedet ikke fornyes, kommer, at Fredningstiden for en Urnebegravelse kun er 10 Aar, medens den for et ubrændt Lig er 20 Aar.

Til yderligere Belysning af Spørgsmaalet kan anføres, hvad de nødvendige Udgifter beløber sig til ved en Begravelse og ved en Ligbrænding under lige Forhold. Ved en Begravelse i København i et Gravsted paa 3 m² af 1. Takstklasse koster Jorden 120 Kr., Gravning af Graven 30 Kr., Normalbegravelse (Kapel, Orgel, Træer og Kandelabre) 45 Kr. og Lighærere 36 Kr., ialt 231 Kr. Ved en Begravelse i Jord af 2. Takst-

Holger Jacobsen: Bispebjerg Krematorium.

Holger Jacobsen: Columbariekompleks paa Bispebjerg. 1 : 500.

klasse koster de tilsvarende Ydelser 123 Kr. og ved en Liniebegravelse 93 Kr. Ved Ligbrænding, hvor der kun er een Takstklasse, koster Brændingen 35 Kr., Normalbegravelse i Krematoriets Kapel 25 Kr., et Urnegravsted paa 1 m² 12 Kr. og Gravning 8 Kr., ialt 80 Kr. Dersom der vælges en Plads i Urnehallen, hvor de mest benyttede koster 12 Kr. eller 30 Kr. og en Urne 7 Kr. (ved Nedgravning er Urnen gratis), men Gravning bortfalder, bliver Udgiften i dette Tilfælde 79 Kr. eller 97 Kr.

Som det fremgaar af, hvad der her er anført, er i København Omkostningerne ved en Ligbrænding gennemgaaende lavere end ved en Begravelse. Dersom Antallet af Ligbrændinger vedbliver at tiltage, er der Sandsynlighed for, at Forskellen vil blive endnu større, idet Nedsættelsen af Brændingstaksterne da rimeligvis vil blive større end den Nedsættelse, der med et aftagende Antal Begravelser kan ventes med Hensyn til de Takster, der her kommer i Betragtning. Jo flere Brændinger, der foretages i et Krematorium, des lavere kan Taksterne sættes. Naar en Ovn er i Gang daglig, kræver den langt mindre Brændsel for hver Brænding, end naar den kun skal opvarmes af og til. Paa Bispebjerg brændes nu gennemgaaende 4-5 Lig daglig, og med de nugældende Kokspriser medgaar der gennemsnitlig for ca. 3 Kr. Koks til hver Brænding. Jo flere Brændinger der foretages, des mindre bliver ogsaa de langt større Udgifter til Betjening m. m. pr. Brænding. I 1913 var Betalingen for en Brænding 65 Kr., den er nu gaaet ned til 35 Kr., og yderligere Nedsættelse kan uden Tvivl ventes.

Medens man saaledes ret nøje kan beregne, hvorledes Forholdet mellem Udgifterne ved en Begravelse og ved en Ligbrænding stiller sig for den Enkelte, er det ulige vanskeligere at komme til nogenlunde sikre Resultater med Hensyn til, hvorledes Sagen stiller sig for det Offentlige, idet forskellige vanskelig beregnelige Faktorer her griber ind. De Slutninger, man med fornødent Hensyn til alle Sider vil kunne drage af Sagens hidtidige Forløb, vil dog kunne være vejledende ved Bedømmelsen af Spørgsmaalet.

Det er givet, at det Offentlige er interesseret i, at Antallet af Ligbrændinger er i Fremgang, dog næppe saa meget som undertiden anføres i agitatorisk Øjemed. Det er saaledes ganske hen i Vejret, naar en Forfatter (svensk) skriver, at det Areal, der medgaar til en Urnegrav og til en almindelig Grav, forholder sig som 1 til 11, og at Kirkegaardsarealerne derfor, naar Ligbrænding bliver almindelig, kan indskrænkes til en Ellevtedel. Eller naar man slutter saaledes: En 3 m² Grav kan optage 12 Urner, altsaa kan Kirkegaardsarealerne, naar alle lader sig brænde, indskrænkes til en Tolvtedel. Man tænker da bl. a. blot ikke paa den lille Omstændighed, at det aldrig sker, at der nedsættes saa mange Urner i et Gravsted paa 3 m²; 1 à 2 er nærmere Reglen, og saa er der ikke meget sparet, idet der i et Familiegravsted af den Størrelse ogsaa kan, og meget ofte bliver, nedsat 2 Lig. Man kan heller ikke sige, at da der til Nedsætning af et Lig skal bruges 3 m² og til Nedsætning af en Urne 0,5 m², behøves der kun et 6 Gange saa lille Areal til Begravelsesplads, naar Brænding bliver almindelig. I Praksis er Sagen ikke saa simpel, og Forholdet imellem det Areal, der lægges Beslag paa til en Urnegrav og til en almindelig Grav, er et helt andet.

Man kan næppe komme til noget nøjagtigere Resultat, end ved at opmaale to større Arealer, et af en Urnehave og et af en Kirkegaard, hvor de Forhold, der paavirker Resultatet, er saa ens som mulig, optælle de deri nedsatte Urner eller Kister og dividere Antallet af disse hver for sig ind i det Antal Kvadratmeter, Arealerne omfatter. Derved faar man bedst at vide, hvor stort Areal en Urne eller en Kiste i Virkeligheden lægger Beslag paa. En saadan Opmaaling og Beregning, foretaget paa

Bispebjerg Kirkegaard, udviste, at hver Urne gennemsnitlig optager meget nær ved 3 m² og en Kiste ca. 6 m². At en Kiste, til hvilken der udkræves 3 m², gennemsnitlig lægger Beslag paa ca. 6 m², stemmer godt med, at man regner, at af et Kirkegaardsareal medgaar i Reglen henved 50 pCt. til Veje, Beplantning, Bygninger o. l. *) At der mange Steder begravnes i dobbelt Dybde opvejes af, at der i mange andre Gravsteder kun nedsættes et mindre Antal Kister, end der er Plads til. Naar en Urne, til hvis Nedsættelse der kun udkræves 0,5 m², hvor der desuden, om ønskes, kan nedsættes en Urne til i dobbelt Dybde, lægger Beslag paa et saa forholdsvis stort Areal som 3 m², ligger det i, at en Urnehave med de mange smaa Inddelinger kræver et større Gangareal og mere Plads til Beplantning end et Gravstedsareal. Tillige udnyttes Jorden mindre i en Urnehave end i et Gravstedskvarter, idet det mindre Areal, der udfordres, og den som Følge deraf ringere Udgift medfører, at mange flotter sig med Jorden og køber et større Stykke end nødvendigt, ofte tillige af den Grund, at naar der skal anbringes et aneligere Gravmæle og en pæn Beplantning, maa Gravstedet have en ikke altfor ringe Størrelse. Det er maaske ikke overflødigt at tilføje, at i Urnehaven paa Bispebjerg bliver Jorden endda stærkt udnyttet, hvilket her som andre Steder, hvor Kirkegaarden ligger nær ved Byen, er nødvendigt, navnlig ogsaa af den Grund, at det er i Publikums Interesse saa længe som muligt at have Kirkegaarden i Nærheden af Byen. Hvor Kirkegaarden ligger langt ude, og hvor Jorden følgelig har været billig i Indkøb, kan man, som Eksempler flere Steder i Udlandet viser, ofre mere af Arealet paa Beplantning og Udsmykning, hvorved det Areal, der gennemsnitlig bruges pr. Urne, bliver større, undertiden, som i landskabelige Anlæg, betydelig større.

Efter den her anførte Beregningsmaade, der viser det virkelige Forhold og vistnok er sikrere end nogen anden, man kan tænke sig, medgaar der her i København til en Urnebegravelse gennemsnitlig ca. Halvdelen af det Areal, der udkræves til en almindelig Begravelse. I Tidens Løb vil dog Fordelen ved Urnebegravelser blive noget større, end det fremgaar af denne Beregning, idet en Urne med Aske skal staa urørt i Jorden i 10 Aar, medens et begravet Lig skal henligge urørt i 20 Aar. Hvor mange Procent af Urnegravstederne, der ikke bliver fornyet, naar de 10 Aar er gaaet, har man ikke tilstrækkelige Erfaringer for endnu til at kunne bygge tilnærmelsesvis rigtige Beregninger paa. Det er dog givet, at en Del ikke bliver fornyet og altsaa kan benyttes igen allerede efter 10 Aars Forløb, hvilket vil være en yderligere og ikke helt ringe Fordel ved Ligbrændingen.

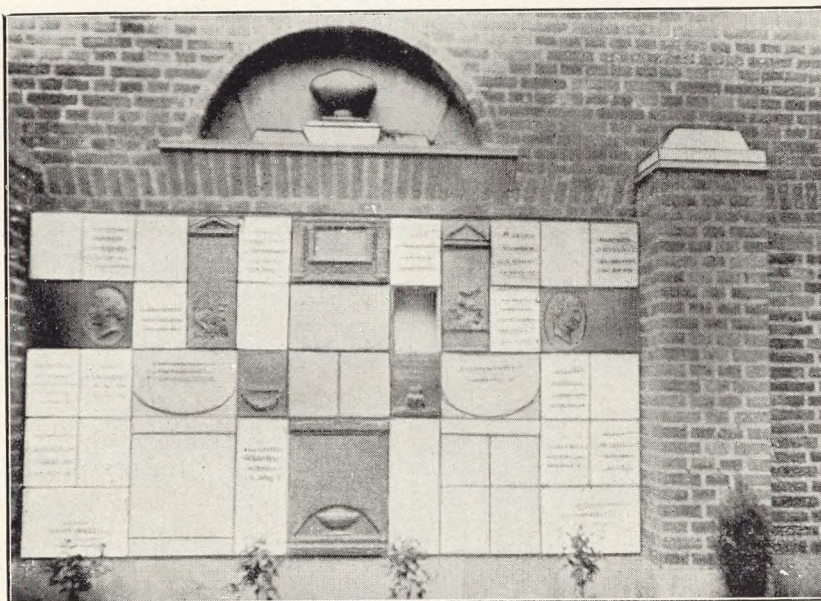
Af de 10,166 Lig, der hidtil er blevet brændt i det herværende Krematorium, er Asken af de 6259 nedsat i Urnehaven eller indsat i en Urnehal. Dersom disse 6259 Lig skulde have været begravet paa Kirkegaarden, vilde det have udkrævet et Areal paa 6×6259 eller ialt 37,554 m²; dog i Virkeligheden kun ca. 70 pCt. heraf, eller ca. 26,285 m², da ca. 30 pCt. af Begravelserne kan regnes at foregaa i tidligere købte Gravsteder. Af de ovennævnte 6259 Urner er de 3839 indsat i en Urnehal og 2420 nedgravet i Urnehaven. Disse 2420 Urner har her optaget ca. 3 m² hver eller ialt ca. 7260 m². Naar dette Areal fradrages de ovenfor anførte 26,285 m², bliver der 19,025 m² til Rest, hvilket følgelig er det Areal, der hidtil ved Ligbrændingen er sparet paa de københavnske Kirkegaarde. Det, der er sparet, er saaledes knapt 2 ha eller ca. 3,4 Tdr. Land. De københavnske Kirkegaarde indtager for Tiden ca. 280

*) Se ogsaa „Vore Kirkegaarde“ 1927, S. 68-69.

Tdr. Land. Foreløbig er det derfor kun af ringe praktisk Betydning, at der hidtil er sparet ca. 3,4 Tdr. Land. De Arealer, der er udlagt til Kirkegaarde, maa, ligegyldigt hvorledes de benyttes, blive liggende som Kirkegaard i den for hver enkelt fastsatte Tid, alene af den Grund, at mange Gravsteder er købt for den Tid, Kirkegården skal bestaa, hvilket f. Eks. for Vestre Kirkegaard er mindst til Aar 2100, for Bispebjerg Kirkegaard mindst til Aar 2150. *Fordelen for det Offentlige ligger saaledes ikke i, at de Arealer, der nu er udlagt til Kirkegaarde, kan indskrænkes, men deri, at man, dersom Ligbrændingen vedbliver at have Fremgang, mange Steder ikke vil behøve fremtidig at lægge Beslag paa nye Arealer til Kirkegaard og kan spare Udgifterne hertil.*

For Fuldstændigheds Skyld kan i denne Forbindelse nævnes, at Opførelsen af Urnehaller ikke behøver at være nogen økonomisk Byrde for det Offentlige, naar Taksterne sættes saaledes, at disse dækker Forrentning og Amortisation af Byggesummen samt Udgifterne til Vedligeholdelse. I den paa Bispebjerg sidst byggede Urnehal opnaas dette ved en Afgift af 30 Kr. for en Urneplads i 10 Aar. Ved Beregningen heraf maa det selvfølgelig tages i Betragtning, hvor hurtigt det kan ventes, at der vil blive lagt Beslag paa Pladserne.

For Københavns Vedkommende stiller Kirkegaardsspørgsmaalet sig saaledes. For en halv Snes Aar siden begyndte man at blive bange for, at Jorden paa de kommunale Kirkegaarde skulde blive opbrugt i en saa nær Fremtid, at det var paa Tide at træffe Forberedelser til Anlæg af en ny Kirkegaard. Det var navnlig den store Dødelighed under Influenzaepidemien i Slutningen af 1918 og Begyndelsen af 1919, der havde medført et særligt stort Forbrug af Jord. Man beregnede da, at der paa samtlige kommunale Kirkegaarde i København kun vilde være Jord nok til 4 à 5 Aars Forbrug. Det var derfor paa høje Tid at tænke paa Anlægget af en ny Kirkegaard af passende Størrelse, hvorfor man sikrede sig et Areal paa ca. 70 Tdr. Land hertil, hvilket dog naturligvis er beliggende i betydelig større Afstand fra Byens Centrum end de nuværende Kirkegaarde. Sagen blev ordnet paa den Maade, at Kommunen købte Jorden sammen med andre omliggende Arealer, men med Ret for Begravelsesvæsenet til naarsomhelst at faa overdraget de af dette udpegede ca. 70 Tdr. Land. Endnu er der dog ikke blevet Brug for den nye Kirkegaard. Man har, for saa længe som muligt at spare de store Omkostninger ved Køb af Jord og Anlæg af en saadan, og tillige for i Publikums Interesse saa længe som muligt at holde Begravelsespladserne i Nærheden af Byen, anstrængt sig for at finde Udveje til Udvidelser af de nuværende Kirkegaarde. Det er ogsaa lykkedes at faa udvidet de tre Kirkegaarde, Vestre, Bispebjerg og Sundby, med tilsammen ca. 265,000 m² eller ca. 48 Tdr. Land. Man har derfor ganske opgivet Tanken om i hvert Fald i en nærmere Fremtid at anlægge en ny Kirkegaard, idet man regner med at have Kirkegaardsjord nok i mindst de første 20–30 Aar. Beregningen er foretaget paa Grundlag af den nuværende Fordeling imellem Begravelser og Ligbrænding, og med fornødent Hensyn til at Byen vil vokse, og Dødsfaldenes Antal derfor vil tiltage. Med de Udvidelser, der nu er foretaget, er man her naaet til Grænsen for, hvad det er muligt at foretage i den Retning. Om man vedblivende vil kunne nøjes med de Arealer, der nu haves til Raadighed, vil komme til at bero paa, hvor stærk Fremgang Ligbrændingen vil faa i de kommende Aar. Efter alt at dømme vil Antallet af Ligbrændinger fremdeles stige Aar for Aar. Ingen ved dog hvor stærkt, eller hvorlænge Stigningen vil vedvare, om den før eller senere vil kulminere, eller den vil vedblive til Ligbrænding

bliver den fremherskende eller maaske endog den eneraadende Form for Tilintetgørelse af de døde Legemer.

Dog kan man, alle Forhold saa vidt muligt taget i Betragtning, nu med nogenlunde Sikkerhed skønne, at med Ligbrændingens nuværende Standpunkt og dens Udsigter for Fremtiden, vil Spørgsmaalet om Anlæg af en ny københavnsk Kirkegaard i hvert Fald kunne skydes ud i Fremtiden og vil muligvis – eller maaske næsten sandsynligvis – aldrig komme til at foreligge.

Det er betydelige Summer, der blot ved en Udskydelse af Sagen vil kunne spares. Først Forrentningen og Amortisationen af Anlægskapitalen, der maa sættes til 2 à 3 Millioner Kr., altsaa mindst 100,000 à 150,000 Kr. aarlig og dernæst den aarlige Vedligeholdelse, der mindst vil kræve et lignende Beløb. Det maa dog i denne Forbindelse tages i Betragtning, at de Udvidelser, der er foretaget, og som foreløbig er det, der betinger Udskydelsen af Tidspunktet for Anlægget af en ny Kirkegaard, ogsaa har kostet betydelige Summer. Erhvervelsen af de nævnte 48 Tdr. Land med Dræning, Jordarbejde, Anlæg m. m. har medført en Udgift af henved 1½ Million Kr. Det er saaledes kun ca. Halvdelen af, hvad en ny Kirkegaard vil koste, der foreløbig er sparet. Men enhver Besparelse kommer Befolkningen til Gode, idet Begravelsesvæsenets Økonomi skal hvile i sig selv. En større Forøgelse af de aarlige Udgifter vil ikke kunne tages med de nuværende Takster, hvorfor det vilde blive nødvendigt, i Stedet for de Takstnedsættelser, man nu, takket være det nedadgaaende Prisniveau, er inde paa jævnlige at foretage, at sætte Taksterne op. En Tiltagen af Ligbrændingernes Antal i et saadant Omfang, at en Udvidelse af de nuværende Kirkegaardsarealer for bestandig kan undgaas, vil saaledes ogsaa kunne medføre en Nedsættelse af Taksterne for Begravelses Udførelse.

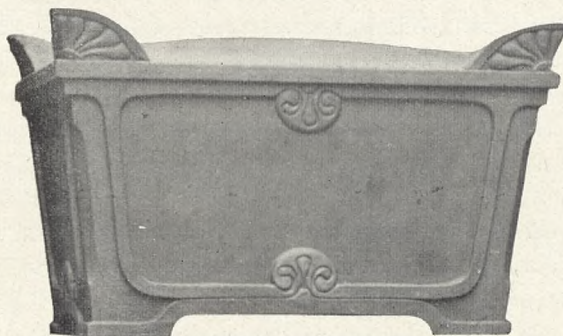
Dog kan man paa den anden Side sige, at dersom Ligbrænding slet ikke fandt Sted, kunde Begravelsestaksterne muligvis være nedsat endnu mere end sket er. Der-

Fra Urnemuren paa Bispebjerg.

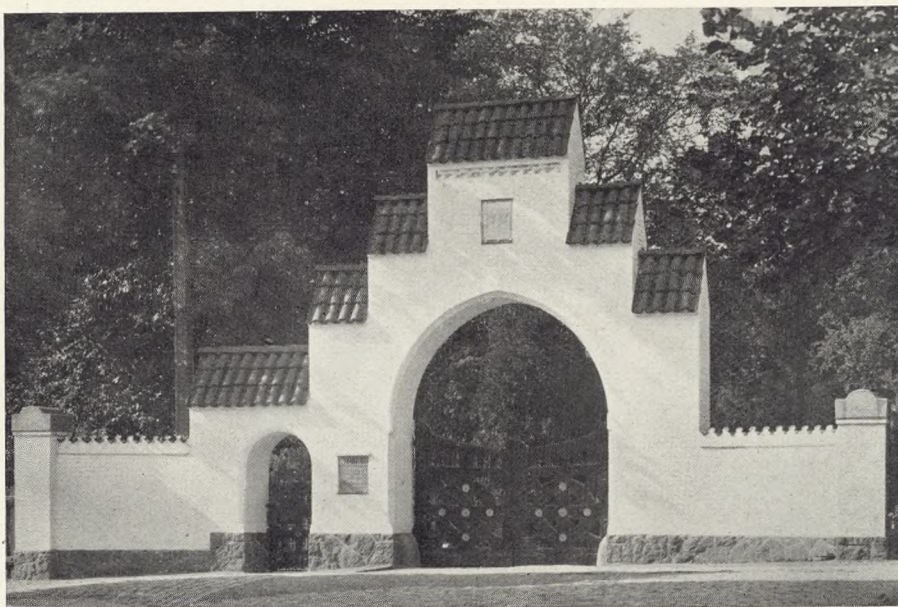
som de ca. 10,000 Lig, der er blevet brændt, var blevet begravet, havde det givet Begravelsesvæsenet en forøget Indtægt, hvilket vilde kunne have medført Takstnedsættelser. Indtægten ved Ligbrænding er nemlig gaaet udenom Begravelsesvæsenets Regnskab, efter hvis Status Takstnedsættelserne vedrørende Begravelser retter sig. Alle Indtægter og Udgifter, Ligbrændingen vedrørende, gaar paa et særligt Regnskab, og dettes Status paavirker kun de Takster, der vedrører Ligbrændingen. Den eneste Forbindelse, der er imellem det egentlige Begravelsesvæsens og Ligbrændingens Regnskab er, at denne sidste aarlig afgiver 10 pCt. af sin Indtægt til Begravelsesvæsenet som sin Del af Administrationsomkostningerne. Det maa dog anses for givet, at det som Ligbrændingen bidrager til, at Omkostningerne ved Anlæg og Drift af en ny stor Kirkegaard spares, rigelig opvejer, at den muligvis har forhalet Tidspunktet for nogle Takstnedsættelser.

Det forekommer af og til, at de Paarørende ved et Dødsfald meddeler, at de véd, at det var den Afdødes Ønske at blive brændt, men der foreligger ingen Erklæring, eller det vides, at den foreligger, men den kan ikke findes.*) I saa Tilfælde kan den Afdødes Ønske altsaa ikke blive imødekommet. Efter den Tilslutning, som Ligbrændingssagen har vundet i Befolkningen, og efter den Betydning, den har baade for den Enkelte og for det Offentlige, samt da der nu er gejstlig Medvirken ved ca. 90 pCt. af de Bisættelser, der finder Sted i Krematoriets Sal, vilde det være ønskeligt, om man snart kunde naa dertil, at Ligbrænding fuldt ud blev sidestillet med Begravelse, saaledes at der, lige saa lidt ved Brænding som ved Begravelse, behøver at foreligge nogen skriftlig Erklæring fra den Afdøde selv. De Paarørende, som drager Omsorg for, hvad der skal foretages ved et Dødsfald, bør have Lov til at bestemme, under hvilken Form Opløsningen af det døde Legeme skal foregaa. Det er et Spørgsmaal, som ret beset mere berører de Efterladte end den Afdøde, og man kan rolig gaa ud fra, at de sørgende Efterladte aldrig vil forlange, at en Afdød skal brændes, saafremt de paa Forhaand véd, at det vil være imod dennes eget Ønske.

*) Se Lov om Ligbrænding: Tillæg til „Vore Kirkegaarde“, S. IX-X.

Urnetype.

Kirkegaarden i Svendborg.

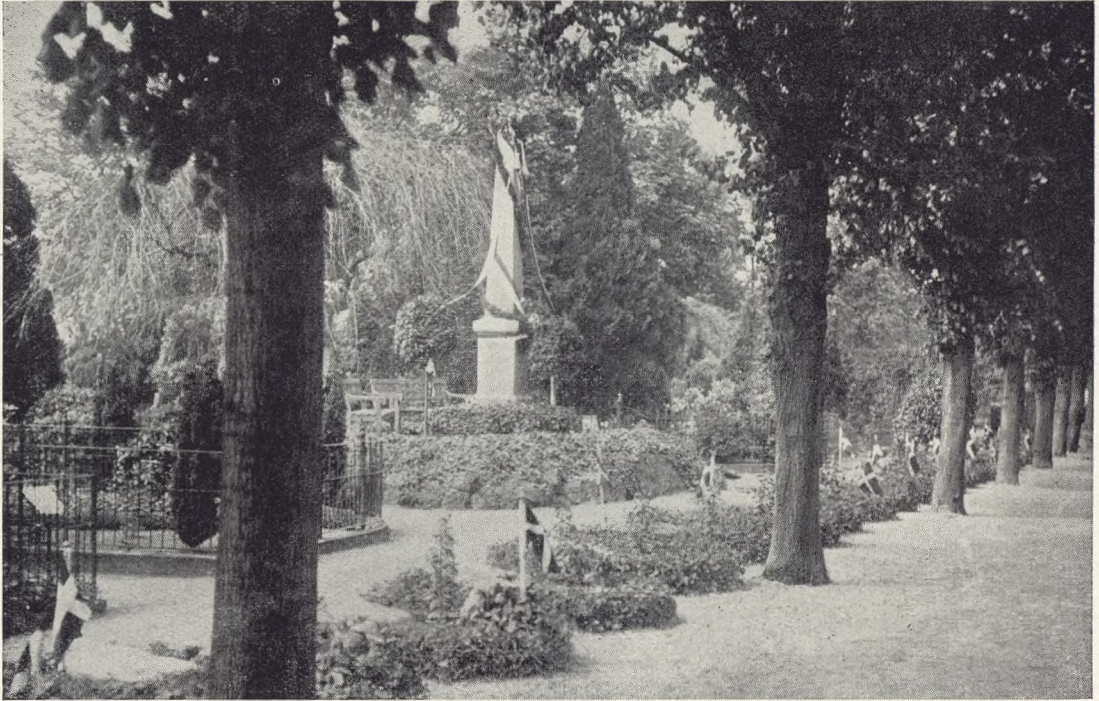
Af Museumsinspektør *Johannes Olsen.*

De fleste Mennesker tænker, naar der tales om Kirkegaarde, vel altid paa de Kirkegaarde, som netop for Tiden er i Brug, sjældnere tænkes der paa de ældre Kirkegaarde, der fra Kristendommens ældste Tider i vort Land, baade i By og paa Land, laa udenom eller ved Sognets Kirke; for Byernes Vedkommende er nu mange af dem forlængst nedlagte, hvorimod Forholdet ude paa Landet stadig er det samme. Og dog kan vi i udvidet Forstand meget godt tale om endnu ældre Gravpladser, nemlig alle de mange Gravpladser fra den før-kristne Tid, der findes spredt rundt over Danmark, og hvor hist og her en Stendysse, en Jættestue eller en gammel Kæmpehøj staar som tavse Minder om hedenfarne Slægters Liv og Død fra Danmarks Morgengry, den fjerne Hedenold.

Igennem den Periode af vort Lands Historie, som man plejer at kalde Middelalderen, altsaa fra Kristendommens Begyndelse til Reformationen, var det blevet Skik og Brug at begrave dels gejstlige Personer, dels andre mere velstillede og fornemme Personer, inde i Kirken under dens Gulv, en Skik, som ogsaa holdt sig langt efter Reformationen, indtil det ved Forordningen af 22. Februar 1805 blev forbudt. Dette medførte ofte, at Kirkens Gulv efterhaanden højnedes over sit oprindelige Niveau, dels den Kalamitet, at Kirkerummet maatte fyldes af uren og under store Epidemier tillige smittefarlig Luft fra de mange Graves Uddunstninger. De mindre bemidlede maatte nøjes med at faa deres Hvilested ude paa Kirkegaarden, og de fattigste maatte endda nøjes med at blive begravet i Kirkegaardens Nordside.

I Svendborg var der tre Kirker: Vor Frue, St. Nikolaj og det nu forsvundne Franciskanerklosters St. Kathrine, og udenom og ved dem laa de daværende Kirke-

Kgl. Bygningsinspektør *Magdahl-Nielsen*: Indgangsport, Valdemarsgade; opført 1903.

Øverst: Soldatergrave fra de slesvigske Krige, smykkede paa Kristi-Himmelfartsdag. Foto 1926.
Nederst: Parti mod Højen, Kirkegaardens ældste Del. Foto 1926.

Øverst: Soldatergravene. Foto 1926.
Nederst: Parti fra Kirkegaardens ældre Del. Foto 1926.

garde: 1817 ophørte Begravelserne paa den sidstnævnte, medens de to første holdt ud til 1821.

Allerede i 1815 var man dog blevet klar over at skaffe Jord til en ny Kirkegaard, som skulde tjene fælles for alle Kirker og Sogne i Byen; efter mange Forhandlinger bestemte man sig til at anlægge denne noget Syd for Byen paa et St. Nikolaj Kirke tilhørende Vænge; det laa højt og frit og tvende Gader eller Veje førte ud til det, saaledes at det kun tog ringe Tid at føre Lig herud. Nu hundrede Aar senere ligger Assistenskirkegaarden saa at sige midt i Byen, paa alle Sider omgivet af bymæssig bebyggede Gader og Veje; der er tillige den Forskel, at 1821 bestod Byen af c. 2500 Mennesker, medens den nu er paa c. 15,000, en meget betydelig Forskel, og nu er man atter nødt til at købe ny Jord til en ny Kirkegaard langt udenfor Byen mod Nord.

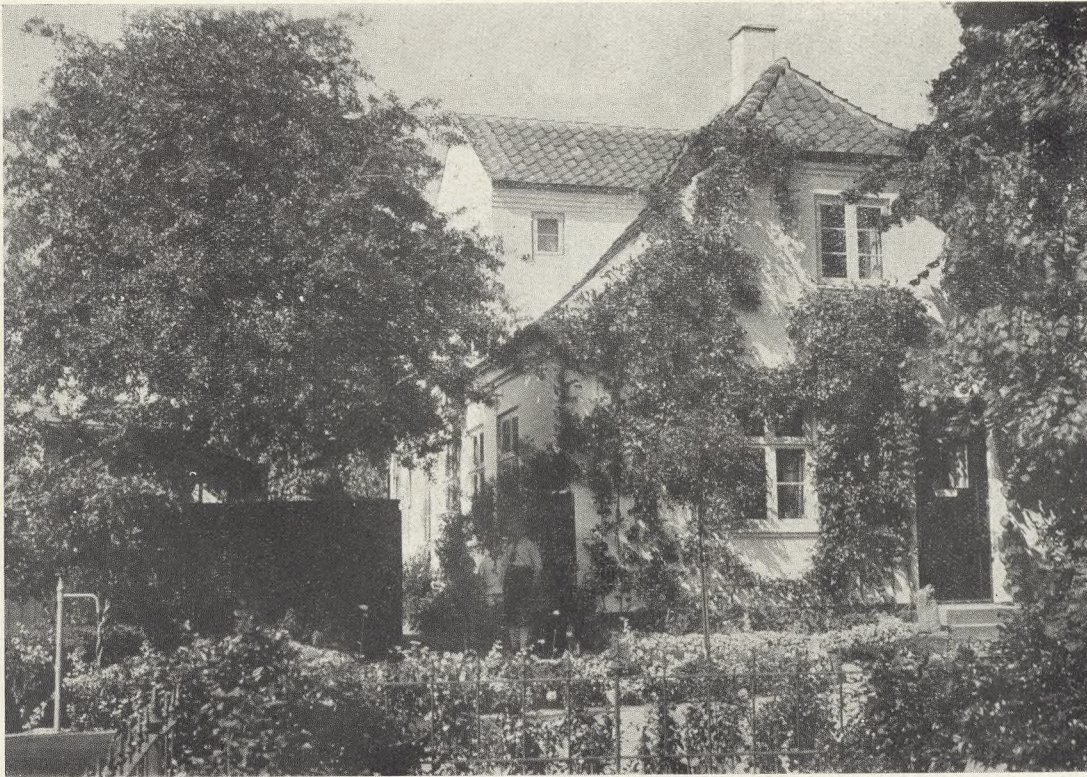
Den 21. September 1821 indviedes Assistenskirkegaarden*) under megen Højtidelighed med Salmer, Sange, Taler, Salutskud, og samtidig jordedes det første Lig; paa Hundredaarsdagen fejredes den Begivenhed med Taler og Sang samt Anbringelse af en Mindesten.

Oprindelig havde man fra Kirkegaarden en herlig Udsigt til Svendborgsund og Taasinge, noget som Bebyggelsen senere har forpurret.

Flere Gange er Kirkegaarden, ialt tre Gange, blevet udvidet betydeligt, saaledes

*) Se nærmere Begtrup: Svendborg Kjøbstad 1823, S. 49 ff.

Vejen mod Kapellet, Vinter 1925.

at den nu udgør 15 Tønder Land. Men fra dens Anlæg og til Dato har de ansatte Gravere været rigtig uddannede Gartnere, noget som har været af stor Betydning for Anlæggets Skønhed; selve Terrænet er svagt kuperet og bidrager selvfølgelig til at pynte; men Bevoksningen og Beplantningen gør dog Hovedindtrykket paa den Besøgende og giver Kirkegaarden det smukke landskabelige Billede, den er i Besiddelse af. I nyeste Tid er ofret ikke saa lidt paa dens Vedligeholdelse og Beplantning, ved praktisk og fornuftig Udtynding af gamle Træer samt Plantning af nye, er der gjort et stort Arbejde for at skabe smukke og tiltalende Kirkegaardsinteriører, og dette ingenlunde lette Arbejde har den nuværende Graver J. Gravesen Æren af at have udført; dette Arbejde har da ogsaa aabnet Folks Øjne for, hvor smuk saadan en hundreedaarig Kirkegaard kan være, naar den passes med Interesse og Kærlighed til Opgaven. Den er anlagt af en Gartner Aagaard, som først var Gartner paa Fjellebro, og som blev dens første Graver, fem Aar senere afløstes han af Gartner Bruun, der før havde været Herregaardsgartner paa Lykkesholm, han var Fader til den senere bekendte Gartner og Planteskoleejer C. V. L. Bruun ved Høje Bøge tæt ved Svendborg; han afløstes igen af Caspersen senior og jun., og 1918 kom Gravesen.

Hundrede Aar ud i Fremtiden synes altid at være en Evighed; men „om hundrede Aar er alting glemt“, siger Visen, større Evighed er det Tidsrum altsaa ikke; gennem disse hundrede Aar er foregaaet i tusindvis af Begravelser, Gravstenene fortæller

Parti fra Graverboligen.

om svundne Tider, om gamle Slægter, der kom og forsvandt, om Mennesker, der havde Lykken med sig, der naaede at sætte Spor i Byens Liv, om fattige og ubetydelige Mennesker, men derfor savnet af deres kære alligevel; alle sover de den evige Søvn herude under de gamle Træers Kroner, hvad enten de levede et rigt Liv, rigt paa Oplevelse eller var tyngede af Sorg og Bekymring, i Døden er vi alle lige, og de gamle Ord, der saa ofte lyder paa en Kirkegaard, „af Støv er Du kommet, til Støv skal Du blive; men af Støvet skal Du atter opstaa“, maner os alle til Eftertanke i deres urokkelige Sandhed, som vi har saa svært ved at forstaa.

Blandt de talrige Grave findes der en Række, ialt 28, som fortæller os, at her hviler de af deres Saar døde Soldater fra Lazaretterne i Svendborg under vore to Kampe for Sønderjylland 1848-50 og 64 (se Billederne S. 54-55); en lille Høj med en Obelisk midt iblandt Gravene minder i fyndige Ord, „Mand dør, men ej dør Mands Daad“, om at Soldaterne faldt for Fædrelandet. Af andre Grave skal fremhæves dem for Admiral *F. K. Risbrigh* (1835) og Hustru, Borgmester *L. Schrum* (1885), Amtmand, Greve *L. F. H. Brockenhuus-Schack* (1906) og Hustru.

Kirkegaarden har tre Indkørsler, men særligt den fra Valdemarsgade (se S. 53) er et Pragtværk, bygget i middelalderlig Stil efter Tegning af kongelig Bygningsinspektør Magdahl Nielsen 1903, Timeglasset over Porten minder om Dagen og Vejen.

1895 byggedes efter samme Arkitekts Tegning et Kapel (se S. 56), der ligger om-

Vinterbillede, 1925.

Taksen - Taxus baccata.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Blandt Naaletræerne er der faa Planter, der er saa værdifulde for Anvendelse paa Kirkegaarde, som Taks er det, og der er da ogsaa mange Kirkegaarde, som er præget stærk deraf, at Takstræerne er plantede paa Størsteparten af Gravene.

I. Naturlig Forekomst. Den almindeligste af Taksene, *Taxus baccata*, er udbredt i Europa, Asien og Nordafrika, og hvad der interesserer os mest, er dette, at

Taksgren i naturlig Størrelse.

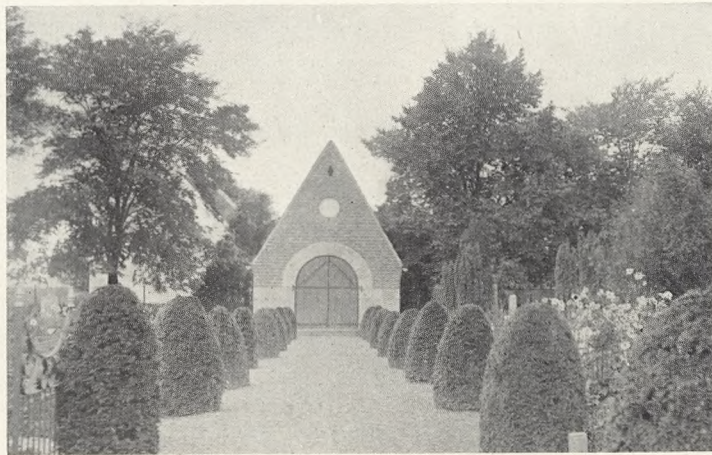

den ogsaa forekommer vildtvoksende saavel i Danmark som i Norge og Sverrig. I Danmark findes den i Skovene ved Munkebjerg (Vejle) – i Sverrig bl. a. i Nærheden af Havet i det nordvestlige Skaane og i Norge i Kystegnene fra Kristianiafjord op til Søndmør (ca. $62\frac{1}{2}^{\circ}$ n. Br.). Nogen stor Udbredelse indenfor de skandinaviske Lande bliver den saaledes ikke til Del, og dens Dage som vildtvoksende i Danmark er sandsynligvis snart talte, idet de faa Eksemplarer, der findes i Skovene ved Munkebjerg (Vejle), maa betragtes som en Rest af fordums Stolthed og ikke synes at besidde saa megen Kraft og Livsmød, at de vil udbrede sig over større Arealer eller i det hele taget vil formere sig. De leverer her Vidnesbyrdet om Taksen i det Fri, og de staar som den mest diametrale Modsætning til den Anvendelse, som man i Reglen gør af Taxen i Haverne, hvor den klippede Form er ved at være den almindeligste.

II. Enkelte Taks. Taksene i Danmark er gjort til et særligt Studium*) af Professor ved Landbohøjskolen, *J. Helms*, der har opnoteret en Rigdom af Oplysninger om gamle danske Taks. Til dem, der ønsker nærmere at sætte sig ind i dette Spørgsmaal, maa der henvises til Publikationen af disse Undersøgelser (Aarskrift for Den kgl. Vetr. og Landbohøjskole, 1925), – her skal blot nævnes en Række af de Taks, som Professor Helms fremhæver: Bromølletaksen (den største, danske Taks, ikke klippet), Taksen i Vejle Præstegaardshave (ved Næstved) og i Knuthenborg og Søholt

*) Se ogsaa: „Meddelelser fra det kgl. danske Haveselskab“, „Naturen og Mennesket“, 1895–96, m. fl. Steder.

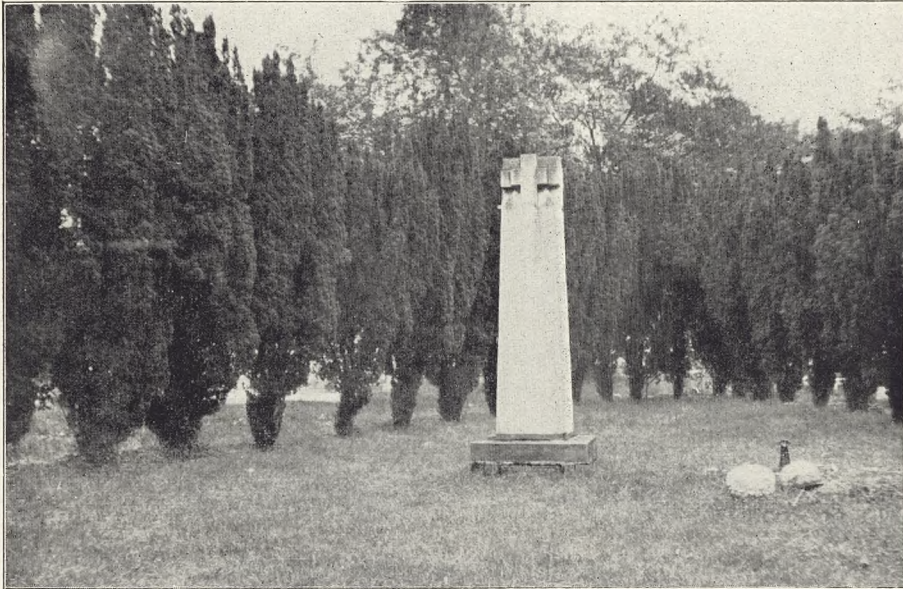
Allé af Taks, Maribo Kirkegaard; plantet c. 1870, fotograferet før 1910).

Parker, i Oreby Have, ved Juelskov, Hofmandsgave og Lundbæk (Jylland). Fra egne Optegnelser skal fremhæves Taks paa Vestre Kirkegaard (København) samt Alleen af ca. 400-aarige Taks i Bregninge Præstegaardshave (Ærø), i den ligesaa gamle Præstegaardshave i Sdr. Sejerslev, i Munkebjergby Præstegaardshave m. fl. Steder. Af Kirkegaarde, der særligt er præget af Søjletaksen, Taksus bacc. hibernica, skal bl. a. nævnes Næstved, Viborg og Maribo.

Rigest repræsenteret med Hensyn til klippede eller ikke-klippede, smukke og gamle Takstræer er England. Det milde Klima, Respekten for det gamle og gammeldags, Vedhængen ved hævdyndne Traditioner og endnu flere Forhold har gjort, at mange af de gamle klippede Taks er bleven holdt i deres Form lige op til vore Dage, og

Øverst: Søjletaks i Sammenplantninger med andre Planter; Sorø gamle Kirkegaard.
Nederst: Unge, klippede Taks langs en Gang paa Hundseby Kirkegaard; Lolland, Foto 1927.

at de stolte gamle Taks paa Kirkegaarde eller i Haver er bevarede. At komme nærmere ind paa dette Spørgsmaal vilde føre for vidt. Her skal blot nævnes, at blandt de berømteste nævnes Taksen ved Crom Castle, ved Fauntain Klosters i Yorkshire, Harlington-Taksen, Crowhurst-Taksen paa Grænsen mellem Kent og Surrey, Gresford-Taksen i Derbyshire, Taksen paa Darley Kirkegaard m. fl. (se f. Eks. Billedet „V. K.“ 1927 S. 10) og sidst, men ikke mindst, de klippede Taks i Levens Hall eller Elvastons Castle i Hampton Court m. fl. Steder. Mange af disse eksisterer endnu, ikke mindst de mange, som findes paa Kirkegaardene. Ogsaa i Tyskland findes mange prægtige Taks, saaledes mindes Forf. de klippede Taks ved Pillnitz i Sachsen, – Holland har selvfølgelig klippede Taks i Mængder, bl. a. til Forhandling.

Øverst: Række af Søjletaks paa Great Northern Cemetery i London. Foto c. 1924.
Nederst: Klippede Taks langs en Gang paa Vestre Kirkegaard, København. Foto 1926.

I Nordfrankrig og endnu flere Steder findes de ofte, f. Eks. i Almuens Haver.

III. Anvendelse paa Kirkegaarde. I sin naturlige Form anvendes *Taxus baccata* i Almindelighed som Plantning imellem andre Naaletræer, hvor dens mørke Tone er en virkningsfuld Kontrast overfor de lysere Naaletræsarter. Dens løse Opbygning gør den ogsaa i Henseende til Form anvendelig paa dette Omraade, idet den bortretoucherer alt for skarpe Profiler, eller i sin Form som Søjletaksen staar som et karakterfuldt Ornamenttræ. Ogsaa som Underplantning i Løvtræplantninger er den saare værdifuld, fordi den taaler ret megen Skygge, og af samme Aarsag vil den være velegnet til sammen med Bregner og andre skyggetaalende Smaaplanter at udfylde nordvendte og svagt belyste Voksepladser. Selv Byluftens Indhold af giftige Gasarter influerer ikke synderligt paa dens Trivsel, og selv om den nok holder af og ogsaa lønner, at man planter den i god, muldet og ikke for svær Jord, skal det være en endog meget daarlig Jord, som den ikke vil vokse i.

I klippet Form anvendes *Taxus baccata* nu hovedsagelig som Hæk eller enkelte Buske tildannet som Pyramider, Kugler eller paa anden temmelig enkel Maade. Den regenererer forbavsende efter Beskæring og Klipping, ligesom den i Reglen ogsaa regenererer overfor Beskadigelser som Følge af Frost, idet den da lader Smaagrene bryde ud tæt inde ved den friske Stamme, ja, man har endog Eksempler paa, at ret gamle Taks har regenereret saa fuldstændigt, at de efter at have været skaaret fuldkommen ind til den bare Stamme udviklede nye og smukke Hække. Paa den anden Side formaar den ret hurtigt, dersom man ophører at klippe den, at opnaa en smuk, naturlig og harmonisk Form. Ligesaa taaler den Omplantning, selv naar den er ret gammel, blot man sørger for en god Rodklump. Klipping og Omplantning foretages bedst i Væksttiden. Dens oprette Form, Søjletaksen, bør almindeligvis ikke klippes.

* *
*

Øverst: En enkelt klippet Taksplante paa en Grav paa Viborg Kirkegaard. Foto 1928.

Kirkegaardskultur.

Af Direktør for Københavns Begravelsesvæsen *A. Berg.*

Kirkegården er i det hele og store en god Maalestok for Tidens Kulturstandpunkt; dog kun til en vis Grad. En Befolknings religiøse Opfattelse, stedlige Forhold eller nedarvet Skik og Brug kan medføre store Forskelligheder i den Maade, hvorpaa Begravelsespladserne behandles, saavel som i den Maade, hvorpaa Begravelserne udføres. Derfor fremtræder Kirkegaardene i ret forskellige Skikkelser i de forskellige Lande, men hvorledes de saa end fremtræder, en Maalestok for Befolkningens Pietetsfølelse, dens Smag og Skønhedssans vil de altid være, fordi hver enkelt Gravstedsejer bidrager sit til at sætte Præget paa Kirkegården.

Nutidens Kirkegaarde bærer desværre overalt mere eller mindre Vidne om, at Befolkningens Smag og Skønhedssans trænger til at blive retledet og forbedret. Dette er ikke blot Tilfældet paa vore hjemlige Kirkegaarde; hvor man kommer i Udlandet, gør det samme Forhold sig gældende. Selv i Tyskland, hvor Kirkegaardskulturen iøvrigt staar meget højt, og hvor man finder smukkere, mere velindrettede og vel-drevne Kirkegaardsanlæg end saa vidt vides nogen andre Steder, er det, Folk finder paa at opstille paa Gravstederne, ofte rædselsfuldt, og gennemgaaende værre, end hvad man kan træffe paa her i Landet. Man finder i Rækkegravstedskvartererne overalt paa tyske Kirkegaarde flere Uhyrligheder, som f. Eks. Gravmæler, opbygget af Kul-slagger, Perlekranse med Vers, Fotografier indsat i blankpolerede sorte Sten, Porcel-lænsduer og Englebørn etc., end paa de herværende Kirkegaarde.

De nyere større danske Kirkegaarde har meget tilfælles med de tyske, mere end med noget andet Lands. Dette ligger ikke alene i, at de to Nationaliteter i det væsentlige har det samme Syn paa dette Forhold, men ogsaa til Dels i, at der i det sidste halv-hundrede Aar med sædvanlig tysk Dygtighed og Grundighed er udført et beundrings-værdigt Arbejde paa dette Omraade af de tyske Arkitekter og Havekunstnere, som har givet os herhjemme mange Impulser, og — her taler jeg af snart mangeaarig Er-faring — sat sine Spor i Københavns, saavel som i andre danske Byers Kirkegaarde.

— Brødremenighedens Kirkegaard i Christiansfeld.

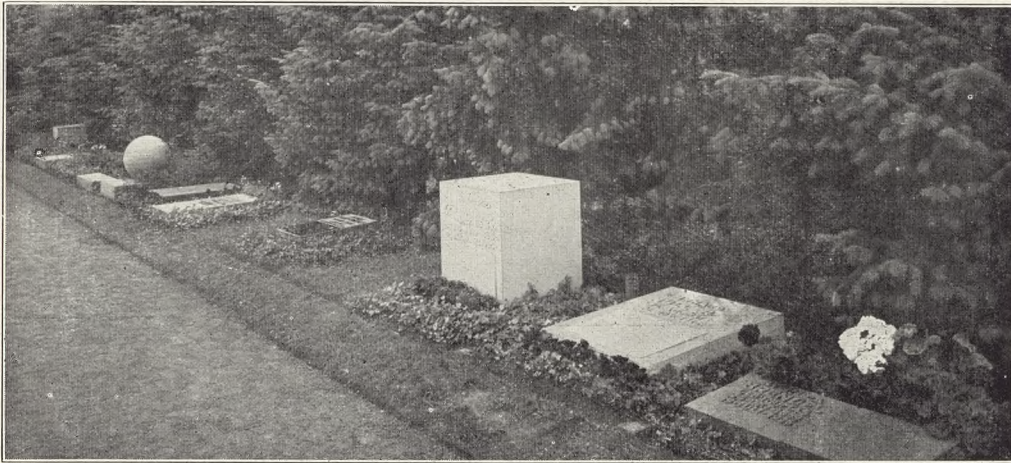

Det er i Tyskland ganske som hos os, at man gennemgaaende finder den bedste Kunst og de færreste Smagløsheder paa de ældre Kirkegaarde. Et godt Eksempel herpaa har man i den herværende Assistens Kirkegaards ældste Del. Den bærer i høj Grad Vidne om en Periode, hvor der baade fandtes Sans for og Midler til at smykke Familiegravstederne med god og lødig Kunst – samt om, at der fandtes Kunstnere, som evnede at udføre den.

Man bør dog ikke gøre den Tid, hvori vi nu lever, Uret ved at sammenligne de Kirkegaardsafdelinger, hvor der endnu findes Gravmæler fra en Tid, der ligger 100 à 150 Aar eller længere tilbage i Tiden, med de udstrakte Afdelinger med Rækkegravsteder paa en Storbys Kirkegaarde i Nutiden. Mon de Gravmæler, som den store Befolkning benyttede den Gang, var bedre, end de er nu? De var og maatte nødvendigvis være mere beskedne end de, takket være Industriens og Transportvæsenets samt den almindelige Velstands Udvikling, er det nuomstunder; men hvorledes de end var, de er alle forlængst forsvundne, og kun en Del af de større, kunstnerisk udførte Gravmæler, der staar paa Gravsteder, hvis Ejere havde Raad til at købe Jorden for en lang Aarrække, ofte for den Tid, Kirkegaarden bestaar, er tilbage. Og hvor vil de Masser af Sten i alle mulige Størrelser, Former og Farver, man nu ser i de almindelige Gravkvarterer, være henne om 100 Aar? De vil forlængst være blevet til Skærver, og kun de gennemgaaende mere kunstnerisk udførte Gravmonumenter, der staar paa de for en lang Aarrække købte Gravsteder, vil være tilbage og vil for Efterslægten bære Vidne om det Standpunkt, hvorpaa Nutidens Kirkegaardskultur staar.

Det er derfor sandsynligt, at Tiden i saa Henseende vil komme til at staa for Efterslægten i et bedre Lys end det, den staar i for den nulevende Slægt. Vort Arbejde bør dog ikke alene være til Glæde for Efterslægten, men ogsaa for os selv. Enhver, der har Interesse for denne Sag, og det har ikke alene alle de, hvis Arbejde ligger indenfor dette Felt, og som gerne vil gøre det saa godt som muligt, men ogsaa enhver Gravstedsejer, der plejer sit Gravsted med Omhu, bør derfor gøre sit til at højne og udvikle Smagen og dermed Skønheden paa vore Kirkegaarde. Man bør altid have for Øje, at et Gravmæle er ikke alene et Mindesmærke over den Afdøde, men det er tillige et tavst Vidne om Tidens Kultur, og ethvert Gravmæle bidrager

Typegravsten for Mindrebemidlede. Frankfurt a. M.

til at præge Helhedsindtrykket af Kirkegaarden. Ingen kan bestride Sandheden heraf; derfor bør en Gravstedsejer ikke have Lov til at behandle sit Gravsted paa en hvilken som helst Maade eller at anbringe et hvilket som helst Gravmæle derpaa. Det gælder i dette som i saa mange andre Forhold i det menneskelige Samfund, at den enkelte til en vis Grad maa underordne sig Helheden. Heller ikke paa en Kirkegaard maa den enkeltes personlige Frihed gaa saa vidt, at Almenhedens Interesser skades derved.

Den Opfattelse, at der ikke kan herske uindskrænket Frihed med Hensyn til Behandlingen og Udsmykningen af det enkelte Gravsted paa en Kirkegaard, men at der nødvendigvis maa regulerende Bestemmelser til, er i de senere Aar trængt stærkt frem i Tyskland, der, som før nævnt, maa betragtes som det førende Land paa Kirkegaardsvæsenets Omraade. Ogsaa herhjemme saavel som i vort Naboland Sverige har man i de senere Aar faaet Øjet op herfor og er forskellige Steder begyndt at indføre mere eller mindre vidtgaaende regulerende og vejledende Bestemmelser, navnlig for Gravmælernes Størrelse og Beskaffenhed.

I 1923 blev der af Københavns Kommunalbestyrelse vedtaget nogle Bestemmelser for Opstilling af Gravmæler i visse nærmere betegnede Afdelinger paa Vestre Kirkegaard. Forslaget blev vedtaget som et Forsøg, og det skulde foreløbig kun gælde til Udgangen af 1928, hvorfor et nyt og rimeligvis videregaaende Forslag vil blive fremsat i Løbet af Aaret.

Paa en Rejse, som jeg foretog i Fjor Efteraar til en Række af de større tyske Kirkegaarde, som var mig velkendte fra tidligere Besøg, var det mig paafaldende, i hvor høj Grad Bestræbelserne for at søge Gravstedernes Udsmykning reguleret, havde taget Fart i de senere Aar. Navnlig havde Aaret 1926 været frugtbart paa nye Regulativer, der som alle offentlige Bestemmelser i Tyskland i Reglen var yderst detaljerede og udførlige. Det var et af Formaalene med Rejsen at studere disse Forhold med Fornylelsen af det hjemlige Forslag for Øje, og der forefandtes ogsaa et uanet rigt Materiale og gode Erfaringer hos de stedlige Kirkegaardsledere at blive gjort bekendt med.

Man kunde ikke undgaa at faa Indtrykket af, at man enkelte Steder havde skudt

Monstergavsten. Frankfurt a. M.

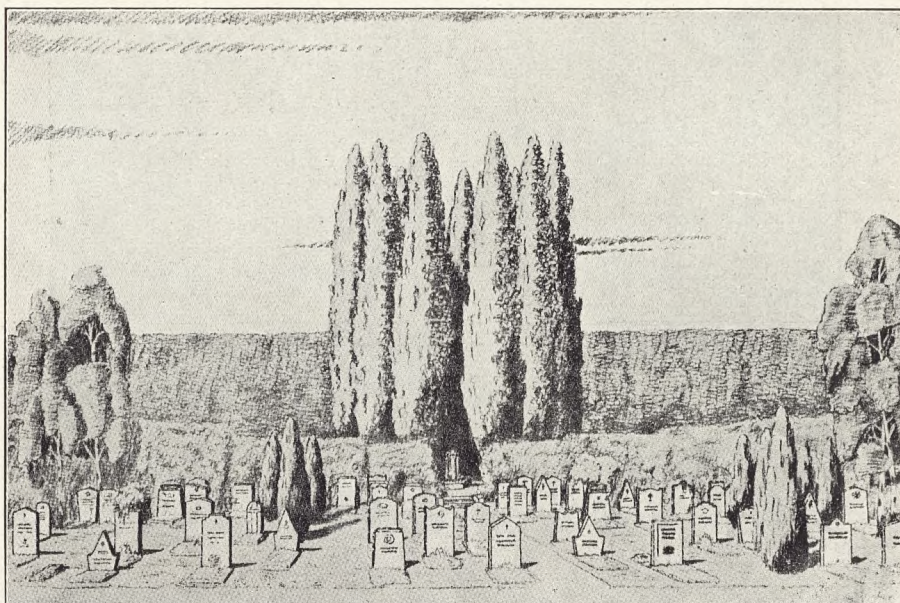
noget over Maalet ved at indføre en endog haardhændet Censur, der voldte Gravstedsejerne uforholdsmæssig Ulejlighed og virkede irriterende paa disse, samtidig med, at der skabtes en Masse Vanskeligheder og Bryderier for dem, der skulde gennemføre Bestemmelserne, hvad enten dette var særlige Bedømmelsesudvalg eller den paagældende Kirkegaardsbestyrelse.

Som Eksempler paa, hvad der i de senere Aar er fremkommet af regulerende Forskrifter, skal følgende nævnes:

I Begyndelsen af 1926 traadte nye og ret vidtgaaende Bestemmelser for Udsmykningen af Gravstederne paa Hamborgs store Centralkirkegaard ved *Ohlsdorf* i Kraft. I Følge disse paalægges det enhver Gravstedsejer som en Forpligtelse at sørge for sit Gravsteds Vedligeholdelse. Kirkegaardsbestyrelsens Tilladelse skal indhentes forinden enhversomhelst Udsmykning af Gravstedet med Gravmæle, Indfatning, Laagepartier, Bænke etc. bliver foretaget. Der skal herom indgives skriftligt Andragende med Tegninger i to Eksemplarer, paa Forlangende i naturlig Størrelse, samt Modeller og Materialprøver. Kirkegaardsbestyrelsen er bemyndiget til at fastsætte særlige Bestemmelser for Omfanget og Udformningen af Gravstedernes Udsmykning i de enkelte Afdelinger af Kirkegaarden.

Af Forskrifterne for Gravmælernes Art og Størrelse kan nævnes følgende: Det er forbudt at anvende Gibs, Cementmasse, Kork, Drypsten, Slagger, imiteret Murværk, Porcellæns-, Glas- og Emailleskilte, spejlende Glasplader, Blik, Porcellænsfigurer, Fotografier under Glas, Perlekranse og alle skablonagtige Dusingvarer, enkeltstaaende Indgangslaager, Efterligninger af Træstammer i Sten m. m. Desuden er der for hver enkelt Art af Gravsteder fastsat bestemte Maal saavel for Højde, Bredde og Tykkelse, som Gravmælerne ikke maa overstige. Her skal blot nævnes Højdemaalene. Disse er for Liniegravsteder 110 cm, for Familiegravsteder uden Beplantning 140 cm, for Gravsteder med 150 cm høje Baghække indtil 140 cm, med 200 cm høje Baghække

Urnegravsteder. Stettin.

indtil 180 cm. Indfatninger og Indhegninger med dødt Materiale er som Regel rent ud forbudt, kun i visse Familiegravstedsafdelinger kan saadanne undtagelsesvis tillades. For Urnegravsteder gælder som almindelig Regel, at Gravmælets Højde ikke maa overstige $\frac{3}{4}$ af Gravstedets Længde. Som en Overgangsbestemmelse blev det af Hensyn til Monumentforretningerne fastsat, at der indtil 31. December 1926 maatte anvendes Gravmæler, som ikke svarede til de nye Forskrifter, dog kun i visse Afdelinger af Kirkegaarden og kun efter indhentet Tilladelse fra Kirkegaardsbestyrelsen.

I *Düsseldorf* er der ligeledes for et Par Aar siden blevet fastsat Bestemmelser for Gravmælernes Størrelse saavel som for hvilke Arter af Materiale, der ikke maa anvendes. Listen herover er omtrent den samme som Hamborgs. Paa Liniegravstederne maa Gravmælerne f. Eks. ikke være over 1,25 m høje, paa Familiegravstederne indtil 2 m, dog undtagelsesvis højere. Bestemmelserne indledes med den gode Bemærkning: „Et Gravmæles Værd ligger ikke i dets Kostbarhed, men i dets kunstneriske Udførelse og i dets harmoniske Samstemmen med Omgivelserne“. Blandt andet siges det ogsaa her, at overalt, hvor der er Mulighed derfor, bør Indhegningen om Gravstederne bestaa af levende Hække og ikke af dødt Materiale.

I *Köln* er samtlige for Kirkegaardene gældende Bestemmelser fornyede i 1926. Der gives heri følgende Rettesnor for Gravstedernes Behandling: „Det enkelte Gravsted skal indordne sig under Kirkegaardens stemningsfulde Hele. Derfor ligger Værdien af Gravstedernes Udsmykning ikke i Massevirkningen eller i Kostbarheden, men i en harmonisk Samvirken med Omgivelserne, i Gravmælets kunstneriske Indhold og i en enkel, smagfuld Beplantning“.

Endvidere hedder det:

„Det samlede Gravanlæg skal staa i Samklang saavel med Gravmælet som med de nærmeste Omgivelser. For at opnaa dette maa der lægges særlig Vægt paa Gravstedets Beplantning. Kirkegaardsdirektionen er derfor berettiget til, hvor det er øn-

Kommunal Begravelsesplads ved Seelenhorst, Hannover.

skeligt, at foreskrive en bestemt Beplantning af de enkelte Gravsteder eller fastlægge Beplantningsplaner for hele Gravstedsafdelinger“.

Som Materiale for Gravmælerne anbefales naturlig Sten, Træ, Smedejern og Bronze, En lang Række nærmere betegnede Materialer, i det væsentlige de samme, som er nævnt under Ohlsdorf, er det forbudt at anvende. For bestemte Afdelinger eller for bestemte Arter af Grave kan Kirkegaardsdirektionen stille bestemte Fordringer til Gravmælernes Materiale, Form og Opstillingsmaade, især langs saadanne vigtigere Veje og Krydsninger, hvis Udseende er bestemmende for det kunstneriske Indtryk af Kirkegaarden. Angaaende Inskriptionen siges der, at da denne er en særlig vigtig Del af Gravmælet, bør dens Form og Størrelse altid være Genstand for omhyggelig kunstnerisk Overvejelse.

Paa de Kölnske Kirkegaarde maa Gravmælerne paa Liniegravsteder ikke være over 1 m høje, paa almindelige Familiegravsteder indtil 2 m og paa større Gravsteder indtil 4 m. Stenindfatninger kan kun undtagelsesvis tillades. Absolut forbudt er Indfatninger af Træ, Jern, Grottesten, Flasker, Teglsten o. l. I Köln har man fundet paa en god Ordning med Hensyn til Gravstedernes Nummerbetegnelse. Ethvert Gravsted maa nødvendigvis have et Nummer, anbragt paa en tydelig, men dog ikke altfor iøjnefaldende Maade. Man har hidtil mest brugt Nummerpæle af Træ, Sten, Beton eller Metal; men paa en større Kirkegaard, hvor der aarlig maa anskaffes i Tusindvis, er denne Fremgangsmaade baade bekostelig og besværlig. I Köln er der nu indført den enkle, praktiske og for Kirkegaardene meget besparende Bestemmelse, at Gravstedets Nummer altid skal indhugges paa Gravmælets Fod eller, hvis der findes Indfatning af Sten, da paa denne. Hvor der kun findes en Gravtavle eller andet Gravmæle, hvor saadan Indhugning vanskelig kan foretages, kan Nummerbetegnelsen uden Skade udelades, idet man i saa Tilfælde altid let vil kunne tælle til Gravstedets Nummer fra det nærmeste i Gravmælet indhuggede.

Paa *Nürnberg*s nyeste, største og smukkeste Kirkegaard „Südfriedhof“ er man gaaet endnu et Skridt videre i Bestemmelserne for Opstilling af Gravmæler. Foruden ret

Børnebegravelse paa Skovkirkegaarden i Stockholm. Foto 1927.

indgaaende Bestemmelser angaaende Størrelse etc. gælder det her, at i visse Afdelinger maa kun anbringes Gravmæler af Granit, i andre kun af Sandsten, i andre kun af Træ, og i atter andre kun af Smedejern. I de fleste Afdelinger staar man dog frit med Hensyn til Materialets Art, og det er følgelig en frivillig Sag, om man vil foretrække en af de Afdelinger, hvor Materialets Art er foreskrevet.

Formaalet med disse Bestemmelser har været, indenfor den enkelte med Hække eller fri Beplantning afgrænsede Afdeling, at fremkalde større Ensartethed og en roligere Stemning end i de almindelige Kvarterer med deres brogede Mangfoldighed af Gravmæler. Forbilledet herfor er de gamle Herrnhuterkirkegaarde, paa hvilke vi her i Landet har et typisk Eksempel i *Christiansfeld* (se Billedet S. 65), hvor Ensartethedens Princip yderst strengt er gennemført, idet der her i store Kvarterer, omgivne af høje Alletræer, findes Række op og Række ned af ganske ensartede, smaa, skraatliggende Mindesten med blot Navn og Dato indhugget, løvrigt blot den nøgne Jord, ikke en Busk eller en Blomst til at forskønne Stedet og formilde den dystre Stemning. Mange betragter en saadan Kirkegaard som Idealet, bl. a. fordi der her er opnaaet det, som er uigennemførligt paa de almindelige Kirkegaarde, hvor enhver selv vil bestemme, at efter Døden er alle lige. De nye Bestemmelser i Nürnberg er et lille Skridt der henimod, dog uden Herrnhuterkirkegaardens dystre og mørke Stemning. Selv om det anvendte Materiale er ens indenfor de enkelte Afdelinger, er der dog ret stor Variation i Udførelsen, og den rigelige Anvendelse af Planter og Blomster kaster her, som næsten overalt paa Nutidens Kirkegaarde, et forskønnende, forsonende og trøstende Skær over Gravene.

I de omtalte Kvarterer i Nürnberg var navnlig de mange smukke Gravmæler af Træ og af Smedejern bemærkelsesværdige. Her, hvor saadanne fandtes i større Antal, kunde man ret se, hvor gode Resultater der kunde opnaas ved Anvendelsen af disse Materialier. Paa de hjemlige Kirkegaarde anvendes ogsaa, men desværre altfor sjældent, Gravmæler af Træ eller Smedejern, som oftest i en af de mangfoldig varierende Korsformer (se f. Eks. Billederne S. 77). Det vilde være ønskeligt, om navnlig

Enkeltgrave i Skovkirkegården i Stockholm. Foto 1927.

Træ kunde blive anvendt langt mere, end det bliver. Et Gravmæle af godt dansk, bejtsset Egetræ holder rigelig de fleste Gravsteders Tid ud, og de virker som oftest kønnere, roligere og smagfuldere end de koldere, mere anmassende Gravmæler af Sten, og saa vil de i de fleste Tilfælde være betydelig billigere.

Af tyske Byer skal endnu kun omtales *Frankfurt a. M.*, hvor der for to Aar siden er traadt nye meget detaillerede og ret vidtgaaende Bestemmelser for Opstilling af Gravmæler og for Gravstedernes Ordning og Beplantning i Kraft.

Forinden Opstillingen af ethvertsomhelst Gravmæle skal Andragende om Tilla-delse hertil indgives til et Bygningsudvalg (Siedelungsdeputation), ledsaget af Tegninger og Skriftprøver. Dette Udvalg kan helt forbyde Anvendelsen af bestemte Arter af Gravmæler eller saadanne, der overskrider visse Dimensioner. For enkelte Kirkegaards-kvarterer, Gravstedsrækker eller Gravstedsgrupper kan Udvalget fastsætte særlige Regler for Gravmælernes Størrelse, Materiale, Beskaffenhed og Art, hvilke Regler de

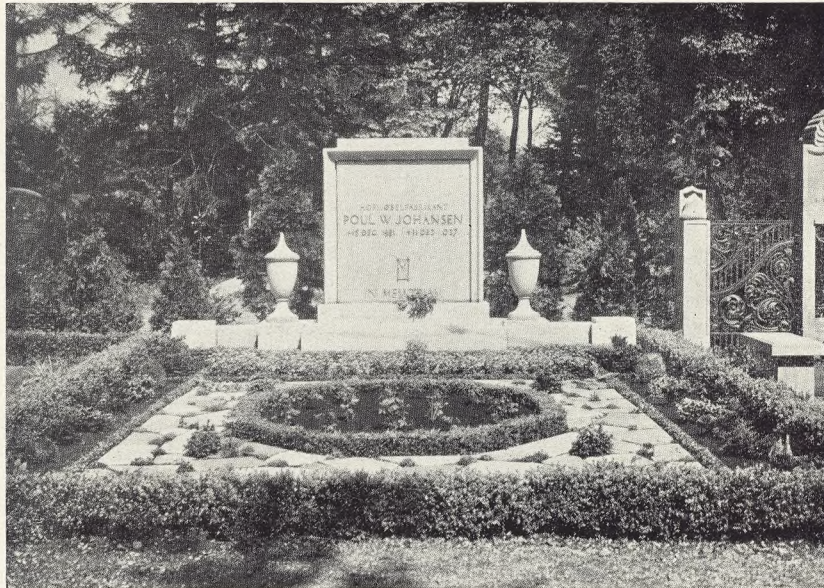
Øverst Parti fra Afdeling H, nederst Parti fra Terrasseanlægget, Vestre Kirkegaard, København.
Foto 1928.

Gravstedssøgende maa gøres nøje bekendt med forinden Købet af Gravstedet. Paa Rækkegravsteder maa Gravmælerne ikke overstige følgende Dimensioner: Paa Gravsteder for Børn under 4 Aar: 60 cm højt, 45 cm bredt og 15 cm dybt. For Gravsteder for Børn fra 4 til 14 Aar er de tilsvarende Maal 80, 55 og 18 cm. For Gravsteder for Voksne: 110, 70 og 18 cm. Som Regel vil det ikke blive tilladt at bruge helt hvide eller helt sorte Stenarter, men fremfor alt maa der ikke anvendes blankpolerede Sten. Forøvrigt gives der udførlige Regler for, hvad der er tilladt, og hvad der ikke er tilladt med Hensyn til Gravmæler.

I nogle almindelige Bemærkninger, der slutter sig til Bestemmelserne, udtales følgende: „Formaalet med Bestemmelserne angaaende Kirkegaardsordningen er at søge, saavel den arkitektoniske som den gartneriske Udsmykning af Gravstederne paa Frankfurts Kirkegaarde foretaget paa en Maade, der stemmer med den Alvor og Værdighed, der bør præge en Kirkegaard. Enhver Interesseret bør have for Øje, at et Grav-

Øverst Parti fra Afdeling H, nederst Parti fra en Afdeling for indplantede Grave med ensartede Hække af bestemt, ensartet Højde, Vestre Kirkegaard, København. Foto 1928.

sted ikke alene skal føje sig harmonisk ind i Omgivelserne, men det skal ogsaa i sig selv danne en arkitektonisk og gartnerisk Enhed. For at dette kan opnaas, maa den enkeltes Ønsker og Interesser underordne sig Helheden. Bestræbelserne bør gaa ud paa at anvende Gravmæler, der er præget af vor Tids kunstneriske Opfattelse, d. v. s. af Enkelthed og Sandhed, saaledes som det bedst passer paa en Nutidskirkegaard. Dog skal man derfor ikke udelukke Ting, der er formet efter tidligere Tiders Kunst-opfattelse. De nye Forskrifter for Gravstedernes Udsmykning gaar ud paa, samtidig med en Forenkling af Formerne, tillige at gøre Fremstillingen mindre bekostelig, saaledes at der ogsaa bydes den mindre bemidlede Del af Befolkningen Lejlighed til at sætte Gravmæler over deres Døde, der er uangribelige i kunstnerisk Henseende. For at lette Bestræbelserne i saa Henseende og til Vejledning for Haandværk og Industri, har Bygningsudvalget ladet udarbejde en Række Tegninger af forskellige Typer paa Gravmæler, der særlig egner sig for Rækkegrave (se ogsaa Billederne S. 66–67). Ved Benyttelsen af Gravmæler, som er fremstillet efter disse Tegninger, skal der ikke søges særlig Tilladelse til Opsætningen, ligesom Tilladelses-Afgiften i saa Tilfælde bortfalder“.

Angaaende Virkningen af de nye regulerende Bestemmelser var Opfattelsen paa de tyske Kirkegaarde gennemgaaende den, at Publikum i det store og hele ser med Velvilje og Forstaaelse derpaa. Kun hvor Regulatorerne er altfor rigoristiske, møder de Modstand og er vanskelige at gennemføre. Hvor man gaar mere forsigtig frem, er man ikke i Tvivl om, at det, der allerede er opnaaet, skaber Sympati for Bevægelsen, og man venter sig gode Resultater deraf i Fremtiden.

I *Stockholm* har man i en Aarrække haft faste Bestemmelser for Gravstedernes Ordning og for Gravmælernes Størrelse og Beskaffenhed. Forinden Anbringelsen af et Gravmæle, selv det ringeste, skal Andragende desangaaende, ledsaget af Tegning, indgives til „Kyrkogårdsnämnden“, og førend Tegningen, der i mange Tilfælde bliver

Indplantet Gravsted med Baggrund af fri Naaletræsbeplantning, Vestre Kirkegaard, København.
Foto 1928.

ændret, er godkendt, maa Gravmælet ikke opstilles. Gravstedsejeren maa derhos underskrive en Erklæring om, at han forpligter sig til at overholde de i Erklæringen nærmere angivne Bestemmelser, gældende for den Kirkegaardsafdeling, hvor han har sit Gravsted.

Forholdene i Stockholm gør bestemte Forskrifter mere paakrævede end de fleste andre Steder. De derværende Kirkegaardes Jordbund bestaar for det meste kun af Sand eller Grus, isprængt med Klippepartier. Der findes, navnlig paa den nye „Södra Begravningsplats“ (eller „Skovkirkegaarden“), en smuk Bevoksning med Skovfyr, men heller ikke stort andet. Gravstederne lægges næsten altid i enkelte Rækker, saaledes at alle Gravmælerne vender Front til den samme Side, og det enkelte Gravsted er i Reglen formet som en lav Tue, hvor Siderne og Mellemløbene er beklædt med Græs, og som ovenpaa er prydet med Blomsterplanter af forskellig Slags (se Billedet S. 71). Tuen bliver formet i Sandet, og til Næring for Græsset og Blomsterplanterne bliver den beklædt med et tyndt Lag udefra tilbragt tørveagtigt Muld. Saaning, Klipping og Vanding af alt dette Græs kræver et meget stort Arbejde, hvorfor Vedligeholdelsestaksterne ogsaa er særlig høje. Paa hver Grav i Linie- og Børneafdelingerne bliver sat et Trækors, som Gravstedsejeren har Lov til at ombytte med et varigere Gravmæle, hvilket dog kun sker i de færreste Tilfælde (se Billedet S. 70). Plantning af Træer eller Buske finder i Almindelighed ikke Sted, hverken som fritvoksende eller i Form af Hække, og de vilde heller ikke kunne trives i den magre Jordbund. Den forskelligartede og frodige Bevoksning, som bl. a. er de herværende Kirkegaardes bedste Pryd, findes saaledes kun undtagelsesvis paa de Stockholmske Kirkegaarde. Under Fyrretræernes maleriske Kroner og mellem deres smukke brune Stammer ser man ud over hele Kvarterer ad Gangen, hvor den fuldstændige Mangel paa lav Bevoksning gør, at Øjet samtidig møder Mængder af Gravmæler. Bestem-

Indplantet Gravsted, Vestre Kirkegaard, København.
Foto 1928.

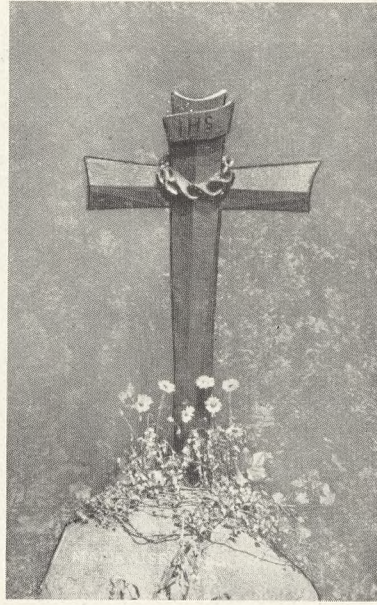

mølses for Gravmælernes Højde og Beskaffenhed samt for Gravstedernes Ordning, særlig Gravtuens Højde, er derfor mere nødvendige her end paa Steder, hvor der findes rig Beplantning, særlig naar der anbringes Hække imellem Rækkerne.

I de første Aar efter Fremkomsten af de nye Bestemmelser for de Stockholmske Kirkegaarde voldte det megen Vanskelighed at faa dem gennemført. Publikum reagerede imod disse Indgreb i den frie Bestemmelsesret, støttet af Begravelsesentreprenørerne og navnlig af Stenhuggerfirmaerne. Stemningen har imidlertid efterhaanden vendt sig. Publikum kan nu se den gavnlige Virkning af disse Forskrifter og har forstaaet, at de tjener til Beskyttelse for den enkelte Gravstedsejer imod andre Gravstedsejeres Smagløsheder og Overgreb. Tillige er man naaet til, at Stenhuggerne har ophørt at yde Modstand, men nu arbejder i god Forstaaelse med Begravelsesvæsenet, og i Forbindelse med Arkitekterne og andre Kunstnere søger at opnaa de bedst mulige Resultater i kunstnerisk Henseende paa Kirkegaardene. At dette Samarbejde har baaret god Frugt, viser en Udstilling af Gravmæler, som for Tiden afholdes i Stockholm, foranstaltet af „Samfundet för Hembygdsvård“, og hvor samtlige Gravmæler er tegnet af Kunstnere og udført af derværende Stenhuggerfirmaer. De vedføjede Billeder ovenfor viser Eksempler herpaa.

Det er meget interessant at se, hvorledes Udformningen af Kirkegaardsanlægene har forandret sig i den sidste Menneskealder. Et særlig karakteristisk og iøjnefaldende Eksempel herpaa frembyder den berømte *Ohlsdorf* Kirkegaard ved Hamborg, der har været Forbilledet for mange nyere Kirkegaardsanlæg. Med de sidste nye og meget store Udvidelser omfatter den nu ca. 370 ha og er *den største Kirkegaard i Europa*. Den første Del, der nu er ca. 50 Aar gammel, blev som noget den Gang nyt anlagt efter landskabelige Principer med brede Alleer af Løvtræer, slyngede Gange, fri Beplantning, store Plæner og uregelmæssige Vandpartier. De overordentlig smukke Resultater, der opnaaedes paa Grund af den Dygtighed, hvormed Sagen blev gennem-

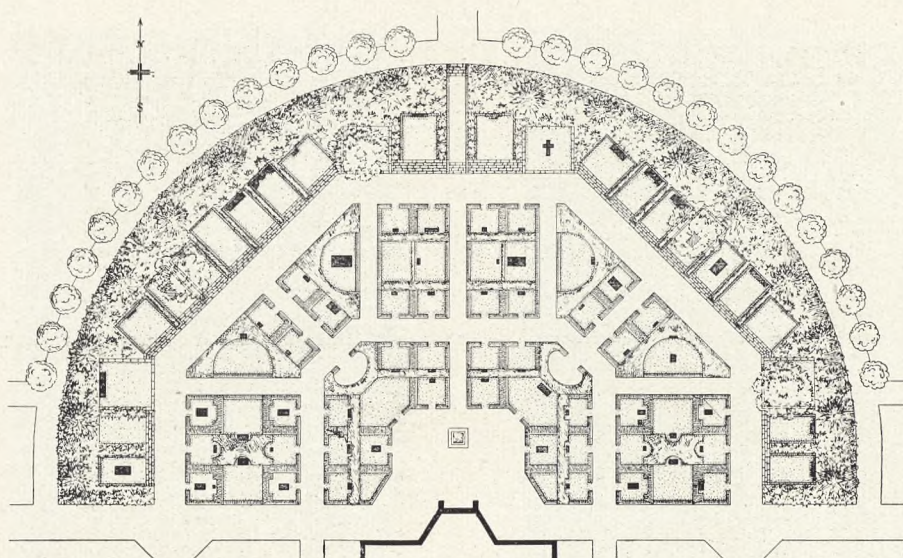
Eksempler paa Monumenter fra Udstillingen i Stockholm 1928.

ført, fristede til Efterligning andre Steder, undertiden til senere Fortrydelse, fordi man ikke tilstrækkelig havde haft Øje for, at Kirkegaardsdrift paa dette Grundlag er uøkonomisk og kun med Held lader sig gennemføre, hvor udstrakte og billige, altsaa fjernt fra Byen liggende Arealer benyttes hertil. De store Arealer, der i de senere Aar er lagt ind under Ohlsdorf Kirkegaard, er derimod anlagt efter de Principer, der i Aarenes Løb er trængt igennem ved Anlægget af nye Kirkegaarde, nemlig efter strengt geometriske Linier, med stærk Anvendelse af regelmæssig Beplantning, særlig Hække. Navnlig disse sidste er karakteristiske for nyere Kirkegaarde og Kirkegaardsafdelinger, og dette skyldes, at de ved Siden af, at de kun optager en ringe Plads, er saa udmærket anvendelige til at danne Baggrund for Monumenterne, til at skille det ene Gravsted fra det andet og afgrænse det fra Omgivelserne, i hvilken Henseende de overalt mere og mere fortrænger Indhegning med dødt Materiale, og sidst, men ikke mindst, til at gøre uheldige Monumenter mindre iøjnefaldende samt til at dække over Gravmælernes som oftest ubearbejdede og grimme Bagsider. Det samme kan opnaas ved fri Beplantning, helst med Naaletræer, der ikke virker overskyggende, men klippede Hække er de fleste Steder bedre anvendelige, navnlig i mere arkitektoniske Afdelinger og hvor Pladsen skal udnyttes mest mulig. En Maade at anvende Hække paa, som benyttes mere og mere baade her og andre Steder, er at anbringe dem imellem de almindelige Gravstedsquarterers Dobbelttrækker af Gravsteder. De dækker her saa rart for Bagsiderne af Gravmælerne og hindrer Synet i at opfange altfor overvældende meget af den brogede Mangfoldighed paa en Gang. De Erfaringer, man har gjort her og andet Steds sammenholdt med Kendskabet til de hjemlige Forhold, resulterer i følgende:

Egentlig Censur med Bedømmelsesudvalg og Indsendelse af Tegninger og Prøver etc. over selv det beskedneste Gravmæle griber for stærkt ind i den enkelte Gravstedsejers Dispositionsret og paalægger ham et Besvær, som han i de fleste Tilfælde

Trækors paa Vestre Kirkegaard, København. Foto 1928.

vil synes er overflødig og urimeligt, ligesom det for dem, der skal gennemføre Bestemmelserne, bliver et højst brydsomt og besværligt Hverv. Streng og detaillerede Forskrifter vil det være vanskeligere at faa gennemført her end f. Eks. i Sverige eller i Tyskland, hvor Befolkningen er mere disciplineret. Dersom Bestemmelserne skal gøre Nytte og vinde Bifald hos Gravstedsejerne, fordi de indser Gavnigheden deraf, maa de indskrænkes til nogle faa, let fattelige og let gennemførlige Regler. Efterhaanden, som de gode Resultater deraf bliver synlige for alle, kan man gaa videre med Bestræbelserne for at opnaa de bedst mulige saavel kunstneriske som gartneriske Resultater. En god Grundregel er den, at et Gravmæles Højde som Regel ikke maa overstige Halvdelen af Gravstedets Længde. Det er en tilstrækkelig og en let forstaaelig og let gennemførlig Forskrift, der vil medføre, at der aldrig vil blive noget upassende Forhold imellem Gravmælets og Gravstedets Størrelse, samt at Højden af samtlige Gravmæler i den enkelte Gravstedsrække vil blive holdt under en bestemt Linie. De almindelige Rækkegravsteder for Voksne, saavel Linie- som Familiegravsteder, er her i København for Størstedelen 2,5 m lange, i hvert Fald ingensinde derunder. Dette Mindstemaal er meget nær det samme andre Steder. Gravmælernes Højde maa følgelig i saa Tilfælde ikke være over 1,25 m. Da de fleste Gravmæler hidtil er holdt under denne Højde, vil Bestemmelsen have den udmærkede Virkning, at man undgaar de enkelte højt opragende Gravmæler, der nu ofte virker saa forstyrrende og forgrimmende i Billedet. Bestemmelsen vil være fordelagtig for Gravstedsejerne bl. a. derved, at en Højde af 1,25 m er Grænsen for de Gravmæler, som det ifølge de her gjorte Erfaringer er nødvendigt at anbringe Fundament under. Udover den her omhandlede almindelige Grundregel for Gravmælernes Højde vil det ogsaa være ønskeligt at faa gjort gældende for de Gravsteder, der ligger i Række med andre, at Gravmælernes Forkant skal flugte. Desuden kan der forekomme enkelte Partier eller Lokalteter paa en Kirkegaard, hvor særlige Forhold gør sig gældende, og hvor det vilde være ønskeligt at faa fastslaaet særlige Bestemmelser enten for Gravmælernes Størrelse, Form og Materialets Art eller for Beplantningen. I hvert Fald bør det altid fastslaaes, at hvor

Kort over Afdeling H, Vestre Kirkegaard, København.

der er plantet Hæk som Baggrund for Gravstederne, maa Gravmælets Højde altid holdes under Baghækkens. Da Hækkens Højde mest passende vil være 1,25 à 1,50 m, vil Maksimumshøjden for Gravmælerne paa Rækkegravstederne, 1,25 m, komme til at svare saavel til Gravstedets Udstrækning som til Baghækkens Højde.

Herhjemme vil det være overflødigt at udstede saa omfattende Forskrifter for hvilke Materialier, der maa anvendes, og navnlig hvilke der ikke maa anvendes paa Gravstederne, som man adskillige Steder i Tyskland har fundet nødvendige. Materialets Righoldighed er langt mindre her, men visse Ting burde det dog forbydes at anvende, saaledes Porcellænsfigurer (Duer), Perlekranse og Fotografier under Glasplader samt sort polerede Gravmæler. Sorte Gravmæler, navnlig naar de tillige er polerede, staar meget daarligt til Omgivelsernes grønne Farve. De virker uroligt ved at de tilbagekaster Lyset. Den sorte Farve virker dystert og nedtrykkende og modvirker paa en uheldig Maade den beroligende, oplivende og trøstende Virkning, man søger at fremkalde med Planter og Blomster.

Den Farve, der staar bedst til de grønne Omgivelser, som Gravmælerne i Regelen har, er den røde. At grønt og mørkerødt er en ypperlig Farvesammenstilling, er de røde Dyrehavsporte et godt Eksempel paa. Det absolut bedste Materiale, man herhjemme kan anvende til Gravmæler, er den rødlig Neksø Sandsten, ikke blot for Farvens Skyld, men ogsaa fordi den er holdbar i vort Klima, hvad f. Eks. Marmor ikke er. Navnlig staar Neksø Sandstens mat-mørkerøde Farve særlig godt til mørkegrønne Naaletræer. I Tyskland brydes flere Steder en rød Sandsten, der er noget stærkere i Farven end den bornholmske. Den benyttes der i stor Udstrækning paa Kirkegaardene saavel til Gravmæler som til Trappepartier, Balustre etc. Herhjemme benyttes den røde Sandsten altfor lidt. Hvor udmærket den egner sig til Gravmæler kan ses i det for nogle Aar siden paa Vestre Kirkegaard anlagte Parti med Hække af forskellig Art og Størrelse (Afdeling H), hvoraf en Plan er gengivet S. 78. Ved frivillig Overenskomst med Gravstedskøberne har man her faaet gennemført, at samt-

Parti fra Afdeling H, Vestre Kirkegaard. Foto 1928.

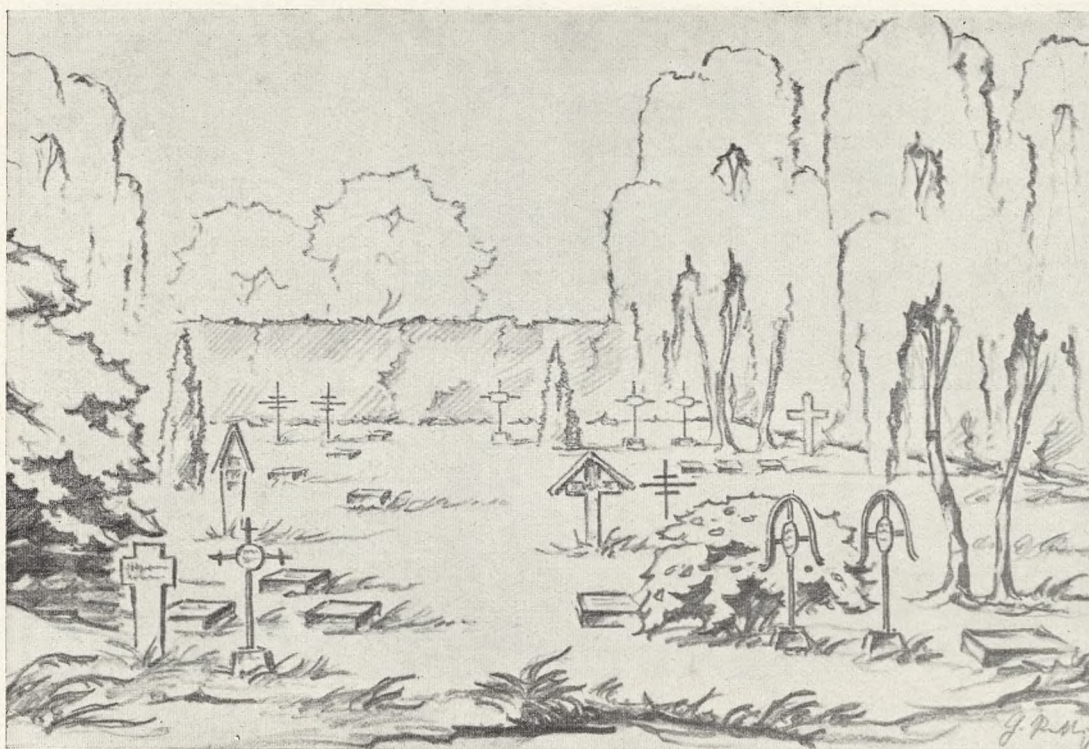
lige Gravmæler er udført af rød Sandsten. Ved Anvendelsen af dette smukke Materiale og ved den gennemgaaende gode kunstneriske Udførelse, er der her tilvejebragt et Forbillede for andre Gravstedsejere, som man allerede kan se har sat sig Spor og som sikkert fremdeles vil øve sin gode Virkning. Da det tør siges, at dette Anlæg ogsaa som Havekunst staar højt, ikke alene med Hensyn til selve Anordningen, men ogsaa ved Gravstedernes gartneriske Behandling og Udsmykning, vil dette Parti af Vestre Kirkegaard sikkert ogsaa i gartnerisk Henseende paavirke andre i en heldig Retning. Naar man ved og har set mange Eksempler paa, hvilken mærkværdig Virkning baade det gode og det daarlige Eksempel kan have indenfor en Kirkegaards Omraade, tør man ogsaa med Sikkerhed gaa ud fra, at et saa gennemført stilfuldt og smukt Anlæg, som det her omtalte paa Vestre Kirkegaard, vil virke højnende paa Kirkegaardskulturen herhjemme.

Da man kommer mere og mere ind paa at omgive de enkelte Partier eller Gravsteder med Hæk forinden Gravstederne bliver taget i Brug, vilde det være heldigt at faa fastslaaet, at der ikke maa anbringes Laagepartier el. l. saadanne Steder. Det vilde ogsaa være godt at faa en Bestemmelse om, at de Bænke eller Stole, der anbringes paa Gravstederne, ikke maa overstige en vis (ringe) Størrelse. Tillige kunde der være Grund til at henlede Publikums Opmærksomhed paa, at Inskriptionen i mange Tilfælde er Gravmælets eneste eller væsentligste Udsmykning. Der maa derfor lægges stor Vægt paa, at denne bliver smuk, enkel, klar og tydelig, samt, hvor der er en kunstnerisk Tanke i Gravmælet, at den da passer til dette.

Til Slutning skal endnu nævnes et Forhold, der staar i nær Forbindelse med Gravstedernes Udsmykning med Gravmæler, nemlig disses Fundering. Dette er et Spørgsmaal af Vigtighed, og det har en særlig Interesse for Tiden, efter at der fornylig flere Steder fra er meldt om Ulykkestilfælde ved Omstyrning af Gravmonumenter.

Paa de kommunale Kirkegaarde i København har følgende Reglement for Opstilling af Monumenter og Gravtavler været gældende siden 1918:

„Paa de Afdelinger, hvor der begravnes i Rækkefølge, maa Opstilling af Monumenter eller Tavler ikke finde Sted, før Reguleringen af de enkelte Linier og Afstikningen af det enkelte Gravsteds Grænse er foretaget fra Kirkegaardens Side. Naar der ønskes anbragt Monument paa et Gravsted, maa der altid forud ske Anmeldelse desangaaende paa Kirkegaardens Kontor. Ethvert Monument, hvis Højde overstiger 1,25 m, eller hvis Bredde er særlig stor i Forhold til Højden, skal have et forsvarligt Fundament, udført efter nedenstaaende Regler. Paa Gravsteder af Størrelse 1,2×2,5 m maa kun funderes paa den Maade, at der paa hver Side af Gravstedets bageste Del støbes 2 Stk. 15 cm Betonpiller, som forbindes indbyrdes med Jerndragere, paa hvilke Monumentet opstilles. Paa Gravsteder af Størrelse 2,4×2,5 m støbes en Betonpille i Mellemrummet mellem Kisterne, ca. 40 cm fra Gravstedets Bagside, samt 2 Stk. 15 cm Piller helt bagtil; disse 3 Piller forbindes med et Hoved af Beton, hvis Højde ikke maa overstige 30 cm. Har Gravstedet en Størrelse af 2,5×3,0 m, kan Funderingen foretages som foran nævnt, dog at Pillerne, hvor særlig store Monumenter skal opstilles, maa have en Tykkelse af 23 cm. Ved Fundering maa Pillerne altid støbes saa dybt ned, at de naar ned under Gravens Bund. Betonblandingen, der anvendes til Støbning, maa have Blandingsforholdet 2-4-8. Fundering for Monumenter paa Gravsteder af andre Størrelser maa kun foretages efter Aftale med Kirkegaardens Inspektør, hvis Anvisning i alle forekommende Tilfælde maa følges“.

Urnehaver.

Ligbrændingens Genindførelse kort før Aarhundredskiftet betød herhjemme en begyndende Revolutionering i mange af de Forhold, der knytter sig til Kirkegaarde og Begravelsespladser, og idet den var ganske traditionsløs, om end naturligvis ikke uden Rod i Fortiden, maatte man i det store og hele begynde paa bar Bund. Dertil kom, at Tilhængerne af Ligbrændingssagen var interesseret i at øve en vis Propaganda for deres Idé, og disse forskellige samstødende Forhold gjorde, at man til at begynde med valgte den særlige Form for Bisættelsen, som er praktiseret i Columbariet.

Columbariet er (lige saa lidt som Ligbrændingen i det hele taget) ikke uden Rod i Fortiden; men det betød ikke mindst her i Norden, at et fuldkommen nyt Motiv kom ind i den moderne Begravelsesplads*). Dette at man i Stedet for at bringe de jordiske Rester tilbage til Moder Jord satte dem op paa en Hylde, hvor en Urne gemte, hvad der var tilbage, det var noget nyt, noget opsigtsvækkende – for nogle var det tiltalende at have et synligt Minde saa nærværende, for andre laa der noget utiltalende i en slig Opstilling. En Art Propaganda laa der naturligvis i det Forhold, omend vel nok ikke den allerbedste, og i hvert Fald ikke den, der til en Begyndelse hverken ved sine Omkostninger eller sit Væsen kunde vinde det store Publikum. Noget lignende gjaldt den Modifikation, som Columbariet fik i Urnemuren, hvor ganske vist Urnen ikke paatrængte sig Synet, men hvor dog Følelsen af *Opstilling* var herskende*). Selv om begge Dele da er bleven brugt herhjemme (paa Bispebjerg), og selv om ogsaa Columbariet paa Bispebjerg har faaet en bygningsmæssig naturlig Fortsættelse og for-

*) Se nærmere herom: „Vore Kirkegaarde“ 1928, S. 31 ff.

modentlig økonomisk set vil kunne bære endnu et Par Fløje, saa Komplexet bliver afsluttet, er Ideen deri dog ikke saadan, at den berettiger til, at man bør lægge Hovedvægten paa denne Bisættelsesform. Og dette er foraarsaget af to meget vigtige Forhold: 1) Økonomien og 2) den menneskelige Psyke.

Hvad den første angaar, da er denne andetsteds behandlet*), og der skal ikke her ofres mange Bemærkninger paa denne Side af Sagen. Det skal blot erindres, at saavel set fra Efterlevende som fra det Offentlige er Ligbrændingens Økonomi næppe synderligt begunstiget af, at der opføres relativt kostbare Bygningskomplekser til at rumme de minimale Kvantiteter af Aske, som Krematoriet lader tilbage; men at tværtimod den ringe Plads, Asken indtager, og den ringe Dybde, den behøver at blive nedbragt i Jorden med, og som gør en meget fordelagtig Udnyttelse af Kirkegaardsarealet mulig, uvilkaarlig peger hen paa, at det er i Jorden og ikke over Jorden, at Asken bør anbringes – saa meget mere som, at naar Perioden for en Opstilling i Columbariet er udløbet, bringes Asken dog alligevel tilbage til Jordens Moderskød.

Hvad det andet Punkt angaar, da ligger der utvivlsomt dybt inde i Nordboens Menneskesind noget „jordbundet“. Selv om vi ser bort fra det religiøse Motiv, som dog maaske i dette Spørgsmaal hyldes af en langt større Part af Menneskene, end vi egentlig gør os klart, og selv om ogsaa Ritualets „Af Jord er Du kommen, og til Jord skal Du blive“ er et Billede, der med ligesaa fuld Berettigelse kan bruges om dem, der bliver til Aske i Ovn, som om dem, der bæres til Jorden, og hvis Fortsættelse „Af Jorden skal Du igen opstaa“ naturligvis ikke er umuliggjort af den ændrede Begravelseteknik – saa er der dog andet og mere end dette i Menneskesindet. Det er ikke her Stedet at gaa videre i denne Tankegang og belyse den til den in-

*) „Vore Kirkegaarde“ 1928, S. 44 ff.

derste Kerne; men i hvert Fald i det nordlige Europa og ikke mindst i Tyskland og Danmark-Sverige nærer den store Almenhed det inderligste Ønske om, at de Dødes Hvilested maa blive til en Have, hvor de Efterlevende med kærlige Hænder kan dyrke Jorden, fremelske smukke Mindeblomster, nedlægge Taknemmelighedskranse og bringe et Offer for, hvad man maatte have forsømt, imens det var Tid. For mangen Bybeboer er netop den lille Gravsteds-Have paa Kirkegaarden den eneste Plet, hvor de har Lejlighed til at dyrke nogle Blomster, og her føler de sig utvivlsomt paa Odelsgrund. Af disse to Hovedaarsager maa Begravelse af Asken synes det naturligste – ogsaa fordi denne Bisættelsesform trods alle Indskrænkninger dog byder paa større Muligheder for personlig Frihed i Gravkultus, i Opstilling af Mindesmærker, i gartnerisk Udsmykning af Gravstedet o. s. v., end det nogensinde vil være muligt at fremskaffe i Columbariet. Der er derfor næppe Tvivl om, at Fremtiden ikke ligger i Urnehallen, Urnemuren eller lignende Steder. Fremtiden ligger i Jorden. Men ligesaavel som der stedse vil være Brug for Plads over Jorden, særligt til kostbare Bisættelser i kunstnerisk udførte private eller offentlige Columbarier, saaledes maa der, for at Urnebegravelsen skal kunne være tilfredsstillende, skabes en afklaret kunstnerisk Form for Urnebegravelsen. Det lille Urnegravsted har opstillet sit Problem – der er mange Kunstnere i Gang med at løse Opgaven, og adskillige Forsøg peger i en rigtig Retning, særligt for Tysklands Vedkommende.

For Urnens Anbringelse i Kirkegaardsjorden vil der være to Muligheder: 1) En Anbringelse imellem og sammen med egentlige Begravelser og 2) en særskilt Anbringelse af Urnerne. For det første Punkts Vedkommende vil det snart kunne indses, at saavel økonomisk som kunstnerisk betragtet vil en vilkaarlig Blanding af store Familiegravsteder og miniature Urnebegravelser være højst uheldig. Under den første Mulighed tænkes der da ej heller saa meget paa dette, men derimod, at Urner maatte

Urnegravsteder, Bispebjerg, København.

blive nedsat i ældre Familiegrave, og noget saadant vil der ret ofte kunne være Tale om, nemlig hvor enkelte Medlemmer af en Familie kunde blive brændt, mens Hovedparten ikke ønsker dette. Selv dette betyder dog en vis forbedret Økonomi saavel for den Enkelte som for det Offentlige, idet der ikke paany skal udlægges større Plads, og Urnen behøver ikke at nedgraves i den store Dybde, som fordres for Kister; Gravfreden forstyrres ikke for dem, der allerede hviler der, og der er Mulighed for en langt større Pladsudnyttelse. Denne Art Urnebegravelse er dog at betragte som en Undtagelsesforanstaltning.

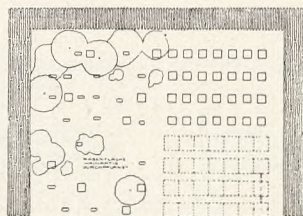
Urnebegravelsen som selvstændigt Element i Kirkegaarden maa uvilkaarligt blive det økonomisk og kunstnerisk set mest tilfredsstillende, og den vil rigtigt udført uden Tvivl ogsaa kunne blive en Publikumssag. Men det er givet, at det lille Areal, en enkelt Urne optager, og den praktiske Mulighed der er for, at Urnegravene kan anbringes tæt paa hinanden (Urnebegravelser fordrer bl. a. ikke, at der er udlagt Gange i samme Bredde, som naar der skal kunne bæres Kister), gør det til en Nødvendighed, at der findes en særlig Form for Urnegravens synlige Del. Det er ganske lige til, at den Jordhøj, som naturligt skabes ved, at man lader den for Kistepladsens Skyld opgravede Jord blive tilbage paa Stedet, og som paa en almindelig Grav kan virke smukt, vil være af en ganske anden Virkning, naar den opkastede Jordmasse og det Areal, som Graven indtager, er saa minimalt, som der her er Tale om. Den almindelige Form for Gravstedsanlæg vil derfor kun meget daarligt kunne forenes med Urnebegravelserne – og paa de Steder, hvor den er gennemført saa nogenlunde uforandret, bortset fra Størrelsesforholdene, er det da ej heller noget synderlig heldigt Billede, der er skabt. Det er den formindskede Afkopiering af de større Gravsteders Anlæg, Monumenter etc., der giver den uheldige Virkning sammen med den alt for stærke Detaillering og Opdeling af Arealet, hvor en personlig Smag har faaet alt for frit et Spillerum.

Som i Almindelighed i Samfundet, hvor dette bliver tættere og tættere, og hvor den Enkelte derfor tvinges til en mere og mere social Indstilling, maa der paa Kirkegaarden i Almindelighed og i Urnehaven i Særdeleshed anlægges et socialt, eller om man vil et kollektivt Synspunkt. Den enkelte Urnegrav maa ikke opfattes som en Helhed, der ikke skylder det størst mulige Hensyn til sin Nabo til begge Sider. Tværtimod er det hele Afdelingen, Urne-Begravelsespladsen, der maa betragtes som en Helhed, og det enkelte Gravsted maa nødvendigvis ganske underordne sig denne, om der skal kunne opnaas et kunstnerisk tilfredsstillende Resultat. Og hvad hjalp det vel den Enkelte, om han maaske opnaaede at faa sit lille private Gravsted udsmykket saa smukt, som han nu syntes det, naar Naboerne paa begge Sider gjorde alt, hvad de kunde, for at overgaa ham og tilsløre dette – saaledes at det hele Kvarter, som ifølge sin Funktion ikke vil kunne blive uoverskueligt, men tværtimod vil være ret ringe, kom til at virke som en planløs Opstilling af Monumenter, der ikke kunde faa Plads for hinanden, og foran hvilke der voksede Roser, Begonier, Bregner, Cypresser og Ligustrum i vildeste Krig om en Plads i Solen. At der maa endog kraftig Regulering til for at faa en Urnekirkegaard eller Urnehave til at virke smuk, er et forlængst fastslaaet Faktum, det er blot Spørgsmaalet om Midlerne til at skabe det skønne, der spørges om.

Selv med Faren for at blive beskyldt for Brutalitet eller Mangel paa Forstaaelse af de sørgende Menneskers Krav maa Forfatteren slaa fast som en Regel, at ved Ind-

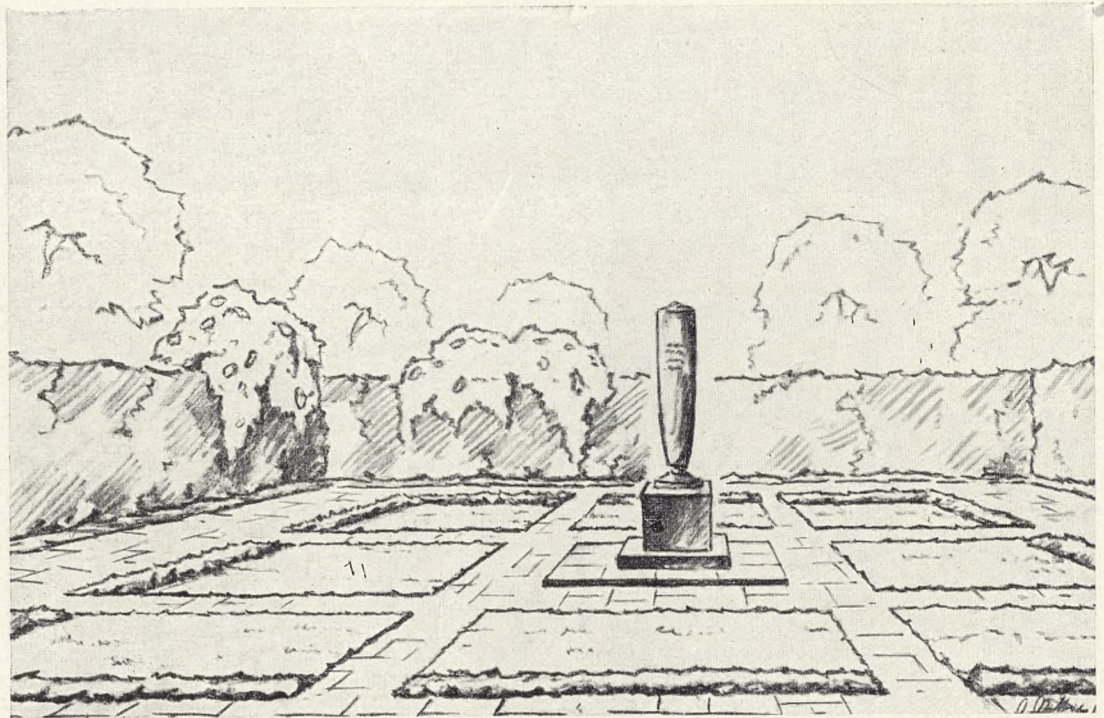
Urne-Liniegrave med Gravsten af bestemte, fastsatte Typer.

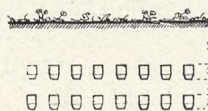
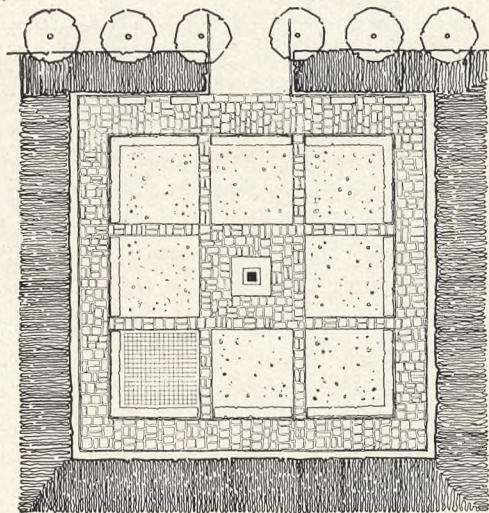
Planskema 1:500 til Perspektivtegningen.
Kube, Hannover.

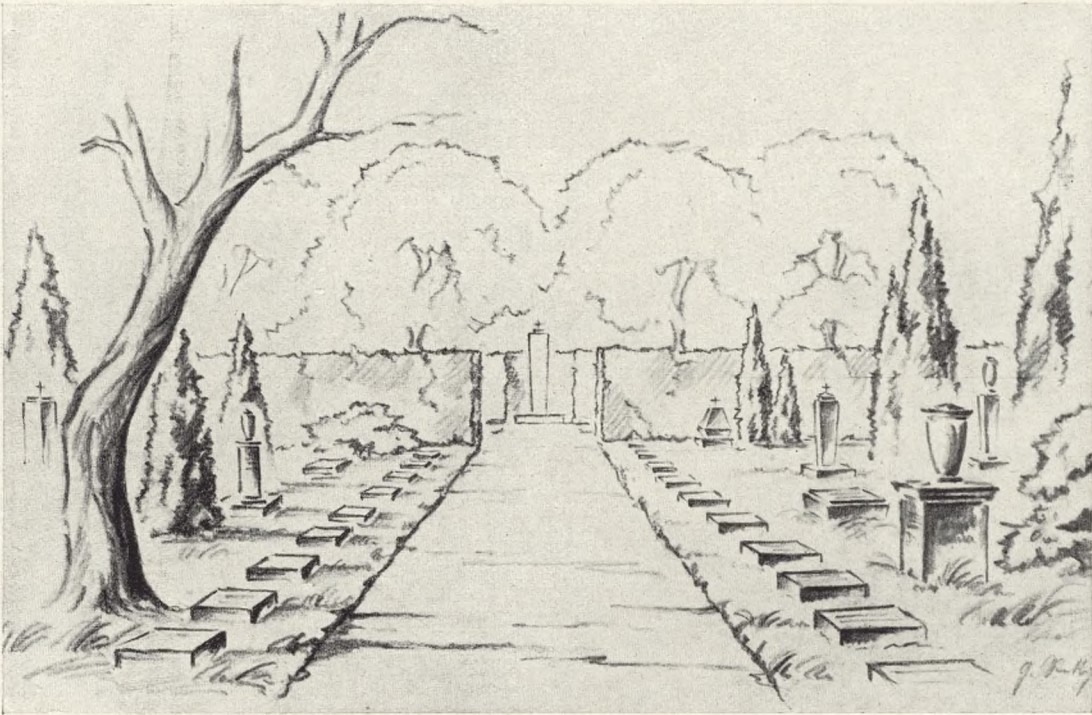
rettelsen af Urnehaver maa man uden Tvivl paa sine Steder i nogen Grad forlade den Tradition for Gravstedsudsmykning, som man ellers med afgjort Held har oparbejdet paa Kirkegaardenes almindelige Afdelinger. Ikke saaledes at forstaa, at man ikke skal kunne indrette en Urneafdeling med ligesaa store Grave, ligesaa smukke Blomsteranlæg og ligesaa store Monumenter som paa den øvrige Kirkegaard. Det kan meget vel lade sig gøre; men det er ikke den logiske Konsekvens af Urnebegravelsen, og det er frem for alt ikke den økonomiske Konsekvens deraf.

Stiller man sig som Opgave at indrette Urnehaven saa smukt og saa økonomisk som muligt, da maa det Synspunkt anlægges, at den mindst mulige Jord optages, og det hele anlægges om ikke paa een Gang, saa dog alligevel kollektivt. Praktisk taget vil det sige, at Urnegrave maa indrettes i Størrelser fra $\frac{1}{2}$ m² og opefter. Erfaringen vil lære, at om man vilde lave Gravsteder med Plads til 1 eller flere Urner, da vilde man ved at indskyde flere 1-Urnes Gravsteder imellem de større opnaa en betydelig økonomisk Vinding, og Pladsen vilde kunne udnyttes i en meget høj Grad. Thi de Grave, der kun rummer 1 Urne, og hvori oftest en Ukendt, en Familieløs eller et

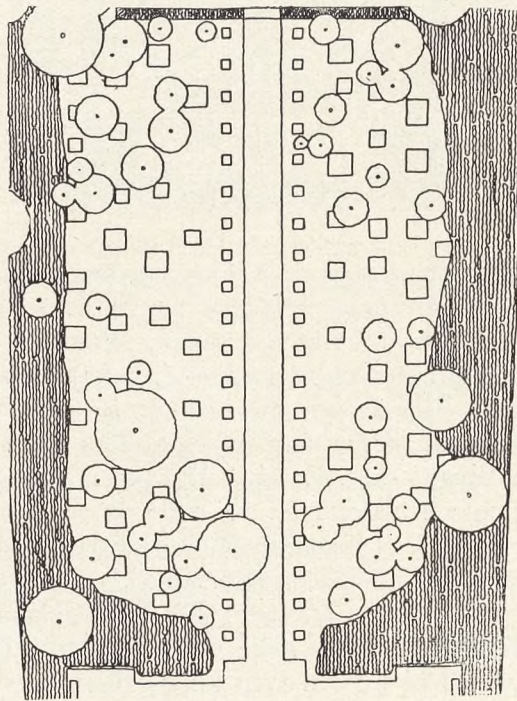

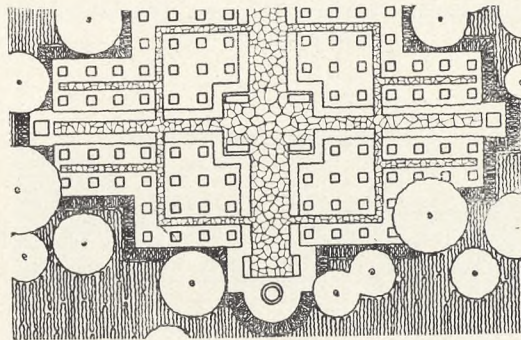
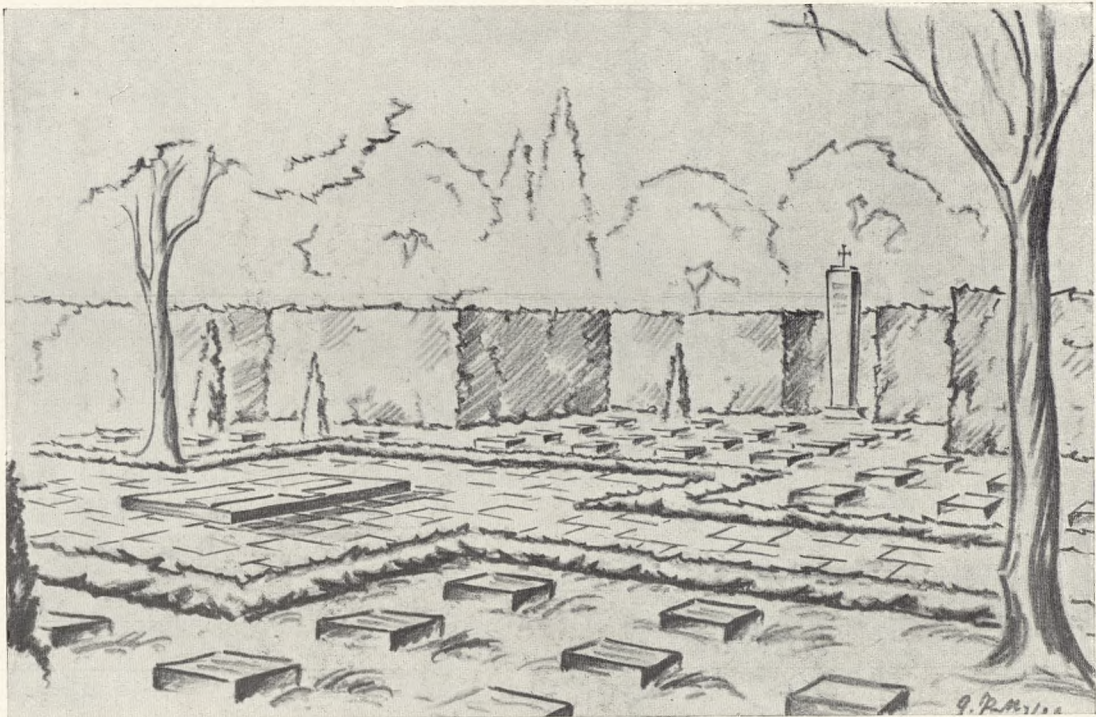
Gravrum for de ukendtes eller hjemløses Urner. Kube, Hannover (1:500).
Fællesmonumentet tænkes rejst af Kirkegaardsbestyrelsen.

Urnegrave paa gammelt nedlagt Liniegrav-Kvarter. Engesohde Kirkegaard, Hannover.
Kube (Plan 1:500).

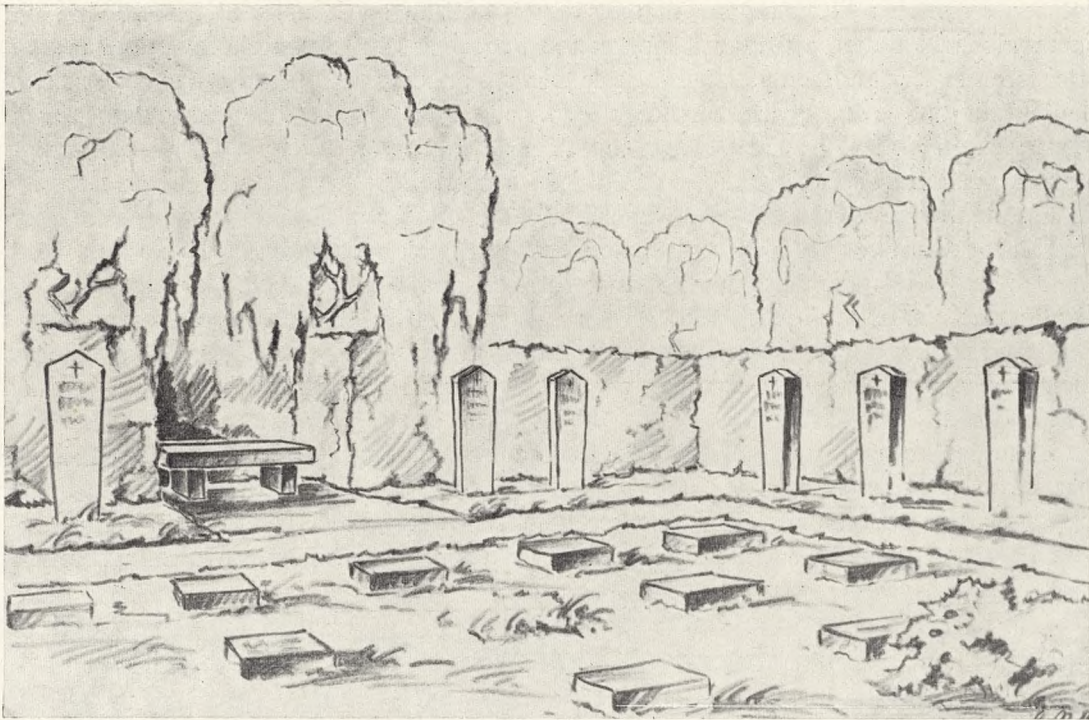

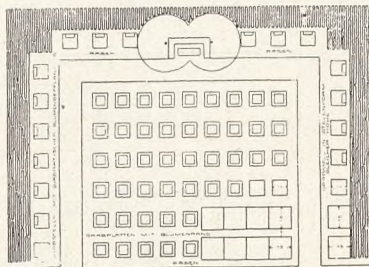
„Plattenhof“, Engesohde
Kirkegaard, Hannover.
(Kube).

Planen er Fortsættelse af
Planen Pag. 87.

Barn kom til at hvile, vilde snart staa uden Pleje, og der vilde da mellem de større Grave opstaa Jordstykker, som kunde udlægges paa bestemt ensartet Maade, f. Eks. med Grus eller (langt bedre) med Græs. En saadan planmæssig Blanding af Gravstedskategorier vilde som Enderesultat give en stor Flade med et Flertal af velholdte Grave, hvortil der var god Adgang, og som hver for sig kunde præsentere sig godt. Kvarteret kunde beplantes med Træer, saa det blev til en Lund, eller det kunde, som det er antydnet, udlægges med Græs. I begge Tilfælde maatte naturligvis dets Bund være under Kultur (hyppig Græsklipning), det vilde da snart give et forskønt Billede af et Kirkegaardskvarter, som vi meget vel er fortrolige med: det gamle forsømte Kvarter med hjemfaldne Grave. Billedet maatte dog uvilkaarligt virke opløftende i lige saa høj Grad, som det forsømte Kvarter virker nedtrykkende, og den Orden og Ro, som der maatte være, maatte kunne blive af stor Virkning. Omstaaende Perspektiv fra en tysk Kirkegaard vil bedre end Ord kunne illustrere denne Tanke. En For-

Urne-Familiegravsteder.
Gravsteder med Blom-
sterkant.

Planskema 1:500. Kube,
Hannover.

udsætning for Gennemførelsen er naturligvis, at der kan dispenseres fra de i den kongelige Anordning af 10. December 1926 fastsatte Bestemmelser, at der skal føre en Gang ind til hvert Gravsted. Et Forsøg i denne Retning (Fællesgraven) er allerede gjort paa Bispebjerg.

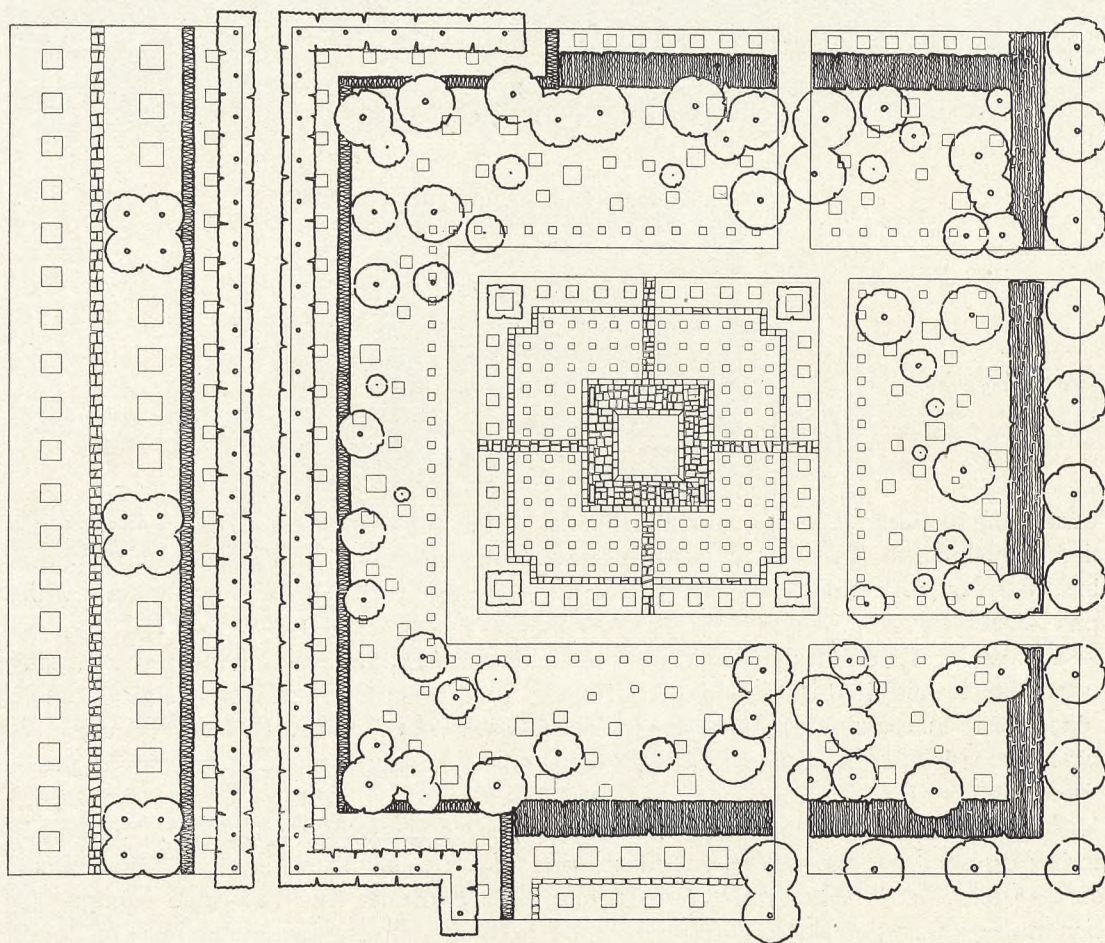
Mens der i det foran skitserede Forslag maatte kunne tolereres en relativ stor personlig Frihed i Udsmykning af Gravene, idet disse efterhaanden maatte komme hinanden paa ret stor Afstand, maa det modsatte blive Tilfældet, hvor en organisk og systematisk Udlægning af Urnegrave af ensartet Karakter og Størrelse er praktiseret.

I en saadan Anordning maa der forudsættes en ensartet Anlæggelse, Monumentering og Beplantning, og de enkeltes Frihed maatte blive næsten lige saa minimal, som Tilfældet er i Columbariet, hvor den private Pyntning kun har ringe Mulighed*). Saadanne Forslag er skitserede i flere af de hosstaaende Planer og Perspektiver, hvor

*) Se bl. a. Billedet i „Havekunst“ 1925, S. 135.

det ses, hvorledes Flisegangene danner den praktiske og konstruktive Inddeling og Samhørighed i Feltet, og hvor Urnegravene i regelmæssig Opmarkeren indgaar som integrerende Bestanddele af Helheden. Imellem Gangene maa forudsættes en ensartet Beplantning af Efeu, Vinca, Saxifraga o. l. lave Planter eller af Sommerblomster i Massevirkning og af ensartet Præg – enten een Sort over det hele eller – om muligt – en bestemt Sort slyngende sig som en à la greque Bort fra Grav til Grav, ladende en lille Mulighed aaben for Anbringelse af ikke alt for disharmoniserende Vækster i de tilbageværende Felter. Og indenfor Bevoksningen maatte der over Graven være en Urnetavle, hvis Størrelse maatte være fuldkommen ens, men ved hvis Udsmykning der iøvrigt maatte kunne tillades en vis Frihed. Paa en holdbar stedsevarende Beplantning maatte der kunne tillades en Henlæggelse af Kranse og ligesaa paa Tavlen. Men der maatte fastsættes detaillerede og meget bestemte Regler om, hvad der *ikke* maatte plantes paa Graven.

Et andet Forsøg har Forfatteren gjort før Fremkomsten af de tyske ved Indretelse af en cirkulær Urnehave i et System med radiært tilknyttede Sideafdelinger. Princippet er her det samme – dog kan her hele Gravfeltet ikke overses paa een Gang som i de tyske; men de enkelte Gravlinjer er adskilt med højere Bevoksningsbælter,

Urne-Familiegravsteder. 1:500.

og Beplantningshøjden vil være: 1) lave Sammenplantninger af ensartet Karakter foran og mellem Gravtavlerne, 2) højere Beplantning (f. Eks. Roser) umiddelbart bag Tavlerne og i Fortsættelse helt rundt, samt 3) højere Hække med Overstandere af Allétræer o. l. Den rumlige Virkning vil maaske her være ringere, men Følelsen af at være mere ene med sit Minde til Gengæld større end i de tyske Forslag, hvor alle Gravene ses under eet i samme Kvarter. Iøvrigt er det Forfatteren bekendt, at ogsaa andre danske Kirkegaardsanlæggere arbejder med Urnehaver efter lignende Principper.

Det særlige Spørgsmaal om en tvungen Gennemførelse af fuldkommen ensartet Beplantning og Monumentering maa i et udisciplineret Folk som vort naturligvis volde nogen Vanskelighed. Det er dog næppe værd at overvurdere disse Vanskeligheder og at slaa af paa de kunstneriske Krav af Angst for Gennemførligheden. Der er adskillige Steder herhjemme (og ude) vist, at det meget vel lader sig gøre, og vi har nærliggende Forbilleder saavel for ensartet Beplantning som Monumentering. For at tage nogle Eksempler fra vort Naboland Sverige først maa der henvises til Kirkegaarden ved Malmø og Stockholm (henholdsvis Østra Begravningsplads og Enskedekyrkogaard), hvor der er gennemført saavel ensartet Beplantning som Monumentering*), i hvert Fald paa visse Afdelinger. Og som Protest imod en formodet Indvendning om, at disse Eksempler ikke kan gælde for Danmark, kan henvises til saa klassiske Tilfælde som Herrnhuternes Kirkegaard i Christiansfeld**), hvor man i ca. 150 Aar har brugt at lægge ensartede Tavler af ganske bestemt Størrelse og Udsmykning paa alle Gravene – til Jødekirkegaarden i Aalborg**), hvor saavel Monumenter som Beplantning (Vedbend) er ganske ensartet, samt endelig til den paa Vestre Kirkegaards nye Afdeling ved Nordre Kapel*) i den seneste Tid gennemførte Disciplinering af begge disse Elementer med et for Helhedsvirkningen saavel som for den Enkeltes Vedkommende meget heldigt Resultat. Endelig kan henvises til, at paa mange Kirkegaardes Familiegravsteder er der ganske privat og rent instinktmæssigt gennemført netop dette, at den enkelte Grav indgaar som en Helhed i Gravstedsanlægget og ved en ensartet Monumentering og Beplantning giver et roligt og harmonisk Billede. Ikke mindst vore Landsbykirkegaarde bærer Vidne om, at dette er Tilfældet, og det skønnes, at det tidligere i endnu højere Grad har været Tilfældet end nu, saa Kirkegaardene fordem har været nær det Billede, som nu ønskes fremkaldt for Urnekirkegaarden.

Skulde der imidlertid vise sig Vanskeligheder hos en Enkelt overfor visse Bestemmelser, og er det umuligt ved nærmere Forhandling herom at opnaa nogen Ændring, da faar man slaa sig til Taals dermed, at det sandsynligvis kun er et forbigaaende Symptom, og at Vedkommende, naar det engang bliver ham klart, at et Særstandpunkt med Særudsmykning etc. er uskønt, ikke mindst for hans eget Vedkommende – eller naar Sorgen maaske er afløst af en dump Resigneren for maaske til sidst at være gaaet over i et dunkelt Minde eller at glide endnu længere bort i Underbevidstheden – da vil der sikkert være Mulighed for at faa fremkaldt det ønskede Resultat, og Urnehaven vil da sikkert blive befriet for en disharmonisk klingende Streng.

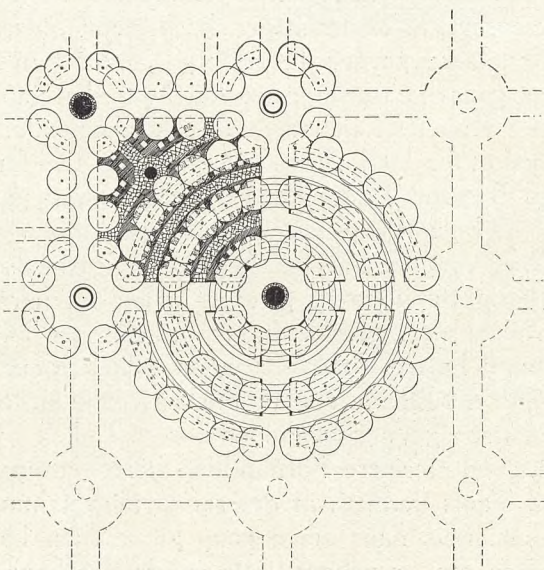
En vis Magt eller Mulighed til at gennemføre en Ensartethed fra Begyndelsen af ligger det i Kirkegaardsledelsen at udnytte i det Faktum, at man ikke straks (som ved Begravelser) behøver at grave i Jorden, og at Familien kan faa Tid til at tænke sig om, inden Asken bæres til sit endelige Hvilested. Enhver Kirkegaardsleder vil

*) Se „Havekunst“ 1926, S. 97 ff.

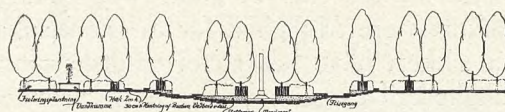
**) Se „Havekunst“ 1923, S. 1 og 6.

kende den Bekymring, der kommer til Orde hos Familier, fordi de i Sorgens øjeblikkelige Depression, hvor alt skulde ordnes i Hast, og hvor Tanken ikke var helt rolig og klar, har disponeret galt og siden hen ønsker at gøre Ting om, som ikke kan gøres. Det kan være et Gravsted, der er købt for lille, eller det kan være, at man hellere vilde have den Afdøde begravet paa et helt andet Sted – om man blot havde haft Tid til at tænke sig om. Ligbrændingen aabner den Mulighed – hvis Krematorie- eller Kirkegaardsledelserne sørger for, at det bliver Familierne muligt foreløbigt og uden Forbindende at anbringe Asken paa et passende Sted, og det bliver derved Ledelsen muligt at faa belagt et Kvarter paa et belejligt Tidspunkt. Der er da større Mulighed for at faa det indrettet rigtigt, idet man ved en taktisk foregribende Foranstaltning yder noget af Værdi – en eller anden Ordning, som det vil være vanskeligt at erstatte med noget smukkere, og som virker umiddelbart tiltalende for Publikum. Ved at faa det rette Tag i Publikum og ved at omsætte tørre Bogstavers irriterende Paragraffer i en (dog maaske kun) foreløbig Anlæggelse af en blomstrende Urnehave banes Vejen fremad til det rigtige og endelige: den gennemdisciplinerede Urnehave, hvor Mindet lever, hvor Andagten ikke forstyrres, hvor Sindet løftes og Uroen bortvejres ved Blomsternes Farver og Rummets harmoniske Skønhed.

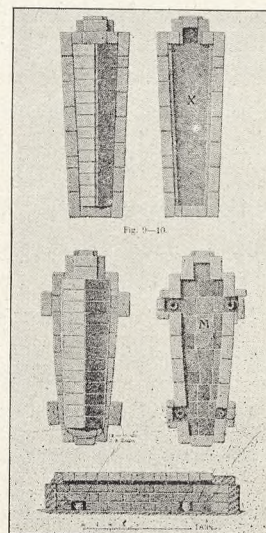
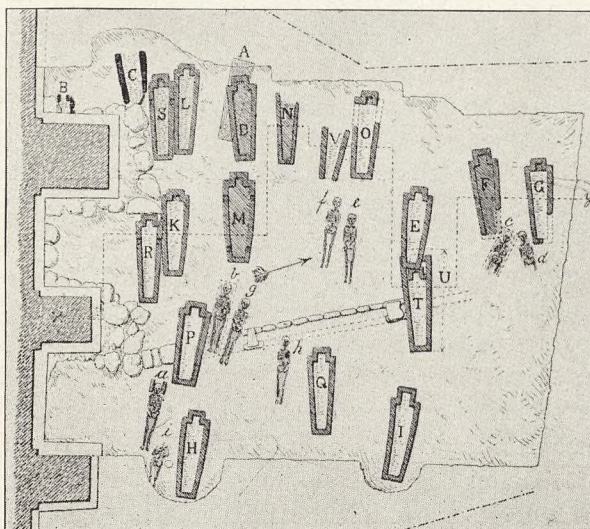
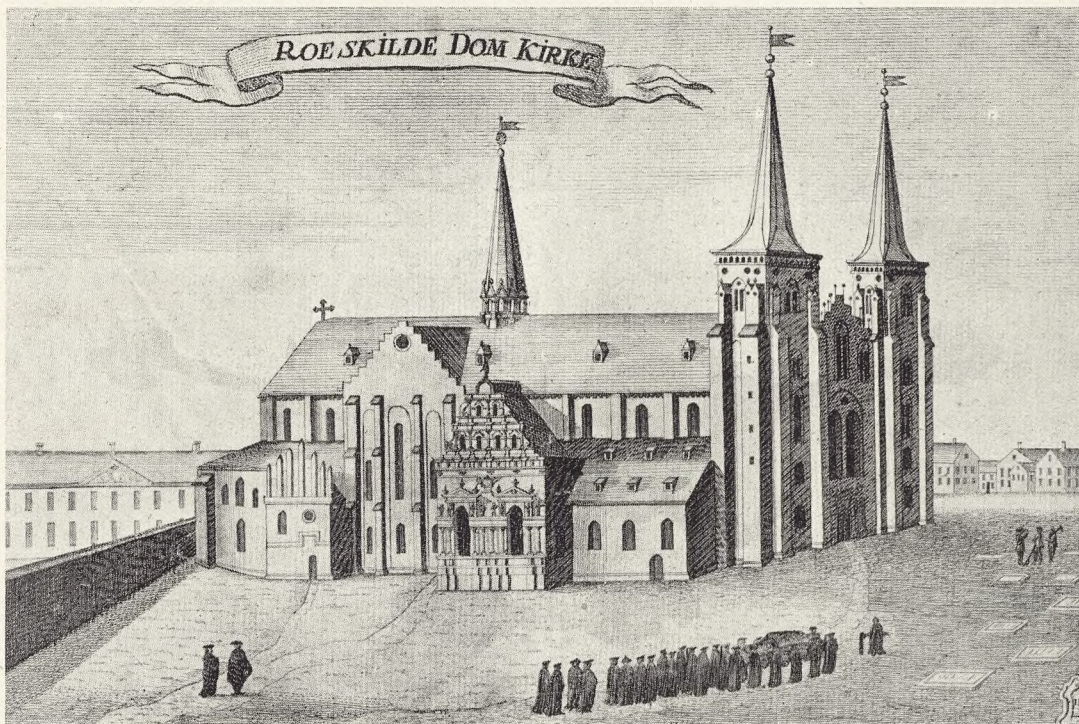
Johannes Tholle:

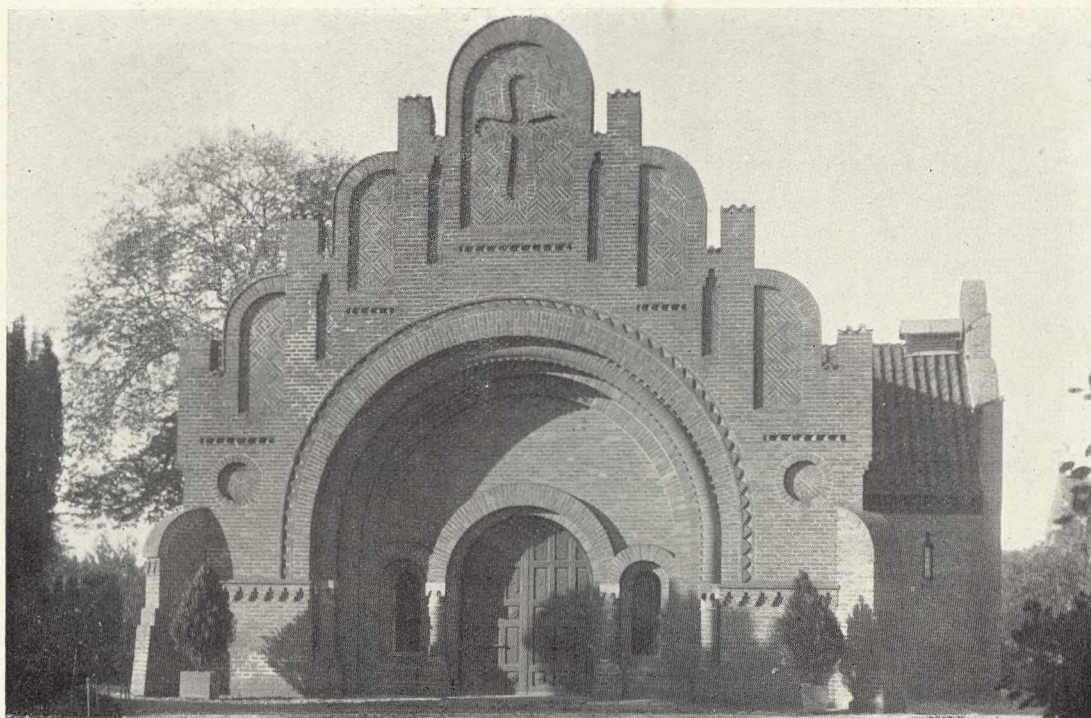
Skizzeforslag til Urnehave, se S. 90-91.

Illustrationerne S. 82-83 er laant fra „Dansk Ligbrændingsforening“ – de tyske fra „Gartenkunst“, Kube: „Über die Gestaltung von Urnenfriedhöfen“, 1927, med Perspektivtegninger af G. Rettig.

Øverst: Domkirkepladsen i Roskilde ca. 1700 (efter Pontoppidan).
 Nederst til venstre: Kort over Udgravninger; til højre Detailbillede af de murede Kister
 (efter Løffler; se S. 94-95).

Roskilde Kirkegaard.

Roskilde havde i Middelalderen ikke mindre end 12 Sognekirker foruden Domkirken, hvortil der antagelig alle Steder har hørt en Begravelsesplads (Kirkegaard). Endvidere havde den 5 Klostre, og ogsaa til disse kan der have hørt Kirkegaarde; men selv om der enkelte Steder ikke har været en saadan, maa det skønnes, at Byen har været endog meget rigeligt forsynet med saadanne. De har, som det var almindeligt i Middelalderen¹⁾, været smaa, beliggende umiddelbart omkring Kirken. Af disse er de fleste Tid efter anden forsvunden, og man ved kun lidet om dem. Det vides dog, at f. Eks. Sct. Hans Kirkegaard endnu benyttedes under Pesten 1711 – at Sct. Mortens Kirkegaard i 1740-erne blev udgravet og forvandlet til en (nu atter opfyldt) Mølledam, og at Domkirkens Kirkegaard nedlagdes i 1820. Tilbage er der *Sct. Ibs Kirkegaard* i Byens nordligste Udkant (0,7 ha), *Vor Frue Kirkegaard* i den sydlige Del (0,5 ha), *Graabrødre Kirkegaard* ved Hestetorvet (ca. 2,3 ha) og den *Nye Kirkegaard* øst for Byen (ca. 4 ha).

Begravelsespladsen i og omkring Domkirken hører af særlige Grunde til Danmarks interessanteste Kirkegaarde, og dens Mindesmærker er Tid efter anden undersøgt og beskrevet adskillige Steder²⁾, og vi haaber ved Lejlighed ogsaa her i Bladet at kunne faa en kyndig Skildring af dette Emne, i Særdeleshed Kongegravene. Her skal dette Spørgsmaal ikke gøres til Genstand for en nærmere Undersøgelse, men i korte Træk skal berettes, hvad der kom ud af en i forrige Aarhundrede foretagen Gravning paa Pladsen om Kirken, idet dette Arbejde bidrager væsentligt til vor Viden om Middelalderens Kirkegaarde og Begravelsesmaader i Almindelighed, Roskildes i Særdeleshed³⁾.

Kapel paa Graabrødre Kirkegaard, opført af Arkitekt Henning Wolff 1855. Foto 1927.

Ved Gravningerne paa Domkirkepladsen fremdroges op imod et halvt Hundrede Grave eller Rester af samme, der maatte henføres til mindst fire Perioder indenfor den ældre Middelalder og desuden gav et Billede af de forskellige økonomiske Kaar, under hvilke Jordfæstelsen havde fundet Sted (se Billederne nederst S. 93).

Fælles for alle Grave var den ringe Dybde, hvori de laa, og som viste, at Kisterne kun lige er bleven skjult under Jorden, og i et enkelt Tilfælde var der næppe 5 cm fra Kistens Overkant til Jorden i den Højde, den maa have haft i sin Tid. Ældst blandt de fundne Grave var formentlig en Kiste af Eg, men Hovedmassen af Gravene bestod af murede Kister, der for saa vidt stemte overens i Bygningsmaaden, som Længdesiderne paa dem alle skraanede sammen imod Fodenden (Øst) og vestre Part havde et særskilt firkantet Rum til Ligets Hoved. Der fandtes umiddelbart op til hinanden tre Byggeperioder repræsenterende: Kildekalksgraven, Teglstensgraven og Kapellet. Foruden de murede Kister fremdroges nogle frit liggende Skeletter samt et enkelt Skelet, om hvis Hoved der skærmende var stillet tre Stykker Kildekalk. At disse Begravelsesmaader, til hvilke Grunden vel nærmest maa søges i smaa økonomiske Forhold, gaar meget langt tilbage i Tiden, er givet.

I Tilslutning til Referatet af Undersøgelserne af Gravene skal anføres nogle af de Takster, som gjaldt saa sent som i 1676 og som anfører for Begravelse⁴⁾:

- I) i Koret pr. Lig 50 Rdl.,
- II) udenfor Koret pr. Lig 50 Rdl. i muret Grav, 30 i umuret,
- III) visse Dele af Gulvet 50 Rdl. i muret Grav, 20-30 i umuret,
- IV) andre Dele af Gulvet 40 Rdl., i Gangene 40 Rdl.

Følger vi i spredte Træk Kirkegaardsforholdene videre frem, da hedder det bl. a., Kirkegaardsallé fra Hestetorvet imod Kapellet paa Graabrødre Kirkegaard. Foto 1927.

at Domkirken skal indhegne og vedligeholde Graabrødrekirkegaard⁴⁾, men baade denne og Kirkegaarden ved Domkirken synes noget før 1800 at være lidet populære, – hver for sig hos forskellige Mennesker. Herom siger Provst Meyer (1793) meget aabenhjertigt⁵⁾, at „dog bruges endnu Kirkegaarden [Graabrødre], og bliver de fleste af Roeskilde Byes Borgere der begravne, da saare faa vil ligge paa Domkirken Kirkegaard, uagtet det ei koster mere, som er en liden Pine og Byrde for Præsterne, som maa løbe i den yderste Bye-Ende ud mod Markerne for en Jords Paa-kastelse, ofte for slet intet, i Snee og Slud om Vinteren udi den hæsligste Vei, som jeg for mit svage Helbred gjerne ønskede afskaffet, og kunde en anden bequemmere Kirkegaard i Byen heller været conserveret ex gr. St. Hans Kirkegaard straxen bag Domkirken“. Dette Ønske fik den brave Præstemand nu ikke opfyldt; Tidens Krav gik tværtimod i den anden Retning, nemlig i at faa Kirkegaardene bort fra Byen, saaledes som de ogsaa kom det i Roskilde.

Graabrødrekirkegaard fik i 1827 sit Reglement⁶⁾, af hvilket der skal hidsættes nogle Oplysninger. Taksterne fordelte sig saaledes:

- I. For Begravelser ved Muren, 32 Kv. Alen, betales 12 Rb. Sølv for 20 Aar, og for hvert Lig

	til Kirken 1 Rd. 4 Mk.,
	til Skolen 5 Mk.
- II. For andre Familiegravsteder 2 Mk. pr. Kv. Alen.
- III. For alm. Liniegrave, der udgør 7 Kv. Alen, betales for 1 Lig

	til Kirken 1 Rd. 4 Mk.
	til Skolen 5 Mk.

Allé af Pyramideavnæg og Magnolier paa den nye Kirkegaard. Foto 1927.

Man kunde paa Klasse III uden Vederlag opsætte et lille Monument eller lægge en Ligsten, hvorimod der paa de andre Klasser maatte betales for dette. Gravstedsejeren maatte betale 1 Mk. for den Egepæl, hvorpaa Gravstedsnummeret anførtes af Graveren. Allerede da var man i Roskilde inde paa, at der maatte øves nogen Censur over Monumenterne, og i Fæstebrevene anførtes det derfor at ingen Plantning maa foretages ved Graven uden Kirkeværgens Vidende og Samtykke, og intet Monument eller „Zirat“ maa sættes ved eller paa Graven forinden en derover forfattet Tegning er forevist Kirkens Inspektion. Kirkegaardsgræsset tilkommer Graveren, der er pligtig at slaa det saa ofte Kirkeværgen paalægges ham det. Endelig hedder det, at „for at Anlægget paa Kirkegaarden kan blive ordentligen vedligeholdt, ansættes af Kirke-Inspektionen en Graverkarl, hvem det paalægges saavel at passe Plantningen og stedse holde Gangene rene og frie for Ukrudt, som at holde de Fattiges Grave opklappede, imod derfor at erholde en aarlig Løn af 20 Rdl. Sølv“; og „For at forekomme Uorden, maae Enhver, som vil have sin Grav eller sit Gravsted pyntet, affinde sig med denne Graverkarl, da ingen uvedkommende Arbejdere maae tilstedes Adgang til Kirkegaarden“.

En Kirkegaard inde i en By er i vore Dage en Sjældenhed, og det er kun faa Provinsbyer, som endnu kan opvise saadanne, og denne gamle Kirkegaard er da ogsaa et af Roskildes Karaktertræk. Da en Forfatter i 1927 skal skildre sin By, finder han her den for Byen saa karakteristiske Stemning og vier Kirkegaarden følgende Linier⁷⁾:

Samme Allé som paa S. 96. Foto 1927.

Ved Graverboligen paa Graabrødre Kirkegaard.
Foto 1927.

„Op til dette fortidsskumle Torv støder den gamle Graabrødre Kirkegaard, der fra den tidlige Middelalder har omgivet det Tiggermunkekloster, som ganske vist forlængst er sunket i Grus, men hvis Aand alligevel stadig usynligt synes at svæve mellem de høje Træers Kroner og over de stille Grave.

Her finder vi endelig den Stemning, vi ledte efter. Vi staar i det gamle Roskildes Have – en yndig, stille Plet med Blomster og Smaafugles Kvidren. Her slaar os i Møde alt, hvad der har Klang af Tradition. Mindernes brogede Mangfoldighed hvisker og tisker fra hver Krog. Vi staar mellem Grave, men vi knuges ikke deraf. Paa Marmor og Granit læser vi Navne, Mænds og Kvinders, hvis Indsats og Virke for den By, hvorfra de havde Rod, spores stort den Dag i Dag. Her fandt de navnkundige Kornerup'er og Borch'er deres sidste Hvilested. Deres Navne slaar det unge Roskilde i Møde som en Parole. Lev og virk! synes disse Slægters Grave at raabe til de unge, der et Øjeblik staar stille ved dem. Og vi standser ved Rektor Blochs Grav og mindes hans skønne Datter Grethe, Poul Martin Møllers Ungdomselskede, hende, til hvem han digtede den henrivende Sonet „Til Laura“. Han blev saa bitterlig skuffet, den gode Poet. Grethe foretrak en af de garnisonerede Løjtnanters straalende Uniformer. Bittert og besk

var det Minde, Digteren satte Grethe i „Torbisten og Fluen“. – Gustav Wiedes Grav kan vi heller ikke gaa forbi uden at sende den gamle Satyr en Tanke. I al sin saftige Svulmen fik han Tusinder til at le og andre af det gode Borgerskab til at rase sig gule og grønne, naar de genkendte deres egne Særheder og Smaaskavanker i de sprælske Wied'ske Personer.

Vi naar endelig frem til en kær Grav. Weyse læser vi – vor berømte Tonekunstner. En Streng slaar an i vort Bryst, den toner og bliver til Sang . . . Nu vaagner alle Guds Fugle smaa . . .

Fra det store Bøgetræ drysser gulnede Blade ned over Mesterens Grav, der dækkes af en tung og kold Sten og indgærdes af et sortmalet Jerngelænder. Det er hvad man gav Mesteren, der skabte Tonerne til „Nu titter til hinanden, de fagre Blomster smaa“.

Grøn og kold knuger Stenen . . brutalt! Det var Weyses sidste Ønske: Læg ingen tung Sten paa min Grav. Plant Blomster og Buske, hvorfra Smaafugle kan synge og Dufte stige.

Stakkels gamle Weyse. Hvor har man været grum imod ham“.

Af andre af Byens gode Borgere, som fandt deres Hvilested paa Graabrødre Kirkegaard, skal nævnes Redaktøren af „Fædrelandet“, Johs. D. Hage (1837), Organist H. Matthisson-Hansen (1890), Etatsraad H. R. Hiort-Lorenzen (1918) m. fl. Kirkegaarden fik i 1855 sit Ligkapel efter Tegning af Arkitekt Henning Wolff (se Billedet Side 94).

Sin nye Kirkegaard fik Roskilde i 1885, i hvilket Aar der ogsaa opførtes det ejendommelige ottekantede Kapel, der er bygget af Træ efter Arkitekt J. Herholdts Tegning. Paa denne Kirkegaard ligger bl. a. begravet Professor J. Kornerup (1913) og Stiftsskriver J. Lindbæk (1919). Imod Øst er der en særlig Afdeling for Byens Katoliker, let kendelig ved sit store Krucifiks. Foruden ved sine stedsegrønne Planter er denne Kirkegaard ogsaa karakteriseret ved sin ejendommelige Allé af klippede

Pyramideavnbøg og Magnolier, der hver for sig byder megen Skønhed og i denne Sammenplantning er ejendommelig. Magnolierne er naturligvis skønnest i den Tid, da de blomstrer om Foraaret – saa tidligt, at hverken de eller deres Kammerater i Alléen, Avnbøgene, endnu har faaet sat meget Løv (se Billederne Side 96–97).

Th. M. Quistgaard var Roskildes velansete Graver og Kirkegaardsgartner (1873–1913), som afløstes af den nuværende Overgraver *H. Pedersen*.

En Tid lang benyttedes Sct. Ibs Kirkegaard en hel Del af Borgerne paa Sct. Jørgensbjerg, senere er dette hørt op, og man er paa Sct. Jørgensbjerg ved at indrette en ny Kirkegaard efter Tegning af Arkitekt *H. Schmidt*. Samtidig er Sct. Jørgensbjergene ogsaa begyndt at søge til Roskilde nye Kirkegaard, og skønt de paagældende Beboere er udenbys, har man ikke sat sig herimod. Resultatet er da bleven, at den nye Kirkegaard er ved at blive for lille, og at man har maattet se sig om efter Jord til Udvidelse, hvilket formentlig vil kunne ske i umiddelbar Tilknytning til den eksisterende Kirkegaard. Et Udvalg arbejder for Tiden med denne Sag.

Parti fra den katolske Afdeling paa den nye Kirkegaard. Foto 1927.

Teksthenvisninger:

- 1) Om Begravelsesskikke og Kirkegaarde i Middelalderen, se bl. a. Tidsskriftet „Havekunst“s Kirkegaardsnummer og „Vore Kirkegaarde“ 1924.
- 2) Bl. a. J. H. Löffler: Gravstenene i Roskilde Kjøbstad, 1885.
- 3) Aarbøger for nord. Oldkyndighed, 1897.
- 4) L. Fogtmann: Kongelige Rescripter, 1675.
- 5) Meyer: Beskrivelse over Roeskilde, 1793.
- 6) Ussing: Kongelige Rescripter, 1827.
- 7) „Politiken“, Kronik ^{10/12} 1927.

Fotografierne til nærværende Artikel er velvilligst stillet til Raadighed for Redaktionen af Hr. Overgraver H. Pedersen.

Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme.

Et vigtigt Spørgsmaal er Vandkummerne, der baadè maa være praktiske og dekorative. Københavns Begravelsesvæsen har fundet en god Type i sine firkantede Kummer, som ses afbildet her, og som har fundet Efterligning flere Steder i Landet. I et senere Hefte skal vi bringe Afbildninger af andre Typer, ligesom vi allerede tidligere har bragt en saadan (se Aargang 1927, S. 54).

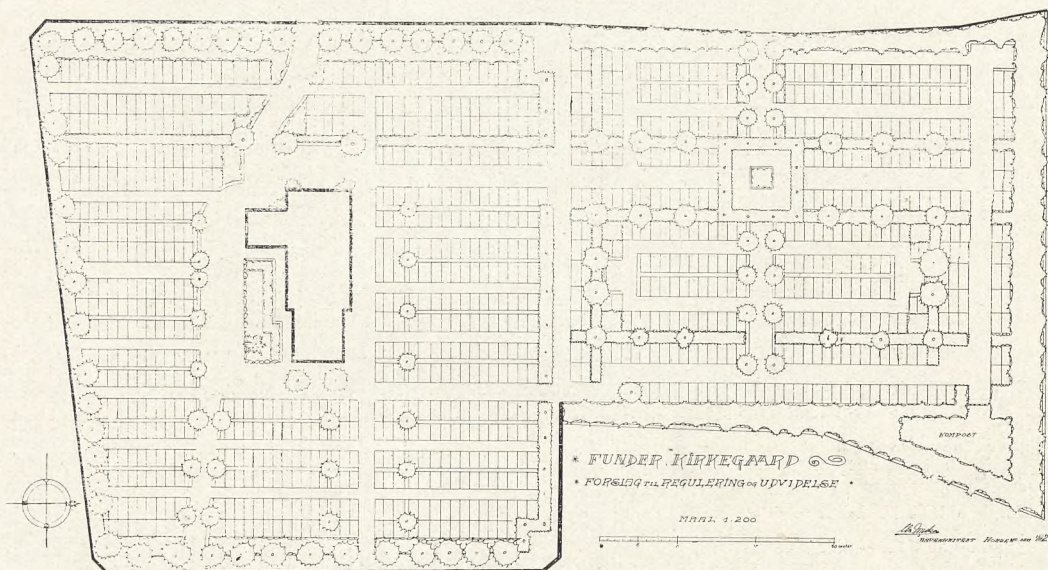
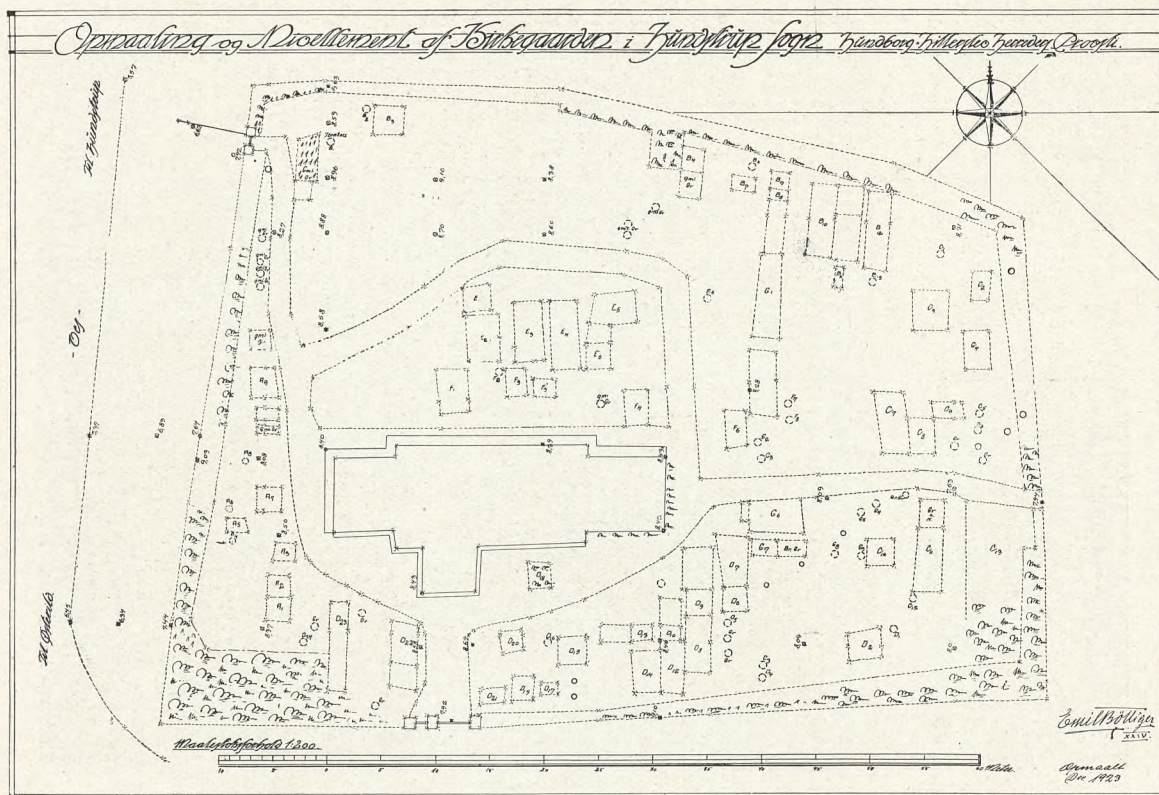
Regulering af Landsbykirkegaarde.

I Henhold til Bestemmelserne i den kongelige Anordning om Kirkegaarde af 10. December 1928 § II kan bestaaende Kirkegaarde, hvor det tiltrænges, af „Synet“ forlanges planeret og reguleret samt forsynet med det fornødne Antal Gange af tilstrækkelig Bredde, og det fremgaar af en tidligere Paragraf i denne Anordning, hvad man anser for det „fornødne“ Antal Gange (§ 6, Stk. 3). Dette er ganske naturligt den Norm, at hvert Gravsted skal være tilgængeligt fra en Gang. Andetsteds fastslaas det (§ 6, Stk. 1), at ved Planering forstaas, at Gravstedet med tilhørende Gang skal danne en jævn Flade; dog udelukker dette naturligvis ikke, at Gravstedsjorden kan ligge nogle faa Centimeter over Gangfladen, saaledes som det er Kotyme. Med disse to Punkter er da fastslaet, at en Mængde Kirkegaarde maa skride til en Regulering af Gravpladserne og Kirkegaardsjorden; thi overmaade mange Landsbykirkegaarde tilfredsstillende ikke disse koncise Fordringer, der yderligere er specificeret i Fordringerne om ganske bestemte Gangbredder etc. etc. Da dette Reguleringsarbejde er brændende saa mange Steder, har Redaktionen ment det paa sin Plads at tage det op til nærmere Behandling, og der skal i Tilslutning til denne Redegørelse vises nogle Eksempler paa Kirkegaarde, der trænger til Regulering, er under Regulering eller allerede er færdig-

(Teksten fortsættes S. 105).

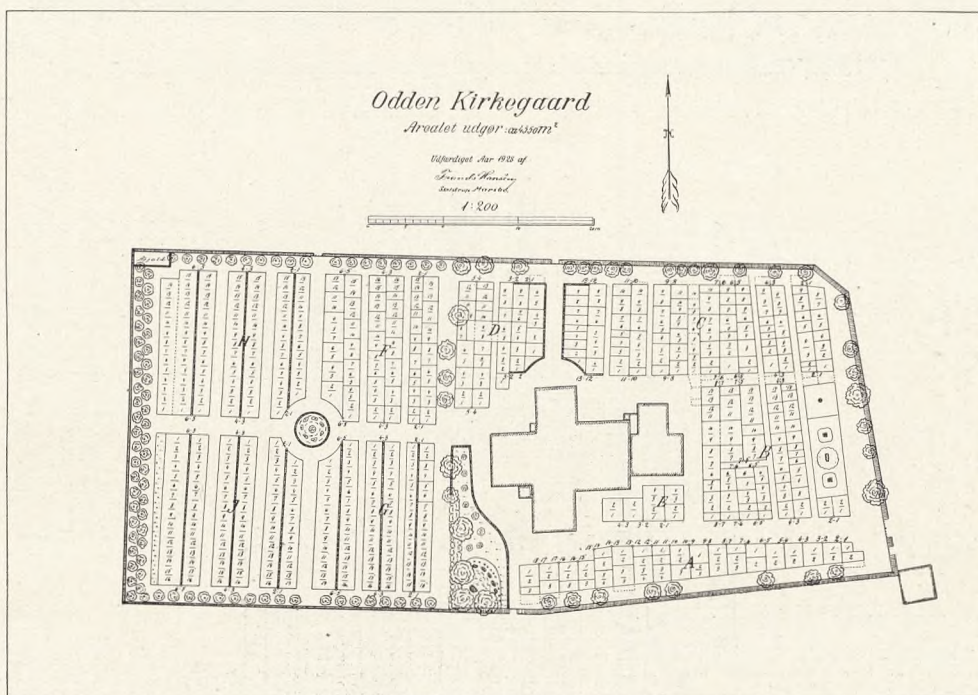
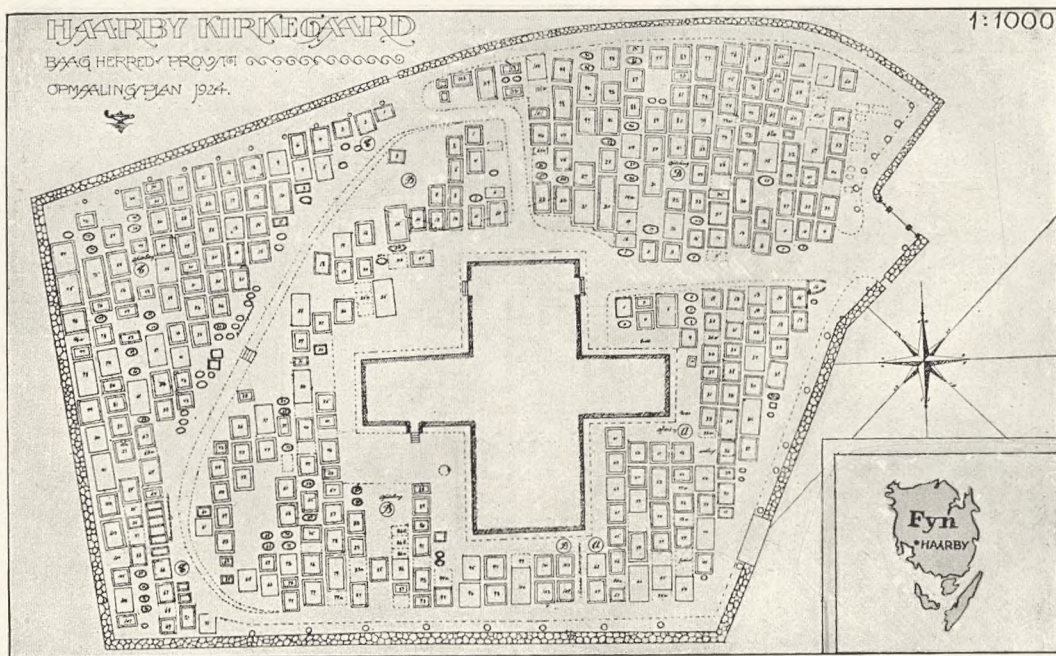
Trods Sammenblandingen af forskelligartede Monumenter og en tilfældig Ordning af Gravstederne i Forhold til hinanden giver dette Billede dog et hyggeligt Indtryk af en gammeldags Kirkegaard, særligt paa Grund af den frodige Bevoksning og det samlende Græstæppe paa de ubelagte Arealer.

Farum 1864, efter Maleri af *A. E. Kieldrup*.

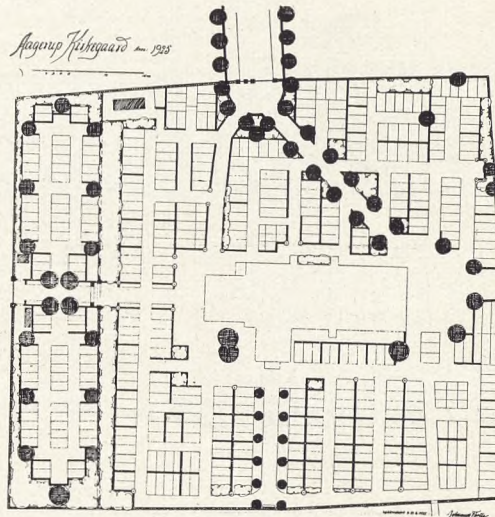
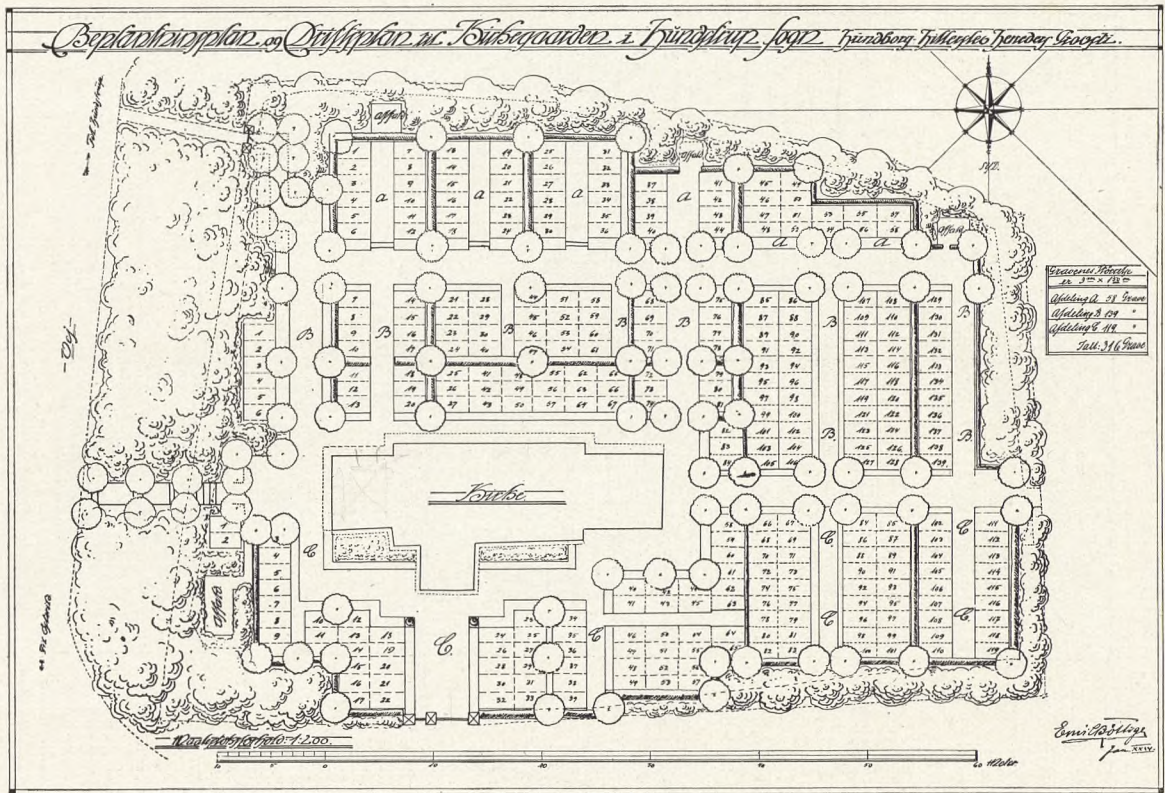
Ø.: Emil Böttiger: Opmaaling og Nivellement af Hundstrup Kirkegaard (Fyn), 1923.
Kortet udviser rigelig Plads til nye (og gamle) Grave.

N.: Chr. Nielsen: Plan til Regulering og Udvidelse af Funder Kirkegaard (Jyll.), 1927. Her er indført nye Beplantningsbælter og tilstrækkeligt Gange paa den gamle Del (tilvenstre paa Planen) samt paa den nye.

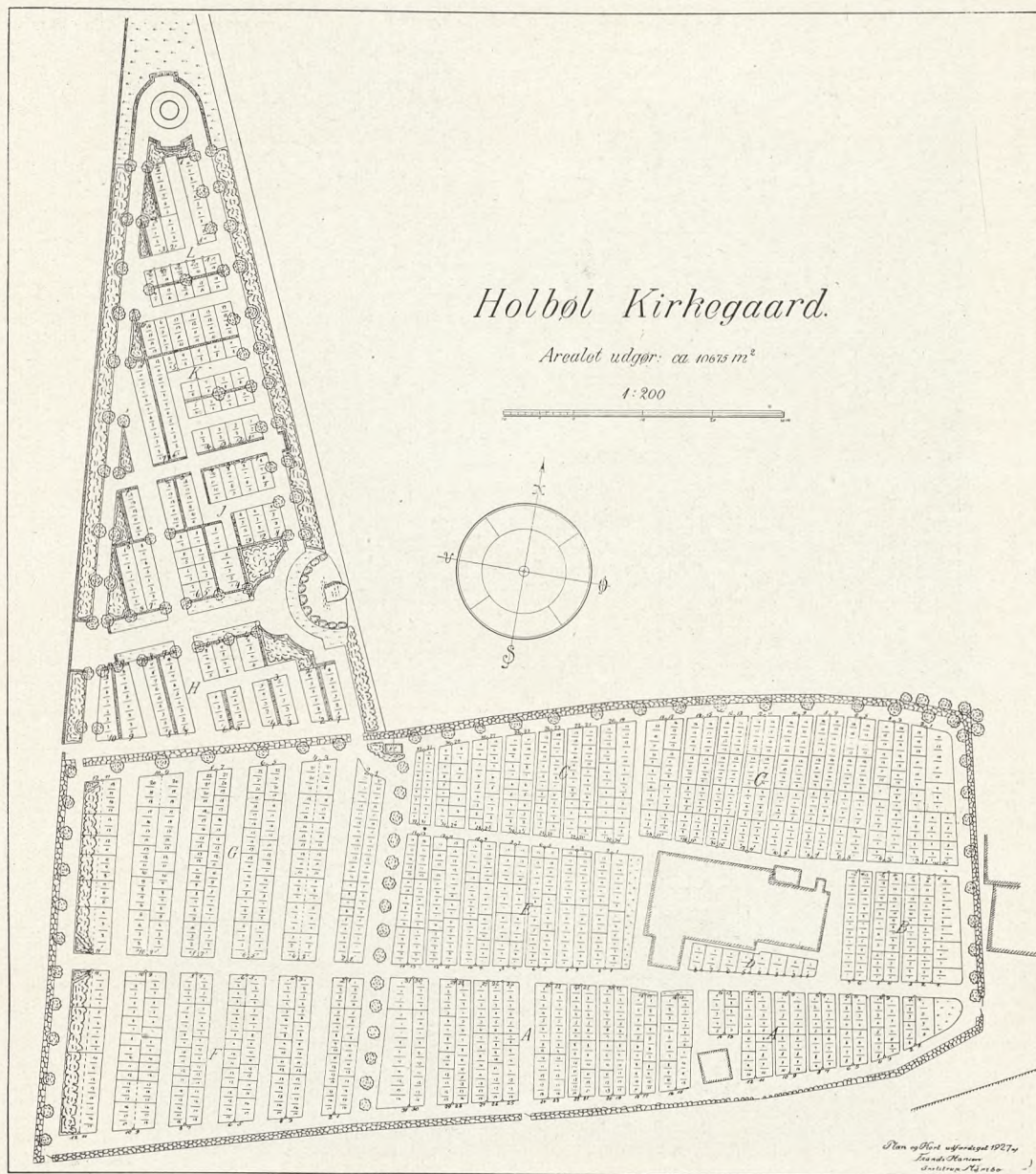
Ø.: Emil Böttiger: Opmaaling af Haarby Kirkegaard (Fyn), 1924. Gangene mellem Gravrækkerne er alt for smalle, men der er dog visse Steder Mulighed for Anlæggelse af nye Grave og Indførelse af bredere Gange.

N.: Frands Hansen: Plan til Regulering og Udvidelse af Odden Kirkegaard (Sjælland), 1928. Der er tilhøjre paa Planen antydet visse Grave (prikkede), som vil være at sløjfe for Indføring af nye Gange; tilvenstre Udvidelsen.

Ø.: Emil Böttiger: Plan til Beplantning og Omlæggelse af Hundstrup Kirkegaard (se Opmaalingsplanen øverst S. 102), 1924. Der er bleven Plads for temmelig megen Beplantning og tilstrækkeligt Gange.

N.: Johannes Tholle: Plan til Omlæggelse, Udvidelse og Beplantning af Agerup Kirkegaard (v. Roskilde), 1925. De indlagte Gange støtter sig til de bestaaende; Udvidelsen tilvenstre muliggør til sin Tid en smukkere Adgang til Kirken end den nuværende.

regulerede. Men før vi gaar over til dette, skal der gives et Par Ord om Sagen.

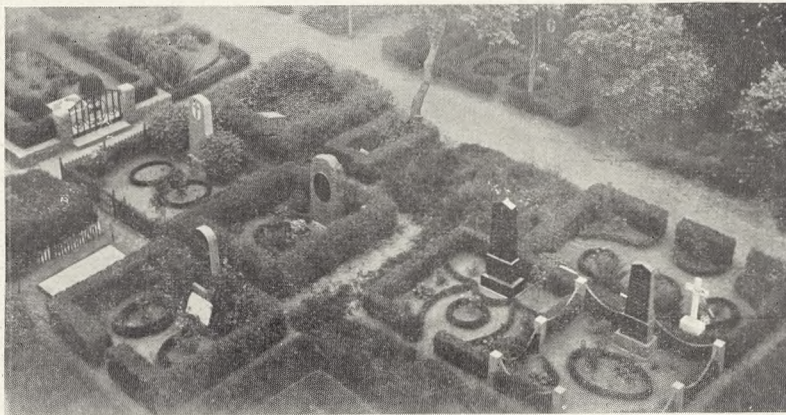
Jordreguleringen. Uden direkte at være nævnt i Anordningen som værende paa-krævet, henligger mange Kirkegaarde paa Landet i en saadan Forfatning, at en Jordregulering (Terrainregulering) er aldeles nødvendig, om de øvrige Bestemmelser ikke skal gøres illusoriske. Taget efter Lovens Bogstav danner maaske nok Gang (hvis en

Frands Hansen: Plan til Udvidelse af og Kort over Holbøl Kirkegaard (Sønderjyll.), 1927. Gravene paa den gamle Del (th.) ligger alt for tæt og har alt for smalle Gange; paa en tidligere Udvidelse (nederst tv.) er dette rettet, men først paa den sidste Udvidelse (øverst tv.) er der tillige indført nogen Beplantning, ligesom Anlægget er tilknyttet en Mindesten for de i Krigen 1914–18 Faldne.

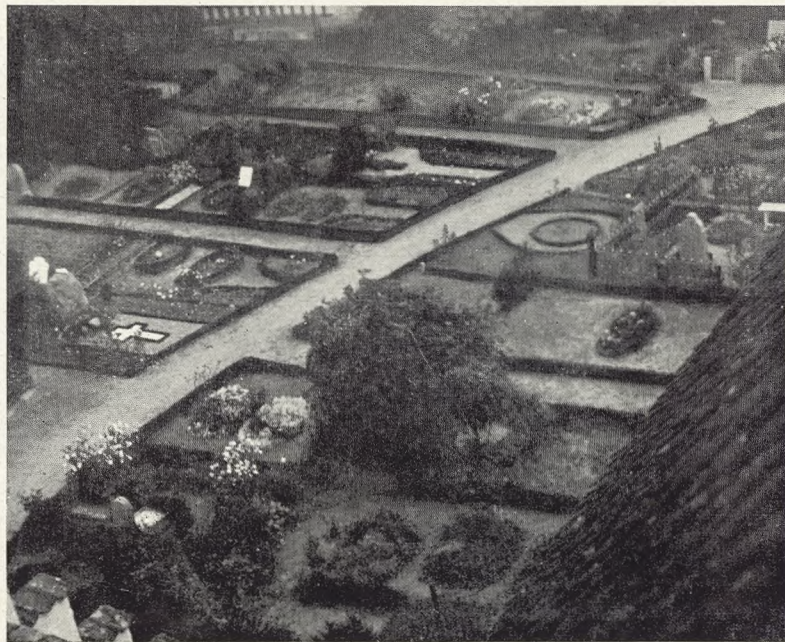
saadan findes) og Gravsted en sammenhængende Flade; men er dette Tilfældet paa den Maade, at hele Arealet har en (ofte meget stærk) Hældning til een eller anden Side, saaledes, at dersom der var lagt Gang ind derpaa, denne ikke vil kunne være vandret i Tværsnittet (og dette sidste maa naturligvis normalt være det rigtige) – da tilfredsstillende denne Jordform naturligvis ikke. Omvendt, hvis der indlægges Gange med

Ø.: Højelse Kirkegaard (Sjæll.). Billedet gengiver et hyggeligt og forholdsvis velordnet Parti.
 N.: Harboøre Kirkegaard (Jyll.) Trods velplejede Gravsteder nogen Uorden; men der er gode Muligheder for at faa indført retoucherende eller skjulende Beplantninger og tilstrækkeligt Gange.
 Luftfotografi fra 1927.

vandret Tværprofil, kommer Gang og Gravsted *ikke* til at danne en sammenhængende Flade, og det er da ikke i Overensstemmelse med Anordning og Lov. Ligesaa maa det forudsættes, at det ikke er Lovens og Anordningens Mening, at Gravstedet skal kunne have højst uheldige Hældninger til flere Sider. Det fremgaar af Lovens Aand, at et Gravsted normalt maa være vandret eller saa nær som muligt dette, om det skal være „rigtigt“. Paa saadanne Kirkegaarde med stærkt hældende Terrain, hvoraf der
(Teksten fortsættes S. 110).

Ø.: Søllerød Kirkegaard (Sjæll.). Billedet gengiver et særdeles velholdt og frodigt Kirkegaardsparti.
 N.: Harboøre Kirkegaard (Jyll.). De tætliggende Grave, der er velholdte, vanskeliggør det at indføre tilstrækkelige Gange og Plantninger. Luftfotografi fra 1927.

Ø.: Strøby Kirkegaard (Stevns). Her er tilstrækkeligt af Hovedgange, og disse indrammes af en lav Buksbombhæk, der sammen med den øvrige Bevoksning giver et umaadelig hyggeligt Indtryk. Foto 1928.
 N.: Hunseby Kirkegaard (Lolland). Ogsaa her indrammer velholdte Buksbombhække Grave og Gange og giver et godt Indtryk af Ro og Orden. Her er tilstrækkeligt Gange baade til Hovedfærdsel og mindre Færdsel til Gravene. Luftfotografi fra 1927.

Ø.: Munkebjergby Kirkegaard (Sjæll.). Nyplantede Buksbomhække trækker Linierne op til ny Gange.
Man ser indenfor disse, hvorledes Gravene forhen har ligget i Uorden. Foto 1927.

N.: Asminderup Kirkegaard (Odsherred). Gravene ligger alt for tæt, og det er meget vanskeligt at
faa indført nye og bredere Gange. Luftfotografi fra 1928.

findes mangfoldige baade paa Øerne og i Jylland, maa man da i Reglen skride til en Terassering af det Areal, der ikke er reglementeret, – et Arbejde, som kan blive meget omfattende, men som udført under sagkyndigt Tilsyn vil kunne forøge Skønheden paa Kirkegaarden i betydelig Grad, og som desuden forringer den Fare, der er om Vinteren ved Ligbæring, ligesom den efter sin Gennemførelse skaber større Tilfredshed hos Gravstedsbrugerne og i Almindelighed letter Færdselen.

Gravstedsregulering. Dennes Nødvendighed har sin Aarsag i den Sædvane, der er udvist ved Gravstedsudlægning gennem flere Generationer, og som er foregaaet derved, at der til Gaardenes Brug er udlagt større eller mindre Gravsteder, Side om Side, uden at der er sørget for fornøden Adgang dertil. Mange Kirkegaarde ejer ikke anden Gang, end den, der fører fra Kirkelaagen til Kirken, Indgangen, – andre har tillige en Gang rundt om Kirken, – atter andre har særlige Gange til Præstegaard og Degnebolig; forholdsvis faa er de Kirkegaarde, som er bleven stærkt benyttet, hvor der ogsaa er Gange til selve Gravstederne, og i endnu færre Tilfælde er disse Gange af den Bredde, saa der virkelig er den nødvendige Passage for Ligfærd, 1,65 m. Der kan være Gange af 30–50 cm Bredde imellem Gravene, men det vil paa disse være ganske umuligt at bære et Lig til Graven, uden at man gaar med den ene Bærerække indenfor Gravenes Hegn. Er Hegnene saa desuden af dødt Materiale (Gitter), maa de nødvendigvis fjernes under Ligfærden, et omstændeligt og for mange Parter irriterende Arbejde. Irriteret vil Gravstedsbrugerne ogsaa kunne blive over, at de faar nedtrampet Blomster eller væltet Mindesmærker etc., og ikke mindre pinligt kan det være at faa Jorden fra Gravens Gravning i Naboens Gravsted lagt over paa Ens eget. Der er nok af Aarsager til at søge disse Forhold ændret ved Indførelse af Gange af tilstrækkelig Bredde og i fornødent Omfang.

Indførelse af Gange. Foruden at have et rent praktisk Formaal (Færdselen) og der-Ejby Kirkegaard (v. Køge). Der mangler Gange mellem Gravene, og Buksbombækkene indrammer hovedsageligt kun ubevokset Jord. Den kraftige Bevoksning af Lætraer giver en god Indramning af Ydersiderne. Foto 1928.

ved at hjælpe med til at bevare Gravfreden for den Del, der er over Jorden, kan denne Foranstaltnings Gennemførelse ogsaa bevirke, at for dem, der ligger under Mulde, bliver Gravfreden mere sikker, idet den for Ledere og Myndigheder giver bedre Overblik og større Orden paa Kirkegaarden. Og er Indførelse af Gange og anden Regulering ledsaget af en gennemført Protokollering, vil man til enhver Tid kunne have rede paa alt af Betydning for Ordenens og Fredens Opretholdelse. Ved Indførelsen af Gange maa man ikke mindst have for Øje, at Kirkegaarden fungerer som Hvilested for vore Døde, og at man derfor skylder denne Funktion det første Hensyn. Derfor maa det til enhver Tid tages i Betragtning, at udfører man Reguleringen ved at lægge Gange hen over den ene Del af en Grav, og er dette ikke tydeligt protokolleret, vil man løbe den Risiko, at der i god Tro graves ned i fredet Gravjord ved Gangsiden, hvorved man kan komme ud for pinlige Forhold og forstyrrer Gravfreden. Principielt maa man derfor i Almindelighed hellere lægge en Gang hen over en hel Gravrække og udlægge Gravsted for Familierne et andet Sted, om det gøres fornødent, end man maa dele Gravene. Iøvrigt maa man ikke gaa for rigoristisk og skematisk frem. Der vil her og der være bedre Plads end andre Steder paa samme Kirkegaard, og det kan være lettere at faa en Gang indført ved at lade den knække og bøje af ved denne eller hin Grav end at forsøge at lade den gaa den lige Vej frem. Der maa til enhver Tid regnes med, at et Gravsted altid er Familiens kære Plet Jord, og rører man ved den paa brutal Maade, bliver Jorden dem blot dobbelt kær, hvorved Vanskelighederne for en praktisk Foranstaltnings Gennemførelse mangedobles. Der maa ved Reguleringer regnes med, at en betydelig Tid maa hengaa, før Foranstaltningen kan være gennemført, og der maa udvises megen Takt derved. En væsentlig Forudsætning for dette er det da, at der *kan* arbejdes paa langt Sigt, og at dette ogsaa gøres. Og da det vil være uheldigt og upraktisk paa selve Kirkegaarden at udmærke fremtidige Ganglinier, Sløjfninger etc., maa saadanne indføres paa Kirkestrøby Kirkegaard (Stevns). Buksbombhække opdeler Kirkegaarden til et smukt parterrelignende Anlæg, men der er ikke tilstrækkeligt med Gange. Foto 1928.

gaardskortet, eller der maa udfærdiges særlige Reguleringsplaner med tilhørende motiverede Beskrivelser, saa at Menighedsraadet kan være sikker paa, at der under skiftende Forhold og vekslende Kirkegaardsledere arbejdes støt frem imod det samme Maal: at gøre Kirkegaarden til et velordnet og smukt Sted.

De foranstaaende Billeder, der viser noget af dette, giver ogsaa et Indtryk af, i hvor høj Grad Beplantningen er af Betydning for Ordenen paa Kirkegaarden, og dette Spørgsmaal vil derfor blive gjort til Genstand for en udførlig Omtale i et senere Hefte af *Vore Kirkegaarde*.

* * *

I Tilknytning til Bemærkningerne om Landsbykirkegaardens Regulering findes paa dette Heftes Tillægssider den af „Foreningen for Kirkegaardskultur“ udarbejdede Vedtægt for Landsbykirkegaarde.

Billedet:

Asnæs Kirkegaard (Odsherred). Her er formentlig tilstrækkeligt Gange; men da de ikke er indrammede paa saa smuk en Maade, saaledes som det er Tilfældet paa flere af de foregaaende Billeder, er Hovedindtrykket ikke saa ordentligt, som det kunde ønskes. Luftfotografi fra 1928.

Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene.

Af Sognepræst A. Fibiger.

Ved Reformations-Jubilæet, 400 Aars Festen i Oktober 1917, opstod første Gang den Tanke, at vi ogsaa fra protestantisk Side burde forsøge at holde Alle-Helgens-Andagter paa vore Kirkegaarde, ligesom de har det for Skik i de katolske Lande paa Alle-Helgens og Alle-Sjæles Dag, som henholdsvis den 1. og den 2. November stadig kaldes i vore Almanaker.

Men da Alle-Helgens Dag, som jo i vor Kirke er henlagt til den første Søndag i November, oprandt i 1918, rasede „den spanske Syge“ i al sin forfærdelige Vælde, og der blev haardt nok Brug for samtlige Kapeller til de mange Begravelser.

Tanken var imidlertid født, og da jeg derom henvendte mig til Sjællands Biskop, Dr. theol. H. Ostenfeld, og Stiftsprovst, Dr. theol. Henry Ussing, fandt jeg hos disse den venligste Hjælp, og vi tre dannede den første Komité angaaende denne Sag og har ført den frem siden da. Københavns Begravelsesvæsen, under hvem Kapellerne sorterede, stillede velvilligst disse til Raadighed paa samtlige Kirkegaarde, det samme gjorde Direktionerne for Holmens og Garnisons Kirkegaardes Kapeller, — kun at vi, som rimeligt var, maatte betale et Honorar til de fungerende Organister.

Vi var jo meget spændte paa, om Tanken vilde slaa an. En Række Præster stillede sig gerne til Tjeneste, et smukt Hæfte med passende Salmer blev trykte, og *Søndag den 2. November 1919*, Kl. 3 Eftermiddag, holdtes saa de første protestantiske Alle-Helgens-Andagter i samtlige Kapeller paa Hovedstadens samtlige Kirkegaarde, plus Krematoriet, samt Frederiksberg og Brønshøjs Kirker.

I den Artikel, hvori Sagen blev bekendtgjort, hed det bl. a.: „Hvad er nu egentlig Meningen med disse Alle-Helgens-Andagter?“

Ja, lad mig først sige, hvad Meningen *ikke* er.

Lad mig først fastslaa, at vi er *ikke* Katolikker og vil heller ikke være det. Andagterne vil blive holdte fuldtud paa evangelisk-luthersk Grund. De betyder *ikke* et Skridt mod Rom. Men der blev jo under Reformationen rensset et og andet med ud, som var god, gammel Kirkeskik, og som vi godt kunde have bevaret. Og enhver, der kender lidt til Folkelivet i Europas sydlige Lande, ved hvilken Rolle, Alle-Helgens- og Alle-Sjæles-Festerne dér spiller med deres store kirkelige Processioner og Folkevandringer ud paa Kirkegaardene.

Og selv om vi nu ikke gaar i Procession eller tænder Voxlys paa Gravene, saa fejrer vi jo dog ogsaa i vor Kirke Alle-Helgens Søndag, og vi har vel ogsaa hver især en lille Plet derude paa Kirkegården, som gemmer Støvet af en eller flere af dem, der var os dyrebare paa Jorden, og hvis Minde endnu er til Velsignelse for os.

Alle-Helgens-Andagterne vil altsaa gaa ud paa at hæve og at udmønte den Skat, som er Kristenhedens Fælleseje, og som paa Alle-Helgens-Dag har fundet sit mægtige Udtryk i Dagens Lektie fra Johannes Aabenbarings syvende Kapitel om den store, hvide Flok, som har sig toet i Lammets Blod til Himlens Helligdom.

Vi vil samles i Kapellerne for sammen at prise Gud for det levende Haab, hvortil han har genfødt os ved Jesu Kristi Opstandelse fra de døde. Vi vil paamine hverandre om Tidens Korthed, Dødens Vished og Evighedens Alvor. Vi vil styrke og opmuntre hverandre paa Pilgrimsfærden gennem de favre Riger paa Jorden. Og vi vil tilskynde alle til at rette Løbet mod Himlen, saa vi en Gang kan samles i den

store, hvide Flok og staa for Guds Trone med Lovsang, frelste af hans Naade og tvættede rene i Lammets Blod.

Naar vi saa har hørt Guds Ord og bedt og sunget sammen af vore dejlige Salmer, vil det jo være naturligt for enhver af os, at vi i Stilhed besøger den lille Tue, der er kær og dyrebar for os, og dvæler der i Bøn og Taksigelse.

Vi tror, at de store Skarer, der Søndag efter Søndag gæster de Dødes stille Have, vil forstaa os og følge vor Indbydelse. Gud velsigne da denne Begyndelse i Jesu Navn.

* * *

Lige fra den første Begyndelse fandt Tanken en overvejende Tilslutning. Overalt var der stuvende fuldt, og der hørtes fra alle Sider kun almindelig Glæde og Taknemmelighed. Selvfølgelig blev da Andagterne fortsatte, og nu kan det vist siges, at de er gaaede ind som et fast Led i den danske Kirkes Liv. Ja, Tilstrømningen har været saa stor, at vi i de senere Aar har maattet holde Dobbelt-Andagter, for at alle, der ønskede at være med, kunde komme ind.

I 1922 kom *Malmö* og bad om Vejledning, for at ogsaa de kunde være med, og senere har vore større Provinsbyer ligeledes optaget Tanken, som slog saa godt an herinde.

Saaledes blev ogsaa dette lille Sennepskorn ved Guds Naade til et stort Træ.

* * *

Gravminder af Træ.

Af Tegner *Søren Knudsen.*

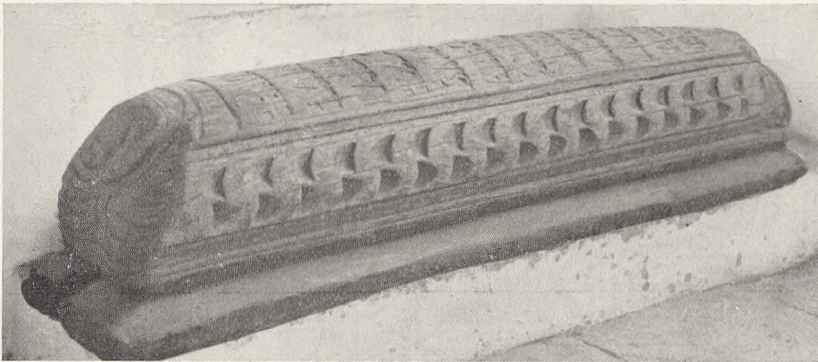
Det staa for mig som det rigtige i en Omtale af folkelige Gravminder at begynde med Træ-Monumenter, fordi dette Materiale er det mest primitive og sikkert det først anvendte, og selv om der Side om Side hermed stadig er benyttet andre Materialer, særlig Sten, hvilket vore Oldtids-Runesten jo beretter om, kan der nok gaas ud fra, at det kun var de færreste og da vel de fornemste Personer, der fik slig Udmærkelse i Døden.

I Wadsjös Bog- og Billedværk „Kyrkogårdskonst“ berettes om, at der i Sverrig har kunnet paavises Gravhuse af Træ paa Kirkegaardene (formodentlig oprunden jævnsides med Trækirkerne), altsaa en Art fritliggende Gravkapeller. Om slige har eksisteret her i Landet, ved jeg intet.*)

Et saadant Gravhus (i Sverrig kaldet „Stupa“) kan anses for en Fortsættelse af Oldtidsgravkamrene, hvoraf enkelte er saa store som Smaahuse, og disse har jo sikkert ogsaa været forbeholdt enkelte Rige. Enkelte Stenmonumenter fra Middelalderen har da ogsaa Form som Huse med hustagformede Dæksten (se „Kyrkogårdskonst“ Side 58, med Billede af en husformet Stengrav ved Husaby Kirke i Vestergötland). Tilbøjeligheden til at bygge Hus for den døde ses i Helgenhuse og -skrin af Træ. (Nat. Mus. København, Nord. Mus. Stockholm m. fl. St.). For den mindre velhavende Person laa det da nær at efterligne denne Skik ved at tildanne eet Træstykke efter Evne og Behag og lægge det ovenpaa Vennens eller Venindens sidste Hvilested.

*) Saadanne Opbygninger har ogsaa eksisteret i Danmark. De omtales bl. a. Aar 1554 i et Reglement for Kirkegaardene i Vejle og Kolding (se herom nærmere „Havekunst“ 1925, S. 123-24.)

Red. Ann.

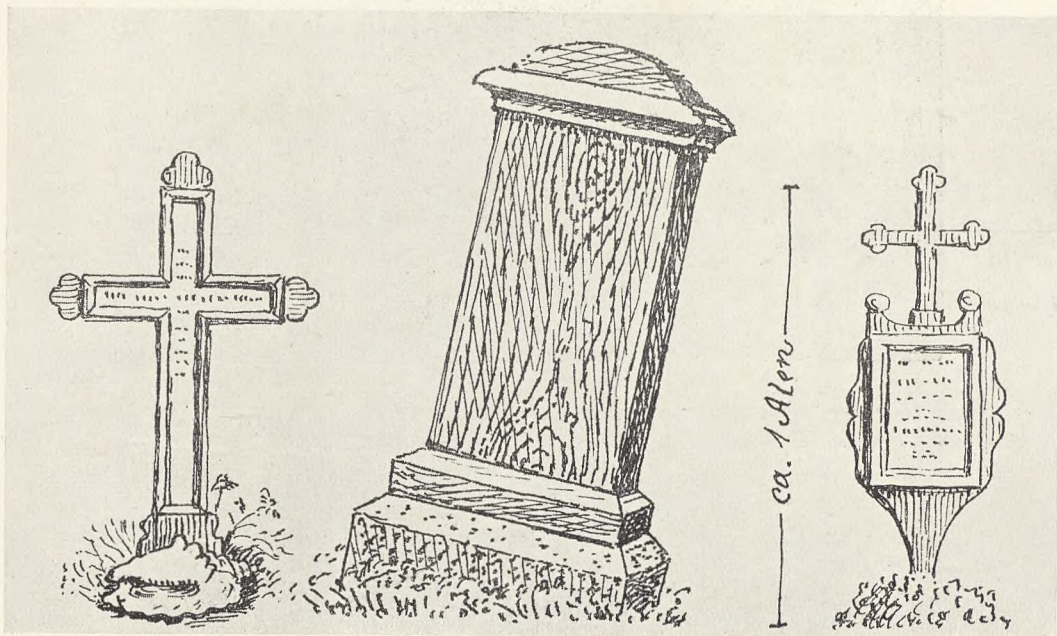

Saaledes tænker jeg mig, de saakaldte Ligtræer (og Ligstene) er fremkomne; de burde sikkert kaldes *Liggetræer* og -sten, da det utvivlsomt er den liggende Stilling, der har givet Navnet fra først.

Medens de førnævnte Stengrave samt Kister og Skrin (af Træ) har bestaaet af flere Plader: Bund, Langsider, tagformet Dæk og Endestykker, „Gavle“ (som rager op over Taget med prydede Spidser), bestaar de saakaldte „Ligtræer“ af eet Stykke og er her i Landet en afladet „Tromle“, vinkelret eller skraat afskaaret i Enderne og rigt billedskaaret overalt og som oftest med fyldige Indskrifter.

Ovenstaaende Afbildninger af saadanne liggende Gravtræer viser (for det midterste) en tildannet Egestamme, Længde: 162 cm, Bredde: 38 cm, paa en smal „Plint“. Cylinderen er paa langs delt i tre Felter, hvoraf det midterste har følgende Indskrift:

Ligtræ fra Ry Kirkegaard (øverst), fra Skarrild (i Midten) og (nederst) et Barneligtræ fra Glud samt et Voksenligtræ fra Barrit.

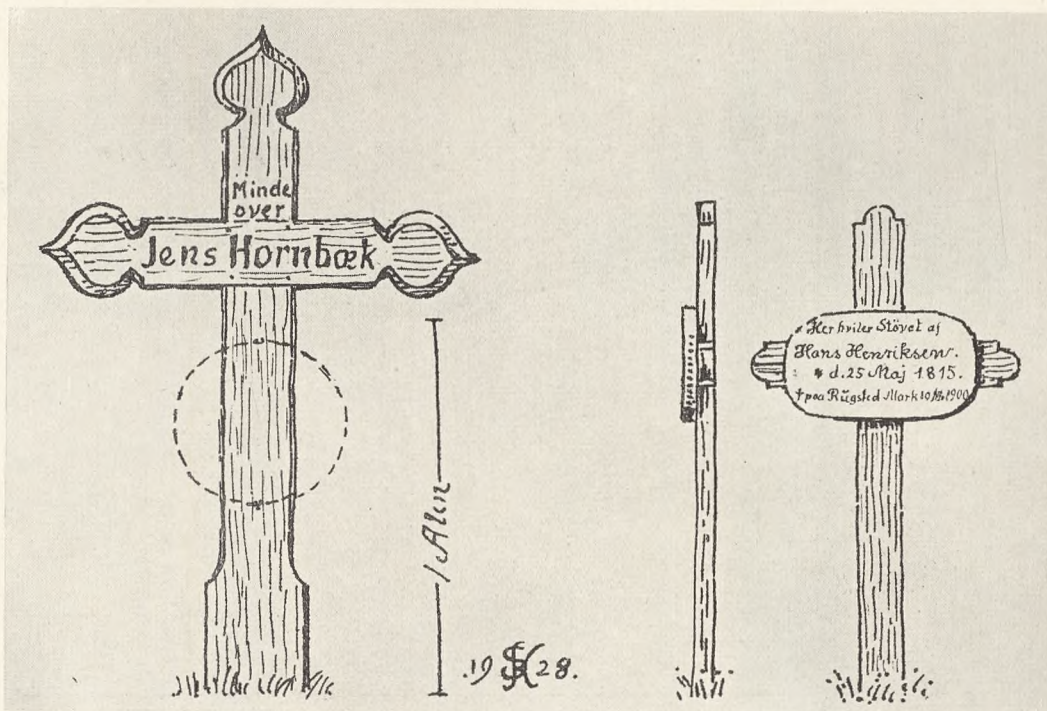
HER UNDER
 HVILE DEN
 ILIVE NU
 HOS GUD
 SALIGE KONE
 ANE CHRI
 STENS DAT
 TER VIENDE
 AF SKARR
 ILD MØLLE
 FØD AO 1740
 DØD AO 1787.

De to Sidefelter er smykket med en dobbelt Række „Negle“. Paa den afvalmede Hovedende et primitivt Englehoved. Intet Spor af Maling forefindes.

Paa Ry Kirkegaard har der været flere af den Art Gravtræer; et af disse, som nu opbevares i Taarnet, er afbildet S. 115, og et lignende findes i Aarhus Museums Samlinger fra historisk Tid (i den gamle By).

Det maa siges, at der er noget mystisk og respektindgydende ved disse Ry-Ligtræer, idet de øjensynlig tilstræber at ligne selve Liget, indsvøbt i folderigt Klæde og ombunden med 4 Baand. Naar dertil kommer, at den paa Hovedenden udskaarne Maske godt kan ligne selve den Dødes Hovede, der stikker ud af Bylten, saa forstaar man, at de, der een Gang havde set sligt, huskede det for Livet, og at Børn og nervøse Folk helst gik udenom dem(!).

Trækors med Konkylie fra Starup (tv.), Egeplanke med Granitplint fra Tranebjerg (i Midten) samt Træplade med Kors fra Sdr. Bjært. Tegning af Søren Knudsen.

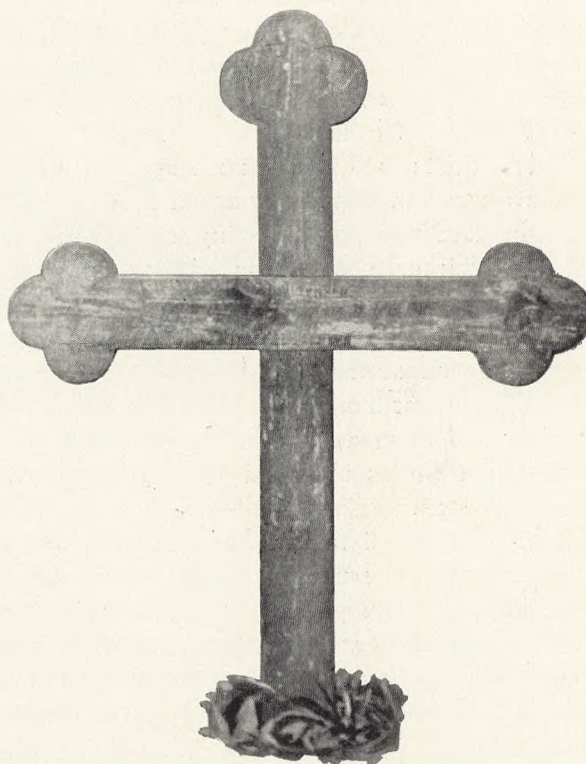
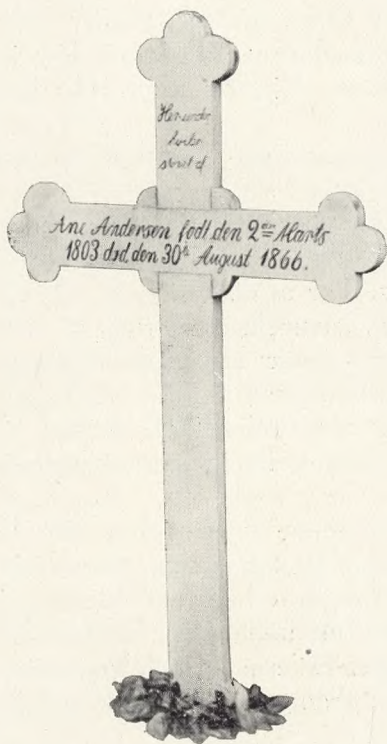
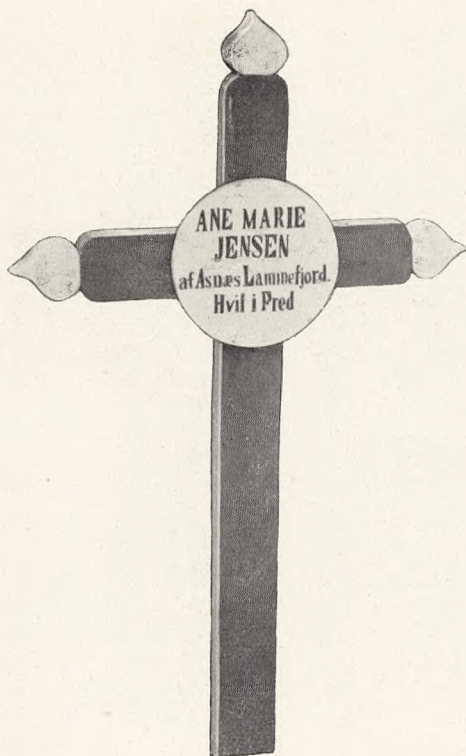
I Glud Museum findes et ganske tilsvarende Barneligtræ, endog med Drapperi-ornamentik i lignende Maner; det er fundet ved Hjarnø Kirke og viser tydelige Spor af Kultjære. Den Omstændighed, at det er ganske gennemhullet af Pæleorm, kan jo ogsaa tyde paa, at det har ligget i Havet i lang Tid, saa Hjemstedet er ikke helt sikkert bestemt (S. 122).

Sideordnede med disse mærkelige Gravtræer bør nævnes nogle Ligsten af næsten samme Form. Hr. Wadsjö er ogsaa klar over dette og bringer i sin Bog Side 39 Foto af nogle saadanne paa Hvirring Kirkegaard ved Aarhus. Tegning af en tilsvarende ved Barrit Kirke vedføjes her (S. 115); dette har endda en Engel (eller er det en Præst?) i hver Ende. (I Agri paa Mols skal ogsaa forefindes et Par af disse Typer i Træ).

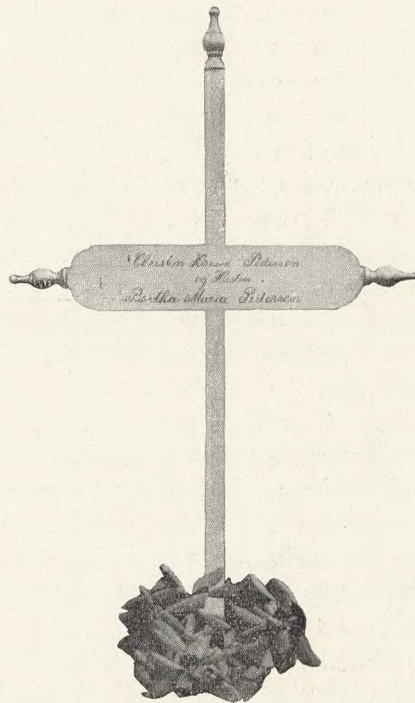
Disse Ligsten har dog som oftest et saa ærværdigt, gammelagtigt Præg, at man vægrer sig ved at tro dem kun godt eet Hundrede Aar gamle. De bærer dog som oftest Aarstal mellem 1750 og 1850, men der er jo den Mulighed til Stede, at de kan være tagne i Brug en anden Gang, hvilket Hr. Wadsjö ogsaa røber Tilbøjelighed til at tro. Sligt findes jo ogsaa iblandt Renaissance- og Rokokotidens store pladeformede Gravsten.

Endnu en Art lignende Monumenter skal nævnes i denne Forbindelse, idet de passer herind. De bestaar af dels Træ og dels Stenfliser. Det første som Ramme og de sidste som Fyldinger. To saadanne i jammerlig Forfatning erhvervedes i 1919 af undertegnede hos en Gaardejer i Stouby, men blev ved Forhandling og Godtgørelse tilbageleveret og paa Foranledning af Sognepræst Fenger-Eriksen og kgl. Konfessionarius i København forsynet med nye Egerammer og ophængte i Kirken (Stouby).

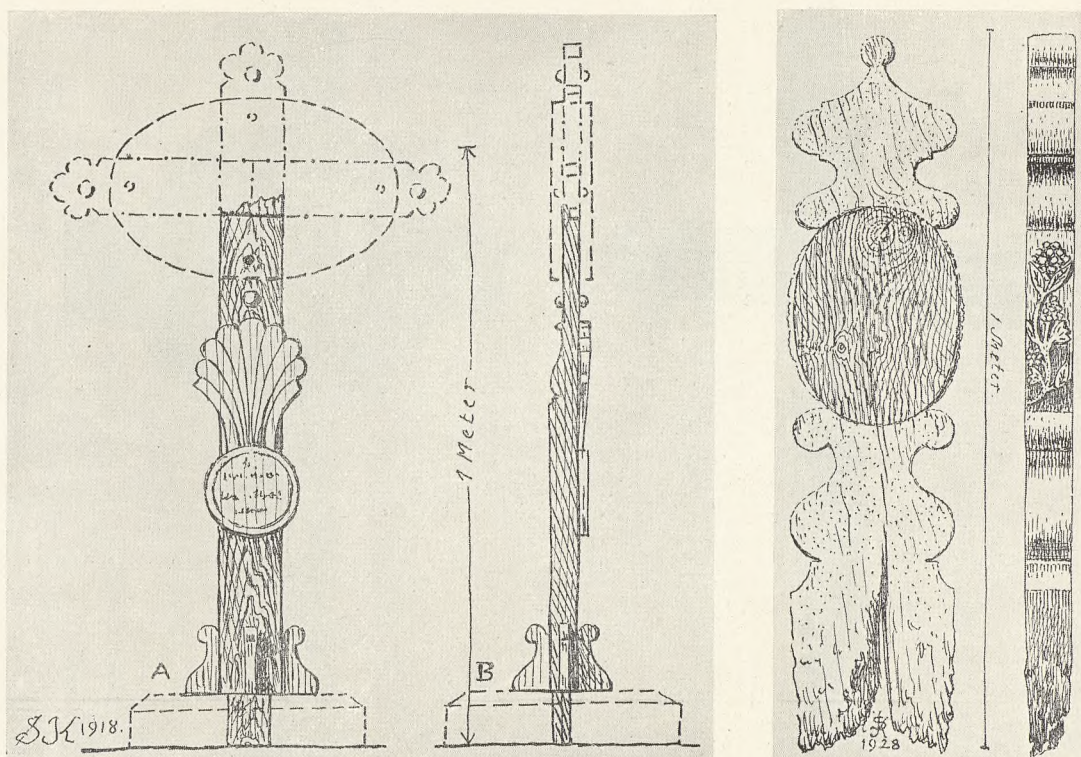
Trækors fra Nebsager (tv.) og Ødsted (th.), begge fra c. 1898.
Tegning af Søren Knudsen.

Øverst Trækors fra Asnæs (tv.) og Marstal (th.), nederst begge fra Viborg.

Øverst Trækors fra Asminderup (Odsherred) (tv.) og Ørsted (th.), nederst Marstal.

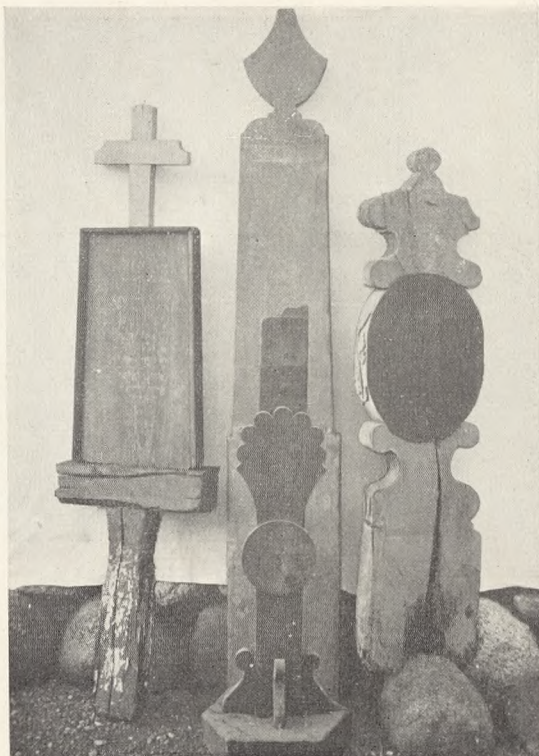
Tegningen (S. 123) taler forøvrigt. — Flere lignende findes her i Bjerre Herred. Paa Endelave Kirkegaard ligger 4 saadanne Kalkstensfliser, der hører sammen, maaske har der ogsaa været Træramme om dem. — Stoubymonumentet gør sig bemærket ved sin inderlige og sørgelige Meddelelser samt fromme (hjemmelavede) Slutstrofer, skønt ikke rimende dog rytmiske og gribende.

Mest benyttet har dog vel altid de opretstaaende Gravtræer og -sten været. Runestenene fra Oldtiden har jo sikkert været anbragt saaledes, og gamle Billeder fra 1500 og 1600erne viser, at Kirkegaardene var fulde af staaende Monumenter. Stil og Mode har vekslet, stedlige Forhold har gjort sig gældende, og saaledes er der sikkert blevet anvendt Træ, Sten og Jern og maaske andre Materialer, periodisk eller samtidig næsten overalt. Kirkegaardene har altid været en Art Museer, der har berettet om Fortiden, lidt, længere og længst tilbage og haft mangt og meget underligt at oplyse om.

Medens Korsformen stedse har været meget anvendt lige fra tidlig Middelalder (Gorms Runesten i Jelling), har der dog været Tidsrum, hvor Søjle-, Pille-, Pyramide- eller andre Former har været i Vælden. Ovenstaaende Afbildning af et Gravtræ fra Hammelegnen (nu i Glud Museum) viser os en Balustreform med urneformet Top. Det har mindst været en Storbonde, der har faaet sligt smukt Gravminde, mesterligt udprofileret og forsynet med en Frugtplante paa Kanterne, som det er. Barokstilen er udpræget i dette Tilfælde.

- Paa Billedet S. 121 (Foto af L. P. Laursen, Nebel pr. Raarup) ses dette Gravtræ sammen med 3 andre i Glud Museum. Det høje i Midten (manglende Tværbaand)

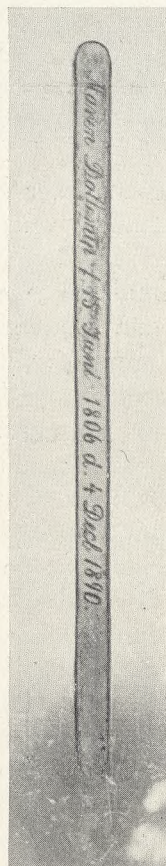
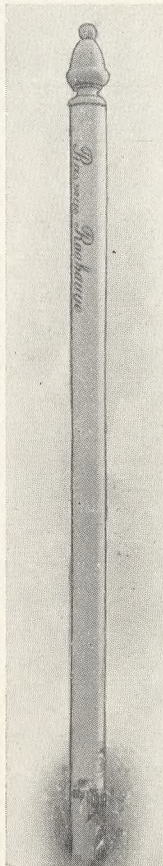
Trækors fra Glud (tv.) og fra Hammelegnen (th.). Tegning af Søren Knudsen.

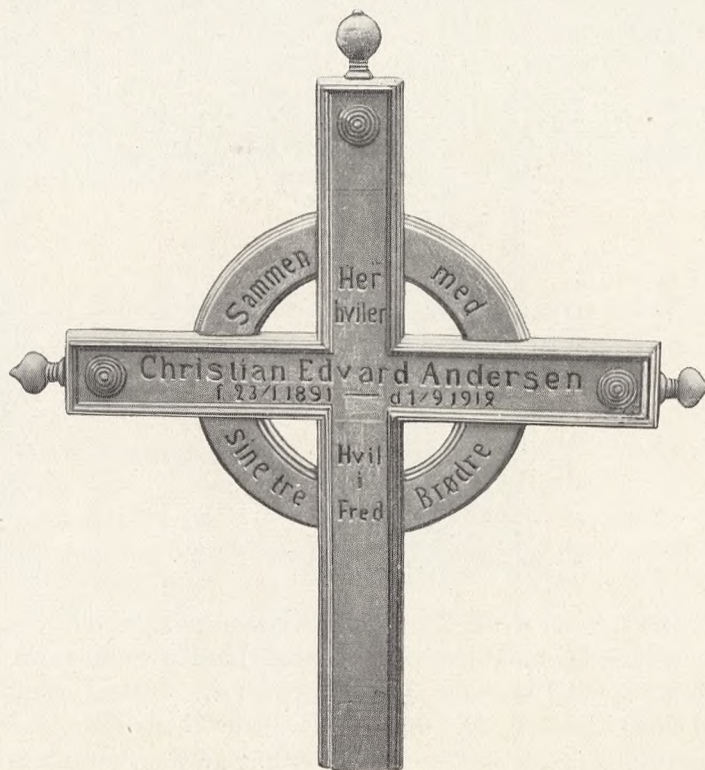
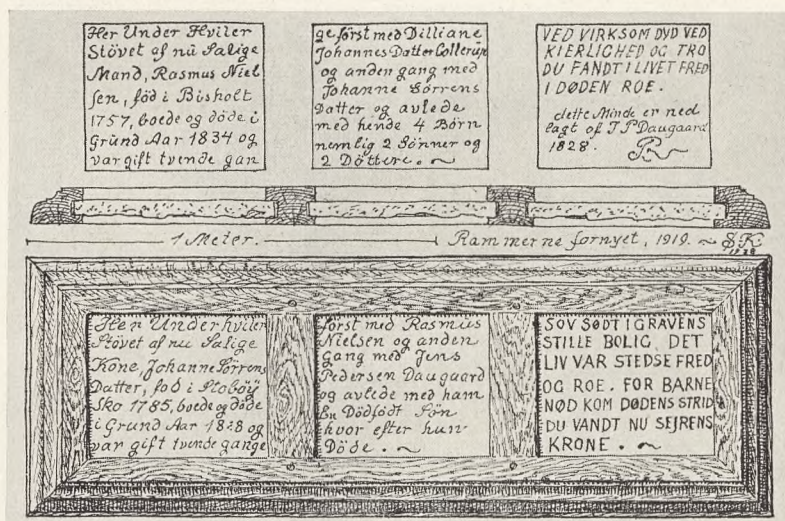
med Empireurne i Toppen stammer fra Bjærg Kirkegaard (Egetræ) og har været ret pompøst i sin Tid. „Mindet“ til venstre er rejst over Tømrrer Marcus Laursen, Nebel, af Tømrrer Knud H. Pedersen, Danding (min Farfader) 1876. Fyr og Eg. Brudstykket foran i Midten er fra Glud Kirkegaard og har været et Pragtstykke. S. 120 er en Tegning, som det efter min Undersøgelse maa have set ud. Skriftpladen har været et Plankestykke med Korsarmen og Toppen stukket igennem. Et ret betydeligt Arbejde.

Lige op til Nutiden har der visse Steder været anvendt Trækors og -plader (se bl. a. Billedet i V. K. 1928, S. 101 fra Farum (1864) og fra den nyere Tid 1928, S. 77. Som oftest har det vel været paa Smaamandens Gravsted, dog spiller Skik og Sædvane samt endelig (og vel mest) de paa Egnen herskende Formuesforhold ind; medens man i de fede Egne finder endog vældige Kalkstens-Ligstene (à la Herremænd og Præster) paa Bøndergrave, er der paa de magrere Egne en Mængde Trækors at se endnu. Hosstaaende Tegninger viser adskillige saadanne. Dog ses det let, at det ikke altid er Pengene, der er afgørende. Den prægtige Egebul paa Granitsokkel fra Tranbjærg har sikkert kostet lige saa meget som et tilsvarende Stenmonument. Og lige op til den nyeste Tid ser vi, at det individuelle Præg endnu iblandt gør sig gældende. Som eet af de smukkeste Beviser i den Retning staar Bygmester Aug. Walthers vældige Egekors (S. 124), sort lakeret og med det smukke Smedearbejde paa, ved Ødsted Kirke, SV. for Vejle, i Sandhed et Gravtræ, en Bygmester værdig! I hans Sted tror jeg dog, jeg vilde have undværet Smedearbejdet (jeg forudsætter, at han ikke selv har lavet dette) og været nøjet med at skære Indskrift og Prydelser i selve Træet. Som Eksempel paa den Teknik kan henvises til Lektor H. Hansens smukke Ringkors

Gravtræer i Glud Museum.

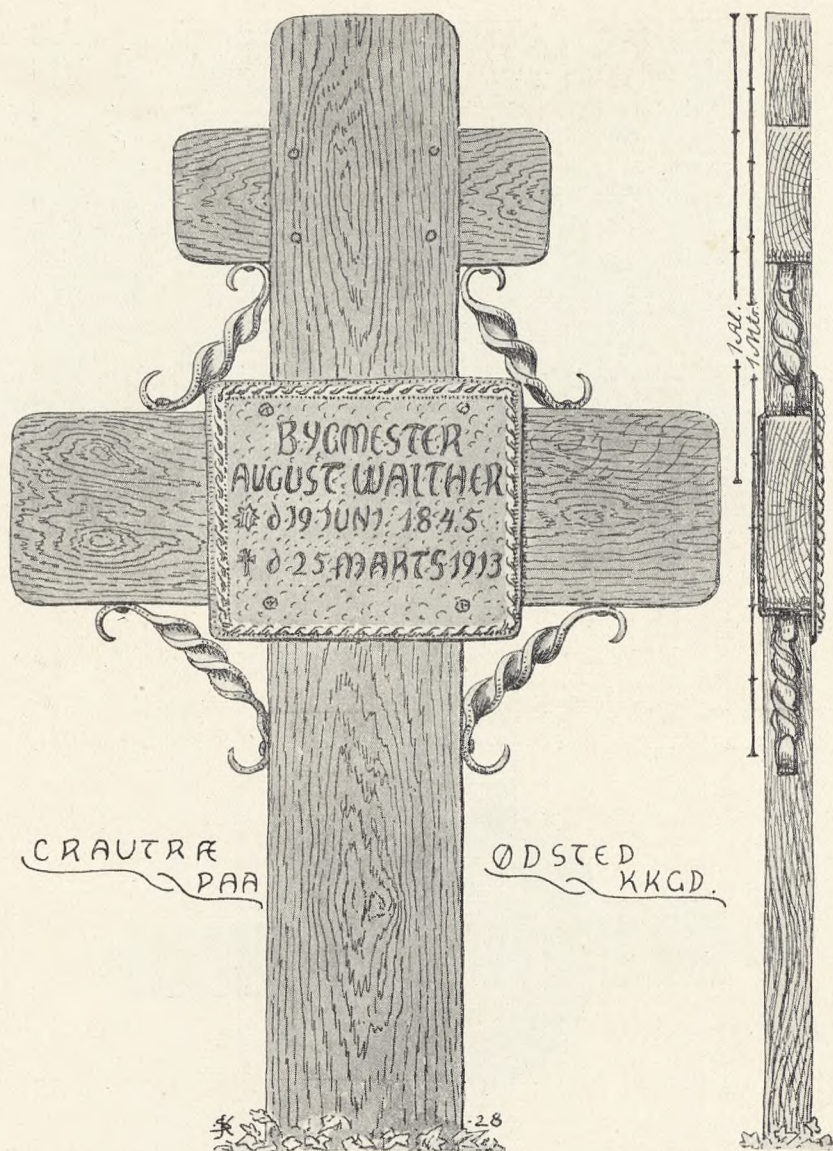
Øverst: Ligtræ fra Hjarnø (nu i Glud Museum).
 Nederst tv.: Gravstok fra Marstal og (th.) fra Viborg. Foto 1928.

paa Ørsted Kirkegaard ved Køge (S. 110). Et andet Ringkors, stærkt præget af Drejearbejde (og mindre solidt) er ogsaa hosføjede fra Asnæs Kirkegaard i Odsherred, som saa rørende melder om 4 Brødres fælles Gravsted (S. 123). Ja, det er, som de smaa beskedne Trækors taler allermest indtrængende, om saa det er det fattige,

Øverst: Liggende Gravmæler fra Stauby. Tegning af Soren Knudsen.

Nederst: Trækors fra Asnæs (Foto 1928).

hvidmalede Trækors, næsten druknet i frodig Vegetation, paa Harboøre Kirkegaard (V. K. 1928, S. 7), meldende om hollandske Sømænds Død langt borte fra Hjem og Kære.

Til Slut i denne Artikel skal tre Mindesmærker fra Marstal omtales, de repræsenterer tre forskellige Typer. 1) Det stærkt udsvajede Gravminde, af hvilken der findes kun faa. Skønt dette er fra sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, spores der dog ældre Stil deri, thi de gamle hævdvundne Former er ædle. 2) Et Gravminde i enkel Korsform, her endog uden Skriftplade (oval eller firkantet), kun netop med Plads for Navnet. Og endelig 3) Gravpælen eller Gravstokken, der vel næsten er den mest mærkelige; denne er en Rundstok, og der findes paa ældre Dele af Kirkegaardene i Marstal mange af disse; paa en Kirkegaard i Viborg skal der ogsaa findes et Par Stykker, der dog er kantede i Formen.

Egekors for Bygmester August Walther, Ødsted Kirkegaard.

Direktør A. Berg.

Den 2. Januar holder Hr. Direktør *A. Berg* Jubilæum som Chef for Københavns Begravelsesvæsen, og der skal fra dette Sted bringes Direktøren en hjertelig Lykønskning til Dagen og en Tak for, hvad Direktøren har betydet for Kirkegaardskulturen herhjemme. At Hovedstadens Begravelsesvæsen ikke blot talmæssigt, men ogsaa gartnerisk har gennemgaaet en kolossal Udvikling i de 25 Aar, siden Direktør Berg kom til, vil være de fleste bekendt. Dets Chef har til enhver Tid forstaaet at være sin Stilling voksen, og han har paa en heldig Maade præget Kirkegaardene. I dette Arbejde har det været ham en stor Hjælp, at han straks fra den første Tid har forstaaet, at det kommer an paa det daglige Arbejde paa Kirkegaardene, og han har stedse søgt at faa dygtige Gartnere (fornemmelig Havebrugskandidater) til Kirkegaardsledere, og som assisterede disse i Praxis og paa Kontoret. Endvidere har Direktøren Tid efter anden tilkaldt betydelige Kunstnere til Løsning af specielle Opgaver, saaledes har bl. a. Arkitekt *Holger Jacobsen* ofte bistaet. Direktøren har været saavel Kunstnerne som (i Særdeleshed) Gartnerne en god Mand, – ogsaa vort Tidsskrift har kunnet glæde sig ved Direktørens Bevaagenhed og fortrinlige Medarbejderskab.

Direktør Berg er født den 21. December 1864, blev Havebrugskandidat i 1889, samme Aar Assistent ved de kgl. Lysthaver og 1902–03 tillige Redaktør ved *Gartner-Tidende*. Foruden Ridderkorset bærer Direktøren Medaillen for druknendes Redning.

Om Opvarmningsindretninger i Kapeller og Kirker.

Af Ingeniør, cand. polyt. K. H. Karst.

Den ældste Slags Varmeindretninger, som med Sikkerhed vides at have været i Brug i Kirker her i Landet, er vel nok de Fyrpotter eller Ildpander, som – navnlig i Sønderjylland – i tidligere Aarhundreder blev medbragte af Kirkegængerne. Disse Ildpander har dog kun kunnet mildne den værste Kulde lidt i Ildpandens umiddelbare Nærhed; at opvarme – eller blot lune – Kirkerummet som Helhed har man næppe anset for overkommeligt eller rimeligt, førend man ved Midten af det 19. Aarhundrede begyndte at anbringe Kakkelovne i Kirkerne, først i Købstæderne og senere ogsaa paa Landet. Endnu efter Genforeningen kunde man i Sønderjylland finde Kirker, f. Eks. Tirslund og Skrydstrup, hvor der hverken havdes Skorsten eller nogen Slags Varmeindretning. I ganske enkelte Kirker har man nok allerede i 60-Aarene, f. Eks. i den da nyopbyggede Sommersted Kirke, indrettet Opvarmningsanlæg, lignende den middelalderlige – eller endnu ældre – Hypokaust, bestaaende af et forsænket Fyrsted, hvorfra Røgen passerede til Skorstenen gennem et System af lange murede Kanaler i Kirkegulvet og saaledes opvarmede dette, men den Slags Apparater synes ikke at have været heldige, eftersom Brugen deraf snart blev nedlagt, og Kakkelovne anskaffet i Stedet.

Fra Juni 1873 gjaldt den Lov, at Kirkesynet skulde tage Bestemmelse om Anbringelse af Skorstene og Varmeindretninger i Kirkerne, og derefter har man i nogle Aar kunnet indrette sig ret tvangfrit, indtil der i September 1884 fremkom et „Cirkulære til Biskopperne“, som gav meget detaillerede Regler, hvoraf synes at fremgaa, at man i de nærmest foregaaende Aar adskillige Steder har anbragt Kakkelovne og Skorstene paa saavel for Skorstenstrækkene som for Kirkebygningerne meget uheldige Maader. I Løbet af de følgende Aar forsynedes den langt overvejende Del af de danske Kirker med Kakkelovne eller de til Brug i Kirker særligt konstruerede Kirkeovne, som fuldstændigt tilfredsstillende den Tids Fordringer, men i Slutningen af 80-Aarene begyndte man – eftersom Fordringerne til Komfort i det hele taget steg – at finde disse fritstaaende Ovne mindre velegnede, nemlig dels for ringe af Varmeevne, dels direkte mispydende i Kirkerummet, og endelig tilbøjelige til at tilsmudse Vægge og Lofter med Støv og Røg.

I September 1890 fremkom paa Kultusministeriets Foranstaltning – efter Anvisning udarbejdet af Ingeniør, Professor *Chr. Ramsing* og Arkitekt, Professor *C. Nyrop* – en Række mere ejendommelige Ovntyper, byggede med Hensyn taget til de særlige Krav, der maa stilles til en Ovn, som en eller to Gange ugentlig skal opvarme et Kapel eller en Kirke paa Landet.

Disse Krav er nemlig noget for sig, idet Ovnen – eller Varmeapparatet – jo med ret ukyndig Pasning og det for Stedet bedst passende Brændsel i Løbet af faa Timer skal kunne opvarme et stort Rumfang Luft (ofte 1000 m³, stigende indtil det dobbelte) samt lune den indre Overflade af en gennemkold, ofte noget fugtig Bygning med meget svære Mure, maaske af Granit, og afdækket enten med murede Hvælvinger med en Mængde fremspringende Ribber (d. v. s. stor indvendig Overflade) eller med et ikke ganske tæt Loft af et enkelt Lag Brædder. Endvidere skal Driften naturligvis under alle Forhold være baade sikker og økonomisk, Apparatets Anskaffelsessum maa ikke være stor, og af Hensyn til, at Kirkerne paa Landet og mange Ka-

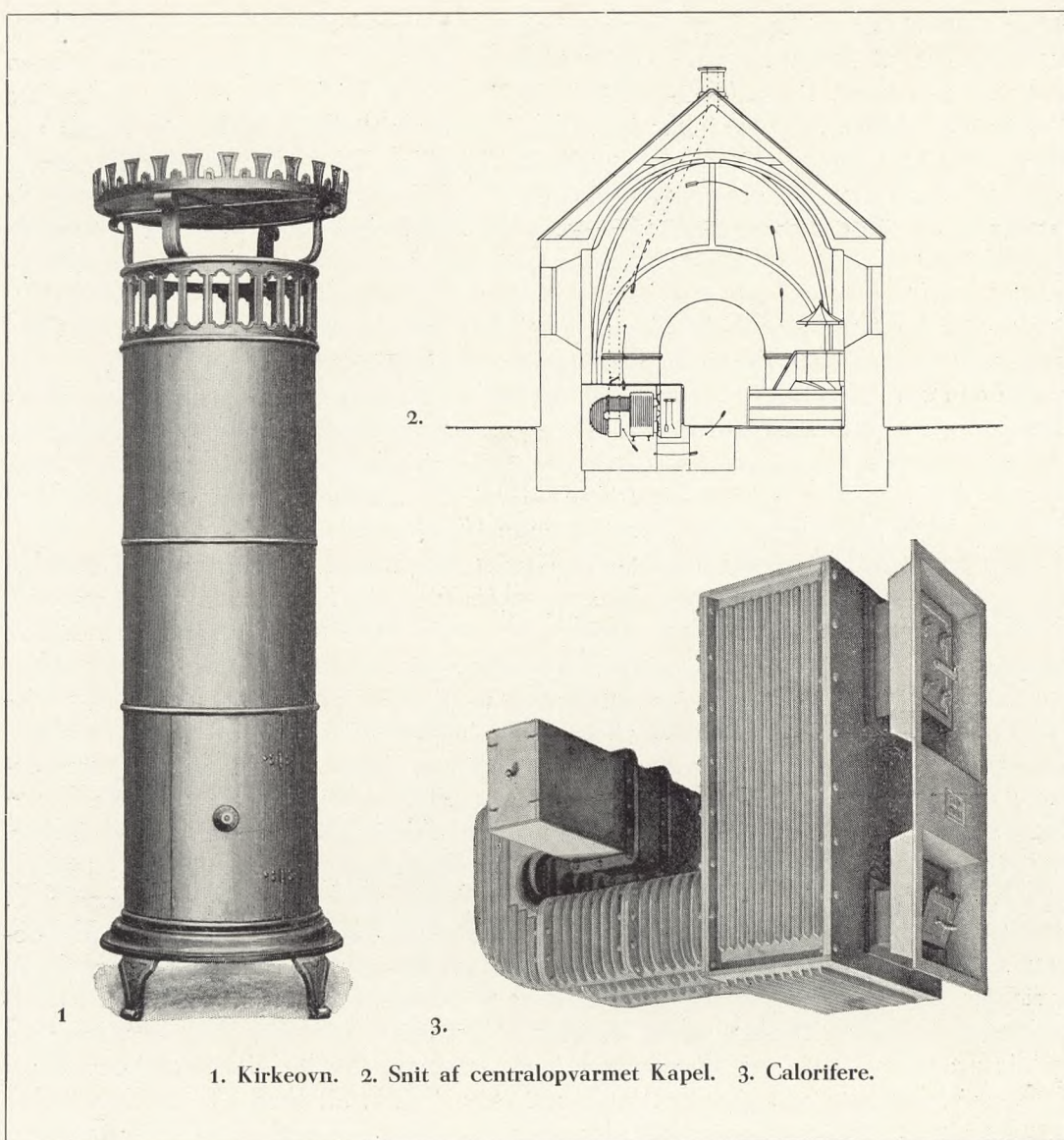
peller i Købstæderne kun kan paaregnes opvarmede nogle faa Gange om Ugen, maa det forlanges, at Apparatet skal kunne taale, at det efter endt Opvarmning kommer til at henstaa uden Tilsyn indtil næste Opfyring uden Risiko for, at der i den Tid sker Skade, f. Eks. Sprængninger som Følge af Frost, hvilken Risiko jo findes ved ikke opfyrede Vand- og Dampvarmeanlæg. Tillige skulde Ovn – eller Apparatet – paa en eller anden Maade bringes til ikke at skæmme Kirkerummet ved afstikkende Udseende, og dette sidste søgtes for omtrent alle de fremkomne Typers Vedkommende opnaaet ved at omgive Ovn – enten med en dekorativ Pladejernsskærm eller en Op- muring, saa at Ovn – kom til at staa i et saakaldt Varmekammer; disse Udveje var dog saa som saa for den hidtil almindelige Ovntype, den runde, opretstaaende Ovn, som trods Skærm eller lignende stadig gjorde sig bemærket i uheldig Grad.

Da den opretstaaende Ovntype i Henseende til selve Opvarmningen viste sig ufuld- kommen, idet den med sit forholdsvis lille Fyr krævede ubekvemt hyppig Pasing, og i mange Tilfælde var vanskelig at faa godt anbragt paa Grund af sin store Højde, blev det den saakaldte liggende Calorifere i muret Varmekammer, der gradvis fortrængte de fritstaaende Ovne og andre opretstaaende Ovntyper.

Den liggende Calorifere tilfredsstiller Kravet om kun at gøre sig lidet bemærket paa sin egen Maade, nemlig ved ikke at række op over Kirkestolene, og kan, i de Tilfælde, hvor der findes en lille Kælder, let gøres fuldkommen usynlig fra Kirke- rummet. Den kan betragtes som en – lidt særegent formet – Kakkellovn, der ligger vandret i Stedet for at staa lodret og bestaar af en Ildbeholder med almindeligt Ma- gasinfyrsted, hvorfra der udgaar en eller – almindeligere – 2 eller 3 Kanaler af ribbede Støbejernsrør, hvorigennem Ild og Røg passerer paa Vejen til den støbte Røgsamle- kasse, der enten rækker direkte ind i Skorstenen eller forbindes til denne ved et svært Røgrør med Spjæld. Varmekammeret arrangeres i Almindelighed saaledes, at Luften, som opvarmes ved at passere Caloriferen, fra Varmekammerets Top kan strømme ud i Kirkerummet – enten direkte eller gennem en eller flere, helst korte, Kanaler af Murværk; samtidig skal den koldeste Luft fra Kirkerummet føres tilbage til Varme- kammeret for at opvarmes, hvilket oftest sker ved at føre en rummelig Kanal fra et passende Sted i – eller tæt ved – Kirkegulvet til Bunden af Varmekammeret. Kanal- aabningen i Gulvet, hvilken oftest dækkes af Jernriste, kan, hvis Forholdene egner sig derfor, deles i flere, og Ristene anbringes helst paa Steder, der ikke betrædes.

Naar Caloriferen er opfyret, cirkulerer Luften i uafbrudt Strøm forbi Caloriferen, fordeler sig ud i Kirkerummet, afkøles og synker omsider ned til Gulvet og videre gennem Gulvrysten og Kanalen for til Slut at komme tilbage til Caloriferen, hvor den genopvarmes og atter strømmer ud o. s. v. Det er selve Luftens Opvarmning i Varme- kammeret, der frembringer denne Cirkulation, – nogen Slags Ventilator eller Blæser kræves ikke. Caloriferen begynder at yde Varme straks efter Optændingen og arbej- der sig snart op til fuld Varmeudvikling, saa dens Evne til at opvarme hurtigt er overordentlig stor. Anskaffelsessummen er altid lav i Sammenligning med Prisen for et Anlæg med Kedler og Rør for Vand eller Damp, og da der oftest kan skaffes Plads til Caloriferen, uden at det er nødvendigt at udgrave Kælder, bliver det for- nødne Byggearbejde ogsaa saa lidt bekosteligt som muligt.

I de senere Aar er de fleste Kapeller og Kirker i de større Byer blevet forsynede med Centralvarmeanlæg af den fra Privatbygninger kendte Slags med en eller flere Kedler, hvori opvarmes Vand eller produceres Damp (oftest af ganske lav Spænding),

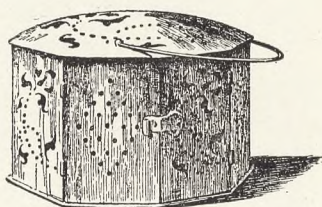
1. Kirkeovn. 2. Snit af centralopvarmet Kapel. 3. Calorifere.

som atter gennem Rørledninger ledes ud til Varmeflader (Ovne af Rør, med eller uden Ribber – eller Radiatorer) fordelt omkring i Bygningen; og Fortrinnet ved disse Systemer ligger netop i, at de med Anvendelsen af mange spredte Varmeflader kan opvarme selv de største Bygninger saa ensartet som ønskeligt, medens Ulemperne – for Vandvarmeanlægene navnlig Risikoen for Frostskaederne og for Dampanlægene Støj i Rørledningerne ved Opfyring – ikke faar større Betydning ved Anlæg, som er opfyrede uafbrudt gennem hele Opvarmningsperioden, saaledes som de større Byers Kirker og Kapeller oftest er.

Imidlertid udgør Vand- og Dampvarmeanlægene kun et ringe Mindretal i Landets vel ca. 2000 Kirker, langt de fleste Kirker og Kapeller udenfor Hovedstaden op-

varmes enten ved opretstaaende Ovne eller Caloriferer, og hvis de sidste ikke allerede er de talrigste, vil de sikkert snart blive det, eftersom deres Antal siden Fremkomsten i 90-erne aarligt forøges betydeligt, medens de opretstaaende Ovne gradvis fortrænges. Tendensen gaar tydeligt i Retning af Anlæg med Caloriferer af meget rigelig Størrelse, og der lægges i stigende Grad Vægt paa at faa saavel Koldluftsristerne som selve Caloriferen anbragt afsides; saaledes ofres nu i mange Tilfælde et betydeligt Bygningsarbejde for at fremskaffe et særskilt Indfyrringsrum udenfor Kirkerummet, f. Eks. i Kælder, Taarnrum eller anden tilstødende Bygning.

Rigtigt udført er den liggende Calorifere et praktisk og fuldtud moderne Varmeapparat for Kapeller og Kirker, og da Typen er speciel dansk, – opstaaet hos og udviklet af C. M. Hess' Fabrikker i Vejle – er her en smuk Præstation at notere for dansk Industri.

Katakomberne i Rom.

Af Gartner *Axel Berthelsen.*

De første Kristne kaldte Katakomberne ved det græske Navn Kvimeteria, lat. cimeteria, hvoraf vi igen kan udlede det franske cimetière, Kirkegaard eller egentlig Sovested.

Katakomberne i Rom bestaar hovedsagelig af lange snævre Gange, men ogsaa større Rum eller Kapeller, hvoraf enkelte brugtes til Mødesteder, medens andre – de fleste – er Gravkapeller, i hvis Vægge der ligesom paa begge Sider af Gangene indhuggedes Rum til de Døde.

Som Regel er der kun eet Lig i hver Grav, men man finder ogsaa større Grave med Plads til tre à fire Lig. Gravene blev tilmurede eller lukkedes med en Marmorplade, der undertiden forsynedes med Inskriptioner, hvoraf en Del kan tydes den Dag i Dag.

Man føler sig pludselig som langt borte fra Nutidens Rom, naar man er nede i Katakomberne. Inskriptionerne er Katakombernes eget tavse Sprog, og som om Begrebet Tid forsvinder, bliver svundne Tiders Begivenheder gennem dem levende igen. I disse Kapeller færdedes Apostlene Peter og Paulus, og Tusinder af ulykkelige, forfulgte Mennesker har her søgt Tilflugt og Trøst i deres Nød. Her er Navnene paa Apostlene og Martyrerne indristede, her er de symbolske Tegn som Duen, Fisken og Palmen, der af de Kristne benyttedes som Meddelelsesmiddel i Stedet for almindelig Skrift for at formindske den Fare for Opdagelse og dermed følgende Forfølgelse, som de altid svævede i, og paa Hylderne i Væggene staar endnu Olielamperne, der tjente som Belysning.

Billedet: Fyrpote, som Kvinderne havde med i Kirken i Sønderjylland.
(Se Teksten S. 126).

Er det ikke, som om man oplevede eller var Vidne til Scenerne fra Neros frygtelige Regeringstid, som stod Enkelthederne fra „Quo vadis“ lyslevende for os, og man saa de dødsdømte paa Arenaen i Colosseum sønderrives af de vilde Dyr, der springer frem fra de underjordiske Fængsler.

Ja, var alt dette blot et Foster af en Digters Fantasi, men selv i Henryk Sienkiewicz berømte Roman findes næppe Udtryk for de Lidelser, der blev Datidens Kristne til Del. Hvorledes skal vi kunne fatte, hvad den Gang skete, og forstaa de Kampe, der har været at overvinde, og vide noget om Martyrernes Antal. Katakombernes Vægge taler bedre end Ord. Katakomberne var de Kristnes fredlyste Tilflugtssted, som selv Romerne bøjede sig for.

Ifølge den romerske Lov var en Begravelsesplads et fredlyst Sted, og som Følge af, at de Kristne blev tvunget til at søge herhen, faar vi i Katakomberne Beviser for endnu to Ting. De Kristnes Utrættelighed, hvoraf Katakomberne selv er et Resultat, og endelig, saafremt Hovedparten af de Kristne har fundet deres Grave i Katakomberne, Menighedernes omtrentlige Medlemstal. Begge Dele er vist mere overvældende, end de fleste af os tænker sig.

Foruden Catacombe di Domitilla er her i Rom Katakomberne under den hellige Sebastians Kirke, der foruden interessante Grave rummer Apostlene Peter og Paulus' Hus, og tager man endelig herfra ad „Via delle Sette Chiese“, „De syv Kirkers Vej“, der herfra gennemskærer et Stykke af Kampagnen og fører til St. Paolo Kirken, finder man i dennes Nærhed Catacombe di Comotilla, der dog ikke er aabent for Besøgende.

Paa flere Steder ligger Katakomberne i ikke mindre end fem Etager under hverandre, og de underjordiske Gange har tilsammen en Længde af ca. 900 km. — omtrent lige saa lang en Strækning som hele den italienske Halvø eller mere end otte Gange Afstanden mellem København og Korsør.

Hvilket næsten ufatteligt Kæmpearbejde har det ikke været; nu Hundrede Kilometer underjordiske Gange og snævre, stejle Trapper og ca. fem Hundrede større og mindre Kapeller, altsammen møjsommeligt udhugget i den haarde Grund uden Hjælp af Maskiner, og den bortgravede Jord ligesaa møjsommelig baaret ud. Hertil kommer Arbejdet med selve Gravene, og at ogsaa dette har været uhyre, forstaar man, naar man hører, at der findes ca. seks Millioner Mennesker begravede i Katakomberne.

Munken viser mig ved Lysenes Skær Mærkerne af Mejslen i Vægge og Loft. Kan noget moderne Kirkegaardsarbejde mon sammenlignes med dette?

Som bekendt overførtes Resterne af Apostlene Peter og Paulus' Lig fra Katakomberne til henholdsvis Peterskirken og Pauluskirken i Rom, og Dødningebenenene fra en Del andre Grave, der ogsaa er aabnede, er senere begravede paa en Kirkegaard, men forøvrigt henligger de fleste Grave stadig urørte.

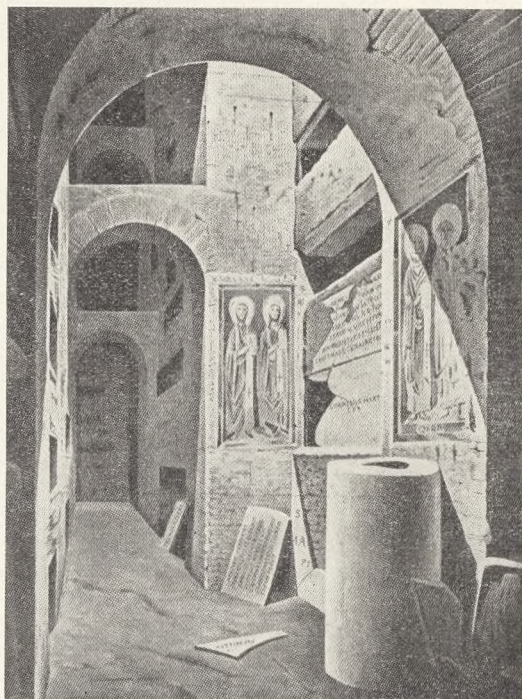
Dette er det omvendte af, hvad man har foretaget sig i Paris, hvor man har taget Benene fra nedlagte Kirkegaarde og overført dem til Katakomberne; men derom er allerede fortalt i en anden Artikel, nemlig i „Vore Kirkegaarde“ 1928, S. 12.

*

*

*

(Se Illustrationen næste Side: Fra romerske Katakomber).

Danske Kirkegaarde i 1928.

I Lighed med, hvad der var Tilfældet ifjor (se „V. K.“ 1927 S. 70), skal der ogsaa i Aar gives en kortfattet Oversigt over, hvad der er udrettet og passeret af Betydning indenfor Kirkegaardsomraadet. De efternævnte Oplysninger herom stammer væsentligst fra Dagspressen, men er dog ogsaa suppleret med Oplysninger, der er indhentet ad privat Vej. Nogen udtømmende Oversigt kan det ganske naturligt ikke blive, idet Kirkegaardsbestyrelserne i Almindelighed ikke er stærke i at bruge Pressen, og der er sikkert adskilligt flere Steder end de nævnte Tale om udført Kirkegaardsarbejde af større Betydning. Foruden Navnet paa den Kirkegaard, der er Tale om, skal der, hvor det er gør ligt, vedsættes Navnet paa de projekterende og udførende, Dato for Indvielse m. m.; men særligt om disse Spørgsmaal foreligger der kun sparsomme Oplysninger.

Af Nyanlæg, Udvidelser eller omfattende Reguleringer har der i 1927 været udført følgende: Aalborg nye Kirkegaard (Direktør A. Berg), Allehave (Anlægsgartner H. Nielsen), Als i Østjylland (Anlægsgartner J. Christensen), Asminderød (Kirkegaardsgartner J. Blomberg), Asnæs (Landinspektør Weitemeyer), Ballerup (proj. af Havearkitekt Birger Errboe, udf. af Anlægsgartnerne Sørensen & Nørgaard), Bjerrebø (Lærer Fr. Hansen), Boeslunde, Borris, Brabrand (Havearkitekt Emil Böttiger), Brenderup, Børglum (indviet den 30. August), Dalum, Dronninglund, Ejby (proj. af Havearkitekt Johannes Tholle, udf. af Anlægsgartnerne J. & L. Jørgensen), Fredericia (Havearkitekt E. Erstad-Jørgensen), Funder (Havearkitekt Chr. Nielsen), Gentofte „Mariebjerg“ (Kommunegartner G. N. Brandt), Gudme, Halling (indviet 28. Oktober),

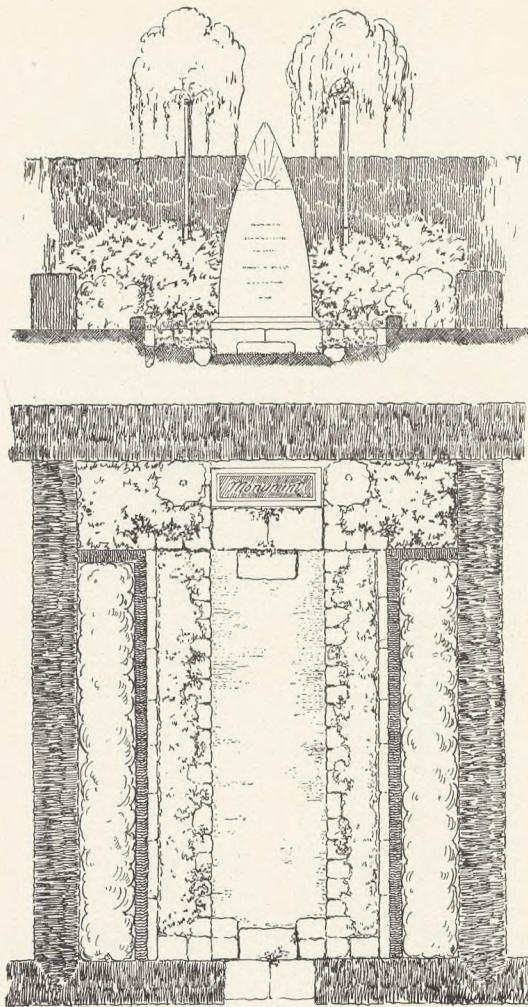
Hareskov (Arkitekt Knud V. Barfoed), Herning (Havearkitekt Chr. Nielsen), Hirtshals (Licitation 15. Oktober), Horsens „Nørhule“ (Havearkitekt Chr. Nielsen, Stadsingeniør Bryndum og Arkitekt Norn), Houe, Hundstrup (Kirkegaardsgartner J. Gravesen), Hveisel (Kirkegaardsgartner Chr. Nielsen), Hørby, Kerteminde (Lærer Fr. Hansen), Kolding (Stadsingeniøren), Lyngby „Sorgenfri“, Nykøbing M. (Ingeniør O. D. Andreasen), Næstved (Lærer Fr. Hansen), Odder (Lærer Fr. Hansen), Roskilde St. Jørgensbjerg (Arkitekt Hans Schmidt), Roslev (proj. af Havearkitekt Johannes Tholle, udf. af Gartner Asger Laursen), Rø (Havearkitekt Emil Böttiger), Rønne, Skive (Havearkitekt Chr. Nielsen), Slangerup (Kirkegaardsgartner J. Blomberg), Stillinge (indviet 4. November), Svendborg Sct. Jørgensbjerg, Frederiksberg „Søndermark“, Slaglille, Sneslev (indviet 15. April), Stenstrup (Lic. 15. November), Strøby (Lic. 1. December*), Tjæreborg (Lic. 8. September), Thorning (Arkitekt Nielsen, indviet 4. Maj), True (Havearkitekt Emil Böttiger), Vejstrup Valgmenighed, Viborg (proj. af Havearkitekt Johannes Tholle, udf. af Entreprenør O. D. Andreasen, Anlægsgartnerne G. Wendelboe Nielsen og E. Hald, indviet 21. September), Københavns „Vestre Kirkegaard“ (Direktør A. Berg), Ødis og Øls (Lærer Fr. Hansen). Endvidere har Nyborg Kirkegaard (II. Januar) haft sin første Begravelse, og der er udført Sikringsarbejder paa Højerup Kirkegaard, medens Gl. Oksby (10. Juli) er overtaget af Staten for at fredes.

Af Kapeller, Krematorier eller Lighuse er opført eller ombygget fra Grunden følgende: Birkerød (indviet 19. December), Harndrup, Hillerød (Arkitekt Nielsen, indviet 3. Oktober), Hirtshals, Holbæk (Arkitekt Marius Pedersen, indviet 2. November), Hørsholm (Arkitekt Chr. Borch, Lic. 22. September), Birkerød (Arkitekt Lønborg-Jensen), Nykøbing M. (Arkitekt Frühstück-Nielsen, indviet 5. Oktober), Roskilde Sct. Jørgensbjerg (Arkitekt Hans Schmidt), Vinding og Frederiksberg „Søndermark“ (Arkitekt Fr. Schlegel og Professor Edv. Thomsen). I Hillerød Kapel holdes fremtidigt ogsaa Gudstjenester, første Gang Juleaften.

Der er i Dagene 7.—9. September i København afholdt den 2. nordiske Kongres for Ligbrænding; i Rigsdagen har Folketingsmand J. C. Carlsen-Skjødt (Oktober) fremdraget Forholdet om Udelukkelse af de kirkelige Repræsentanter i visse Kirkegaardsstyrelser, og Kirkeministeren meddelte, at Ændringer af Vedtægter for Begravelsesvæsenet i denne Retning ikke vilde blive sanktioneret i hans Tid. I det kirkelige Udvalg har Socialdemokratiet fremsat Forslag om borgerligt (kommunalt) Begravelsesvæsen.

Følgende Kirkegaardsledere er afgaaet ved Døden: *L. Olsen* (Holmens), *J. A. Olsen* (fhv., Korsør); frattraadt er *H. Chr. Jensen* (Garnisons), *Laur. Larsen* (Frederiksberg) og *O. N. Munksgaard* (Viborg), og følgende er udnævnt: *Carl Larsen* (Thurø), *Norries* (Holmens), *V. A. Werder* (Holmens), *C. A. O. Lorentsen* (Garnisons), *N. M. Nielsen* (Frederiksberg og Søndermark) og *C. J. Andersen* (Viborg). Endvidere er under Kontorchef *I. P. Christensens* Sygdom Revisor *Herman* konstitueret som Chef for Frederiksberg Begravelsesvæsen.

*) Den efter Licitationen paabegyndte Nedrivning af Kirkegaardsmuren er standset efter Kirkeministeriets Ordre.

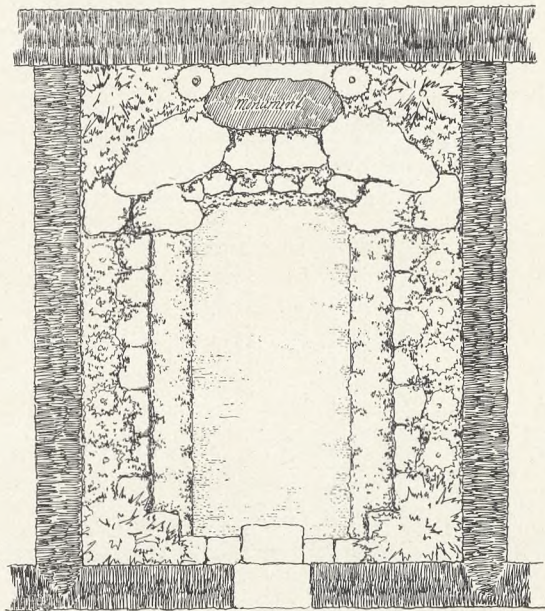
Type I. 3,75×5,00 mtr.

Gravstedsanlæg.

Af Havearkitekt I. P. Andersen.

Medens Kirkegaardens Planlæggelse, Organisation og Funktion i lang Tid har været gjort til Genstand for vidtløftige Drøftelser og Forsøg trindt om og ofte fundet gode Løsninger paa forskellig Vis, saa har selve Gravstedsanlægget, altsaa Kirkegaardens egentlige Detailler, kun i ringe Grad haft Opmærksomheden henvendt paa sig. — Ja, vi ser endogsaa Gang paa Gang i Kirkegaardsprojekter, særlig fra vore Nabolande Sverrig og Tyskland, en udpræget Tendens til helt at ville borteliminere de særligt indrammede Gravsteder til formodet Fordel for Kirkegaardsanlæggets Helhedskarakter. Selv Gravminderne maa pænt indordne sig som Soldater paa Geled, samme Højde og helst samme Uniform, stivnede i en Retstilling som efter et skarpt Kommandoraab.

Hvorvidt en saadan militærisk Ordning af den borgerlige Begravelsesplads er op-

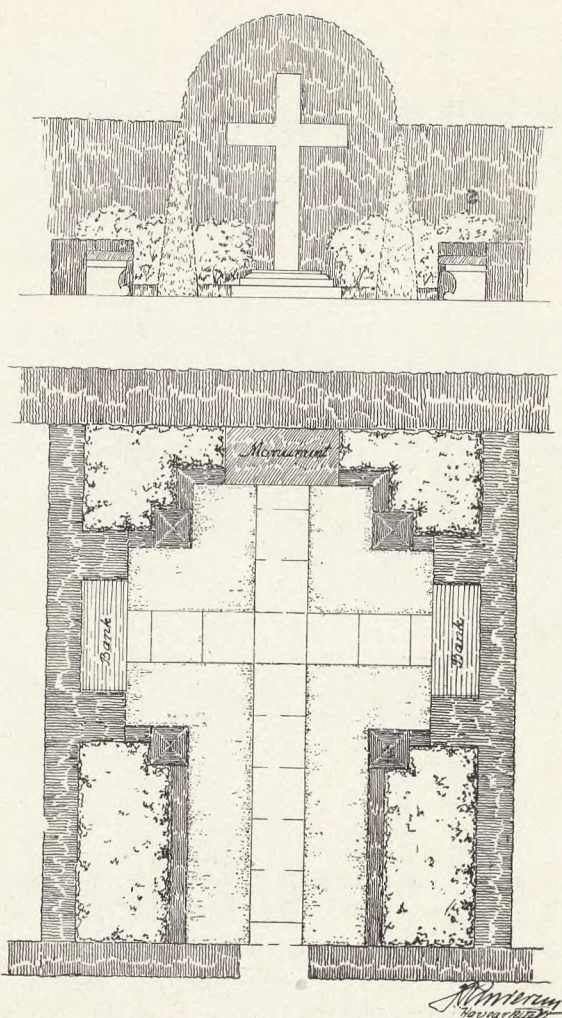

Type II. 3,75×5,00 mtr.

portunt i andre Lande, skal jeg ikke komme ind paa her, men kun med Tilfredshed notere, at det heldigvis aldrig vil blive Normen hos os.

Vore Kæres Gravsted er vor Ejendom, ikke alene Mindet om dem, der hviler der, men ogsaa selve den Plet Jord, de hviler i, og som engang skal optage os selv. – En Udslettelse eller bare en delvis Borteliminering af dette Begreb, selv til Fordel for en mulig større arkitektonisk Virkning af Omraadets Helhed, ligger udenfor det opnaaelige i Danmark – heldigvis.

Vore Bestræbelser paa Begravelsesomraadet maa derfor, foruden at tilvejebringe den til Formaalet svarende Organisation og Monumentalitet over Kirkegaardsanlægget, tillige gaa i Retning af at finde gode og naturlige Udtryk for de enkelte Gravsteders Udformning og Anlæg. Dette betydningsfulde Moment venter imidlertid stadig paa sin Fornyelse; thi endskønt der hist og her er gjort nogle Tilløb til det bedre, saa maa det dog siges, at i det store og hele er det, der vedrører Gravstedets Anlæggelsesform, stivnet i Upersonlighed og ideløst Skablonmæssighed.

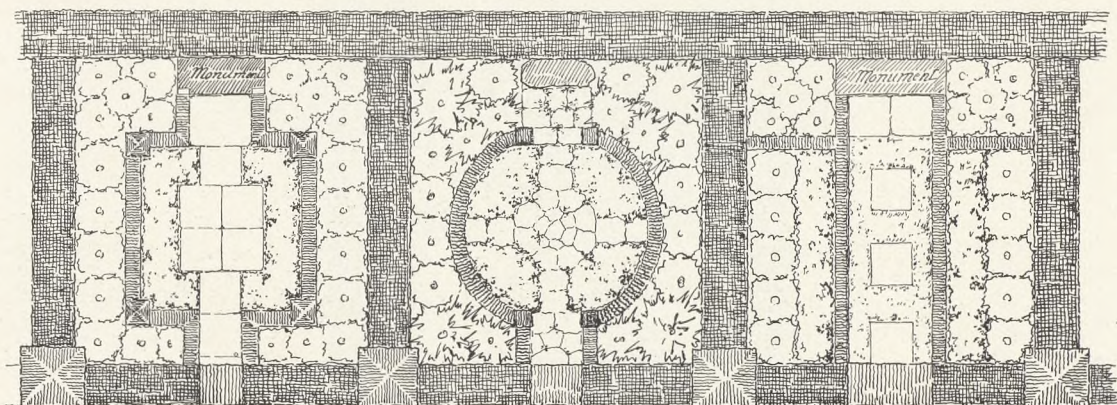
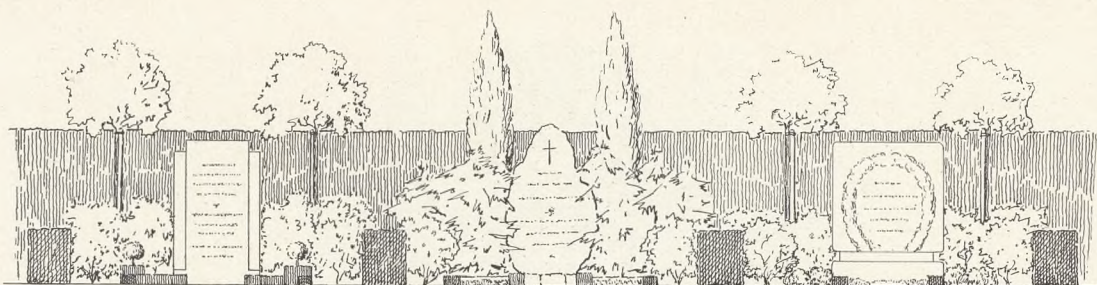
Type III. 3,75×5,00 mtr.

Der hersker en paafaldende Mangel paa Fantasi over vore Gravanlæg. — Med Fantasimangel mener jeg ikke Mangel paa fantastiske Buksbomlinier etc., thi af dem er der rigeligt; men det er formaalsløse Krøller, der ikke tjener nogen virkelig Hensigt.

Hvad der især præger Gravstederne, er en uheldig Tendens til at ville forme disse som Haveanlæg en miniature; men dette er ganske ideløst.

Gravstederne er en Detaille i den store Fælleshave (Kirkegaarden), et Felt i et stort Mosaik; men samtidig er det en Enhed, en Firkant, der rummer noget for Mennesker værdifuldt — Mindet om deres afdøde. Ud fra disse Synspunkter skal Gravstedsanlægget udformes. Det er ikke Mindestenen alene, der skal give Mindet om vore afdøde et synligt Udtryk, ogsaa Gravstedsanlægget skal medvirke. Og ligesom Mindestenen bør have sin særlige Karakter, saaledes skal ogsaa Gravens øvrige Udmykning give Udtryk for noget særegent.

Det er af megen Betydning, at en Kirkegaard i sit Anlæg, foruden at opfylde alle praktiske Krav, giver Rum for en stemningsfyldt Ro og Højtidelighed, som sva-

N. J. Riis
Hoved-Riis

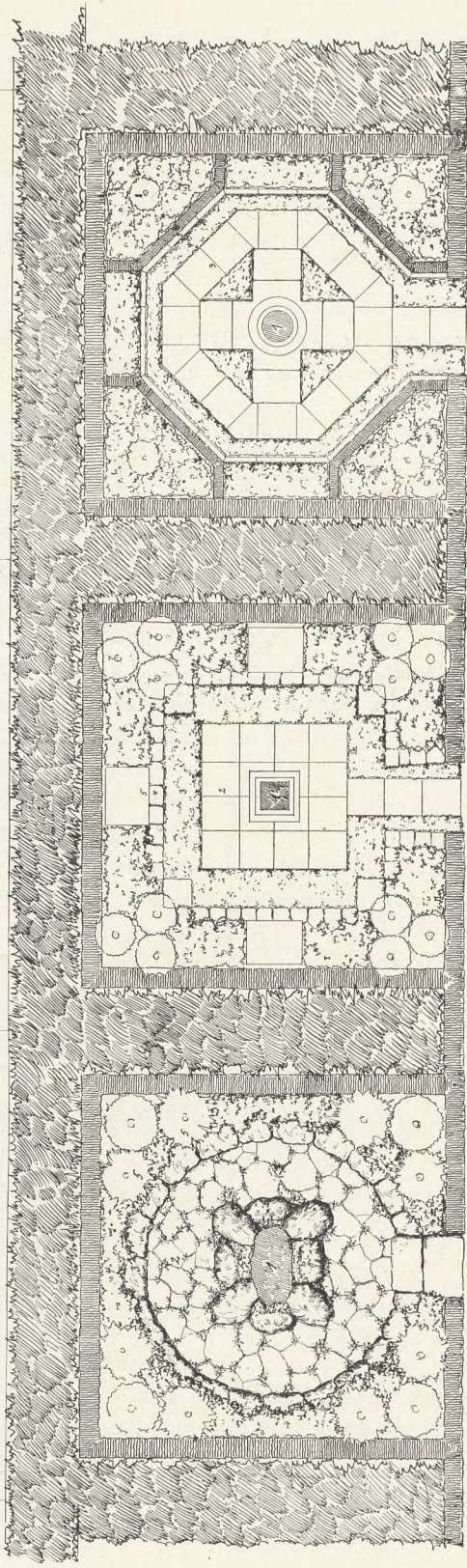
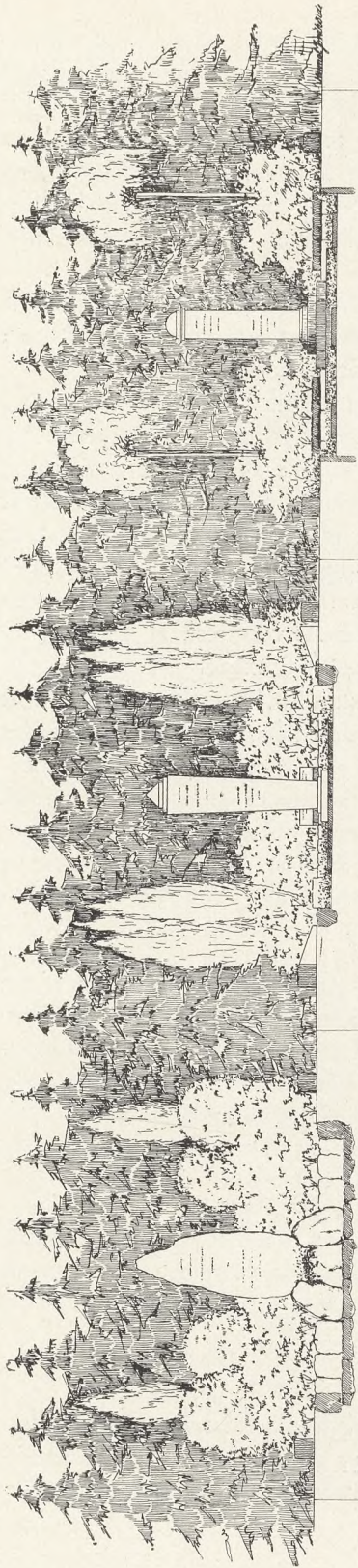
Type IV. 2,40×2,50 mtr. Type V. 2,40×2,50 mtr. Type VI. 2,40×2,50 mtr.

rer til den Alvor, der er forbunden med dens Funktion. Men til Opnaelsen heraf skal alle dens forskellige Led medvirke. Derfor er det heller ikke underordnet efter hvilken Recept, Gravstedsanlægget røres sammen. Den hidtil mest anvendte, varieret over samme Tema, nemlig brede Gange eller Pladser med Perlesten og Buksbomkanter i sæere Slyngninger etc., staar kun i ringe Forhold til alle Bestræbelser paa at skaffe Harmoni i Kirkegaardens Helhedsindtryk.

Nogle vil maaske mene, at dette er at tillægge et af de mindste Led for stor Betydning; men dette er næppe rigtigt. Thi ved Begrebet Kirkegaardskultur gælder det jo netop en Retledning af det brede Publikum til større Forstaaelse af, hvad der er smukt og værdigt og hvad ikke. Men netop dette sker lettest igennem det smaa, det let overskuelige og letfattede, som Gravstedsanlægget er. Derfor har dette Problem netop sin særlige Mission.

Nu skal det vel indrømmes, at hvor Forholdet med Gravstedernes ensartede Indramning endnu ikke er løst, altsaa hvor Støbejernsgelændere og alle mulige Arter af Hække i alle mulige Højder endnu trives uhindret, der har selve Gravstedets Anlægsform mindre at sige. Men hvor dette Spørgsmaal har fundet sin Løsning – og dette er jo da heldigvis Tilfældet i ret stor Udstrækning paa vore større Kirkegaarde, og vil ogsaa lidt efter lidt naa ud til de mindre – der bør en mere ideel Udformning af Gravanlægget snarest tages under alvorlig Overvejelse. –

Det, der især bør gives Udtryk for i et Gravanlæg, er Blomsterrigdom og frodig Vegetation. Grusfladens Fattigdom bør aldrig i den Grad, som det oftest nu er Til-

August 1908
J. H. [Signature]

Fig. 11

Fig. 10

Fig. 9

10

fældet, være dominerende, helst burde Grus helt udelades paa et Gravsted. – Tilgængeligheden af et Gravsted kræver kun minimale Hensyn og kan tilfredsstilles paa enkel og skønsom Maade ved Græs, en Fliserække eller nogle Trædesten o. lign.

Et Gravsted skal være som et Blomsterbed, men Detailleringen skal gives en Karakter, der svarer til et Gravsted. Havens gode Motiver kan naturligvis anvendes, naar man tager skyldig Hensyn til de stærkt formindskede Maalestoksforhold, og naar man stadig holder sig det for Øje, at det er et Gravsted og ikke et Haveanlæg, det drejer sig om.

I de vedføjede Skitser til nogle Gravstedstyper, som jeg i Samraad med Direktør Berg og Inspektør Beck-Skrydstrup har udarbejdet til Vestre Kirkegaard, er der givet Udtryk for nogle af de Tanker, der er fremført i denne Artikel.

Efterfølgende er et kort Resume af, hvad der er tænkt anvendt, saavel af Planter som andet Materiale til de forskellige Typer. Men navnlig for Planternes Vedkommende vil jeg dog bemærke, at dette sker for at angive Plantningens Karakter, derimod ikke fordi jeg mener, at det er nødvendigt netop at anvende disse bestemte Ting.

Roser er jo altid gode paa et Gravsted, men en Indskrænking i Anvendelsen af disse til Fordel for vore mange gode Udplantningsplanter vilde ofte være heldig. Thi foruden den Farverigdom, som mange af disse afgiver, saa giver de ogsaa Lejlighed til større Variation og navnlig Lejlighed til Anvendelse af Løg og Foraarsblomster og endelig, at Vinterdækningen kan gøres smukkere.

Ligeledes burde den Mangfoldighed af Pudestauder, som de senere Tider har frembragt, bruges i langt større Udstrækning, end det hidtil har været Tilfældet. Disse vidunderlige Smaaplanter med det store Frødhedspræg og smaa Detailler passer netop ypperligt til Gravstedets smaa Felter, og mange af dem er lige smukke med eller uden Blomst, navnlig de mange Saxifragaarter. Desuden har disse Smaaplanter den udmærkede Egenskab, at de hurtig dækker Jorden, hvilket er det væsentligste Formaal for Gravstedsplantning.

Type I, Størrelse: 3,75×5,00 mtr.

(1) Græs, (2) Brudstykker af Nexøsten eller Faksekalk, (3) Pudeplanter langs Stenkanten og iøvrigt lav blaa Ageratum, (4) Kantsten af lidt tilrettede Brudflader af Neksøsten, Faksekalk eller Ølandssten med Brudfladen udad, (5) Buxbomkant, (6) Fuchsier eller røde Pelargonier, (7) Caroline Thestout og en højstam. Slyngrøse (Tausendschön), (8) Let tilrettede Neksøsten eller Faksekalksten.

Midterpartiet er forsænket (se Snit).

Type II, Størrelse: 3,75×5,00 mtr.

(1) Græs, (2) Pudestauder, (3) Alm. Marksten, (4) Bjørnegræs med Indplantning af Erika eller Azalea mollis, (5) Taxus hib., svagtvoksende Conifera og Dværgconifera. Iøvrigt, som det fremgaar af Tegningen, store Marksten og Mellemrummene beplantet med krybende Stauder etc.

Type III, Størrelse: 3,75×5,00 mtr.

I Midten Græs med et Kors dannet af Ølandsfliser. Til hver Side en lav Bænk uden Rygstød. Bænkene staar i en Indramning, der dannes af Grænsehækken (Buxus arb.). – Iøvrigt Buxbomkant med fire Buxuspyramider. I de fire Grupper Roser (Else Poulsen).

Type IV, Størrelse: 2,40×2,50 mtr.

I Midten Ølandsfliser, udenom disse lav blaa Ageratum eller anden lav Udplantning. Derefter Buksbomkant med forhøjede Hjørner (se Snit), indenfor Buksbomkanten lyse Polyantharoser. Paa hver Side af Monumentet fire Gruss an Teplitz og en højstam. Caroline Thestout.

Type V, Størrelse: 2,40×2,50 mtr.

I Midten Brudfliser i Korsform og udenom Pudestauder. Derefter Buksbomkant, div. Erika i Bjørnegræs. I Hjørnerne Dværgconifera og ved Monumentet to Juniperus communis.

Type VI, Størrelse: 2,40×2,50 mtr.

I Midten lav mosagtig Saxifraga med Trædefliser. Derefter Buksbomkant, Begonia og i sidste Række Fuchsia eller lignende Udplantningsplanter af denne Højde. Paa begge Sider af Monumentet fire Ellen Poulsen og en højstam. Caroline Thestout.

Typerne 9, 10 og 11 er indplantede Familiegrave med *midtstillede Monumenter*. Selve Gravstedet er som de øvrige Typer begrænset af Hæk (*Buxus arborescens*).

Indholdet er iøvrigt:

Type 9, Størrelse: 4,00×4,00 mtr.

Monument med tilhørende Fodsten samt Stenkransen er af ukløvede Natursten. Midterpartiet er Brudfliser eller flade Granitskaller, hvorimellem plantes Pudestauder. Langs Stenkransen plantes foroven krybende Stenstauder, iøvrigt Roser. I hvert af de fire Hjørner en svagt voksende *Chamaecyparis* og to *Taxus hibernica*.

Midterpartiet er lidt forsænket.

Type 10, Størrelse 4,00×4,00 mtr.

I Midten Ølandsfliser og udenom disse Pudestauder. Derefter Brudstykker af Neksøsten eller Faksekalksten. I hvert Hjørne fire tætplantede *Juniperus com.*, iøvrigt Roser eller Udplantningsplanter. De tre skraatliggende Sten er Navneplader.

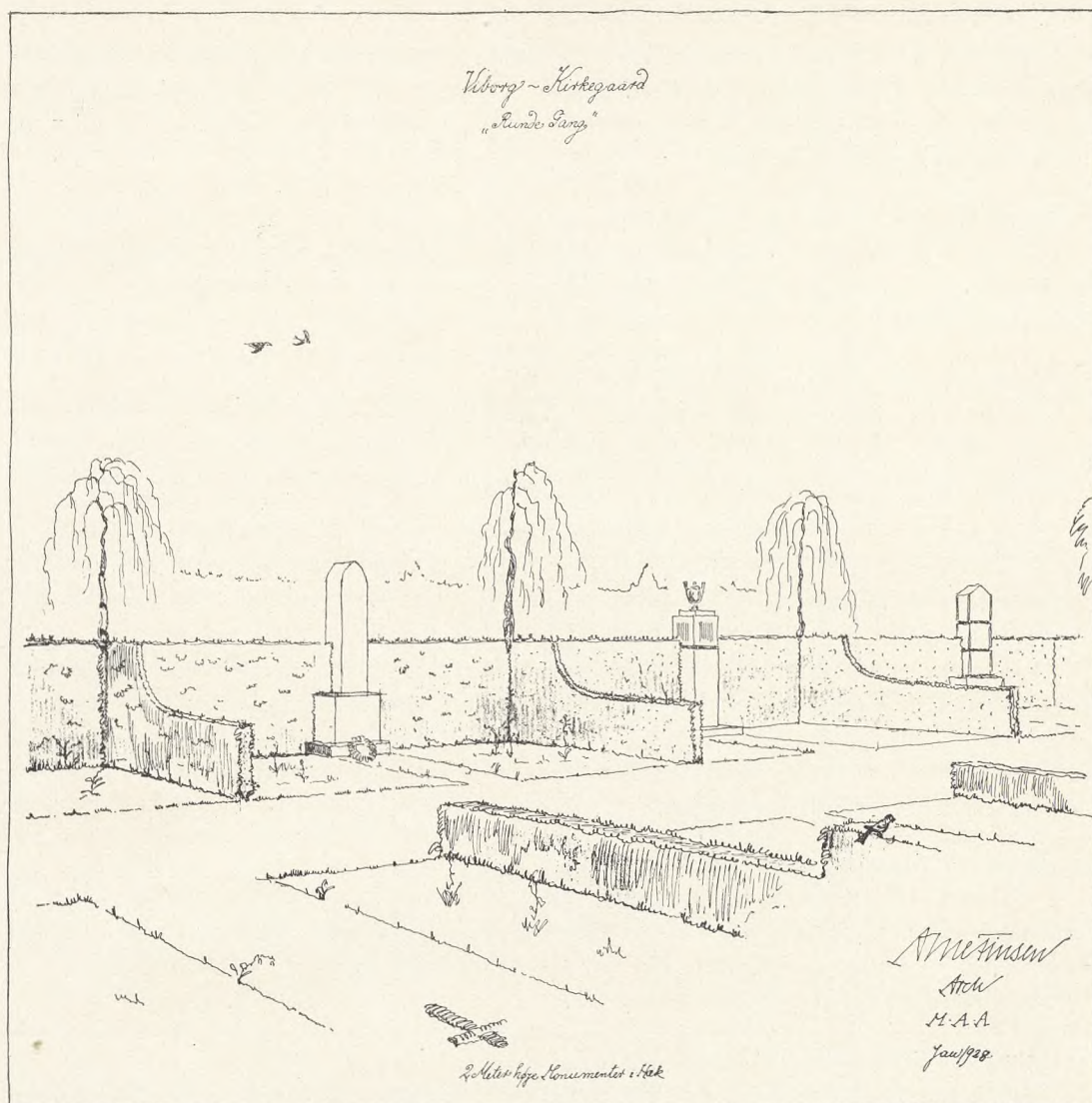
Midterpartiet er noget forsænket.

Type 11, Størrelse 4,00×4,00 mtr.

Midterpartiet Ølandsfliser. De fire Grupper omkring Monumentet *Begonia semp.*, derefter røde *Alternanthera*, Kant af Murstensklinker, over denne i fire Hjørner Buksbomkant. I Hjørnerne er plantet Roser med en højstam. Slyngrose i hver, de øvrige tre Grupper tilplantes med røde Knoldbegonia.

Midterpartiet er lidt forsænket (se Snit).

„Vis mig, paa hvad Maade en Nation eller en Stat drager Omsorg for sine døde, og jeg kan udmaale med fuldkommen Nøjagtighed Folkets dybeste Sympatier, deres Respekt for Landets Love og deres Troskab mod høje Idealer“.
— Gladstone.

Regulering af Beplantning og Monumenter ved Servituter.

I Tilslutning til de tidligere Artikler om dette Emne i V. K. skal anføres, at der ved Viborg Kirkegaards Udvidelse i 1927–28 er bleven fastsat ganske bestemte Højder for Hække og Monumenter i hvert enkelt Kvarter, saaledes at Hækkene, naar de er udvokset, nøje kommer til at harmonere med Monumenterne, — ja, paa disse er der endog fastsat bestemte Typer for Kvartererne. Et Eksempel paa dette vises ved ovenstaaende Illustration fra den „runde Gang“.

J. Th.

Generalforsamling.

„Foreningen for Kirkegaardskultur“ afholder sin 7. ordinære Generalforsamling i Grundtvigs Hus, Studiestræde 38, København, Mandag den 21. November 1927, Kl. 17 (5).

DAGSORDEN:

1. Valg af Dirigent.
2. Aflæggelse af Beretning for Aaret 1926-27.
3. Fremlæggelse af det reviderede Regnskab.
4. Fremsættelse af Virksomhedsplan for Aaret 1927-28.
5. Fremsættelse af Budget for Aaret 1926-27.
6. Beretning fra Redaktøren af „Vore Kirkegaarde“.
7. Fremsættelse af Kontrakt mellem Foreningen og Hr. Lærer Fr. Hansen om Salg af Kirkegaardsprotokollen (se V. K. S. 48).
8. Forslag fra Medlemmerne ved Hr. Havearkitekt E. Böttiger og Hr. Frøhandler J. C. Helm-Petersen, Aarhus, om Ændringer af Foreningens Navn m. m. samt Afstemningsmaaden. (Se Forslagene omstaaende Pag. IV.)
9. Forslag fra Bestyrelsen om Ændringer af Lovene samt om Vedtægter for Foreningens Tidsskrift. (Se omstaaende Pag. II-IV).
10. Valg af Bestyrelsesmedlemmer (fratrædende er: Hr. Kirkegaardsgartner J. Gravesen, Hr. Kirkegaardsgartner J. Blomberg, Hr. Lærer Frands Hansen og Hr. Inspektør R. Rasmussen).
11. Valg af et Medlem til Redaktionsudvalget (fratrædende er Hr. Havearkitekt Johannes Tholle).
13. Diverse Valg i Henhold til eventuelt vedtagne Ændringer af Love m. m.
14. Fastsættelse af Stedet for næste Aars Generalforsamling.
15. Eventuelt.

P. F. V.

SIMON HANSEN.

Fm.

Adgang til Generalforsamlingen er kun for Medlemmer og kun mod Forevisning af Kassererens Kvittering for 1927-28.

Medlemmerne erindres høfligst om, at Foreningens Finansaar er udløben pr. 31. Oktober, og at Opkrævning for det følgende Aar vil ske ca. 10. November.

Forslag til Love for „Foreningen for Kirkegaardskultur“.

Navn og Formaal.

§ 1.

Foreningens Navn er „Foreningen for Kirkegaardskultur“, og dens Formaal er gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardene her i Landet, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer.

Virkemaade.

§ 2.

Foreningens Formaal søges bl. a. naaet:

- a. Ved Udsendelse af Tidsskriftet „Vore Kirkegaarde“ eller Udgivelse af Piecer og andre Skrifter af formaaltjenlig Art (f. Eks. Kirkegaardsvedtægter, Protokoller etc.;
- b. ved Afholdelse af Foredrag;
- c. ved Opretholdelse af en Konsulentvirksomhed for Kirkegaardsbestyrelser og andre interesserede;
- d. ved overfor de respektive Myndigheder at virke for en forbedret og udvidet Lovgivning paa Kirkegaardsomraadet.

Medlemmerne.

§ 3.

Som Medlem kan optages saavel enkelte Personer som Menighedsraad, Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger eller Institutioner, hvis Formaal ikke er i Strid med nærværende Forenings Formaal.

Medlemmerne modtager (saalænge Oplag rækker) de udgivne Skrifter til nedsat Pris, ligesom de modtager et Eksemplar af Tidsskriftet for hver fulde 4 Kr., de aarligt betaler i Kontingent.

Indmeldelse og *Udmeldelse* modtages af Foreningens Sekretær, hvortil ogsaa Bopælsforandringer maa meldes.

Kontingentet er for personlige Medlemmer 4 Kr. om Aaret (for Udlændinge dog 5 Kr.), for Menighedsraad, Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger, Institutioner etc. 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af. Livsvarige personlige Medlemmer betaler 50 Kr. een Gang for alle ved Indtrædelsen og nyder samme Rettigheder som almindelige personlige Medlemmer; Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger etc. kan ikke optages som livsvarige Medlemmer.

Udmeldelse sker skriftligt inden en 1. April. Regnskabsaaret er Finansaaret.

Ledelsen.

§ 4.

Foreningen ledes af en Bestyrelse paa 9 Medlemmer med 2 Suppleanter. Den vælges paa den aarlige, ordinære Generalforsamling, idet 3 aarligt afgaar efter Tur.

Bestyrelsen vælger af sin Midte Formand, Næstformand, Kasserer og Sekretær, hvilke sammen med Redaktøren danner Forretningsudvalget, og som saadan varetager de løbende Sager. Bestyrelsen fastsætter Instruks og derunder Honorarregler for, hvem den maatte vælge til Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden. Den holder

Møde, naar Formanden skønner det fornødent, eller naar han opfordres dertil af mindst 3 Bestyrelsesmedlemmer, samt altid kort forinden og efter en Generalforsamling. Møderne indvarsles ordentligvis med mindst 5 Dages Varsel ved Brev med Dagsorden til hvert Medlem.

Forretningsudvalget sammenkaldes, naar det er nødvendigt, dog mindst een Gang hveranden Maaned, og modtager paa sine Møder Beretning fra Formand, Kasserer, Sekretær og Redaktør.

Formanden repræsenterer Foreningen udadtil. Han foranlediger Indkaldelse til Møder, leder Møderne og fordeler, hvor det gøres nødvendigt, Arbejdet ved Konsulentvirksomheden. Staar Stemmerne lige, er Formandens Stemme den afgørende.

Næstformanden indtræder i Tilfælde af Formandens Forfald i dennes Pligter og Rettigheder.

Kassereren bærer Ansaret for, at Pengemidlerne er tilstede; han anbringer kontante Midler i en Bank (eventuelt Postkonto), og han maa ikke ligge inde med mere end 200 Kr. ad Gangen. Der kan kun hæves paa Kontoen ved samtidig Underskrift af Formand og Kasserer.

Sekretæren modtager Indmeldelser og Udmeldelser samt besørger den daglige Korrespondance. Han indkalder til Møder efter Formandens Anvisning og refererer Møderne i Protokollen. Han indstiller til Formanden angaaende Fordeling af Arbejdet ved den Del af Konsulentvirksomheden, som det er nødvendigt, og som ikke kan besørges fra Kontoret (jfr. § 7).

Kontrakter af økonomisk Betydning har kun Gyldighed ved samtidig Underskrift af Formand, Kasserer og Sekretær.

Revision.

§ 5.

Til at revidere Regnskabet vælger Generalforsamlingen for et Aar ad Gangen to Revisorer samt en Revisorsuppleant. Revisorerne er pligtige at revidere Regnskabet saavel talmæssigt som kritisk og kan om fornødent anmodes om ogsaa at revidere andet Foreningens vedrørende, f. Eks. Opgørelse over Foreningens Effekter.

Revisorerne modtager Regnskabet med Bilagene snarest muligt efter Finansaarets Udgang og kan forlange, at det skal være dem ihænde senest 10 Dage efter Aarets Udgang. Regnskab og Bilag maa være tilbageleveret Kassereren senest 20 Dage efter Regnskabsaarets Udgang og maa være paategnet af begge Revisorer med deres Bemærkninger.

Udvalg.

§ 6.

Bestyrelsen eller Generalforsamlingen kan nedsette *Udvalg* til Behandling af særlige Opgaver. Udvalgenes Indstillinger afgives direkte til Forretningsudvalget, som besørger det videre fornødne og eventuelt lader Indstillingerne forelægge Bestyrelse eller Generalforsamling.

Som *permanente Udvalg* fungerer Redaktionsudvalget og Udvalget for Skønssager.

Redaktionsudvalget bestaar af mindst 3 Medlemmer, der vælges paa den aarlige Generalforsamling, idet 1 aarligt afgaar efter Tur. Udvalget vælger selv sin Redaktør, der sammenkalder Udvalget, refererer Forhandlingerne, er ansvarlig overfor Presseloven og er født Medlem af Forret-

ningsudvalget. Udvalget administrerer under Ansvar overfor Generalforsamlingen Bladets Forhold indenfor de Rammer, som Budgettet og Vedtægten for Bladet har fastsat. Det holder Møde, naar det skønnes fornødent, og da sædvanligvis i Tilslutning til et Bestyrelses- eller Forretningsudvalgs møde.

Udvalget for Skønssager bestaar af 4 Medlemmer, hvoraf 1 skal være Kirkegaardsleder, 1 Haverarkitekt, 1 Billedhugger og 1 Bygningsarkitekt. Det vælges af den aarlige ordinære Generalforsamling, idet aarligt 1 afaaar efter Tur. Dets Opgave er at udtale sig om Spørgsmaal, som gennem Foreningens forelægges det fra Kirkegaardsbestyrelser, Privatpersoner eller af Foreningens Styrelse (f. Eks. Kirkegaardsplaner, Mausolæer, Monumenter etc.). Det sammenkaldes af Foreningens Formand, og dets Møder refereres af Foreningens Sekretær. Bestyrelsen kan i Samraad med Udvalget fastsætte Regler for Honorering af Udvalgets Arbejde i de enkelte Tilfælde. For i givet Tilfælde at faa Udvalget fuldtalligt, kan Bestyrelsen midlertidigt vælge Stedfortrædere, hvis Overgang til permanent Medlemsskab skal bekræftes af en Generalforsamling.

Konsulentvirksomheden.

§ 7.

Alle kirkegaardskyndige Medlemmer af Foreningen kan ansøge om Optagelse som *Medarbejdere* ved Konsulentvirksomheden. *Antagelsen* sker af Bestyrelsen i Forstaaelse med det paagældende Medlems faglige Organisation. Medarbejdernes Antal maa ikke overskride 15. De maa underordne sig den til enhver Tid gældende Instruks, og er alle berettigede til at faa Del i det Arbejde, som maatte forekomme.

Klienterne kan selv vælge, hvem de ønsker til at udføre Arbejdet, men overlades Valget til Foreningen, gør Sekretæren Indstilling herom til Formanden (jvfnør § 4).

De nærmere *Regler* for denne Del af Konsulentvirksomheden fastsættes i Instruksen for samme.

Alle Konsultationer angaaende Kirkegaardsvedtægter, Graverinstrukser, Assistance ved Embedsbesættelser ect., som ordentligvis kan besvares fra Kontoret, ydes Medlemmerne gratis af Sekretæren, eller af hvem, denne maatte finde bedst egnet til at besørge dette. Eventuelle direkte Udlæg i saa Henseende (f. Eks. ved Embedsbesættelser) kan i givet Tilfælde refunderes af Foreningens Kasse efter Regning. Ikke-Medlemmer kan benytte Konsulenterne eller faa udleveret Reglementer etc. imod at betale for saadanne Ydelser et Beløb, der efter Omstændighederne mindst udgør det Beløb, som den paagældende vilde have at betale i Aarskontingent, om man havde været Medlem.

Generalforsamlingen.

§ 8.

Generalforsamlingen, der afholdes i Juni, er Foreningens højeste Myndighed. Den indvarsles med mindst 14 Dages Varsel gennem „Vore Kirkegaarde“ eller ad anden Vej direkte til hvert Medlem dog saaledes, at Kirkegaardsbestyrelser, Foreninger etc. kun faar een Tilsigelse. *Indkaldel-*

sen skal indholde Dagsorden og Regnskab. *Stemme* paa Generalforsamlingen har alle personlige Medlemmer, mens ikke personlige Medlemmer kun raader over 1 Stemme for hver Kirkegaardsbestyrelse, Institution etc. Disse kan afgive Fuldmagt til et personligt Medlem, — dog kan ingen Medlemmer afgive mere end 2 Stemmer. Alle almindelige Punkter paa Dagsordenen afgøres ved simpel Stemmeflerhed, medens Lovændringer eller Beslutninger om Foreningens Ophævelse kræver $\frac{2}{3}$ af de afgivne Stemmer for at have Gyldighed. Dirigenten afgør Afstemningsmaaden.

Eventuelle Forslag fra Medlemmerne skal være indgivet til Bestyrelsen inden 1. April, og kun de Punkter, der er opført paa Dagsordenen, kan sættes under Afstemning.

Generalforsamlingens *Dagsorden* skal indeholde mindst følgende Punkter:

1. Valg af Dirigent.
2. Aflæggelse af Beretning for det forløbne Aar.
3. Fremlæggelse af det reviderede Regnskab.
4. Fremsættelse af Virksomhedsplan for det kommende Aar.
5. Fremsættelse af Budget.
6. Beretning fra Redaktøren.
7. Valg af 1 Medlem til Redaktionsudvalget.
8. Valg af 1 Medlem til Udvalget for Skønssager.
9. Eventuelle Forslag fra Medlemmerne.
10. Valg af 3 Bestyrelsesmedlemmer og 1 Suppleant.
11. Valg af 2 Revisorer og 1 Revisorsuppleant.
12. Fastsættelse af Stedet for næste Aars Generalforsamling.
13. Eventuelt.

Ekstraordinær Generalforsamling.

§ 9.

Ekstraordinær Generalforsamling kan afholdes, naar Bestyrelsen finder det nødvendigt, eller naar mindst 25 stemmeberettigede ved personlig Underskrift forlanger det gennem Brev til Formanden med en Motivering af Ønsket. I sidstnævnte Tilfælde skal Generalforsamlingen indkaldes til Møde senest en Maaned efter Brevets Modtagelse.

Ekstraordinære Generalforsamlinger afholdes altid i København.

Ophævelse.

§ 10.

Ophæves Foreningen, skal dens Midler tilfalde lignende Formaal efter Bestyrelsens Skøn — dog maa dens Midler ikke overlades nogen Privatperson.

Eksklusion.

§ 11.

Dersom et Medlem modarbejder Foreningen eller gør sig skyldig i en vanærende Handling, er Bestyrelsen berettiget til midlertidigt at ekskludere Vedkommende; men Eksklusion skal dog for at have vedblivende Gyldighed forelægges den første ordinære Generalforsamling.

Midlertidig Bestemmelse.

§ 12.

Denne Lov træder straks i Kraft, — dog saaledes, at Regnskabet for November 1927 til Marts 1928 afsluttes for sig og (ligesom Aarsregnskabet for

1928-29) fremlægges paa Generalforsamlingen. Den første ordinære Generalforsamling afholdes i Juni 1929.

Ved Valg til Bestyrelse eller Udvalg foretages

indenfor Bestyrelsen eller det paagældende Udvalg i de første Aar efter denne Lovs Ikrafttræden Lodtrækning til Afgørelse af Tur for Afgang.

Forslag til Vedtægt for Udgivelse af et Organ for Foreningen for Kirkegaardskultur.

1. Foreningens Tidsskrift er Foreningens Ejendom: dets Navn er „Vore Kirkegaarde“, dets Formaal at være Foreningens Organ og virke til Fremme af dennes Formaal.
2. Tidsskriftet udsendes, saalænge Foreningen bestaar, og tilstilles Medlemmerne gratis og portofrit i Henhold til Lovenes § 3.
3. Generalforsamlingen fastsætter Bladets Budget, paa hvilket det tilstræbes at skaffe Balance uden Tilskud fra Foreningens Kasse. Indtil dette kan ske, tilskylder Foreningen de nødvendige Midler til Driften. Foreningens Kasserer er til-

- lige Bladets Kasserer og fører særligt Regnskab for dette. Regnskabsaaret er Finansaaret.
4. Redaktionsudvalget, der nedsættes efter Lovenes § 5, Stk. 2, leder Bladet i Henhold til Foreningens Program og indenfor det fastsatte Budget. Det fastsætter i Henhold til Budgettet Annoncetakster, ligesom det kan disponere over Assistance til Annoncetegning og Ekspedition.
5. Eventuelt Overskud paa Tidsskriftets Konto skal benyttes til Udvidelse og Forbedring af Tidsskriftet eller til Udsendelse af andre Publikationer paa Tidsskriftets Forlag.

Forslag til Generalforsamlingen, Dagsorden Punkt 8.

ad § 1:

Foreningens Navn er: *Kirkelig Forening for Kirkegaardskultur*, og dens Formaal er at støtte den kirkelige Udvikling af Landets Begravelsesvæsen ved gennem en Sammenslutning af Kirkegaardsvæns Vener at søge oparbejdet.....

ad § 3:

- a) Som Medlemmer kan optages saavel enkelte Personer som Kirkegaardsbestyrelser, Menighedsraad og Foreninger, dog skal Bestyrelsen udelukke herfra saadanne enkelte Personer eller Foreninger, der ikke kan antages at have en fælles Interesse med Foreningen efter dennes kirkelige Opgave.

Tvivlsspørgsmaal herom kan af ethvert Medlem indannes for en ordinær eller ekstraordinær Generalforsamling.

- b) Foreningen kan kun søge Samarbejde med kirkelige Sammenslutninger, hvormed den kan have fælles Interesser. Foreningen Selvstændighed maa dog ikke berøres heraf.

ad § 6:

Foreningen ledes af en Bestyrelse paa 8 Medlemmer, der vælges af den aarlige Generalforsamling, idet 4 aarligt afaaar efter Tur.

Dog skal mindst 4 af Bestyrelsens Medlemmer være Repræsentanter for Menighedsraad, ligesom Formand og Næstformand skal være Repræsentanter for et kirkelig Organ. Bestyrelsen vælger af sin Midte en saadan Formand og Næstformand, samt nedsætter et Forretningsudvalg paa 4 Medlemmer. Kasserer og Sekretær kan vælges udenfor Bestyrelsen. Bestyrelsens Medlemmer er ulønnede.

Bestyrelsen kan vælge en eller flere Konsulenter, der ikke i deres Tjeneste for Foreningen maa være afhængig af andre Organisationer.

Bestyrelsen skal varetage, at Foreningens Konsulenter har den rette Forstaaelse af Arbejdets kirkelige Karakter.

Bestyrelsens Møder afholdes.....

Skanderborg, den 28. September 1927.

Emil Böttiger.

Punkt 6:

Krav fra 107 Medlemmer af Foreningen om Indførelse af skriftlig Afstemning ved Generalforsamlinger og Ret til at møde ved Fuldmagt.

Gross. J. C. Helm-Petersen, Vesterport, Aarhus.

* * *

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Anordning angaaende Kirkegaarde.

Amalienborg, den 10. December 1927.

Vi Christian den Tiende, af Guds Naade Konge til Danmark og Island, de Venders og Goters, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg.

Gøre vitterligt: At Vi efter derom af Vor Kirkeminister i Henhold til Bestemmelsen i § 29 i Lov af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. nedlagt Forestilling ville have anordnet følgende Regler angaaende Kirkegaarde:

A. Anlæg af nye Kirkegaarde eller Udvidelse af Kirkegaarde.

§ 1. Alle Sager angaaende Anlæg af Hjelpekirkegaarde eller af nye Kirkegaarde samt Kirkegaardsudvidelser skal indsendes til Kirkeministeriets Godkendelse, ledsaget af de efter den stedlige Embedslæges Skøn fornødne Oplysninger til Afgørelse af, om det til Kirkegaard udsete Areal egner sig til Anvendelse som Begravelsesplads.

§ 2. Stk. 1. Ved Valg af Plads til Kirkegaard maa saavel Arealets Jorbundsforhold som dets Grundvandstand tages i Betragtning. Om fornødent, maa Dræning af Arealet finde Sted, saaledes at Kisterne, naar de nedsænkes i sædvanlig Gravdybde, kan staa tørt. Dræning kan dog ikke fordres udført i en større Dybde end 2,2 m. Dræningen maa ske efter en nøjagtig udarbejdet, af Synet (Lovens § 32) godkendt Plan. Drænledninger og Stik bør anbringes i eller langs med Kirkegaardens Veje, Gange eller paa andre tilgængelige Steder, saaledes at Reparationer saavidt muligt kan udføres uden Berøring af Gravstederne.

Stk. 2. Dræningskort med Højdeangivelser for Terræn og Dræn samt Oplysninger om Rørdimensioner bør udfærdiges i mindst to Eksemplarer, hvoraf det ene opbevares i Provststudvalgets Arkiv.

§ 3. Stk. 1. Paa Kirkegaarden skal der anbringes Brønd med Pumpe eller en eller flere Vandhaner til Brug ved Gravstedernes Pasning. I Nærheden af Brønden skal der opsættes en Tavle med Advarsel mod at benytte Vandet som Drikkevand.

Stk. 2. Tiltrænges der Afløb for Overfladevand, Spildevand fra Kapel, Brønde m. m., bør Arealet forsynes med et Kloakanlæg, der kan sættes i Forbindelse med Dræningsnettet, hvor et saadant findes, jfr. § 2.

Stk. 3. Kort over Kloakledninger med fornøden Angivelse af Ledningernes Beliggenhed i Forhold til Terræn og Højde, deres Dimensioner og andre vejledende Oplysninger bør udfærdiges i mindst to Eksemplarer, hvoraf det ene opbevares i Provststudvalgets Arkiv.

§ 4. Ved Beregning af Størrelsen af det Areal, der skal indtages til Kirkegaard, vil Vejledning kunne faas ved at multiplicere den normale Størrelse af en Gravplads, jfr. § 7, med Gennemsnittet af Antallet af Dødsfald i de sidste 10 Aar inden for den Befolkning, for hvilken Kirkegaarden anlægges, og det Antal Aar, hvori Gravene skal henligge urørt (Fredningstiden), jfr. § 20. Det udfundne Areal maa derefter forøges med fornøden Plads til Veje, Gange, Bygninger, Beplantninger m. m., ligesom der maa tages Hensyn til Forny-

elser af Gravsteder udover Fredningstiden, til Befolkningens Vækst, eventuelt ogsaa til, at der i enkelte Aar, f. Eks. under Epidemier, vil kunne blive Brug for et større Antal Gravpladser end sædvanligt.

§ 5. Stk. 1. Om Kirkegaarden skal der være et forsvarligt Hegn, passende til Anlæggets Karakter. Som Indhegning kan anvendes Stengærde, Mur, Jerntraadshegn med Tjørnehæk eller andet lige saa holdbart Materiale. Hegnet maa danne tilstrækkeligt Værn mod løsgaaende Kreaturer, Hunde eller andre Dyr, som ved Indtrængen kan forstyrre Kirkegaardens Fred.

Stk. 2. Ved Udvidelse af Kirkegaarden bør Hegnet i Reglen være af samme Art som Hegnet om den ældre Kirkegaard, og dette maa navnlig forlanges, hvor andet Hegn vilde virke skæmmende.

Stk. 3. I Kirkegaardshegnet skal anbringes det fornødne Antal Porte og Laager, som bør være selvlukkende og indrettede til at aflaaes.

Stk. 4. Indhegningen samt Porte og Laager skal forinden Arbejdets Paabegyndelse godkendes af Synet (Lovens § 32).

§ 6. Stk. 1. Kirkegaarden skal planeres og reguleres saaledes, at det enkelte Gravsted med tilhørende Gang danner en jævn Flade.

Stk. 2. Kirkegaarden skal forsynes med det fornødne Antal Gange af tilstrækkelig Bredder. Hovedgangene skal være faste og anlagt saaledes, at de yder god og farbar Vej. Ved Anlægget maa der tages Hensyn til, at den for Kirkegaarden fornødne Kørsel kan foregaa. Køreveje bør have en Bredder af mindst 4 m.

Stk. 3. Gangstier mellem Gravrækker bør være fra 1,5–2 m. brede, for at Bæringen af Kisterne kan foregaa uden Vanskelighed. Ethvert Gravsted skal være tilgængeligt fra en Gang.

Stk. 4. Offentlig Gangsti maa ikke lægges over Kirkegaarden.

Stk. 5. Planen over Kirkegaardens Inddeling skal inden Arbejdets Paabegyndelse godkendes af Synet (Lovens § 32).

§ 7. Stk. 1. Den enkelte Gravplads Størrelse vil for en Voksen i Almindelighed kunne sættes til 2,5×1,3 m, men maa i lettere Jord gøres noget større, f. Eks. indtil 3×2 m.

Stk. 2. For Børn vil Gravpladsen kunne gøres betydelig mindre. Det vil være hensigtsmæssigt at indrette en særlig Afdeling for Børnebegravelser, navnlig i de Tilfælde, hvor Fredningstiden for Børnebegravelser med Ministeriets Tilladelse i Henhold til Lovens § 24, Stk. 2 er gjort kortere end den almindelige Fredningstid, jfr. § 20.

§ 8. Stk. 1. Kirkegaarden bør forsynes med passende Beplantning under Hensyn til de stedlige Forhold og den Betydning, som Beplantningen har for hele Kirkegaardens Udseende og Karakter. Der bør navnlig sørges for fyldestgørende Læplantning i tilstrækkelig Bredder langs Hegnet. Hvor Gange beplantes bør de nærmeste Gravsteder lægges i passende Afstand fra Planterækkerne. Ved Plantningen maa det paases, at Kirkebygningen og dens Mure ikke berøves Lys og Luft. Planen for Beplantningen skal inden Arbejdets Paabegyndelse godkendes af Synet (Lovens § 32).

Stk. 2. Ved Udvidelser eller Nyanlæg af Kirkegaarde kan det i den i § 16 omtalte Vedtægt bestemmes, at Gravstederne kun maa indhegnes med

levende, eventuelt ensartet Hegn, ligesom det i Vedtægten kan fastsættes, at Kirken i disse Tilfælde overtager saavel Plantningen som Vedligeholdelsen af Hegnene.

B. Vedligeholdelse.

§ 9. I Henhold til Lovens § 6 paahviler det Menighedsraadet, Kirkens Ejer og dens Tilsyn at vaage over, at Kirkegaarden, med hvad der hører til den, holdes i sømmelig Stand, og at sørge for, at Brøst og Mangler, hvor saadanne viser sig, afhjælpes, om fornødent efter nærmere Anvisning, jfr. nedenfor § 25.

§ 10. Stk. 1. Ældre Stengærder omkring Kirkegaarde maa ikke nedbrydes eller erstattes med andet Materiale uden Ministeriets Samtykke.

Stk. 2. Gamle murede Kirkegaardsporte og Indgange skal vedligeholdes i Overensstemmelse med deres Stil og oprindelige Materiale og maa ikke nedbrydes eller forandres uden Ministeriets Samtykke.

§ 11. Stk. 1. Kirkegaarden kan, hvor det tiltrænges, af Synet (Lovens § 32) forlanges planeret og reguleret samt forsynet med det fornødne Antal Gange af tilstrækkelig Bredde. Hovedgangene skal være faste og bør, hvor der skal kunne køres paa dem, ikke være under 4 m brede. Sidegange, hvorpaa der skal kunne bæres Kister, bør være fra 1,5-2 m brede. Korte Sidegange til enkelte Gravsteder kan være 1,5 m brede. Udlægningen af de fornødne Gange bør ske saa hurtigt, som Hensynet til bestaaende Gravsteder tillader det.

Stk. 2. Kirkegaarden kan, om fornødent, af Synet (Lovens § 32) fordres drænet i Overensstemmelse med Reglerne i § 2. Hvor et Dræningssystem ikke virker tilfredsstillende, kan det forlanges istandsat.

§ 12. Hvor der ikke paa eller umiddelbart ved Kirkegaarden findes offentlig og bekvem Adgang til Vand til Brug ved Gravstedernes Pasning, kan Menighedsraadet bestemme, at Kirkegaarden skal forsynes med en Brønd med Pumpe eller en Vandhane, og der bør da i Nærheden af Brønden opsættes en Tavle med Advarsel mod at benytte Vandet som Drikkevand. Samtidig bør der, om fornødent, indrettes forsvarligt Afløb for Spildevandet.

§ 13. Stk. 1. Kirkegaarden og de Gravpladser, over for hvilke ingen andre har Vedligeholdelsespligt, skal af Menighedsraadet eller, hvor Kirken ikke er selvejende, af Ejeren af Kirken eller dens Midler holdes ryddelige for Ukrudt og Græsset afslaaes, inden det bliver langstraaet. Afgræsning kan aldrig tillades.

Stk. 2. Ethvert Gravsted med dertil hørende Indhegning og Mindesmærker skal vedligeholdes sømmelig i Overensstemmelse med de herfor i Vedtægten (§ 16) fastsatte Bestemmelser. Hvis Gravstedsejeren eller den, til hvem han har overdraget Vedligeholdelsen af Gravstedet, ikke overholder Bestemmelserne herfor, kan Gravstedet efter forudgaaet Varsel til Gravstedsejeren, hvis dennes Opholdsted er Kirkegaardsbestyrelsen bekendt, ryddeliggøres og besaas med Græs eller gruslægges, men maa ikke inden Fredningstidens Udlob tages i Brug.

Stk. 3. Saafremt der i Vedtægten er fastsat en Takst, for hvilken Kirkegaarden overtager Ved-

ligeholdelse af Gravsteder, kan Gravstedsejeren i Tilfælde af, at Gravstedet ikke behørig vedligeholdes, tilpligtes at overdrage Vedligeholdelsen til Kirkegaarden for denne Takst.

Stk. 4. Affald maa kun henlægges paa de dertil bestemte Steder, der bør indrettes saaledes, at de ikke mispryder Kirkegaarden, eventuelt omgives af Plantning. Affaldet maa bortfjernes med passende Mellemrum.

§ 14. Kirkegaardens Gange skal til enhver Tid holdes rene. Snekastning paa Kirkegaarden skal foretages fra Kirkedøren og Kapellet til Kirkegaardens Indgange samt udenfor disse, saa langt Kirkens eller Kirkegaardens Grund strækker sig, for Hovedindgangens Vedkommende dog altid indtil den nærmeste paa Sneregulativet optagne offentlige Vej.

§ 15. Stk. 1. Kirkegaardens Beplantning skal holdes tilbørlig vedlig. Hække og levende Hegn skal holdes klippede. De paa Kirkegaarden staaende Træer maa kun borttages eller stævnes efter nærmere Bestemmelse af Synet (Lovens § 32), og det kan i saa Fald forlanges, at det ved Salg indvundne Overskud skal indgaa i Kirkens Formue.

Stk. 2. Ny Beplantning kan af Synet (Lovens § 32) forlanges saavel langs Kirkegaardens Hegn som ved dens Hovedgange, hvor disses Bredde tillader det. Det bør ved Plantningen af højt voksende Træer udenfor Læbælterne iagttages, at der hertil vælges Arter, der ikke ved Rodnettets Egen-skaber eller Løvet's Art kan virke ødelæggende eller hæmmende paa Plantevæksten paa de om-liggende Gravsteder. Ved Plantningen maa tages nøje Hensyn til, at Kirkebygningen og dens Mure ikke derved berøves Lys og Luft. Planen til Plantningen skal godkendes af Synet (Lovens § 32) inden Arbejdets Paabegyndelse.

Stk. 3. Gravstedsejerne maa ikke uden Kirkegaardsbestyrelsens Tilladelse plante Træer eller træagtige Buske paa deres Gravsteder. Saadanne Plantninger kan, kan hvor det skønnes fornødent, af Synet forlanges beskaaret, eventuelt fjernet.

C. Benyttelse.

§ 16. Stk. 1. I Henhold til Lovens § 23 skal der for enhver Kirkegaard udfærdiges en Vedtægt for Orden paa Kirkegaarden og for dennes Benyttelse. Vedtægten fastsættes af Stiftsovrigheden efter Forslag af Kirkens Bestyrelse og, hvor Kirken ikke er selvejende, efter indhentet Erklæring fra Menighedsraadet.

Stk. 2. I Vedtægten skal der gives Bestemmelser om Gravstedernes og de enkelte Gravpladser's Størrelse samt Gravdybden, om Erhvervelse af og Fornylse af Gravsteder og Betaling herfor, jfr. Lovens § 25, om Fredningens Længde, om Anbringelse af Indhegning og Mindesmærker paa Gravsteder og eventuel Betaling for Anbringelsen, om Vedligeholdelse og Beplantning af Gravsteder, om Benyttelse af Lighus m. m. samt andre Bestemmelser, der skønnes nødvendige eller hensigtsmæssige for Orden paa Kirkegaarden og for dennes Benyttelse.

Stk. 3. I Forbindelse med Bestemmelserne om Betaling for Erhvervelse af og Fornylse af Gravsteder skal det i Vedtægten anføres, i hvilke Tilfælde Vederlagene i Henhold til Lovens § 25, Stk.

6, jfr. Lov Nr. 112 af 29. Marts 1924, skal oplægges blandt Kirkens Midler, medmindre Fritagelse for Oplæg er indrømmet af Ministeriet.

Stk. 4. Er der ved Kirkegaarden ansat en fast Graver, kan der i Vedtægten optages en Bestemmelse om Forpligtelse til at lade Gravene kaste ved denne for en bestemt Takst.

Stk. 5. Ligeledes kan der i Vedtægten optages Bestemmelser om en vis Takst, for hvilken Kirkegaarden overtager Vedligeholdelse af Gravsteder.

§ 17. Stk. 1. Til Overholdelse af Orden med Gravstederne skal der ved enhver Kirkegaard være en af Provsten autoriseret Protokol, hvori samtlige Begravelser paa Kirkegaarden indføres med Angivelse af Tiden, paa hvilken Begravelsen har fundet Sted, den begravede Persons Navn, Stilling og Alder samt Gravens Plads og Nummer paa Kirkegaarden. I Forbindelse med Protokollen bør der føres et alfabetisk Register over de begravede Personer. Paa enhver Grav bør der paa Kirkegaardens Bekostning sættes en Nummerpæl af Egetræ, Jern eller ligesaa holdbart Materiale, f. Eks. Beton, med tydelig Angivelse af Nummeret i Kirkegaardsprotokollen.

Stk. 2. Endvidere skal der være et Kort over Kirkegaarden, paa hvilket enhver Grav afmærkes med Nr. Kortet bør findes i to Eksemplarer, der opbevares paa forskellige Steder. Mindst en Gang aarlig skal Gravene sammenholdes med Kortet, og eventuelle Uoverensstemmelser berigtiges. Kortet skal godkendes af Synet (Lovens § 32).

Stk. 3. Protokol og Kort skal forevises ved det aarlige Eftersyn af Kirkegaarden.

§ 18. Stk. 1. Saafremt der ikke i den i § 16 ommeldte Vedtægt findes Bestemmelser om en vis Takst, for hvilken Kirkegaarden overtager Vedligeholdelse af Gravsteder, maa der i hvert enkelt Tilfælde træffes Overenskomst herom med Kirkegaardsbestyrelsen. Hvis Vedligeholdelsespligten overtages for længere Tid end een Fredningsperiode, skal Overenskomsten godkendes af Stiftsovrigheden.

Stk. 2. Naar Vederlaget for Vedligeholdelsen erlægges med et Beløb en Gang for alle, skal det oplægges blandt Kirkens Midler. Efter Vedligeholdelsestidens Udløb kan Vederlaget anvendes til Kirkegaardens Udvidelse eller til Arbejder ved Kirkegaarden efter Ministeriets Bestemmelse.

Stk. 3. Vedligeholdelsespligten omfatter ikke Fornyelse af Gitter eller Mindesmærke paa Gravstedet, medmindre der erlægges særskilt Vederlag herfor.

§ 19. Hvor der i Henhold til de gældende Bestemmelser uden Vederlag udlægges Gravplads til en afdød, skal der, hvis den afdøde var gift, om ønskes, samtidig umiddelbart ved Siden af den anviste Gravplads ligeledes uden Vederlag udlægges Gravplads til den efterlevende Ægtefælle, og denne bevarer da Retten dertil, uanset om han eller hun dør i eller udenfor Sognet, og selv om Døsfaldet først indtræder efter Udløbet af Fredningstiden. I sidstnævnte Tilfælde maa der dog betales for Fornyelse af Gravstedet efter de Regler, som herom maatte være fastsat i Vedtægten.

§ 20. Fredningstiden er mindst 20 Aar. Det kan i Vedtægten bestemmes, at enhver Grav skal hen-

ligge urørt i indtil 30 Aar efter Begravelsen. For Børnelig kan der med Ministeriets Tilladelse sættes kortere Frister.

§ 21. Stk. 1. Gitterværk om Gravsteder maa ikke anbringes uden Kirkegaardsbestyrelsens Samtykke, og saadan Tilladelse bør kun gives under fornøden Hensyntagen til de omliggende Gravsteder.

Stk. 2. Mindesmærker, der ved deres Størrelse eller Form vil virke skæmmende paa Kirken eller Kirkegaarden, eller hvis Indskrifter maa anses for upassende, maa ikke anbringes og kan af Synet (Lovens § 32) forlanges fjernet. Synets Afgørelser kan dog indankes for Ministeriet.

Stk. 3. Synet skal paase, at Ligstene eller Mindesmærker, som enten kan tjene til Kirkegaardens Prydelse eller til at bevare Mindet om fortjente Mænd og Kvinder, ikke fjernes fra Kirkegaarden, men hvor deres Flytning findes nødvendig, anbringes paa et passende Sted paa Kirkegaarden.

§ 22. Stk. 1. Ligkapeller, Lighuse, Redskabsrum, Nødtørftshuse eller andre Bygninger maa ikke opføres paa Kirkegaarden eller paa Kirkens Grund uden forud indhentet Tilladelse fra Ministeriet, hvortil Andragende maa indsendes, bilagt Tegning og Beskrivelse samt et Kort eller Rids, visende Bygningens Beliggenhed i Forhold til Omgivelserne.

Stk. 2. Lighuse skal være af Grundmur med ildfast Tag, Sten- eller Betongulv samt saaledes indrettet, at Afskylning af Gulvet og tilstrækkelig Luftfornyelse kan finde Sted.

Stk. 3. Anskaffelse af de fornødne Begravelsesredskaber til Brug i Kirken og paa Kirkegaarden paahviler Kirken. Dette gælder ogsaa Anskaffelsen af Brædder til Afstivning af Gravens Sider.

§ 23. Stk. 1. Ligflytning maa kun finde Sted efter forud indhentet Tilladelse fra Ministeriet i hvert enkelt Tilfælde.

Stk. 2. Saafremt Ligrester opgraves, skal de nedgraves samlet og sømmeligt i samme Gravsted eller andetsteds paa samme eller anden Kirkegaard.

§ 24. Til Nedlæggelse af en Kirkegaard kræves Ministeriets Samtykke. Nedlæggelse kan ikke ske, før det Tidsrum, for hvilket der er solgt Gravsteder, er udløbet, medmindre Overenskomst herom træffes med de paagældende Gravstedsejere.

D. Tilsynet.

§ 25. Det daglige Tilsyn med, at Kirkegaarden og de til denne hørende Bygninger m. v. holdes i behørig Stand, paahviler Menighedsraadet eller, hvor Kirken ikke er selvejende, Ejeren af Kirken eller dens Midler. Indtrufne mindre Beskadigelser og lignende maa hurtigst muligt afhjælpes. Indtræffer der større Skade, skal Indberetning herom straks ske til Provstiuvalget, der afgør, hvad der videre skal foretages.

§ 26. Hvert Aar i Maj Maaned skal Menighedsraadet eller, hvor Kirken ikke er selvejende, Ejeren af Kirken eller dens Midler foretage et fuldstændigt Eftersyn af Kirkegaarden, og hvad der hører til den. Eftersynet foretages i Forbindelse med den aarlige Synsforretning over Kirken og efter de i Anordning af 14. Maj 1923 §§ 27-30, Stk. 1 indeholdte Regler.

§ 27. Hvert tredje Aar deltager Provsten og en af Provstiuvalget valgt bygningskyndig Mand i

Henhold til Lovens § 32 i det aarlige Eftersyn af Kirkegaarden m. v., jfr. Anordning af 14. Maj 1923 §§ 31-33.

§ 28. De af Provstiudvalget truffne Afgørelser af, hvad der skal foretages i Anledning af de i foranstaaende §§ 26-27 omhandlede Synsforretninger, kan saavel af Menighedsraadet som af Ejeren af Kirken eller dens Midler inden 1 Maaned efter, at Provstiudvalgets Afgørelse er meddelt de paagældende, eller, hvis den af Provstiudvalget satte Frist for den paagældende Mangels Afhjælpning er kortere end 1 Maaned, da inden Fristens Udløb indankes for Ministeriet, der, naar det skønnes nødvendigt, indhenter sagkyndig Erklæring, inden det afgiver sin Kendelse.

§ 29. Med Hensyn til Afhjælpning af de udsatte Mangler, Oversiddelse af Frister for Afhjælpningen m. m. forholdes efter Lovens §§ 35-38.

§ 30. Vederlag, Dagpenge og Befordringsgodtgørelse for de i foranstaaende §§ 26 og 27 omhandlede Synsforretninger vedrørende Kirkegaarden m. v. er indbefattet under det i Anordning af 14. Maj 1923 § 36 fastsatte Vederlag m. m. for Synsforretningen over Kirken.

§ 31. Ekstraordinært Syn over en Kirkegaard m. v. kan afholdes efter Reglerne i Anordning af 14. Maj 1923 § 37.

E. Særlige Bestemmelser.

§ 32. Hvor der i Henhold til de i Lovgivningen eller nærværende Anordning fastsatte Bestemmelser skal foretages Anlægs- eller Vedligeholdelsesarbejder, Anskaffelser, Fornyelser m. m. vedrørende Kirkegaarden eller de paa denne værende Bygninger m. v., skal Udgifterne ved selvejende Kirker afholdes af Kirkens egne Indtægter, og saafremt disse ikke strækker til, ved Ligning paa Menigheden efter de herom gældende Regler, hvorimod de ved Kirker, der ikke ejer sig selv, skal afholdes af Ejeren af Kirken eller dens Midler. Dette gælder ogsaa saadanne Foranstaltninger, som Menighedsraadet i Henhold til de gældende

Bestemmelser kan kræve udført, medmindre den paagældende Bestemmelse anviser anden Vej til Dækning af Udgifterne.

§ 33. Hvis en Valgmenighed har egen Kirkegaard i Henhold til Bestemmelser i Lov om Valgmenigheder af 15. Maj 1903 § 12, Stk. 2, er Kirkegaarden undergivet Forskrifterne i nærværende Anordning med de Lempelser, som efter Andragende fra Menighedens Bestyrelse maatte blive tiltraadt af Ministeriet.

§ 34. Paa Kirkegaarde i København og Frederiksberg samt Købstæder med flere Sogne med særligt Begravelsesvæsen i Henhold til § 7, Stk. 3 i Lov om Kirkers Bestyrelse m. m. af 30. Juni 1922 kommer nærværende Anordning til Anvendelse med de Lempelser, der følger af Forholdets Natur, eller som indeholdes i den for disse Kirkegaarde af Ministeriet stadfæstede Vedtægt.

§ 35. Stk. 1. Hvor der af Ministeriet under særlige Omstændigheder er meddelt Bevilling til Indrettelse af Begravelsespladser for Stiftelser, Hospitaller eller enkelte Familier, føres Tilsynet med Begravelsespladserne fremtidig af Provsten og den af Provstiudvalget valgte bygningskyndige Mand.

Stk. 2. For Synsforretninger erlægger Ejeren af Begravelsespladsen Vederlag m. m. i Overensstemmelse med de i Anordning af 14. Maj 1923 § 36 fastsatte Regler.

§ 36. Med Hensyn til Indretning og Benyttelse af Gravkamre paa Kirkegaarde og andre Begravelsespladser, jfr. § 35, gælder indtil videre de i Ministeriets Cirkulære af 15. Maj 1914 fastsatte Regler.

Hvorefter alle vedkommende sig have at rette.

Givet paa Amalienborg, den 10. December 1927.

Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Christian R.

(L. S.)

Fr. Bruun-Rasmussen.

Cuprinol
mod Forraadnelse og Svamp.
A/s Kymeia,
Glentevej 61, København L.
Telefon 7516.

Læs nedenstaaende Udtalelser
om Cuprinol, som vil blive fort-
sat i det følgende Nummer.

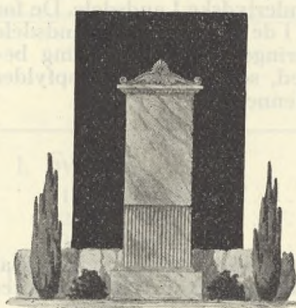
Om Cuprinol:

Hr. Professor ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Ø. Winge, udtaler som Resultat af de af ham afsluttede Forsøg med en Række forskellige Imprægneringsmidler, at „Cuprinol“ overgaar alle andre Imprægneringsmidler, danske saavel som udenlandske, og at han anser „Cuprinol“ for det eneste fuldt anbefalelsesværdige Middel mod Forraadnelse og Svamp.

Direktøren for Københavns Begravelsesvæsen, A. Berg, udtaler: I Tillid til de andet Steds opnaaede gode Resultater benyttes Cuprinol nu paa samtlige kommunale Kirkegaarde i København til Imprægnering (Paastrykning) af Dækningsplanker, Afstivningsmateriel, Pæle o. l.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

GRAVMINDER

Ønskes et smukt
og stilfuldt Grav-
minde, bliver De
altid tilfreds hos

Edv.
Schjøler
& Co.

Vesterfælledvej v. V. Fængsel. Tlf. Vester 8870

Filial i Vigerslev Alle ved den nye Indgang til Vestre
Kgd. Terrasse - KØBENHAVN V.

Cuprinol

mod Forraadnelse og Svamp.

A/s Kymeia,

Glentevej 61, København L.
Telefon 7516.

Frederiksberg Begravelsesvæsens Kontor.

Paa dertil given Foranledning skal man oplyse, at Frederiksberg Begravelsesvæsen under Hensyn til den Erfaring, Frederiksberg Kommune har om Anvendelse af Cuprinol, nu er begyndt at anvende Cuprinol til Imprægnering af Ladbrædder, Afstivningsplanker m. m. paa de frederiksbergske Kirkegaarde.

sign. J. P. CHRISTENSEN.

Lov om Ligbrænding

af 1. April 1892 med Ændringer af 12. Marts 1923.

§ 1.

Ligbrænding er paa nedennævnte Betingelser tilladt i dertil indrettede, af Justitsministeren godkendte Anstalter (Krematorier).

§ 2.

Enhver, der er fyldt 15 Aar og er ved sin Fornufts fulde Brug, kan ved en paa ustemplet Papir skreven Erklæring bestemme, at hans Lig skal brændes; Erklæringen skal enten oprettes for Notarius publicus efter de for Testamenter gældende Regler eller for to Vidner, der underskriver til Vitterlighed og samtidig ved Paategning paa Dokumentet udtrykkelig erklærer, at Opreteren er ved sin Fornufts fulde Brug. Afgives Erklæringen af en Person under 18 Aar, maa der tillige foreligge Samtykke fra den eller dem, der har Forældremyndigheden. For en Person under 15 Aar kan Erklæringen afgives af Indehaveren af Forældremyndigheden, men Gyldigheden af en saadan Erklæring bortfalder, naar Barnet overlever det 15de Aar.

For Børns Vedkommende, der dør før det fyldte 18de Aar, kan gyldig Bestemmelse om, at Liget skal brændes, uden forudgaaende Erklæring i den foreskrevne Form tages af den eller dem, der ved Barnets Død havde Forældremyndigheden, medmindre Barnet efter sit 15de Aar har tilkendegivet Ønsket om, at dets Lig ikke skal brændes.

Indsigelse mod Rigtigheden af en for Vidner oprettet Erklæring om Ligbrænding kan kun gyldig rejses af den afdødes Ægtefælle, Forældre, Børn eller Søsken. Rejses saadan Indsigelse, sker Indstævning til Vidneførselen med Aftens Varsel. Er et af Vidnerne eller begge disse døde, eller deres Opholdssted ubekendt, afgør Retten efter et Skøn over samtlige foreliggende Omstændigheder, om Erklæringen kan anses for fyldestgørende. For Vidnesagen betales ingen Retsafgift.

Lige med en i den foreskrevne Form affattet Erklæring anses efter denne Lov en af den afdøde underskreven formløs Erklæring, medmindre dennes Rigtighed bestrides af den afdødes Ægte-

fælle (samlevende) eller Børn eller, hvis saadanne ikke findes, da af Forældre eller Søsken i den nævnte Orden.

Var den afdøde ikke bosat her i Landet, kan Ligbrænding finde Sted, selv om foranstaaende Betingelser ikke er opfyldt, saafremt Bestemmelse om Ligbrænding er truffet paa en efter hans Hjemlands Lovgivning gyldig Maade.

§ 3.

Ligbrænding maa ikke iværksættes, forinden Politiet paa det Sted, hvor Dødsfaldet er sket, har afgivet skriftlig Attest om, at der fra dets Side ikke er noget til Hinder for Ligbrændingen.

Forinden Politiet afgiver saadan Attest, skal det paase:

- a. at der foreligger gyldig Bestemmelse om Ligbrænding;
- b. at der foreligger Dødsattest, udstedt af den Læge, som har behandlet den afdøde under hans sidste Sygdom, samt en Erklæring fra samme Læge om, at der efter hans Skøn ikke er nogen Grund til Mistanke om, at Døden er forårsaget ved en Forbrydelse. Er den afdøde under sin sidste Sygdom ikke blevet behandlet af en Læge, skal Dødsattesten og den nævnte Erklæring være udstedt af Krede-lægen (i København Stadslægen) paa det Sted, hvor Dødsfaldet er sket. Politiet kan derhos, naar det finder Anledning dertil, altid kræve, at den nævnte Erklæring skal være afgivet af Embedslægen;
- c. at Dødsfaldet er anmeldt for Skifteretten og til Ministerialbogen (i de sønderjydske Landsdele til Personregistret).

§ 4.

Naar Ligbrænding har fundet Sted, skal Asken enten begraves paa Kirkegaarden eller hensættes i særlig dertil indrettede, af Justitsministeren godkendte Rum (Kapeller, Kolumbarier).

§ 5.

Det kan ikke paalægges nogen af Folkekirkens gejstlige at forrette Jordpaakastelse eller foretage

anden kirkelig Handling, hvor Ligbrænding finder Sted.

§ 6.

Nærmere Forskrifter om Udførelsen af Ligbrænding gives af Justitsministeren i et Regulativ, der tillige kan fastsætte Straf af Bøder for Overtrædelse af samme.

Anordning

angaende Adgang for Folkekirkens Præster til at yde deres Medvirkning ved Ligfærd, hvor Ligbrænding finder Sted.

Vi Frederik den Ottende, af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Goters, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg,

Gøre vitterligt: at Vi i Henhold til Lov om Ligbrænding af 1. April 1892 § 5 herved ville have anordnet følgende Regler om Adgang for Præster i Folkekirken, som maatte være villige dertil, til at yde deres Medvirkning ved Ligfærd, hvor Ligbrænding finder Sted:

§ 1.

Folkekirkens Præster kunne, naar de er villige dertil, medvirke ved Ligfærd, hvor Ligbrænding skal finde Sted, efter de samme Regler, som gælde for folkekirkelige Begravelser i Almindelighed, under lagttagelse af nedenstaaende Bestemmelser.

§ 2.

Jordpaakastelsen skal altid foregaa inden Kistens Henførelse til Brændingsrummet. Foregaaer Højtideligheden i Kirken eller i et af Folkekirkens Kapeller, kan Klokkeringning finde Sted efter de almindelige Regler.

§ 3.

Saafermt Handlingen ønskes foretaget i et ved et Krematorium hertil indrettet Lokale, maa Folkekirkens Præster medvirke ved samme, naar

§ 7.

Denne Lov træder i Kraft den 1. Juli 1923. Samtidig sættes den danske Lovgivning om Ligbrænding i Kraft i de sønderjydske Landsdele. De før Lovens Ikrafttræden i de sønderjydske Landsdele gyldige afgivne Erklæringer om Ligbrænding bevarer deres Gyldighed, selv om de ikke opfylder Betingelserne efter denne Lov.

Lokalets Indretning og Udstyrelse er godkendt af Stedets Provst. Lokalet maa ikke tillige benyttes som Kolumbarium.

Kistens Henførelse fra Lokalet til Brændingsrummet maa ikke finde Sted som et Led i Handlingen.

§ 4.

Askeurnens Nedsættelse i Gravsted sker uden kirkelig Ceremoni; men umiddelbart efter Nedsættelsen kan der i Kirke eller Kapel finde en Højtidelighed Sted med Salmesang, Tale, Bøn og Velsignelse og med Adgang til Klokkernes Ringning efter de almindelige Regler.

Naar Asken af et Lig, der er brændt i Udlandet, føres hertil for at jordfæstes, kan Biskoppen, naar Omstændighederne tale derfor, tillade kirkelige Ceremonier ved Askeurnens Nedsættelse i Gravstedet.

§ 5.

Kongelig Resolution af 31. Januar 1894, jfr. Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenets Bekendtgørelse af 5. Februar s. A., om Tilladelse for Præster i Folkekirken, som dertil maatte være villige, til paa visse nærmere Betingelser at yde deres Medvirkning ved Ligfærd, hvor Ligbrænding finder Sted, ophæves.

Hvorefter alle vedkommende sig have at rette.

Givet paa Amalienborg, den 16. Marts 1910.

Under Vor kongelige Haand og Segl.

Frederik R.

(L. S.)

M. C. B. Nielsen.

Ligbrænding kan kun finde Sted, naar skriftl. Tilkendegivelse foreligger

Alle Oplysninger og Indmeldelsesblanketter sendes gratis overalt

Danskt Ligbrændingsforening

Hovedkontor: NIKOLAJ PLADS 27 — Telefoner: Central 12653 og Byen 6298

Kl. 9-3 samt Mandag, Onsdag, Fredag Aften Kl. 5-7

Provinsafdelinger i Aalborg, Aarhus, Esbjerg, Helsingør, Holbæk, Kolding, Nykøbing F., Odense, Rønne og Slagelse

Distrikts-Kontorer: Amagerbrogade 31, Enghave-Plads 12, Falkoneralle 1, Nørrebrogade 108

Kl. 11-3 samt Mandag, Onsdag, Fredag Aften Kl. 5-7

Enhver kan indmelde sig : Medlemstøl ca. 44,000

For Medlemmer af Foreningens Forsikringsklasse afholdes Ligbrændingsudgifterne mod 75 Øre-2 Kr. pr. Kvartal (efter Alderen ved Indmeldelsen). Indskud 2 Kr.

Statistik over Ligbrændinger i Skandinavien

Udarbejdet ved „Bureau international de Cremation“, Helsingborg.

	1926	1927	Total for hvert Land		Total for hele Skandinavien			
			1926	1927	1926	1927		
I. Sverige:								
1. Stockholm	368	377	} 450	} 453	} 2612	} 2757		
2. Göteborg	73	70						
3. Örebro	9	6						
II. Norge:								
4. Oslo	628	630	} 875	} 934				
5. Bergen	143	175						
6. Trondhjem	104	128						
7. Drammen ¹⁾	—	1						
III. Danmark:								
8. København	1174	1206	} 1223	} 1265				
9. Aarhus	46	44						
10. Slagelse ²⁾	3	15						
11. Rønne ³⁾	—	—						
IV. Finland:								
12. Helsingfors	64	105	64	105				

¹⁾ aabnet 1. December 1927. ²⁾ aabnet 7. September 1926. ³⁾ aabnet 3. Januar 1928.

Höganäsbolagets Ligbrændingsovne

*er af den mest moderne Konstruktion,
billige i Anlæg,
enkle og sikre i Drift,
med ringe Brændselsforbruk og
en absolut lugt- og røgfri Forbrænding.*

Samtlige i den sidste Tid i Danmark, Norge og Sverige opførte
Ligbrændingsovne er bygget og igangsat af

**HÖGANÄS-BILLES HOLMS A.-B.
HÖGANÄS, SVERIGE.**

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal „gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Som Medlem optages enkelte Personer til et Kontingent af 4 Kr. (i Udlandet 5,-), Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger til et Kontingent af 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Medlemmerne modtager bl. a. Foreningens rigt udstyrede Tidsskrift „Vore Kirkegaarde“, der gaar i sin 5. Aargang, redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle* og udkommer med 9 Nr. aarligt.

„Vore Kirkegaarde“ har hidtil bragt følgende Stof:

(* betyder, at Artiklen er illustreret)

Aargang I, 1923.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Fra danske Kirkegaarde (Odense).
- *Kirkegaardssagen, Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 1. November af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Kunstnerforeningen af 18. November.
- *Mønstre i Gruset, af *E. E.-J.*
- *Sophora jap. var. pendula, af *E. E.-J.*
- *Biota orientalis, af *E. E.-J.*
- *Fra danske Kirkegaarde (Sorø).
- Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur, af *Emil Bettiger*.
- Kirkegaardsservitutter, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Ligkisternes Størrelse, af *H. Hoffmeyer*.
- Om Betydningen af hensynsfuld Regulering og god Protokollering af Kirkegaarde, af *Frands Hansen*.
- Udstilling af Gravmæler.

Aargang II, 1924.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Begravelsesskikke i Danmark, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *En Hækklipe-maskine, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).
- *Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *Den gamle Kirkegaard (Göteborg).
- Udstillingen af Gravmæler.

Aargang III, 1926.

Redaktion: Havearkitekt *Emil Bettiger*.

- *Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af *P. Severinsen*.

- *Kirkelig Kunst paa de to store Kunstudstillinger i København 1925, af *Elo*.
- *Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af *S. Clod Svendsen*.
- Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af *Aksel Olsen*.
- Sang ved Kirkegaardsindvielse, af *P. Severinsen*.

Aargang IV, 1927.

Redaktion: Havearkitekt *Johannes Tholle*.

- Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af *J. Th.*
- Beregning af Arealet paa Kirkegården, af *Johannes Tholle*.
- Broncearbejder.
- Danske Kirkegaarde i 1927.
- *De gamle Kirkegaardsdiger, af *S. Lykke Rasmussen*.
- *En Kirkegaardsbænk.
- En Kirkegaardshaandbog.
- Foreningsmeddelelser.
- *Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.
- *Menighedsraadens Ansvar og Pligter, af *Johannes Tholle*.
- *Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af *Frands Hansen*.
- *Monumentregulering
- *Monument- og Beplantningsregulering, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg) af *Johannes Tholle*.
- *Numerering af Gravsteder.
- Om Kirkegaardsprotokollering, af *Frands Hansen*.
- Vedligeholdelse af Grave, af *Reimann Hansen*.
- Vor Fremtid, af *Simon Hansen*.
- *25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsomraadet, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: Mariendalsvej 62, København F.

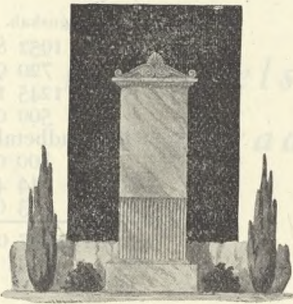
Foreningen har tillige udgivet følgende Skrifter:

Frands Hansen: *Kirkegaardsprotokol*, Kr. 35,00 pr. Stk., 65,00 pr. Par.

Smaaskrifter Nr. 1: *Den kongelige Anordning*, Kr. 0,35.

Disse sælges fra Foreningens Kontor med 10 pCt. Rabat til Medlemmer af Foreningen.

GRAVMINDER

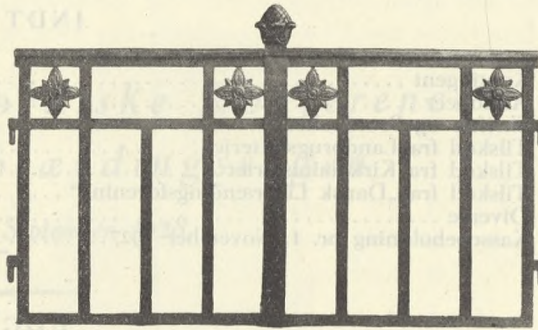

Ønskes et smukt
og stilfuldt Grav-
minde, bliver De
altid tilfreds hos

Edv.
Schiøler
& Co.

Vesterfælledvej v. V. Fængsel. Tlf. Vester 8870

Filial i Vigerslev Alle ved den nye Indgang til Vestre
Kgd. Terrasse - KØBENHAVN V.

G. Erstad-Pedersen: Broncelaage.

Fortegnelse over Foreningens Bøger om Kirkegaardsforhold.

1. Historie:

Tholle, Johannes: Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling. 1924. 20 S.

Tholle, Johannes: Fra Kirkegaardsomraadet. 1902-27. 25 Aars Udvikling. 8 S.

2. Love m. m.

*Kirkelovene af 30. Juni 1922 m. m. ved F. Storch. 252 S.

Rørdam: Danske Kirkelove 1536-1683. I-III. 1883-89.

3. Kirkegaardes Anlæggelse og Drift:

Brandt, G. N.: Kirkegaarde og Gravsteder. 1922. 4 S.

Böttiger, Emil: Kirkegaarden og dens Beplantning. 1924. 32 S.

Diverse Hefter af „Gartenkunst“. 1908-23. (1 Bd.)

„Gartenkunst“ 1927. 200 S.

Hempelmann, J.: Die Praxis der Friedhofsgärtnerei. 1927. 324 S.

Hirzel: Grab und Friedhof der Gegenwart. 1927. 150 S.

The cemetery hand book. c. 600 S.

4. Gravstedsanlæg og Monumenter:

Knudsen, S.: Om de gamle, haandsmedede Gravkors i Bjerre Herred. 1919. 27 S.

Kriegergräber im Felde und daheim. 1917. 164 S.

Kriegergrabzeichen und Gedenktafeln. 1915. 32 Blade.

Lörcher, A.: Der Grabstein. 1927. 48 Tavler.

5. Ligbrænding:

Brorson: Ligbrænding. 1915. 34 S.

Beutinger: Handbuch der Feuerbestattung. 1911. 288 S.

Dansk Ligbrændingsforening, Beretning 1924 ff. Ostium, Revue internationale sur les questions concernant nos mortes. 1926. 50 S.

Schlüter, G.: Die Feuerbestattung und ihre kulturelle Bedeutung; der Tempel des Friedens. 1922. 394 S.

6. Dekoration:

Jørgensen og Egly: Dekoration og Bindi. 1924. 154 S.

7. Enkelte Kirkegaardsomraader:

Dillmann: „Der alte Friedhof in Sachsenhausen“. 1926. 86 S.

„Forskønnelsen“. 1917. (St. Petri Kirkegaard, København).

8. Diverse:

Böttiger, Emil: Det æstetiske Gartneris Betydning og Opgaver. 1924. 8 S.

*„Vore Kirkegaarde“. 1923 ff.

Kirkelig Aarbog 1923.

*Kirkelig Haandbog 1927.

*Avisudklip om Kirkegaarde fra December 1927.

Bøgerne udlaanes mod Kvittering til Medlemmerne.

De med * mærkede Værker udlaanes dog ikke, men er til Gennemsyn paa Foreningens Kontor.

Regnskabsoversigt pr. 31. Marts 1928.

Budget for 12 Maaneder 1927-28 og Regnskab 1. November. 1927-31. Marts 1928.

INDTÆGTER

	Budget.	Regnskab.
Kontingent	Kr. 2200 00	Kr. 1952 85
Annoncer	" 3000 00	" 720 95
Skrifter og Protokoller	" 650 00	" 1245 12
Tilskud fra Landbrugslosteriet	" 500 00	" 500 00
Tilskud fra Kirkeministeriet	" 1050 00	ikke udbetalt.
Tilskud fra „Dansk Ligbrændingsforening“	" 500 00	" 800 00
Diverse		" 14 45
Kassebeholdning pr. 1. November 1927		" 73 04
	<hr/> Kr. 7900 00	<hr/> Kr. 5307 01

UDGIFTER

Annonceprovision etc.	Kr. 750 00	Kr. 409 87
Porto og Kontorrekvisitter	" 600 00	" 564 74
Møder, Rejser etc.	" 1100 00	" 428 00
Lønning til Sekretær	" 600 00	" 250 00
Lønning til Kasserer	" 300 00	" 125 00
Skrifter og Protokoller	" 500 00	" } 2638 79
9 Nr. af „Vore Kirkegaarde“	" 3700 00	" }
Renter og Balance	" 350 00	" 93 10
Annoncer og Lokale		" 189 75
Kassebeholdning pr. 31. Marts 1928		" 607 76
	<hr/> Kr. 7900 00	<hr/> Kr. 5307 01

Hillerød, den 31. Marts 1928.

(sign.) J. Blomberg.

Preisler: Gravstedsanlæg paa
„Alm. d. Gartnerforenings Jubilæums-
udstilling“, 1927.

Indbydelse til 2. Nordiske Konference angaaende Ligbrændingssagen

i Begyndelsen af September 1928.

Den første nordiske Ligbrændingskonference blev afholdt i Helsingborg den 8. Juli 1922. I de forløbne Aar har Udviklingen indenfor Ligbrændingssagen været saa betydelig, at Repræsentantskabet i Dansk Ligbrændingsforening har ment Øjeblikket passende til en fælles Drøftelse blandt interesserede i de nordiske Lande af saadanne Spørgsmaal, der har særlig Betydning i disse Aar. — Følgende Emner vil blive belyst af danske Indledere:

1. Ligbrændingslovgivningen i de nordiske Lande.
2. Principerne for moderne Krematoriebygning.
3. Ligbrændingsovne (Typer, Brændsel).
4. Betydning af forsikringsmæssig Betaling for Ligbrænding for Tilslutning til Ligbrændingssagen.

Fra Sverige er anmeldt:

1. Udviklingen af det internationale Samarbejde.

I Tilslutning til Konferencen agtes afholdt en Udstilling omfattende Modeller, Tegninger, Billeder, Urner, Agitationsmateriale m. m., ligesom der vil blive arrangeret Besøg paa Krematorier i København og Slagelse.

Anmeldelse af Foredrag og Meddelelser om Bidrag til Udstilling bedes tilsendt Dansk Ligbrændingsforenings Hovedkontor inden Udgangen af Maj Maaned, hvorefter detailleret Program vil blive udsendt.

KNUD SECHER,

FORMAND.

H. LUNDGREN,
SEKRETÆR.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal „gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Som Medlem optages enkelte Personer til et Kontingent af 4 Kr. (i Udlandet 5,-), Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger til et Kontingent af 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Medlemmerne modtager bl. a. Foreningens rigt udstyrede Tidsskrift „Vore Kirkegaarde“, der gaar i sin 5. Aargang, redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle* og udkommer med 9 Nr. aarligt.

„Vore Kirkegaarde“ har hidtil bragt følgende Stof:

(* betyder, at Artiklen er illustreret)

Aargang I, 1923.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Fra danske Kirkegaarde (Odense).
- *Kirkegaardssagen, Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 1. November af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Kunstnerforeningen af 18. November.
- *Mønstre i Gruset, af *E. E.-J.*
- *Sophora jap. var. pendula, af *E. E.-J.*
- *Biota orientalis, af *E. E.-J.*
- *Fra danske Kirkegaarde (Sorø).
- Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur, af *Emil Böttiger*.
- Kirkegaardsservitutter, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Ligkisternes Størrelse, af *H. Hoffmeyer*.
- Om Betydningen af hensynsfuld Regulering og god Protokollering af Kirkegaarde, af *Frands Hansen*.
- Udstilling af Gravmæler.

Aargang II, 1924.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Begravelsesskikke i Danmark, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *En Hæklippemaskine, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).
- *Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *Den gamle Kirkegaard (Göteborg).
- Udstillingen af Gravmæler.

Aargang III, 1926.

Redaktion: Havearkitekt *Emil Böttiger*.

- *Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af *P. Severinsen*.

*Kirkelig Kunst paa de to store Kunststillinger i København 1925, af *Elo*.

*Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af *S. Clod Svendsen*.

Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af *Aksel Olsen*.

Sang ved Kirkegaardsindvielse, af *P. Severinsen*.

Aargang IV, 1927.

Redaktion: Havearkitekt *Johannes Tholle*.

Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af *J. Th.*

Beregning af Arealet paa Kirkegården, af *Johannes Tholle*.

Broncearbejder.

Danske Kirkegaarde i 1927.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *S. Lykke Rasmussen*.

*En Kirkegaardsbænk.

En Kirkegaardshaandbog.

Foreningsmeddelelser.

*Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.

*Menighedsraadens Ansvar og Pligter, af *Johannes Tholle*.

*Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af *Frands Hansen*.

*Monumentregulering

*Monument- og Beplantningsregulering, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg) af *Johannes Tholle*.

*Numerering af Gravsteder.

Om Kirkegaardsprotokollering, af *Frands Hansen*.

Vedligeholdelse af Grave, af *Reimann Hansen*.

Vor Fremtid, af *Simon Hansen*.

*25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsområdet, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: Mariendalsvej 62, København F.

Foreningen har tillige udgivet følgende Skrifter:

Frands Hansen: *Kirkegaardsprotokol*, Kr. 35,00 pr. Stk., 65,00 pr. Par.

Smaaskrifter Nr. 1: *Den kongelige Anordning*, Kr. 0,35.

Smaaskrifter Nr. 2: *„Ligbrændingens Lovregler“*, Kr. 0,25.

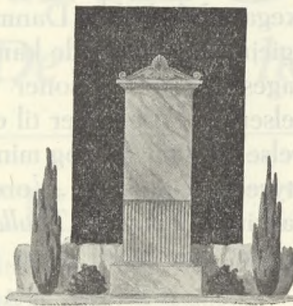
Disse sælges fra Foreningens Kontor med 10 pCt. Rabat til Medlemmer af Foreningen.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

**Støt
Annoncørerne i
Vore
Kirkegaarde**

ved at købe hos dem!

GRAVMINDER

Ønskes et smukt
og stilfuldt Grav-
minde, bliver De
altid tilfreds hos

**Edv.
Schiøler
& Co.**

Vesterfælledvej v. V. Fængsel. Tlf. Vester 8876

Filial i Vigerslev Alle ved den nye Indgang til Vestre
Kgd. Terrasse - KØBENHAVN V.

Opkrævning af Forenings-Kontingentet finder Sted den 15. Juli.

Beløbet kan dog forinden, om ønskes, indbet. til Kassereren, Postkonto 11,915, Hillerød.

Beretning om Foreningens Drift

i Tidsrummet fra 1. November 1927 til 31. Marts 1928.

Som Følge af, at der i Henhold til Lovens § 12 ikke afholdes Generalforsamling i 1928, skal følgende Beretning om Foreningens Drift i det forløbne Halvaar fremsættes:

Som Følge af Sparebestræbelserne og endvidere som en Følge af, at Formanden har ligget syg en Del af Vinteren, har der ikke været afholdt saa mange Møder som i Fjor. Ialt har der været af-

holdt 9 Møder, derunder ogsaa 2 Møder med Ligbrændingsforeningen samt 2 Møder af et nedsat Udvalg angaaende Vedtægten for Kirkegaarde. Generalforsamlingen afholdtes den 21. November 1927, og Referat af denne har været bragt i „V. K.“, Pag. III-IV.

Foreningen har kunnet glæde sig ved en fortsat Tilgang af Medlemmer, og Medlemstallet stiler sig som følger:

	I. Novbr. 1927	Tilg.	Frag.	I. April 1928.
A. Kirkegaardsbestyrelser	90	12	4	98
B. Foreninger, Selskaber, Institutioner	12	4	1	15
C. Personlige Medlemmer i Danmark	229	23	15	238
D. - - - - - Udlandet	12	7	1	18
Ialt	343	46	21	368

En Del af de fragaaede Medlemmer er slettede paa Grund af Restancer; da Foreningen imidlertid ingen bestemte Regler har for dette Spørgsmaal, og da man ikke kan være interesseret i at slette flere end højest nødvendigt, vil det formentlig være rigtigt til sin Tid at faa en bestemt herom udformet Paragraf indsat i Lovene.

Kontoret har modtaget 370 og afsendt 1743 Postforsendelser. Af Protokoller er der solgt 44, paa hvilke der har været en Fortjeneste af ca. 3,00 pr. Stk.

I Henhold til Generalforsamlingens Ønsker og Lovenes Bestemmelser, har de Kirkegaardsbestyrelser, der har henvendt sig til Foreningens Konsulentvirksomhed om Assistance, selv valgt hvem

de ønskede til Assistance. Der har været Henvendelse fra Odden Menighedsraad, Herning Kirkegaardsbestyrelse og Øster Højest Menighedsraad i Sønderjylland. Ved disse Arbejder er Lærer Fr. Hansen, Kirkegaardsgartner C. Nielsen og Arkitekt Arne Finsen valgt.

Da der fra Pedersborg fremkom en Klage over Forholdene ved Pedersborg Kirkegaard, hvor Af-faldet fra Restaurering og Ombygning af Kirken havde ødelagt Dele af Kirkegaarden, henvendte Foreningen sig til Stifts skriver Westrup om Sagen, idet de paagældende Arbejder iværksattes af „Kirkelig Kunst“. Sekretæren og Arkitekt Finsen besøgte Aastedet og maatte indrømme Klagens Rettighed. (Sluttes).

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal „gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Som Medlem optages enkelte Personer til et Kontingent af 4 Kr. (i Udlandet 5,-), Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger til et Kontingent af 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Medlemmerne modtager bl. a. Foreningens rigt udstyrede Tidsskrift „Vore Kirkegaarde“, der gaar i sin 5. Aargang, redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle* og udkommer med 9 Nr. aarligt.

„Vore Kirkegaarde“ har hidtil bragt følgende Stof:

(* betyder, at Artiklen er illustreret)

Aargang I, 1923.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Fra danske Kirkegaarde (Odense).
- *Kirkegaardssagen, Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 1. November af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Kunstnerforeningen af 18. November.
- *Mønstre i Gruset, af *E. E.-J.*
- *Sophora jap. var. pendula, af *E. E.-J.*
- *Biota orientalis, af *E. E.-J.*
- *Fra danske Kirkegaarde (Sorø).
- Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur, af *Emil Böttiger*.
- Kirkegaardsservitutter, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Ligkisternes Størrelse, af *H. Hoffmeyer*.
- Om Betydningen af hensynsfuld Regulering og god Protokollering af Kirkegaarde, af *Frands Hansen*.
- Udstilling af Gravmæler.

Aargang II, 1924.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Begravelsesskikke i Danmark, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *En Hæklippemaskine, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).
- *Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *Den gamle Kirkegaard (Göteborg).
- Udstillingen af Gravmæler.

Aargang III, 1926.

Redaktion: Havearkitekt *Emil Böttiger*.

- *Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af *P. Severinsen*.

*Kirkelig Kunst paa de to Kunstudstillinger i København 1925, af *Elo*.

*Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af *S. Clod Svendsen*.

Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af *Aksel Olsen*.

Sang ved Kirkegaardsindvielse, af *P. Severinsen*.

Aargang IV, 1927.

Redaktion: Havearkitekt *Johannes Tholle*.

Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af *J. Th.*

Beregning af Arealet paa Kirkegården, af *Johannes Tholle*.

Broncearbejder.

Danske Kirkegaarde i 1927.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *S. Lykke Rasmussen*.

*En Kirkegaardsbænk.

En Kirkegaardshaandbog.

Foreningsmeddelelser.

*Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.

*Minderhedsraadenes Ansvar og Pligter, af *Johannes Tholle*.

*Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af *Frands Hansen*.

*Monumentregulering

*Monument- og Beplantningsregulering, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg) af *Johannes Tholle*.

*Numerering af Gravsteder.

Om Kirkegaardsprotokollering, af *Frands Hansen*.

Vedligeholdelse af Grave, af *Reimann Hansen*.

Vor Fremtid, af *Simon Hansen*.

*25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsområdet, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: Mariendalsvej 62, København F.

Foreningen har tillige udgivet følgende Skrifter:

Frands Hansen: Kirkegaardsprotokol, Kr. 35,00 pr. Stk., 65,00 pr. Par.

Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning, Kr. 0,35.

Smaaskrifter Nr. 2: „Ligbrændingens Lovregler“, Kr. 0,25.

Disse sælges fra Foreningens Kontor med 10 pCt. Rabat til Medlemmer af Foreningen.

Støt „Foreningen for Kirkegaardskultur“

ved at referere til

VORE KIRKEGAARDE

naar De køber hos Annoncøerne!

»HAVEKUNST«

Udgivet af »Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening«, udkommer med 12 Numre om Aaret og koster Kr. 10,00 plus Postpenge.

Det bedste og smukkeste Haveblad i Norden.

Alle Havevenner, Anlægsgartnere, Havearkitekter, Kirkegaardsgartnere og Kommunegartnere bør holde dette Blad. Abonnement tegnes i Ind- og Udlandet paa Postkontorerne.

Aargangene har hidtil bragt nedenstaaende Stof og sælges til de vedføjede Priser fra »Havekunst«s Ekspedition, Mariendalsvej 62, København F.

Aargang 1921.

Redaktion: I. P. Andersen.

- I. P. Andersen: Bispebjerg Hospital.
B. Errboe: Beplantede Stenmure, Skolehaven.
E. Erstad-Jørgensen: Næsbyholm Have og erod i Rungsted (Gammeltoft-Skovgaard).
Georg Georgsen: Ny-Barokken i Kolonihaveparken.
V. Fabricius-Hansen: Glyptotekhaven, Haven ved Hirschsprungs Samling, og Koloni- og Skolehaver.
V. Hansen: Vedbend.
Lindholm: Skolehaven.
Aksel Olsen: Nøjsomme Stauder, og lidt om Naaletræer.
G. Reutersvård: Hampton Court.
Konkurrencen om Sortebrødreanlægget i Næstved.
Johannes Tholle: En Middelstandshave (Tømremester Olsen, Bispebjerg) og nyere svenske Begravelsespladser.
A. Ullerichs: Sump- og Vandplanter.
P. Wad: Hannerupgaard, og Bondehaven (en orienterende Artikel).
Aargangen koster 25,00, enkelte Hefter 2,50.

Aargang 1922.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- H. Ahlberg: Arkitekturminnesforeningens oppmålinger av äldra svenska trädgårdar.
G. N. Brandt: Haveservitutter.
Emil Böttiger: Direktør N. A. Petersens og Gross. J. A. Christensens Haver i Aarhus.
B. Errboe: En Have i Ryvangen (Direktør Kinck).
Erstad-Jørgensen: Vintergrønne Træer i København. Birkeborg i Skodsborg. Bakkehøt Haven i Vedbæk. Busketter. Vandtætte Plantebeholdere. Gamle svenske Haver. Vore Kirkegaardem.m.m.
Georg Georgsen: Den moderne Have som Typehave.
Landkilde: Fra Aaholm Slotshave.
Aksel Olsen: Længeblomstrende Stauder. Stauder i Parken.
Olle Piehl: En Trädgårdsanläggning i Stockholms Saltsjö Skärgård.
C. Th. Sørensen: Bondehaven. Landbohaver.
P. Wad: Døcherslunds Park. Den danske Bondehave.
Konkurrencen i Næstved.
Aargangen koster 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1923.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- Emil Böttiger: En Villahave i Aarhus (Direktør Lausen).
Erstad-Jørgensen: Kirkegaardssagen. Bibliotekshaven i København. To Parkanlæg i Randers. En Have paa Fuglebakken (Heilmann). Birk. En Villahave i Snoghøj (Direktør A. C. Hansen), Vindekæppehegn. Tennisbaneindhegninger. Stammehække.
C. M. Møller: Tilvækstboret.
Aksel Olsen: Sten og deres Brug i Haven.
Dines Paulsen: Kirsebær.
Niels Sonnesson: Hus, Trädgård og Terräng.
C. Th. Sørensen: Bondehaven. Haveboliger. Løvgange. Ældre Kirkegaarde ved London. Rosa alba plena. Lilium candidum.
Johannes Tholle: En Kridtstensmur.
P. Wad: Bondehaven.
Udstillingen af Gravmæler; Anlægsgartnereskolen.
Aargangen koster 4,00, enkelte Hefter 1,00.

Særnumre af Havekunst:

Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling (20 Sider); pr. Hefte Kr. 2,00.

Smaahaver (24 Sider); Kr. 1,00.

Dansk Havekunst gennem 25 Aar (1902—27, 52 Sider); Kr. 4,00.

Efteraarsblomster 50 Øre. Georginer 50 Øre.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen: Mariendalsvej 62, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

H A V E K U N S T

Aargang 1924.

Redaktion: Erstad-Jørgensen og Georg Georgsen.

I. P. Andersen: Haveanlæg ved Røjle.
G. N. Brandt: Dyrehavens Deling.
B. Errboe: En Villahave (Valby).
Ester Claesson: En Villaträdgård (Lidingön).

Erstad-Jørgensen: Haven ved Amalienborg (historisk Oversigt).
Norrvikens trädgård. Forstbotanisk Have. Simrishamns nye Begravelsesplads.

Georg Georgsen: Æbleblomster. En primitiv Villahave (Gentofte).
Universitetets botaniske Have København.

Evald Jensen: Landbohøjskolens nye Haveanlæg.

C. V. Lange: Frilands Chrysanthemum, Tritoma, Crambe cordifol., Galega.

Albert Naur: Kaj Nielsen.

Aksel Olsen: Trædeplanter.

L. Sandberg: Vestre Kirkegaard, Aarhus.
Chr. B. Skrydstrup: En Hækkeklippekaskine.

E. Struckmann: Er den æstetiske Uddannelse af de unge Have- og Skovbrugsstuderende i betryggende Ordre?
Syrstuleren: Forsthaven i Charlottenlund.

C. Th. Sørensen: Frederiksberg Have (historisk Redegørelse).

Johannes Tholle: Emdrupborg (et Projekt).

A. Ulleriks: Planteballier.

Endvidere Bidrag til Enqueteen om Statshavernes Administration.

Aargangen koster 7,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1925.

Redaktion: Georg Georgsen.

E. Kjær: Dronning Elisabeths Havestil i den moderne engelske Have.

H. A. Paludan: Om Blomsterne hos Shakespeare. Om Gaard og Have i de nordiske Sprog.

Aksel Olsen: Liljer.

C. Th. Sørensen: Parcelhavens Forenkling.

Johannes Tholle: Historisk-botaniske Have i Odense. Den danske Klostersby, I. Landsbybilledet, II. Bondehaven. Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling.

B. Errboe: Phlox decc.

G. N. Brandt: Gartenkunst.

P. Wad: En Højskolehave. Fabrikant Thrgsen Have i Odense.

Georg Georgsen: Haveinertesse og Haveforstaaelse. Danske Haver 1915—25. Phlox. Vendepladser.

Bibliografier.

Bog anmeldelser.

Pr. Aargang Kr. 15,00, enkelte Hefter 1,50.

Aargang 1926.

Redaktion: Georg Georgsen.

J. P. Andersen: Anlægsgartneriskolen Projektteringskursus paa Teknologisk Institut, København. Den større Landhaver. D. T. Pouhls nye Roser.

G. N. Brandt: Smaahaver.

Georg Brøchner: Professor Carl Milles Have.

Georg Georgsen: Fuglerugepladser i Haven. Kolonihaver ved Enghaveplads. (En »sivic Survey«).

Agda Haglund: En Principfråga. (Stadsplaneringar i Norrköping).

A. Howard-Grøn: Tre Rosarier ved Paris. A. Howard-Grøn: Røgskade. (Fredericia Citadel).

Eig. Kjær: Ældre Havemotiver i ny-engelsk Havekunst. Fortegnelse over Blomsterplanterne i »The Pond Garden-Hampton Court«. Gammelengelske Havemotiver.

Margareta Moberg: Tråden i våra Trädgårdar och i våra Förfäders.

Aksel Olsen: Lidt om Thibet, Yunnan og Szechuan.

Anka Rasmussen: Pinien som Alletræ.

Charles J. Schou: Eventyrpark (H. C. Andersen Parken).

C. Th. Sørensen: Smaahaver.

Johannes Tholle: Gamle danske Havepavilloner. Monumentregulering.

P. Wad: Om cirkulære Haver.

Pr. Aargang Kr. 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1927.

Redaktion: Georg Georgsen.

J. P. Andersen: Anlægsgartneri og Havekunst i Danmark, et kvart Aarhundredes Udvikling.

G. Becher: En amerikansk Tegnemaade. (En Berigtigelse).

Johannes C. Bjerg: »Elskovskampen« og Udstillingen.

G. N. Brandt: Den kommende Have. Birger Errboe: Private Haver 1902—27.

Georg Georgsen: Zoologisk Have i København. Græsfrø til mindre Plæner.

Avnsø's Universal Plæneslaamaskine.

Dahlia (Georginer). Nye eller lidet kendte Stauder. Gartneriudstillingen i København: 1) Anlægsgartneriet paa Udstillingen, 2) Udstillingstanker.

Valdemar Hansen: Dansk Anlægsgartnerforening 1902—27.

V. Fabricius Hansen: Offentlige Haveanlæg 1902—27.

Eig. Kiær: Billedhugger Lamberg-Petersen.

Aksel Olsen: Rhodasterhybrider (Alperoser, nye).

C. Th. Sørensen: En amerikansk Tegne-maade. Junihaven ved Svastika og tre andre Haver.

Johannes Tholle: Fra Kirkegaardsomraadet 1902—27. Fabrikant Henry Rohdes Have, Strandøre. Konkurrence om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby. Danske Haver i 1927 (Oversigt over Nyanlæg).

Ribert O. Thompson: En Baalplads i Haven.

Bog anmeldelser.

Lidt om vor Annoncensur.

Teknisk Adresseregister.

Pr. Aargang Kr. 10,00, enkelte Hefter 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Mariendalsvej 62, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

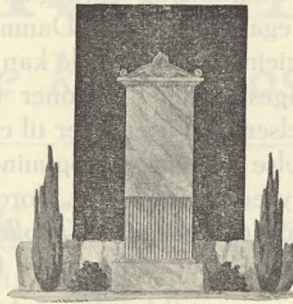
Abonnent tegnes paa Postkontorerne.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Støt Annoncørerne i Vore Kirkegaarde

ved at købe hos dem!

GRAVMINDER

Ønskes et smukt
og stilfuldt Grav-
minde, bliver De
altid tilfreds hos

Edv.
Schiøler
& Co.

Vesterfælledvej v. V. Fængsel. Tlf. Vester 8876

Filial i Vigerslev Alle ved den nye Indgang til Vestre
Kgd. Terrasse - KØBENHAVN V.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om:

- 1) Landsbykirkegaardens Regulering.
- 2) Folkelige Gravminder (Smede-, Støbejern- eller Trækors).

Man anmoder høfligst, hvem der har Tegninger eller Fotografier af saadanne Kors samt ældre og nye Kort over Kirkegaarde og i ganske særlig Grad Fotografier af Landsbykirkegaarde, taget fra Kirketaarnet, om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Mariendalsvej 62, København F.

Beretning om Foreningens Drift i Tidsrummet fra 1. November 1927 til 31. Marts 1928.

(Fortsat fra S. XVII).

Angaaende Inspektørstillingen ved Holmens Kirkegaard, har Foreningen i Samarbejde med „Foreningen af Gravere og Kirkegaardsinspektører“ og i Fortsættelse af Foreningens tidligere Skrivelser rettet Henvendelse paa rette Steder. Det lykkedes at faa Myndighederne til at indse, at de ikke kunde undvære en gartnerisk kyndig Mand, og man antog kort efter det sidste Besøg i Ministeriet Københavns Kommunes Gartner til at „fremkomme med Forslag til Forbedringer“ af Kirkegaardsforholdene.

At den kongelige Anordning, som var trykt i „V. K.“ Nr. 2, er der taget Særtryk i et Lommehefte-Format, som er omsendt, og som kan købes paa Foreningens Kontor à 35 Øre. Man agter at fortsætte med flere lignende Smaahefter af vejledende og oplysende Art og har siden paa samme Maade udsendt et Hefte om „Ligbrændingens Lovregler“.

Desværre er Foreningens Ansøgninger til følgende Institutioner afslaaet: Ny Carlsberg-Fondet, Carlsen Langes Legatstiftelse og Raben Lewetzaus

Fond. Det er dog formodentlig ikke udelukket, at man ved atter at søge kan faa et Beløb. Til Gengæld har Dansk Ligbrændingsforening ved et Tilskud paa 800 Kr. og ved Udlaan af nogle Clichéer hjulpet med til at gøre det muligt at udsende det 24sidede Hefte af „V. K.“ Nr. 3 i et Oplag af 1700 Ekspl.

Foreningen har ladet sig optage i Telefonhaandbogen, Vejviseren, Kirkelig Haandbog og Aar bog for Gartnerere for at ingen, der har Interesse af Foreningen, skal søge forgæves i de gængse og faglige Haandbøger.

Foreningens Materiale i Haandbøger etc. om Kirkegaarde har man dels ved Udveksling af Tidskrifter, dels ved Køb af Bøger og Hefter suppleret saaledes, at Foreningen besidder en Række af Værker, som er til Disposition for de Medlemmer, der ønsker at sætte sig ind i Kirkegaardsspørgsmaalet. En Del uindbundne Hefter er samtidig bleven indbunden. En Fortegnelse over Foreningens Bøger er udarbejdet og er fremkommen i „V. K.“, Pag. XIII.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal „gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Som Medlem optages enkelte Personer til et Kontingent af 4 Kr. (i Udlandet 5,—), Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger til et Kontingent af 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Medlemmerne modtager bl. a. Foreningens rigt udstyrede Tidsskrift „Vore Kirkegaarde“, der gaar i sin 5. Aargang, redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle* og udkommer med 9 Nr. aarligt.

„Vore Kirkegaarde“ har hidtil bragt følgende Stof:

(* betyder, at Artiklen er illustreret)

Aargang I, 1923.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Fra danske Kirkegaarde (Odense).
- *Kirkegaardssagen, Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 1. November af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Kunstnerforeningen af 18. November.
- *Mønstre i Gruset, af *E. E.-J.*
- *Sophora jap. var. pendula, af *E. E.-J.*
- *Biota orientalis, af *E. E.-J.*
- *Fra danske Kirkegaarde (Sorø).
- Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur, af *Emil Böttiger*.
- Kirkegaardsservitutter, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Ligkisternes Størrelse, af *H. Hoffmeyer*.
- Om Betydningen af hensynsfuld Regulering og god Protokollering af Kirkegaarde, af *Frands Hansen*.
- Udstilling af Gravmæler.

Aargang II, 1924.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Begravelsesskikke i Danmark, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *En Hækkklippemaskine, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).
- *Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *Den gamle Kirkegaard (Göteborg).
- Udstillingen af Gravmæler.

Aargang III, 1926.

Redaktion: Havearkitekt *Emil Böttiger*.

- *Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af *P. Severinsen*.

- *Kirkelig Kunst paa de to store Kunstudstillinger i København 1925, af *Elo*.
- *Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af *S. Clod Svendsen*.
- Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af *Aksel Olsen*.
- Sang ved Kirkegaardsindvielse, af *P. Severinsen*.

Aargang IV, 1927.

Redaktion: Havearkitekt *Johannes Tholle*.

- Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af *J. Th.*
- Beregning af Arealet paa Kirkegården, af *Johannes Tholle*.
- Broncearbejder.
- Danske Kirkegaarde i 1927.
- *De gamle Kirkegaardsdiger, af *S. Lykke Rasmussen*.
- *En Kirkegaardsbænk.
- En Kirkegaardsshaandbog.
- Foreningsmeddelelser.
- *Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.
- *Menighedsraadenes Ansvar og Pligter, af *Johannes Tholle*.
- *Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af *Frands Hansen*.
- *Monumentregulering
- *Monument- og Beplantningsregulering, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg) af *Johannes Tholle*.
- *Numerering af Gravsteder.
- Om Kirkegaardsprotokollering, af *Frands Hansen*
- Vedligeholdelse af Grave, af *Reimann Hansen*
- Vor Fremtid, af *Simon Hansen*.
- *25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsområdet, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: Mariendalsvej 62, København F.

Foreningen har tillige udgivet følgende Skrifter:

Frands Hansen: Kirkegaardsprotokol, Kr. 35,00 pr. Stk., 65,00 pr. Par.

Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning, Kr. 0,35.

Smaaskrifter Nr. 2: „Ligbrændingens Lovregler“, Kr. 0,25.

Disse sælges fra Foreningens Kontor med 10 pCt. Rabat til Medlemmer af Foreningen.

Støt „Foreningen for Kirkegaardskultur“

ved at referere til

VORE KIRKEGAARDE

naar De køber hos Annoncørerne!

»HAVEKUNST«

Udgivet af »Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening«, udkommer med 12 Numre om Aaret og koster Kr. 10,00 plus Postpenge.

Det bedste og smukkeste Haveblad i Norden.

Alle Havevenner, Anlægsgartnere, Havearkitekter, Kirkegaardsgartnere og Kommune-gartnere bør holde dette Blad. Abonnement tegnes i Ind- og Ulandet paa Postkontorerne.

**BORNHOLMSKE
FLISER TIL
VILLAHAVER**
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus
ind i dit Huse.
Bornholmske Fliser
paa Havegangene forhin-
drer Ukrudt, Ælte og Støv.
Hovedforhandler for Kø-
benhavn og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juelsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

3/4 HASLE Klinker og
Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

Dansk Ligbrændingsforening, Nikolaj Plads 27, København K.

Telefon: Byen 3819. Kl. 9—3.

2. NORDISKE KONGRES ANGAAENDE LIGBRÆNDINGSSAGEN

den 7., 8. og 9. Septbr. 1928 i København

under Forsæde af

Hr. Borgmester, Dr. phil. *E. Kaper.*

DAGSORDEN:

Fredag den 7. September Kl. 9:

Aabningsmøde med Valg af Præsidium. .

Overlæge, Dr. med. *K. Secher*: Lovgivning om Ligbrænding. Forslag om fælles nordisk Lovgivning.

Direktør *A. Berg*: Ligbrændingens Betydning i økonomisk Henseende.

Lærer *C. Lind* (Linköping): Udgivelse af et Tidsskrift for Ligbrændingsbevægelsen.

Besøg paa Københavns Krematorium. .

Lørdag den 8. September:

Arkitekt *C. Svane*: Principer for moderne Krematoriebygning.

Ingeniør *A. V. Andersen*: Moderne Ligbrændingsovne.

Aktuar *S. K. Vinther*: Præmie- og Reserveberegningen for Forsikringsafdelingen i Dansk Ligbrændingsforening.

Stadsombudsman *G. Schlyter* (Helsingborg): Udviklingen af det internationale Samarbejde. Besøg paa Frederiksberg Krematorium.

Kongresmiddag.

Søndag den 9. September:

Fællestur til Slagelse med Besøg paa Krematoriet og paa Bronzealderhøje m. m.

I Tilslutning til Mødet afholdes en Udstilling af Planer, Modeller m. m. angaaende moderne Ligbrænding.

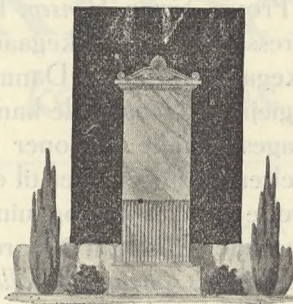
I Dagene før Mødet udleveres detaljeret Program paa Foreningens Kontor. Under Kongressen findes Bureau paa Mødestedet. Bestilling paa Hotelplads kan ske gennem Foreningens Kontor (omtrentlig Pris samt Ankomsttid bedes opgivet).

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Støt Annoncørerne i Vore Kirkegaarde

ved at købe hos dem!

GRAVMINDER

Ønskes et smukt
og stilfuldt Grav-
minde, bliver De
altid tilfreds hos

Edv.
Schiøler
& Co.

Vesterfælledvej v. V. Fængsel. Tlf. Vester 8876

Filial i Vigerslev Alle ved den nye Indgang til Vestre
Kgd. Terrasse - KØBENHAVN V.

Meddelelse til Læserne!

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om:

- 1) Landsbykirkegaardens Regulering.
- 2) Folkelige Gravminder (Smede-, Støbejern- eller Trækors).
- 3) Gravstedsanlæg.

Man anmoder høfligst, hvem der har Tegninger eller Fotografier af Gravminder, ældre og nye Kort over Kirkegaarde og i ganske særlig Grad Fotografier af Landsbykirkegaarde, taget fra Kirketaarnet samt Planer og Fotografier af Gravstedsanlæg, om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Mariendalsvej 62, København F.

Ny Litteratur om Kirkegaardsspørgsmaal.

Tidsskriftet „Gartenkunst“: Nr. 8: Ein kleiner ländlicher Friedhof (Gartenarkitekt Hartwig Waldecker), Nr. 9: Voraussetzungen für den Bebauungsplan der Stadt Hindenburg O. S. (med Omtale af den kommunale Kirkegaard, Havearkitekt G. Allinger og Ingeniør Wolf).

Menighedsraadens Blad: Kirkegaardens Økonomi, af Emil Bøttiger.

FINESTE INDFATNINGS BUKS BOM

ca. 350 m, 3-aars, sælges for 1,25 pr. m,
mindste Salg 100 m.

Telefon Valby 1345 x.

KOPI.

Stadsingeniørens Direktorat.
Stadsgartneren.

København, den 7. Nov. 1927.

Til Aktieselskabet „Kymeia“, Glentevej 61.

Paa given Foranledning skal jeg udtale, at efter de Erfaringer, der hidtil er indhøstet her, rummer Cuprinol anvendt til Imprægnering af Træ i Drivhuse, Mistbænke, Planteballier m. m. ingen Fare for Planterne, naturligvis under Forudsætning af, at Rummene ikke tages i Brug før Opløsningsvædsken er fordampet.

sign. V. Fabricius Hansen.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal „gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Som Medlem optages enkelte Personer til et Kontingent af 4 Kr. (i Udlandet 5,-), Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger til et Kontingent af 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Medlemmerne modtager bl. a. Foreningens rigt udstyrede Tidsskrift „Vore Kirkegaarde“, der gaar i sin 5. Aargang, redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle* og udkommer med 9 Nr. aarligt.

„Vore Kirkegaarde“ har hidtil bragt følgende Stof:

(* betyder, at Artiklen er illustreret)

Aargang I, 1923.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Fra danske Kirkegaarde (Odense).
- *Kirkegaardssagen, Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 1. November af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Kunstnerforeningen af 18. November.
- *Mønstre i Gruset, af *E. E.-J.*
- *Sophora jap. var. pendula, af *E. E.-J.*
- *Biota orientalis, af *E. E.-J.*
- *Fra danske Kirkegaarde (Sorø).
- Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur, af *Emil Böttiger*.
- Kirkegaardsservitutter, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Ligkisternes Størrelse, af *H. Hoffmeyer*.
- Om Betydningen af hensynsfuld Regulering og god Protokollering af Kirkegaarde, af *Frands Hansen*.
- Udstilling af Gravmæler.

Aargang II, 1924.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Begravelsesskikke i Danmark, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *En Hæklippemaskine, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).
- *Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *Den gamle Kirkegaard (Göteborg).
- Udstillingen af Gravmæler.

Aargang III, 1926.

Redaktion: Havearkitekt *Emil Böttiger*.

- *Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af *P. Severinsen*.

- *Kirkelig Kunst paa de to store Kunststillinger i København 1925, af *Elo*.
- *Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af *S. Clod Svendsen*.
- Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af *Aksel Olsen*.
- Sang ved Kirkegaardsindvielse, af *P. Severinsen*.

Aargang IV, 1927.

Redaktion: Havearkitekt *Johannes Tholle*.

- Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af *J. Th.*
- Beregning af Arealet paa Kirkegården, af *Johannes Tholle*.
- Broncearbejder.
- Danske Kirkegaarde i 1927.
- *De gamle Kirkegaardsdiger, af *S. Lykke Rasmussen*.
- *En Kirkegaardsbænk.
- En Kirkegaardshaandbog.
- Foreningsmeddelelser.
- *Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.
- *Menighedsraadenes Ansvar og Pligter, af *Johannes Tholle*.
- *Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af *Frands Hansen*.
- *Monumentregulering
- *Monument- og Beplantningsregulering, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg) af *Johannes Tholle*.
- *Numerering af Gravsteder.
- Om Kirkegaardsprotokollering, af *Frands Hansen*.
- Vedligeholdelse af Grave, af *Reimann Hansen*.
- Vor Fremtid, af *Simon Hansen*.
- *25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsområdet, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: Mariendalsvej 62, København F.

Foreningen har tillige udgivet følgende Skrifter:

Frands Hansen: *Kirkegaardsprotokol*, Kr. 35,00 pr. Stk., 65,00 pr. Par.

Smaaskrifter Nr. 1: *Den kongelige Anordning*, Kr. 0,35.

Smaaskrifter Nr. 2: „*Ligbrændingens Lovregler*“, Kr. 0,25.

Disse sælges fra Foreningens Kontor med 10 pCt. Rabat til Medlemmer af Foreningen.

Støt „Foreningen for Kirkegaardskultur“

ved at referere til

VORE KIRKEGAARDE

naar De køber hos Annoncørerne!

HÆKPLANTER

tilbydes i ekstra prima Kvalitet:

10000 Spiræa v. Houttei 65/100 og 40/65 cm.

50000 Avnbøg 80/120, 50/80 og 30/50 cm.

200000 Bøg 80/100, 50/80 og 30/50 cm.

50000 Ligustrum ovalifolium 50/80 og 30/50 cm.

300000 Ligustrum vulgare 50/80 og 30/50 cm.

100000 Thuja occidentalis 2/2, 20/40 cm.

10000 Lind 100/135, 65/100 og 40/65 cm.

3000 Lonicera tatarica 65/100 cm.

5000 Naur 80/100, 50/80 og 30/50 cm.

10000 Rosa rugosa 1/1, 30/50 cm.

50000 Mahonia aquifolia 1/2, 30/50 cm.

Billigste Tilbud meddeles, naar Forbruget opgives.

J. Hjortso's Planteskole, Svebølle,

Telefon Viskinde 20.

**BORNHOLMSKE
FLISER TIL
VILLAHAVER**
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus
ind i dit Hus«.

Bornholmske Fliser
paa Havegangene forhin-
drer Ukrudt, Ælte og Støv.

Hovedforhandler for Kø-
benhavn og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juulsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

3/8 HASLE Klinker og
Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

H A V E K U N S T

Aargang 1924.

Redaktion: Erstad-Jørgensen og Georg Georgsen.

- I. P. Andersen: Haveanlæg ved Røjle.
G. N. Brandt: Dyrehavens Deling.
B. Errboe: En Villahave (Valby).
Ester Claesson: En Villaträdgård (Lidingön).
Erstad-Jørgensen: Haven ved Amalienborg (historisk Oversigt). Norrvikens trädgårder. Forstbotanisk Have. Simrishamn's nye Begravelsesplads.
Georg Georgsen: Æbleblomster. En primitiv Villahave (Gentofte). Universitetets botaniske Have København.
Evald Jensen: Landbohøjskolens nye Haveanlæg.
C. V. Lange: Frilands Chrysanthemum, Tritoma, Crambe cordifol., Galega.
Albert Naur: Kaj Nielsen.
Aksel Olsen: Trædeplanter.
L. Sandberg: Vestre Kirkegaard, Aarhus.
Chr. B. Skrydstrup: En Hækkeklippe-maskine.
E. Struckmann: Er den æstetiske Uddannelse af de unge Have- og Skovbrugsstuderende i betryggende Orden?
Syrnar Larsen: Forsthaven i Charlottentlund.
C. Th. Sørensen: Frederiksberg Have (historisk Redegørelse).
Johannes Tholle: Emdrupborg (et Projekt).
A. Ulleriks: Planteballier.
Endvidere Bidrag til Enquetten om Statshavernes Administration.
Aargangen koster 7,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1925.

Redaktion: Georg Georgsen.

- E. Kjær: Dronning Elisabeths Havestil i den moderne engelske Have.
H. A. Paludan: Om Blomsterne hos Shakespeare. Om Gaard og Have i de nordiske Sprog.
Aksel Olsen: Liljer.
C. Th. Sørensen: Parcelhavens Forenkling.

Johannes Tholle: Historisk-botaniske Haver i Danmark. Klosterhaverne i Odense. Den danske Landsby, I. Landsbybilledet, II. Bondehaven. Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling.

- B. Errboe: Phlox decc.
G. N. Brandt: Gartenkunst.
P. Wad: En Højskolehave. Fabrikant Thriges Have i Odense.
Georg Georgsen: Haveinteresse og Haveforstaaelse. Danske Haver 1915—25. Phlox. Vendepladser.
Bibliografier.
Bogammeldelser.
Pr. Aargang Kr. 15,00, enkelte Hefter 1,50.

Aargang 1926.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartnerskolens Projekteringskursus paa Teknologisk Institut, København. Den større Landhave. D. T. Poulsens nye Roser.
G. N. Brandt: Smaahaver.
Georg Brøchner: Professor Carl Milles Have.
Georg Georgsen: Fuglerugepladser i Haven. Kolonihaver ved Enghaveplads. (En »sivic Survey«).
Agda Haglund: En Principfråga. (Stadsplanteringer i Norrköping).
Poul Herring: Tre Rosarier ved Paris.
A. Howard-Grøn: Røgskade. (Fredericia Citadel).
Eig. Kjær: Ældre Havemotiver i ny-engelsk Havekunst. Fortegnelse over Blomsterplanterne i »The Pond Garden-Hampton Court«. Gammelen-gelske Havemotiver.
Margareta Moberg: Träden i våra Trädgårdar och i våra Förfäders.
Aksel Olsen: Lidt om Thibet, Yunnan og Szechuan.
Anka Rasmussen: Pinien som Alletræ.
Charles J. Schou: Eventyrpark (H. C. Andersen Parken).
C. Th. Sørensen: Smaahaver.

Johannes Tholle: Gamle danske Havepavilloner. Monumentregulering.
P. Wad: Om cirkulære Haver.

Pr. Aargang Kr. 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1927.

Redaktion: Georg Georgsen.

- J. P. Andersen: Anlægsgartneri og Havekunst i Danmark, et kvart Aarhundredes Udvikling.
G. Becher: En amerikansk Tegnemaade. (En Berigtigelse).
Johannes C. Bjerg: »Elskovskampen« og Udstillingen.
G. N. Brandt: Den kommende Have.
Birger Errboe: Private Haver 1902—27.
Georg Georgsen: Zoologisk Have i København. Græsfrø til mindre Plæner. Avnsø's Universal Plæneslaamaskine. Dahlia (Georginer). Nye eller lidet kendte Stauder. Gartneriudstillingen i København: 1) Anlægsgartneriet paa Udstillingen, 2) Udstillingstanker.
Valdemar Hansen: Dansk Anlægsgartnerforening 1902—27.
V. Fabricius Hansen: Offentlige Haveanlæg 1902—27.
Eig. Kiær: Billedhugger Lamberg-Petersen.
Aksel Olsen: Rhododendron (Alperoser, nye). Aster (Høstasterhybrider, nye).
C. Th. Sørensen: En amerikansk Tegning. Junihaven ved Svastika og tre andre Haver.
Johannes Tholle: Fra Kirkegaardsområdet 1902—27. Fabrikant Henry Rohdes Have, Strandøre. Konkurrence om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby. Danske Haver i 1927 (Oversigt over Nyanlæg).
Robert O. Thompson: En Baalplads i Haven.
Bogammeldelser.
Lidt om vor Annoncensur.
Teknisk Adresseregister.
Pr. Aargang Kr. 10,00, enkelte Hefter 1,00.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen:

Mariendalsvej 62, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

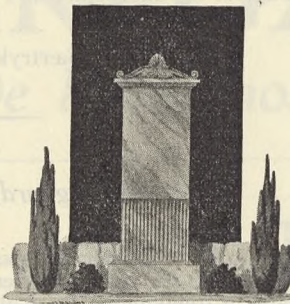
Abonnent tegnes paa Postkontorerne.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Støt Annoncørerne i Vore Kirkegaarde

ved at købe hos dem!

GRAVMINDER

Ønskes et smukt
og stilfuldt Grav-
minde, bliver De
altid tilfreds hos
**Thorvald
Hansen.**

Vesterfælledvej v. V. Fængsel. Tlf. Vester 8876
Filial i Vigerslev Alle ved den nye Indgang til Vestre
Kgd. Terrasse - KØBENHAVN V.

J. Starup & Søn, Orgelbyggere.

Grundlagt 1858.

Bygning af mekaniske, pneumatiske og elektriske Kirke- og
Kapel-Orgeler. - Eftersyn og Stemning udføres overalt i Landet.
Indlægning af elektr. Orgelblæser i nye saavel som ældre Orgeler.

Fælledvej 10. - Telefon Nora 320. - København N.

Meddelelse til Læserne!

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om:

- 1) Folkelige Gravminder (Smede-, Støbejern- eller Trækors).
- 2) Gravstedsanlæg.
- 3) Kirkegaardens Beplantning.
- 4) Provinsens Bykirkegaarde.

Man anmoder høfligst, hvem der har Tegninger eller Fotografier af Gravminder, ældre og nye Kort over Kirkegaarde og i ganske særlig Grad Fotografier af Kirkegaarde, taget fra Kirketaarnet, samt Planer og Fotografier af Gravstedsanlæg, om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Mariendalsvej 62, København F.

Ny Litteratur om Kirkegaardsspørgsmaal.

Gartner-Tidende, Nr. 39: En Kirkegaard af Sten (Camposante i Genova) af Eik; sammesteds: Ohlsdorfer Friedhof, med Billede af Partier fra den nyere Del.

Das neue Frankfurt, Juni: Hundert Jahre Frankfurter Hauptfriedhof; Die neue Friedhofordnung; Die Erweiterung des neuen Hauptfriedhofes; Steine der Lebenden; Reichsausschuss für „Friedhof und Denkmal“ billigt die Frankfurter Friedhofsordnung. Med talrige Illustrationer.

Vedtægt for Landsbykirkegaarde.

Udgivet og udarbejdet af Foreningen for Kirkegaardskultur.

1928.

Faas i Særtryk à 25 Øre pr. Stk.

Vedtægt for Kirkegaard.

1.

..... Kirkegaard ejes af, som oppebærer de Indtægter, der efter denne Vedtægt maatte fremkomme for Køb og Fornyelse af Gravjord m. m. og anvender disse Midler til Kirkegaardens Vedligeholdelse og Forskønnelse samt til eventuel Udvidelse af den bestaaende Kirkegaard eller Anlæg af en anden.

2.

Tilsynet med, at Kirkegaarden og de til denne hørende Bygninger m. v. holdes i behørig Stand, paahviler Menighedsraadet (Kirkegaardsbestyrelsen) eller, hvor Kirken ikke er selvejende, Ejeren af Kirken eller dens Midler. Det daglige Tilsyn med Kirkegaarden er under Ansvar for Menighedsraadet (Kirkegaardsbestyrelsen) overgivet den ved Kirkegaarden ansatte Kirkegaardsleder (Graver eller Kirkegaardsgartner), og denne fører Begravelsesprotokollen, holder Kirkegaardskortet à jour, aflægger Regnskab over Kirkegaardens Indtægter og Udgifter samt anviser Gravpladser. En Kopi af Kirkegaardskortet og et Duplikat af Begravelsesprotokollen føres af Kirkegaardsværgeren, der ogsaa fører det daglige Tilsyn, hvor der ingen Kirkegaardsleder findes.

3.

Som Gravplads udlægges normalt mindst 2,5 × 1,2 m² til en Takst af Kr. Familiegravsteder (d. v. s. flere Gravpladser udlagt ved Siden af hinanden) kan i Reglen udlægges efter Behov og mod en Afgift af Kr. pr. Gravplads. Grave til Børn udlægges i det halve af ovennævnte Størrelse og kan abnringes i en særlig Afdeling af Kirkegaarden.

Ubemidlede kan faa Gravplads udlagt uden Vederlag i Henhold til Kirkelovens § 25.

For udensognsboende og for Personer, som ikke tilhører Folkekirken, samt for Personer, som ikke kan henføres under de i Kirkelovens § 25, Stk. k 1-3 anførte, betaales dobbelt Takst.

Et Gravsted skal ved Begravelse erhverves for 1 Periode, 20 (eventuelt 30) Aar, der altid regnes fra 1. Januar, efter at Erhvervelsen er sket, og det skal henligge urørt i denne Periode. Hvis der er Plads dertil, og der senere nedsættes ubrændte Lig i samme Gravsted, skal der erhverves 20 (eller 30) Aars Brugsret at regne fra den første Januar efter sidste Begravelse; Askeurner kan nedsættes i Familiegravsteder og skal henstaa urørt i mindst 10 Aar.

Gravstedet kan, forsaavidt Forholdene tillader det, erhverves paa et længere Aaremaal, dog ikke ud over 100 Aar og aldrig længere, end Kirkegaarden bestaar.

Et Gravsted kan i Reglen fornyes for 20 Aar paa efterfølgende Vilkaar:

1) Ved Erhvervelse udover 1 Periode maa Gravstedets Vedligeholdelse sikres ved Henlæggelse af en dertil tilstrækkelig Kapital.

2) Betaling for Fornylse og Vedligeholdelse i længere Aaremaal beregnes i Forhold til de fastsatte Takster, og hvor Betalingen for Gravens Fornylse erlægges for en Del af de 20 (eller 30) Aar, udgør det $\frac{1}{20}$ (henholdsvis $\frac{1}{30}$) af den fastsatte Sum for hvert Aar, Besiddelsen ønskes.

Ved Erhvervelse af Gravsted udsteder Kirkegaardsbestyrelsen et Begravelsesbrev paa den anviste Gravplads. Et Gravsted kan ikke uden Kirkegaardsbestyrelsens Samtykke overdrages til andre.

Alle Gravsteder, som ikke fornyes efter 20 (30) Aars Forløb, er hjemfaldne til Kirkegaarden.

Kisten skal nedsættes i en saadan Dybde, at den kan blive dækket af mindst 1 m Jord.

Naar det Tidsrum, for hvilket et Gravsted er erhvervet, udløber, tilhører de paa dette anbragte *Plantninger* Kirkegaarden, hvorimod Ejeren har Ret til at borttage de paa Gravstedet anbragte Monumenter og Gelændere. Sker dette ikke inden 30 Dage fra Tidsrummets Udløb, tilfalder ogsaa disse Dele Kirkegaarden.

Over hjemfaldne *Monumenter* kan der dog ikke disponeres uden med Tilladelse af Kirkesynet, der vil kunne fordre, at Ligsten eller Monumenter, der enten kan tjene til Kirkegaardens Prydelse eller bevare Mindet om fortjente Mænd og Kvinder, ikke fjernes fra Kirkegaarden.

4.

Monumenter og Indhegning maa ikke anbringes, før samme er anmeldt for og godkendt af Kirkegaardens Leder. For saa vidt Lederen fordrer det, skal der fremsendes Tegning til Menighedsraadets Godkendelse, og Arbejdet maa ikke udføres, forinden Fundering og Retning er godkendt af Kirkegaardens Leder.

5.

Enhver, som modtager et *Gravsted*, er pligtig til selv eller ved andre at holde dette i ren og sømmelig Stand, selv om det endnu ikke er benyttet til Begravelse. Det skal vedligeholdes, holdes fri for Ukrudt, saaledes at det ingen Sinde bliver til Mispryd for Kirkegaarden.

I Tilfælde af daarlig Vedligeholdelse af Gravstedet kan det paalægges Indehaverne at sætte Gravstedet i Stand, og sker dette ikke, vil Gravstedet blive sløffet, uden at der af Vedkommende kan rejses nogen Fordring paa Erstatning for, hvad der formenes at have været paa Gravstedet.

Levende Hegn om Gravsteder skal holdes under Saks og bør ikke overskride ca. 50 cm i Højden; herfra undtages dog de paa Kirkegaardens Foranstaltning plantede Ryghække (Skillehække). Al

Støt „Foreningen for Kirkegaardskultur“

ved at referere til

VORE KIRKEGAARDE

naar De køber hos Annoncørerne!

HÆKPLANTER

tilbydes i ekstra prima Kvalitet:

10000 Spiræa v. Houttei 65/100 og 40/65 cm.

50000 Avnbøg 80/120, 50/80 og 30/50 cm.

200000 Bøg 80/100, 50/80 og 30/50 cm.

50000 Ligustrum ovalifolium 50/80 og 30/50 cm.

300000 Ligustrum vulgare 50/80 og 30/50 cm.

10000 Lind 100/135, 65/100 og 40/65 cm.

3000 Lonicera tatarica 65/100 cm.

50000 Naur 80/100, 50/80 og 30/50 cm.

10000 Naur rugosa 1/1, 30/50 cm.

50000 Mahonia aquifolia 1/2, 30/50 cm.

100000 Thuja occidentalis 2/2, 20/40 cm.

Billigste Tilbud meddeles, naar Forbruget opgives.

J. Hjortso's Planteskole, Svebølle,

Telefon Viskinde 20.

Plantning eller Rydning skal godkendes af Kirkegaardens Leder. Plantningen maa ikke rage ud over Gravens Grænser.

6.

Ved Gravens Istandsættelse skal alt Affald henføres til den for Affald anviste Plads.

7.

Træer maa ikke uden særlig Tilladelse plantes paa eller ved Gravstedet, og Træer, som er plantet, maa ikke fjernes uden Kirkegaardslederens Tilladelse. Kirkegaardsbestyrelsen kan med lagtilladelse af Synsloven forlange Skær ved færdede eller stævne, naar de efter det Skær ved deres Størelse skader omliggende Grave.

8.

Kirkegaardslederen, der har Ret til at udføre alt Graver- og Gartnararbejde efter nærmekearts Takst, fører det daglige Opsyn med Kirkegaarden paa Menighedsraadet (Kirkebestyrelsens) Vegne, og de besøgende maa rette sig efter hans Anvisning.

Finder nogen sig forurettet af Kirkegaardslederen, kan han klage til Menighedsraadet.

9.

Enhver, der har Gravsted paa Kirkegaarden, er forpligtet til i alle Maader at mede sig efter de Regulatorer og Vedtægter, der med Stiftsøvrighedens Godkendelse fastsættes til Overholdelse af den nødvendige Orden og Fred paa Kirkegaarden. Overtrædelse af denne Vedtægt samt de øvrige Regler, som maatte gælde for Brug af Gravsted eller Færden paa Kirkegaarden, kan medføre Tab af Retten til Fornøjelse af det Gravsted, som Vedkommende maatte være Indehaver af.

**BORNHOLMSKE
FLISER TIL
VILLAHAVER**
GULE - BRUNE - RØDE

»Sløb ikke Havens Grus ind i dit Huse.
Bornholmske Fliser paa Havegangene forhindrer Ukrudt, Ælte og Støv.
Hovedforhandler for København og Sjælland:
V. MEYER,
Nielsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

3/8 HASLE Klinker og Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal „gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Som Medlem optages enkelte Personer til et Kontingent af 4 Kr. (i Udlandet 5,—), Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger til et Kontingent af 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Medlemmerne modtager bl. a. Foreningens rigt udstyrede Tidsskrift „Vore Kirkegaarde“, der gaar i sin 5. Aargang, redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle* og udkommer med 9 Nr. aarligt.

„Vore Kirkegaarde“ har hidtil bragt følgende Stof:

(* betyder, at Artiklen er illustreret)

Aargang I, 1923.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Fra danske Kirkegaarde (Odense).
- *Kirkegaardssagen, Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 1. November af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Kunstnerforeningen af 18. November.
- *Mønstre i Gruset, af *E. E.-J.*
- *Sophora jap. var. pendula, af *E. E.-J.*
- *Biota orientalis, af *E. E.-J.*
- *Fra danske Kirkegaarde (Sorø).
- Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur, af *Emil Bettiger*.
- Kirkegaardsservitutter, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- Ligkisternes Størrelse, af *H. Hoffmeyer*.
- Om Betydningen af hensynsfuld Regulering og god Protokollering af Kirkegaarde, af *Frands Hansen*.
- Udstilling af Gravmæler.

Aargang II, 1924.

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Begravelsesskikke i Danmark, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *En Hæklippemaskine, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).
- *Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *Den gamle Kirkegaard (Göteborg).
- Udstilling af Gravmæler.

Aargang III, 1926.

Redaktion: Havearkitekt *Emil Bettiger*.

- *Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af *P. Severinsen*.

- *Kirkelig Kunst paa de to store Kunstudstillinger i København 1925, af *Elo*.
- *Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af *S. Clod Svendsen*.
- Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af *Aksel Olsen*.
- Sang ved Kirkegaardsindvielse, af *P. Severinsen*.

Aargang IV, 1927.

Redaktion: Havearkitekt *Johannes Tholle*.

- Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af *J. Th.*
- Beregning af Arealet paa Kirkegården, af *Johannes Tholle*.
- Broncearbejder.
- Danske Kirkegaarde i 1927.
- *De gamle Kirkegaardsdiger, af *S. Lykke Rasmussen*.
- *En Kirkegaardsbænk.
- En Kirkegaardshaandbog.
- Foreningsmeddelelser.
- *Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.
- *Menighedsraadenes Ansvar og Pligter, af *Johannes Tholle*.
- *Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af *Frands Hansen*.
- *Monumentregulering
- *Monument- og Beplantningsregulering, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg) af *Johannes Tholle*.
- *Numerering af Gravsteder.
- Om Kirkegaardsprotokollering, af *Frands Hansen*.
- Vedligeholdelse af Grave, af *Reimann Hansen*.
- Vor Fremtid, af *Simon Hansen*.
- *25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsomraadet, af *Johannes Tholle*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: Mariendalsvej 62, København F.

Foreningen har tillige udgivet følgende Skrifter:

- Frands Hansen: Kirkegaardsprotokol, Kr. 35,00 pr. Stk., 65,00 pr. Par.
- Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning, Kr. 0,35.
- Nr. 2: Ligbrændingens Lovregler, Kr. 0,25.
- Nr. 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, Kr. 0,25.

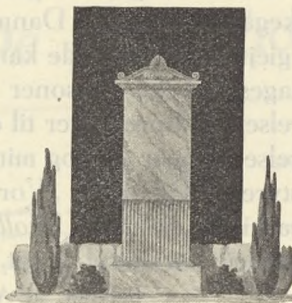
Disse sælges fra Foreningens Kontor med 10 pCt. Rabat til Medlemmer af Foreningen.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Støt Annoncørerne i Vore Kirkegaarde

ved at købe hos dem!

GRAVMINDER

Ønskes et smukt
og stilfuldt Grav-
minde, bliver De
altid tilfreds hos
**Thorvald
Hansen.**

Vesterfælledvej v. V. Fængsel. Tlf. Vester 8876
Filial i Vigerslev Alle ved den nye Indgang til Vestre
Kgd. Terrasse - KØBENHAVN V.

J. Starup & Søn, Orgelbyggere.

Grundlagt 1858.

Bygning af mekaniske, pneumatiske og elektriske Kirke- og Kapel-Orgeler. - Eftersyn og Stemning udføres overalt i Landet. Indlægning af elektr. Orgelblæser i nye saavel som ældre Orgeler.

Fælledvej 16. - Telefon Nora 320. - København N.

Meddelelse til Læserne!

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“ har forberedt Hefter med Artikler om:

- 1) Folkelige Gravminder (Smede- eller Støbejernskors).
- 2) Gravstedsanlæg.
- 3) Kirkegaardens Beplantning.
- 4) Provinsens Bykirkegaarde.
- 5) Moderne Gravmæler.

Man anmoder høfligst, hvem der har Tegninger eller Fotografier af Gravminder, ældre og nye Kort over Kirkegaarde og i ganske særlig Grad Fotografier af Kirkegaarde, taget fra Kirketaarnet, samt Planer og Fotografier af Gravstedsanlæg, om at laane eller sælge Redaktionen saadanne.

Redaktionen af „Vore Kirkegaarde“, Malthes Bruuns Vej 3, København F.

Ny Litteratur om Kirkegaardsspørgsmaal.

Park and Cemetery, November: Cemetery Road Building, af Ben H. Petty; Cemetery Travelogs, af Ray F. Wyrick (ill.); Condemnation of Cemetery Land, af A. L. H. Street: Trees for Cemetery Use, af S. J. Perrott m. m.

Gartenschönheit, November: Smaastykker om „Ehrenfriedhöfen“, „Ein deutscher Waldfriedhof“ m. fl. (ill.).

Menighedsraadens Blad, Oktober: Kirkegaardens Økonomi, af Emil Bøttiger.

Horsens Soc.-Dem. m. fl., 8. November: Omtale med Plan af Kirkegården ved „Nørhule“.

Foreningen for Kirkegaardskultur,

hvis Formand er Provst *Simon Hansen*, har til Formaal „gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede og Kirkegaardsbestyrelser at søge oparbejdet Sansen og Interessen for Kirkegaardsforhold i Danmark, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer“. Som Medlem optages enkelte Personer til et Kontingent af 4 Kr. (i Udlandet 5,-), Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger til et Kontingent af 1 Kr. for hvert Medlem, den paagældende Styrelse bestaar af, dog mindst 7 Kr. Medlemmerne modtager bl. a. Foreningens rigt udstyrede Tidsskrift „Vore Kirkegaarde“, der gaar i sin 5. Aargang, redigeres af Havearkitekt *Johannes Tholle* og udkommer med 9 Nr. aarligt.

„Vore Kirkegaarde“ har hidtil bragt følgende Stof:

(* betyder, at Artiklen er illustreret)

1924 (udsolgt).

Redaktion: Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*.

- *Begravelsesskikke i Danmark, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *En Hækkklippemaskine, af *Chr. Bech Skrydstrup*.
- *Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).
- *Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af *E. Erstad-Jørgensen*.
- *Den gamle Kirkegaard (Göteborg). Udstillingen af Gravmæler.

*Monumentregulering

*Monument- og Beplantningsregulering, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg) af *Johannes Tholle*.

*Numerering af Gravsteder.

Om Kirkegaardsprotokollering, af *Frands Hansen*.

Vedligeholdelse af Grave, af *Reimann Hansen*.

Vor Fremtid, af *Simon Hansen*.

*25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsomraadet, af

Johannes Tholle.

1926 (udsolgt).

Redaktion: Havearkitekt *Emil Böttiger*.

- *Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af *P. Severinsen*.
- *Kirkelig Kunst paa de to store Kunstudstillinger i København 1925, af *Elo*.
- *Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af *S. Clod Svendsen*.
- Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af *Aksel Olsen*.
- Sang ved Kirkegaardsindvielse, af *P. Severinsen*.

1928 (Pris Kr. 5,00).

*Begravelse-Ligbrænding, af *A. Berg*.

*Kirkegaardskultur, af *A. Berg*.

Alle-Helgens-Andagterne paa Kirkegaardene, af *A. Fibiger*.

*Den mosaiske Kirkegaard i Fredericia, af *C. V. Hansen*.

*Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid, af *Hans Kjær*.

*De gamle Kirkegaardsdiger, af *Søren Knudsen*.

*Gravminder af Træ, af *Søren Knudsen*.

*Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Poul Nedergaard*.

Katakomberne i Paris, af *Axel Berthelsen*.

*Kirkegården i Svendborg, af *Johannes Olsen*.

*Ligbrændingens Stilling i Danmark og dens Stilling indenfor den danske Statskirke. Ligbrændingens hygiejniske Betydning, af *Knud Secher*.

Folkekirken og de kommunale Kirkegaarde, af *Chr. Bech Skrydstrup*.

*Krematorier i Danmark, af *C. Svane*.

*Harboøre Kirkegaard, af *Johannes Tholle*.

Om Kirkegaardenes Ret til at frede Træer paa Gravstederne, af *Johannes Tholle*.

Den kongelige Anordning, af *Johannes Tholle*.

*Taksen, *Taxus baccata*, af *Johannes Tholle*.

*Urnehaver, af *Johannes Tholle*.

*Roskilde Kirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

*Københavns Begravelsesvæsens Vandkumme, af *Johannes Tholle*.

*Regulering af Landsbykirkegaarde, af *Johannes Tholle*.

1927 (Pris Kr. 5,00).

Redaktion: Havearkitekt *Johannes Tholle*.

- Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af *J. Th.*
- Beregning af Arealet paa Kirkegården, af *Johannes Tholle*.
- Broncearbejder.
- Danske Kirkegaarde i 1927.
- *De gamle Kirkegaardsdiger, af *S. Lykke Rasmussen*.
- *En Kirkegaardsbænk.
- En Kirkegaardshaandbog.
- Foreningsmeddelelser.
- *Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.
- *Menighedsraadenes Ansvar og Pligter, af *Johannes Tholle*.
- *Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af *Frands Hansen*.

Indmeldelser modtages paa Foreningens Kontor: *Malthe Bruuns Vej 3, København F.*

Foreningen har tillige udgivet følgende Skrifter:

Frands Hansen: *Kirkegaardsprotokol*, Kr. 35,00 pr. Stk., 65,00 pr. Par.

Smaaskrifter Nr. 1: *Den kongelige Anordning*, Kr. 0,35.

- Nr. 2: *Ligbrændingens Lovregler*, Kr. 0,25.

- Nr. 3: *Vedtægt for Landsbykirkegaarde*, Kr. 0,25.

Disse sælges fra Foreningens Kontor med 10 pCt. Rabat til Medlemmer af Foreningen.

Støt „Foreningen for Kirkegaardskultur“

ved at referere til

VORE KIRKEGAARDE

naar De køber hos Annoncørerne!

HÆKPLANTER

tilbydes i ekstra prima Kvalitet:

10000 Spiræa v. Houttei 65/100 og 40/65 cm.

50000 Avnbøg 80/120, 50/80 og 30/50 cm.

200000 Bøg 80/100, 50/80 og 30/50 cm.

50000 Ligustrum ovalifolium 50/80 og 30/50 cm.

300000 Ligustrum vulgare 50/80 og 30/50 cm.

10000 Lind 100/135, 65/100 og 40/65 cm.

3000 Lonicera tatarica 65/100 cm.

50000 Naur 80/100, 50/80 og 30/50 cm.

10000 Rosa rugosa 1/1, 30/50 cm.

50000 Mahonia aquifolia 1/2, 30/50 cm.

100000 Thuja occidentalis 2/2, 20/40 cm.

Billigste Tilbud meddeles, naar Forbruget opgives.

J. Hjortso's Planteskole, Svebølle,

Telefon Viskinde 20.

Vore Kirkegaarde

forsendes for de indenlandske Abonnenter Vedkommende gennem Postvæsenet, og Klager mangelfuld Ekspedition samt Adresseforandring bedes derfor rettet til det nærmeste Posthus. — De udenlandske Abonnenter faar Bladet tilsendt fra Ekspeditionen, Malthe Bruunsvej 3, København F., og Klager over mangelfuld Ekspedition samt Adresseforandring bedes for disses Vedkommende rettet dertil

* *

*

BORNHOLMSKE FLISER TIL VILLAHAVER
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus ind i dit Hus.«

Bornholmske Fliser paa Havgangene forhindrer Ukrudt, Ælte og Støv.

Hovedforhandler for København og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juelsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

1/2 HASLE Klunker og Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

»HAVEKUNST«

Udgivet af »Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening«, udkommer med 12 Numre om Aaret og koster Kr. 10,00 plus Postpenge.

Det bedste og smukkeste Haveblad i Norden.

Alle Havevenner, Anlægsgartnere, Havearkitekter, Kirkegaardsgartnere og Kommune­gartnere bør holde dette Blad. Abonnement tegnes i Ind- og Udlandet paa Postkontorerne.

Aargangene har hidtil bragt nedenstaaende Stof og sælges til de vedføjede Priser fra »Havekunst« Ekspedition, Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargang 1921.

Redaktion: I. P. Andersen.

- I. P. Andersen: Bispebjerg Hospital.
- B. Errboe: Beplantede Stenmure, Skolehaven.
- E. Erstad-Jørgensen: Næsbyholm Have og en Have i Rungsted (Gammeltoft-Skovgaard).
- Georg Georgsen: Ny-Barokken i Kolonihaveparken.
- V. Fabricius-Hansen: Glyptotekhaven, Haven ved Hirschs Spryngesamling, og Koloni- og Skolehaver.
- V. Hansen: Vedbend.
- Lindholm: Skolehaven.
- Aksel Olsen: Nøjsomme Stauder, og lidt om Naaetræer.
- G. Reutersvård: Hampton Court.
- Konkurren­den om Sortebrødrea­n­læg­get i Næstved.
- Johannes Holle: En Middelstandshave (Tøm­rermester Olsen, Bispebjerg) og nyere svenske Begravelsespladser.
- A. Ullerichs: Sump- og Vandplanter.
- P. Wad: Hannerupgaard, og Bondeha­ven (en orienterende Artikel).

Aargangen koster 25,00, enkelte Hefter 2,50.

Aargang 1922.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- H. Ahlberg: Arkitekturminnesforeningens oppmætninger av äldre svenska trädgårdar.
 - G. N. Brandt: Haveservitutter.
 - Emil Böttiger: Direktør N. A. Petersens og Gross. J. A. Christensens Haver i Aarhus.
 - B. Errboe: En Have i Ryvangen (Direktør Kinck).
 - Erstad-Jørgensen: Vintergrønne Træer i København. Birkeberg i Skodsborg. Bakkehus Have i Vedbæk. Busketter. Vandtætte Plantebeholdere. Gamle svenske Haver. Vore Kirkegaarde m. m.
 - Georg Georgsen: Den moderne Have som Typehave.
 - Landkilde: Fra Aaeholm Slotshave.
 - Aksel Olsen: Længselstrende Stauder. Stauder i Parken.
 - Olle Piehl: En Trädgårdsanläggning i Stockholms Saltsjö Skärgård.
 - C. Th. Sørensen: Bondehaven. Landbohaver.
 - P. Wad: Døcherslunds Park. Den danske Bondehave.
 - Konkurren­den i Næstved.
- Aargangen koster 5,00, enkelte Hefter 1,00.

Aargang 1923.

Redaktion: E. Erstad-Jørgensen.

- Emil Böttiger: En Villahave i Aarhus (Direktør Lausen).
- Erstad-Jørgensen: Kirkegaardssagen. Bibliotekshaven i København. To Parkanlæg i Randers. En Have paa Fuglebakken (Heilmann). Birk. En Villahave i Snoghøj (Direktør A. C. Hansen), Vindekæppehegn. Tennisbaneindhegninger. Stalmehække.
- Aksel Olsen: Sten og deres Brug i Haven.
- Dines Paulsen: Kirsebær.
- Niels Sonnesson: Hus, Trädgård og Terräng.
- C. Th. Sørensen: Bondehaven. Haveboliger. Løvgange. Ældre Kirkegaard candidum. Rosa alba plena. Lilium candidum.
- Johannes Holle: En Kridtstensmur.
- P. Wad: Bondehaven.
- Udstillingen af Gravmæler; Anlægsgartnerkolen.

Aargangen koster 4,00, enkelte Hefter 1,00.

Særnumre af Havekunst:

Dansk Havekunst gennem 25 Aar (1902—27, 52 Sider); Kr. 4,00.
Efteraarsblomster 50 Øre. Geoginer 50 Øre.

Angaaende Bestilling af gamle Aargange og Hefter henvender man sig til Ekspeditionen: Malthe Bruuns Vej 3, København F.

Aargangene forsendes pr. Efterkrav med paaløbende Porto.

Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

Vejledning til Kortlægning og Protokollering af Kirkegaarde.

Protokollering.

Den Bestemmelse, hvorefter der skal finde en Protokollering af alle Begravelserne Sted, findes i „Anordning om Kirkegaarde“ af 10. Decbr. 1927, § 17 og siger:

„Til Overholdelse af Orden med Gravstederne skal der ved enhver Kirkegaard være en af Provsten autoriseret Protokol, hvori samtlige Begravelser paa Kirkegaarden indføres med Angivelse af Tiden, paa hvilken Begravelsen har fundet Sted, den begravede Persons Navn, Stilling og Alder samt Gravens Plads og Nummer paa Kirkegaarden. I Forbindelse med Protokollen bør der føres et alfabetisk Register over de begravede Personer. Paa enhver Grav bør der, paa Kirkegaardens Bekostning, sættes en Nummerpæl af Egetræ, Jern eller ligesaa holdbart Materiale, f. Eks. Beton, med tydelig Angivelse af Nummeret i Kirkegaardsprotokollen“.

En saadan Protokollering har et tvædt Formaal. Det ene er at sikre Freden for den, der er begravet, saa at man ikke fejlagtigt graver ned i en Grav, hvis Fredningstid ikke er udløben. Det andet er at kunne finde en Grav, selv om der ingen Monument eller Gravstedsanlæg er paa det, — f. Eks. i det ikke sjældne Tilfælde, at en Slægtning, som maaske længe har været i Udlandet, ønsker at sætte Graven i Stand, eller en ukendt begravet bliver kendt. Af disse Aarsager faar Protokollen først Betydning, naar den indeholder Hovedparten (eller helst alle) Begravelserne paa en Kirkegaard, — og naar der skrives til at indføre Protokollering paa en Kirkegaard, hvor en saadan ikke før har været brugt, maa man derfor protokollere saa langt tilbage i Tiden, som det er muligt.

En Forudsætning for enhver Protokollering af en Kirkegaard, gammel som ny, maa være, at der forefindes et Kort over Kirkegaarden med en tydelig Afmærkning af Gravene (herom senere). Naar dette er Tilfældet, kan Protokolleringen foretages. For nye Begravelser foregaar det da ved hver Gang, der foretages en Begravelse at indføre Navn, Stilling og Data for den begravede, tillige med Opgivelse af Nr. og Afdeling for Gravens Plads paa Kirkegaarden, svarende til det Nr., der er paa Graven. For de gamle Graves Vedkommende ligger Sagen ikke slet saa let, og tilsyneladende rigtige Protokollater vil maaske siden kunne vise sig at være forkerte. Man maa her henholde sig til følgende: 1) et eventuelt Monument og Gravstedsanlæg, 2) Graverens Opgivelse, 3) Slægtens Opgivelse. Hvor Gravstedet er et enkelt og kun rummende en Person, vil der i Regelen ikke kunne indtræffe Misforstaaelser eller Fejl, naar blot een af de ovennævnte Kilder kan findes, — og kan ingen af disse oplyse noget, maa der sættes et NB. i Protokollen, og man maa, for at undgaa Fejldispositioner, lade Graven ligge saa længe, til der ingensomhelst Tvivl kan være om, at den er hjemfalden til Brug. Hvor der lig-

ger flere i et Gravsted, begynder Vanskelighederne, idet Monumenterne i Regelen kun sjældnere ved deres Opstilling paa Graven giver Oplysning om den Plads i Gravstedet, hvor de enkelte Lig er hensat, og Gravstedsanlægget giver maaske slet ingen Holdpunkt. Man maa da forhøre hos Graveren og Slægten og kan maaske ad denne Vej naa til at faa nogenlunde sikker Viden om, hvor Kisten staar. Glimper alle disse tre Kilder, kan man dog, naar man nærer Formodning om, at der paa et bestemt Sted staar en Kiste, foretage Boringer med et saakaldt Jordbor, og det er i mange Tilfælde muligt ad denne Vej at konstatere, hvorvidt der staar en Kiste eller ej, idet Smuldet fra Boret vil vise Træsmuld. En Boring paa maa og faa vil dog være ret ørkesløs.

Naar Forudsætningerne for en Protokollering tilbage i Tiden er tilstede, kan man skride til Indførelserne i Protokollen, og i denne anføre saa meget, som det er gør ligt. Det er praktisk paa dette Sted i Vejledningen at gøre et Par Bemærkninger om, hvorledes den af Ministeriet anbefalede Protokol er ordnet, da Ordningen er gyldig saavel for en fremtidig Protokollering som for en Protokollering tilbage i Tiden.

Den i Ministeriets Cirkulære af 12. Decbr. 1927 nævnte og anbefalede Kirkegaardsprotokol (Begravelsesprotokol) er udarbejdet af Førstelærer Fr. Hansen i Skelstrup pr. Maribo, og den omfatter i sin nyeste Udgave:

1) Vejledning for Brugen, 2) Register med Alfabet (forrest i Bogen), 3) 111 folierede Blade, der er inddelt til 8 Gravsteder (altsaa næsten 900 Grave) samt 4) bagest 6 folierede ikke inddelte hvide Blade. De inddelte Blade afgiver Rubriker for følgende Indførelser: 1) Kirkegaardsafdelingen, 2) Gravstedets Hovednummer, 3) Rode, Linje eller Række, 4) Gravstedets Antal af Grave, Kvadratindhold, Ejer og de enkelte Graves Plads i Gravstedet, 5) Den begravedes Navn, Stilling, Alder og sidste Bopæl, 6) Dato og Aar for Begravelsen, Gravens Dybde (enkelt eller dobbelt), 7) Tiden for Erhvervelse af Gravstedet, Monument, Gitter etc., 8) Tidspunktet for Hjemfald, 9) Overførelse til andet Folio, samt 10) Anmærkning. Hvad disse enkelte Rubriker angaar, da henviser de tre første til den Inddeling, der er foretaget paa Kirkegaarden. Hvis der er flere Afdelinger med Linjer og Roder etc., giver det af sig selv, hvorledes disse indføres. Er dette ikke Tilfældet, men udgør hele Kirkegaarden een Eenhed med fortsat Nummerering, bliver der kun at indføre Tallet under Rubrik 2. I Rubrik 4 anføres det Antal Grave, der er nummeret for hele Gravstedet, dets Indhold i Kvadratmeter og Ejeren, d. v. s. Navnet paa Begravelsesbrevets Indehaver*), samt Kisternes Plads i Gravstedet. Det sidste kan angives ved at der gives en Betegnelse til hver Kisteplads indført fra oven og nedad og regnet (paa Kirkegaarden) fra venstre til højre, naar man vender Front mod Gravstedets Forside. Til denne Betegnelse kan passende bruges smaa Bogstaver: a, b, c osv. Man kan ogsaa gøre det ved at indtegne Gravstedet i lille Maal og inddele det efter Kistepladser og give disse et Bogstav. Kistens Plads i Gravstedet er det ganske naturligt meget vigtigt stedse

*) Se Smaaskrifter Nr. 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde.

at have rede paa. Er Gravstedet saa stort, at der ikke kan regnes med, at alle de begravede kan findes indenfor den afsatte Plads (der er i Protokollen tre Linjer, men kan godt være 3, 6 eller 9 Navne), tages der to eller flere Pladser ind til Gravstedet i Protokollen. For at Protokollen kan vare længe, vil det formentlig altid være rigtigt at lade Inddelingen mellem de blaa gælde for eet Gravsted, hvori der da efterhaanden kan indføres tre eller flere Personer. Rubrik 5 forklarer sig af sig selv. Under 6 vil det i Byerne, hvor der begravnes i enkelt eller dobbelt Dybde, være af Vigtighed, at dette anføres. Hvor der paa Kirkegaarden aldrig er Tale om andet end Enkeltdybde, behøver denne Rubrik ikke at udfyldes. Rubrik 7 angaar Fornyeelse af Gravstedet og her indføres, hvorlænge Erhvervelsen er sikret Slægten, samt, hvor der svares Afgift af Gitter eller Monumenter, hvorlænge der er betalt for disse. 8 angaar Tidspunktet, da Graven kan overdrages til andre; i sidste Rubrik kan indtegnes det Kort over Gravstedet, som maaske ikke kan finde Plads under 5; her kan ogsaa anføres saadanne Forhold, der vedrører Graven, f. Eks. at det Træ, der staar der, ikke maa fældes, — eller mere uofficielle Bemærkninger om den Afdøde, f. Eks. Bemærkninger om, at han har stiftet det eller det Legat til Sognets Beboere, var Sognets „Spillemand“, var en „Original“, — saadanne Bemærkninger som de ældre Kirkebøger ofte er saa rige paa, og som bør have en Plads ogsaa i de skematiske Bøgers Rubriker.

Af Hensyn til Gravfreden bør en Protokollering gaa mindst 20–30 Aar tilbage, og Protokollen bør føres i to Eksemplarer, — en føres af Kirkegaardslederen (Graveren), en af Kirkegaardsværgeren (Kirkeværgeren).

Kortlægning.

Kortlægning af en Kirkegaard maa foretages af en Person, der har Indsigt i Landmaalingens Teknik, og maa foretages meget omhyggeligt. Den kongelige Anordning siger om Kortlægning følgende (§ 17, Stk. 2):

Endvidere skal der være et Kort over Kirkegaarden, paa hvilket enhver Grav afmærkes med Nr. Kortet bør findes i to Eksemplarer, der opbevares paa forskellige Steder. Mindst een Gang aarligt skal Gravene sammenholdes med Kortet og eventuelle Uoverensstemmelser berigtiges. Kortet skal godkendes af Synet*.

For Kortlægningen er det da nødvendigt, at Kirkegaarden fuldstændigt opmaales, og at der under denne indmaales Kirkegaardens Grænser, Gravstedernes Grænser, de spredt liggende Enkelt-Grave, fritstaende Træer, Monumenter etc. etc. Det er umuligt forud at vide, hvad der har Betydning, hvorfor alt maa medtages. Under Opmaalingen kan Gravene gives et foreløbigt Nummer, og der maa noteres Indskrifter paa Monumenter, særlig Navn og Dødsaar etc. etc. Det endelige Nummer paa Gravene bør først gives, naar hele Kirkegaarden er opmaalt, kortlagt og (eventuelt) inddelt, og i Fortsættelse af Kortlæg-

ningen og i Tilknytning til Protokolleringen gives der da Gravene det Nummer, som er gyldig for Fremtiden (om Materialet af denne Nummerpæle se foran).

Kortlægningen har ikke blot Betydning for Øjeblikket, for at det kan konstateres, hvorledes Kirkegaarden ser ud, og hvor der ligger nogen begravet. Det har ogsaa Betydning for Fremtiden, idet det derved ofte første Gang konstateres, hvor megen eller hvor liden Plads, der er paa Kirkegaarden, og en Kortlægning kan derfor ofte give til Resultat, at en paatænkt Udvidelse af Kirkegaarden kan udskydes, fordi det har vist sig, at der er store ubelagte Omraader, hvorfor det altid kan betale sig at lade den udføre. (Her maa man erindre den foran omtalte Jordboring i Tvivlstilfælde). Endvidere kan Kortet udvise, hvordan man lettest kan faa indlagt nye Gange paa Kirkegaarden, — noget som et meget stort Antal Landsbykirkegaarde i høj Grad trænger til. Paa Kortet kan da indtegnes de fremtidige Linjer, og der kan Tid efter anden gennemføres Anlæg af nye Gange efter den Plan, der er fæstnet paa Kortet. Herom henvises iøvrigt til „Vore Kirkegaarde“ 1928 S. 101 ff.

Kirkegaardskortet bør ligesom Protokollen opbevares to Steder og hos de samme Personer som Protokollen.

Foruden de paabudte Nummerpæle paa Gravstederne bør der ogsaa paa Kirkegaarden nedrammes Hjørnepæle for Gange, saa Graveren kan vide, hvor Grænsen er mellem Gang og Grav og ud fra Pælene kan finde den rigtige Retning. Her til benyttes bedst galvaniserede Jernrør. Endvidere bør der, hvor Kirkegaarden er inddelt i Roder, Linjer og Afdelinger, ud for hver af disse være Retningspæle med Angivelse af Afdelings-, Linje- og Rodebetegnelse. Disse bør anbringes efter et bestemt System, saa de alle f. Eks. vender til et bestemt Verdenshjørne og helst staar saaledes, at Nummerfølgen indenfor Række etc. er lavest ved det paagældende Mærke. Saadanne „Pæle“ udføres bedst i Sten, f. Eks. tilhuggede Granitsten eller de ofte brugte og meget dekorative Natursten, som maaske kan findes paa Kirkegaarden.

Til Supplering af nærværende Vejledning skal henvises til de af „Foreningen for Kirkegaardskultur“ udgivne Skrifter, nemlig (foruden Kirkegaardsprotokollen, som er udførlig omtalt foran): Smaaskrifter Nr. 1: Den kongelige Anordning af 10. Decbr. 1927, Pris pr. Stk. 0,35.

Smaaskrifter Nr. 2: Ligbrændingens Lovregler, Pris 0,25.

Smaaskrifter Nr. 3: Vedtægt for Landsbykirkegaarde, Pris 0,25.

Tidsskriftet „Vore Kirkegaarde“ Aargang 1923 ff. Medlemmer af Foreningen faar 10 pCt. Rabat ved Indkøb af de nævnte Skrifter, ligesom de modtager „Vore Kirkegaarde“ 9 Gange om Aaret. Kontingentet er Kr. 4 for Enkeltpersoner, og mindst Kr. 7 for Menighedsraad.

**BORNHOLMSKE
FLISER TIL
VILLAHAVER**
GULE — BRUNE — RØDE

»Sløb ikke Havens Grus
ind i dit Hus«.

Bornholmske Fliser
paa Havegangene forhin-
drer Ukrudt, Ælte og Støv.

Hovedforhandler for Kø-
benhavn og Sjælland:
V. MEYER,
Niels Juelsgade 9,
København K. Tlf. 6096.

1/2 HASLE Klinker og
Chamottestensfabrik Kbhvn
Telf: Central 254.

E. Salbo, Billedhugger, Gothers-
gade 48 B., har i September 1928
udført Billedskærerarbejdet paa
Orgelfaçaden i Skovshoved Kirke
— og har tidligere medvirket ved
Udsmykningen af flere Kirker.

* * *

Firmaet *Carl Petersen*, som har
bygget og leveret samt restaure-
ret en Del Taarnure til vore Kir-
ker, f. Eks. Simeons Kirke, Na-
zareth Kirke, Fredens Kirke, Fil-
lipskirken, Korsør Kirke, Rødby
Kirke, Hørsholm Kirke, Vig Kirke,
Sundby Kirke med flere, og har de
fineste Referencer fra vore første
Arkitekter, anbefaler sig frem-
deles og henviser til vor An-
nonce andet Steds i Bladet.

* * *

Register over Leverandører til Kirkegaarde.

- ALTERLYS:** A/S O. F. Asp, Blegdamsvej 104, København Ø.
A/S L. P. Holmblad, Blegdamsvej 104, København Ø.
- ALTERSTAGER, KIRKEKRONER etc.:** Johan Petersen & Alfred Madsen, St. Kongensgade 69, Kø-
benhavn K., Tlf. Palæ 3822.
Dansk Paramenthandel, Gothersgade 115, København, Tlf. Byen 4558.
Knud Eiby, Odense.
- ANLÆGGELSE AF GRAVSTEDER:** Gartner Preisler, Østerbrogade 24, København Ø., Tlf. 12606.
L. Jørgensen & J. Jørgensen, Anlægsgartnere, I. E. Ohlsensgade 4, Tlf. Øbro 3572 y. Grif-
fenfeldtsgade 54², Tlf. Nora 3954 x.
- BLOMSTER OG KISTEDEKORATIONER:** Walther-Larsen, S. Fasanvej 34 A., F., Tlf. Godthaab 1656.
- BRONCESTØBERE:** L. Nielsen, Magstræde 6, 2. Sal, København K., Tlf. Byen 2332 x.
G. Erstad-Pedersen, Brunsgade 32, Aarhus, Tlf. 1558.
Evan Jensen, Hesseløgade 3-5, København Str., Tlf. Ryvang 2055.
N. C. Nielsen, Østergrave 32, Randers, Tlf. 295.
- CLICHEER OG LYSTRYK:** Købkes Reproduktionsanstalt, Vester Voldgade 91, K., Tlf. Byen 7538.
K. T. Damgaard-Jensen, Marstrandsgade 7, Aarhus, Tlf. Aarhus 4746.
- DRIVHUSBYGNING:** Axel O. Kartmann, Ndr. Fasanvej 201, København L., Tlf. Taga 2436.
- FLISER:** V. Meyer, Niels Juelsgade 9, København K. Tlf. C. 6096.
- FRØ, LØG etc.:** I. C. Helm-Petersen & Co.s Eftf., Vestergade 58, Aarhus, Tlf. 1255-1357.
Chr. Olsen A/S, Odense, Tlf. Odense 216.

- LIGBRÆNDING, LIGBRÆNDINGSOVNE: Dansk Ligbrændingsforening, Nikolaj Plads 27, København K., Tlf. C. 12653 - Byen 6298.
Höganäs-Billesholms A.-B, Höganäs, Sverige.
- LIGKISTER: F. Klühs, Griffenfeldtsgade 38, N., Tlf. 6854, Rolighedsvej 17, F., Tlf. Nora 5954.
- MALERARBEJDE OG DEKORATIONER: L. Kruse & Søn, Mejlgade 16, Aarhus.
- MASKINSKRIVNING OG DUPLIKERING: Sophie Jessen, Linnesgade 16 B., Københ. K., Tlf. Byen 602.
- MIDLER MOD FORRAADNELSE OG SVAMP: A/S Kymeia, Glentevej 61, København L. Tlf. C. 7516.
- MONUMENTER: Edv. Schiøler & Co. Vester Fælledvej, København V., Tlf. Vester 8879.
Chr. Christensen, Frederiksgade 26, Aarhus, Tlf. Aarhus 720.
Brødrene Glem, Jernbanegade, Roskilde, Tlf. Roskilde 350.
Johs. Nielsen, Helsingør, Tlf. Helsingør 368.
Brødrene Nielsen, Allégade 2 B., Horsens, Tlf. Horsens 963.
Fyns Granithuggeri, Kirkegaardsalléen 17, Odense, Tlf. Odense 1953.
Chr. Nielsen, Holbæk, Tlf. Holbæk 777.
Thorvald Hansen, Vesterfælledvej, København V., Tlf. Vester 8876.
F. Jensen, Gasværksvej, Hillerød, Tlf. Hillerød 52.
E. Salbo, Gothersgade 48 B., København K., Tlf. Øbro 4563 x.
- NUMMERPÅLE: M. Seest's Jernstøberi, Aarhus, Tlf. 3216-3217.
George Westermanns Efterfølger, Jerichausgade 52, København V., Tlf. Vester 896.
J. Bruun, Spentrup, Tlf. Spentrup 27.
- ORGELER: „Crescendo“, Aaboulevarden 5, København V.
S. Poulsen Lund, Vejle.
A. C. Zachariassen, Aarhus, Tlf. 1629.
J. Starup & Søn, Fælledvej 16, København N., Tlf. Nora 320.
- PLANTER: C. Fogtmanns Planteskole, Taastrup, Tlf. Taastrup 66.
A. Zeiner-Lassens Planteskoler, Helsingør, Tlf. Helsingør 319.
„Høje Bøge“, Svendborg.
Brostrøms Planteskole, Viborg.
J. Gravesen, Svendborg.
N. Nielsen, Vigerslev Allé 13, Valby, Tlf. Valby 1345 x.
Vipperød Planteskole, Vipperød.
J. Hjortse's Planteskole, Svebølle. Tlf. Viskinde 20.
Theodor Lomborg, Planteskolen Granhøj ved Aalborg, Tlf. Aalborg 101.
- STEN OG GRUS: Aarhus Sten- & Gruskompagni, Aarhus, Tlf. 2184.
A/S De forenede Granitbrud, Frederiksberg Allé 76, København V., Tlf. 12223.
- TAARNURE: Carl Petersens Taarnurfabrik, Vesterbrogade 137, København V., Tlf. V. 7287.
- TRÆRYDNING: Trærydnings Kompagniet, Lyngby, Tlf. Lyngby 684.
- VÆRKTØJ m. m.: Vognhjuls-Kompagniet, Adelgade 16, København K., Tlf. Palæ 79.
Bødkermester Olsen, Borgergade 108, København K., Tlf. Palæ 308.
I. C. Helm-Petersen & Co.s Eftf., Vestergade 58, Aarhus, Tlf. 1255-1357.

Register for Tillæg til „Vore Kirkegaarde“.

- Anordning angaaende Adgang for Folkekirkens Præster til at yde deres Medvirken ved Ligfærd, hvor Ligbrænding finder Sted, pag. X.
Anordning angaaende Kirkegaarde, pag. V-VIII.
Bøger om Kirkegaardsforhold, Fortegnelse over Foreningens, pag. XIII.
Foreningens Drift, Beretning om, pag. XVII, XX.
Foreningen for Kirkegaardskultur, pag. XII ff.
Havekunst XIX ff.
Kongres angaaende Ligbrændingssagen, Indbydelse til den 2. nordiske, pag. XV.
Leverandører til Kirkegaarde, Register over, pag. XXXXIII-XXXXIV.
Litteratur om Kirkegaardsspørgsmaal, Ny, pag. XXV, XXVIII, XXXIV, XXXVII.
Lov om Ligbrænding, pag. IX-X.
Meddelelse til Læserne, pag. XX, XXV, XXVIII, XXXIII, XXXVII.
Love for Foreningen for Kirkegaardskultur, pag. I-II.
Referat af Foreningens 7. Generalforsamling, pag. III.
Regnskabsoversigt pr. 31. Marts 1928, pag. XIV.
Statistik over Ligbrændinger i Skandinavien, pag. XI.
Styrelsen (af F. f. K.), pag. III.
Vedtægt for Landsbykirkegaarde, pag. XXX-XXXI.
Vedtægt for Udgivelse af et Tidsskrift, pag. III.
„Vore Kirkegaarde“, pag. XXXIII, XXXIX.

A. Zeiner-Lassens Planteskoler.

Telefon Nr. 319. Helsingør. Telefon Nr. 319.

Store Beholdninger af Coniferae, Sirbuske
og Sirtræer i alle Størrelser, foruden
Frugtræer, Frugtbuske og Roser.

OPGIV FORBRUG OG FORLANG PRISTILBUD

HJULBØRE!

Reparationer udføres.

Vognhjuls-Kompagniet
ved L. Andersen.
Adelgade 16., København K.
Telefon Palæ 79.

PLANTEBALLIER

Plantekar i alle Størrelser
bedst og billigst.
Bødkermester Olsen,
Bagergade 108, København.
Telefon Palæ 308.
Sendes overalt mod Efterkrav.

GRAVMINDER

Ønskes et smukt og
stilfuldt Gravminde,
bliver De altid
tilfreds hos

Edv. Schiøler & Co.
Vesterfælledvej v. V. Fængsel.
Tlf. Vester 8879.
Filial i Vigerslev Alle ved den nye
Indgang til Vestre Kgd. Terrasse
København V.

Broncestøber!

Kunst og Arkitektur i alle
Metaller. Haanddrevne og
støbte Arbejder. — Laager,
Gravkæder, Vaser, Evigheds-
Lamper i forskellig Størrelse,
Bogstaver, Lysekroner,
Lampetter, Kandelabre.

L. NIELSEN
Ciselør- og Gørtlerværkstedet,
Magstræde 6, 2. Sal.
København K.
Tlf. Byen 2332 x.

Trærydning med Maskine

med Optagning af Rødder.
Kapning og Beskæring af Træer udføres overalt.

FORESPØRGSLE BESVARES OMGAARENDE
OVERSLAG OG TILBUD GRATIS

Trærydnings-Kompagniet,

Telefon 684. LYNGBY Telefon 684.

Anlæggsgartnerne

K. Schubert Baltzersen. **F. Poulsen,**
Caroline Amalievej 78. Hovedgaden 2.

Johann Petersen & Alfred Madsen.

Store Kongensgade 69, København K. — Palæ 3822.

(Skraas for Marmorkirken).

Forh. Adelgade 80.

KIRKEKRONER — ALTERSTAGER

Kirke- og Kapelorgler,

mekaniske som pneumatiske, bygges og sælges.
De fineste anbefalinger forefindes.

»Crescendo«, Oscar Ericsson, Aaboulevarden 5, Kbhvn.

F. Klühs Ligkistemagasiner

(A. Kirschner).

Griffenfeldtsgade 38 Rolighedsvej 17
Telefon 6854 Tlf. Nora 5954

København.

— Alt vedrørende Begravelser og Ligbrænding besørages overalt —

PLÆNEGRÆS
URTE- OG BLOMSTERFRØ
HOLLANDSKE BLOMSTERLØG

STØRSTE UDVALG I HAVEREDSKABER

Katalog sendes paa Forlangende franco

I. C. Helm-Petersen & Co., Eftf.

CARL NIELSEN

Telg.-Adr.: Frøavl & Frøhandel Telefoner:
»Frønielsen« Vestergade 58, Aarhus 1255 — 1357

Nummerplader af Zink

med galvaniserede Jerngalger
anbefales til Gravsteder.

George Westermanns Efterfølger.

(Heinrich Hamburger)

Jerichausgade 52, København V. Telefon Vester 896.

A. C. ZACHARIASEN

ORGELBYGGER

TELEFON 1629

AARHUS

TELEFON 1629

*Har bygget Orgler til ca. 250 Kirker,
Missionshuse og Kirkegaardskapeller.
Reparationer og Stemninger udføres.*

Tilkendt højeste Udmærkelse paa Landsudstillingen 1909

K.T. DAMGÅRD-JENSEN

TLF 4746 MARSTRANDSGADE 7 AARHUS

LYSKOPI · STEN · ZINKTRYK
FORMINDSKELSER · MASKIN-
SKRIVNING · DUPLIKERING

MANGFOLDIGGØRELSE
AF NYE OG GAMLE KORT OVER
KIRKEGAARDE

GRAVSTEDSSKØDER
LEVERES MED PAATRYKT KORT
OVER KIRKEGAARDEN

G. Erstad-Pedersen - Broncestøber

Brunsgade 32

Aarhus

Telefon 1558

KIRKELYSEKRONER
TITUS-STAGER
ALTER-STAGER
ALLE METALARBEJDER
TIL KIRKELIGT BRUG

BRONCEKÆDER OG URNER
GRAVLAAGER I BRONCE
:: PORTRÆTMEDAILLONER ::
BRONCEORNAMENTER
INSKRIPTIONER

FORLANG ALTID TEGNINGER OG TILBUD HOS MIG

Gravmonumenter!

Chr. Christensen

Sten- og Billedhugger Etbl.

Grundlagt 1867

Frederiksgade 26 — Telefon 720
AARHUS

Aktieselskabet

De forenede Granitbrud

Sandstensbrud og Stenhuggerier paa Bornholm

Gravmonumenter

DANSK Granit

DANSK Sandsten

DANSK Arbejde

Salgskontor og Udstilling i København:
Frederiksberg Allé 76, København V, Telefon 12 223

Foreningen for Kirkegaardskultur

Telefon Godthaab 2261. — — — Foreningens Kontor: Mariendalsvej 62, København F. Telefon Godthaab 2261.

Formand: Provst Simon Hansen, Sct. Mariæ Præstegaard, Helsingør, Tlf. Helsingør 551
Næstformand: Folketingsmand P. Kammersgaard, Hasselager, Jylland.
Kasserer: Kirkegaardsgartner Blomberg, Hillerød, Tlf. Hillerød 91, Postkonto 11915.
Sekretær: Havearkitekt Johannes Tholle, Mariendalsvej 62, København F.,

Vore Kirkegaarde

Redaktion og Ekspedition: Havearkitekt Johannes Tholle, Mariendalsvej 62, København F., Telefon Godthaab 2261.

Udkommer med 9 Numre om Aaret og tilstilles Medlemmerne gratis og portofrit. Abonnement kan tegnes paa Postkontoret til Kr. 4,50 om Aaret. Annoncer tegnes i Ekspeditionen. Annoncepris: 1/1 Side 115 Kr. pr. Gang, 1/2 Side 65 Kr. pr. Gang, 1/4 Side 35 Kr. pr. Gang, 1/8 Side 20 Kr. pr. Gang, 1/16 Side 10 Kr. pr. Gang, 1/32 Side 6 Kr. pr. Gang, med 25 pCt. Rabat for 6 Gange.